

מסכת סנהדרין פרק י"א - "חלק"

1. צ, א-ב

כ"י

מתניתין

מתני' כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. מעיקרא איירי בארבע מיתות ומפרש ואזיל להו לכולהו והדר מפרש הני דאין להם חלק לעולם הבא:

ה"ג האומר אין תחיית המתים מן התורה. שכופר במדרשים דדרשינן בגמרא לקמן מניין לתחיית המתים מן התורה ואפי' יהא מודה ומאמין שיחיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא הואיל ועוקר שיש תחיית המתים מן התורה מה לנו ולאמונתו וכי מהיכן הוא יודע שכן הוא הלכך כופר גמור הוא:

אפיקורוס. מפרש בגמרא: ספרים החיצונים. מפרש בגמרא:

גמ' ויהי לו כן וירמסו אותו. דבדבר שכפר בו נדון שלא אכל משם ונרמס ברגלי הבאים לקנות:

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא,

שנאמר: "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ,

נצר מטעי מעשה ידי להתפאר" (ישעיה ס, כא).

ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר: "אין תחיית המתים מן התורה", ו"אין תורה מן השמים",

ואפיקורוס.

רבי עקיבא אומר:

אף הקורא בספרים החיצונים,

והלוחש על המזכה ואומר:

"כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליה,

כי אני ה' רפא" (שמות טו, כו),

אבא שאול אומר:

אף ההוגה את השם באותיותיו.

שלשה מלכים, וארבעה הדיוטות - אין להן חלק לעולם הבא.

"שלשה מלכים": ירבעם,

אחאב,

ומנשה.

רבי יהודה אומר:

מנשה - יש לו חלק לעולם הבא,

שנאמר: "ויתפלל אליו... וישמע תחנונו וישיבהו וירושלם למלכותו" (דברי הימים ב' לג, יג)!

אמרו לו: "למלכותו" השיבו, ולא לחיי העולם הבא השיבו.

"ארבעה הדיוטות": בלעם,

ודאג,

ואחיתופל,

וגחזי.

גמרא

וכל כן למה?

תנא:

"הוא כפר בתחיית המתים,

לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים,

שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה".

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

מניין שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה?

שנאמר: "ויאמר אלישע: שמעו דבר ה' ...

כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שמרון" (מלכים ב' ז, א),

וכתיב: "ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים,

ויאמר: הנה ה' עשה ארבות בשמים היהיה הדבר הזה?!

ויאמר: הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל" (מלכים ב' ז, ב),

וכתיב: "ויהי לו מן וירמסו אותו העם בשער וימת" (מלכים ב' ז, ט).

צ, ב

760 ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיו והישיר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל הקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפא

761 ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו וישיבהו וירושלם למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא האלהים

762 ויאמר אלישע שמעו דבר ה' מה אמר ה' כה אמר ה' כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שמרון

וְדִלְמָא קָלְלַת אֱלִישַׁע גְּרָמָה לִיה!

דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב:
קָלְלַת חָכָם, אֶפְיֵלוּ עַל חָנָם הִיא בְּאֵה!

אִם כֵּן לְכַתּוּב קָרָא: 'וַיִּרְמְסוּהוּ וַיָּמָת',
מֵאֵי "בְּשַׁעֲרֵי"?
עַל עֶסְקֵי שַׁעַר.

2. צ, ב

רַס"י

(וכי אהרן קיים לעולם. כלומר וכי אהרן חיה כל כך שתנתן לו תרומה והלא לא נכנס לארץ ישראל ומאי האי דקאמר ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן): לעולם קיים. לאו דווקא אלא כלומר הלא לא נגזר עליו שיחיה כל כך:

שעתיד לחיות. לעולם הבא:
דבי רבי ישמעאל תנא. הא דכתיב לאהרן לאו להכי הוא דאתא אלא לומר לך כאהרן וכי:

מה ארי ספק דורס ואוכל. ואין אנו יודעין כשנוטל בהמה מן העדר אם דעתו לדורסה ולאוכלה מיד קודם שתסריח או לא אלא לטרוף ולמלא (חורו) [תאותו] ולאחר זמן יאכלנה כשתסריח והיי' כהן עם הארץ כשאנו נותנין לו תרומה בידו אין אנו יודעין אם יאכלנה בטהרה או בטומאה [אי נמי] ספק דורס שארי דרכו לדרוס ולרמוס בהמה ברגליו ואוכלה כשהיא דרוסה מנוולת ופעמים שנתנה בחורו ואינה מנוולת:

עון אשמה. עונות הרבה מטעין עליו:

באכלם את קדשיהם. ומתרגמינן במיכלהון בסואבא ית קודשיהון:

אלא להם. דמשמע שהבטיח הקב"ה לאבותינו אברהם יצחק ויעקב שיתן להם ארץ ישראל וכי להם ניתנה והלא לבניהם ניתנה אלא מלמד שעתידין לחיות ועתיד הקב"ה ליתן להם את ארץ ישראל:

אמר רבי יוחנן:

מניין לתחיית המתים מן התורה?

שנאמר: **"ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן"**⁷⁶³ (במדבר יח, כח), וכי אהרן לעולם קיים?! והלא לא נכנס לארץ ישראל שנותנין לו תרומה! אלא מלמד שעתיד לחיות, וישראל נותנין לו תרומה, מכאן לתחיית המתים מן התורה.

דבי רבי ישמעאל תנא:

"לאהרן" - באהרן,

מה אהרן - חבד,

אף בניו - חברים."

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

מניין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ?

שנאמר: **"ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הפהנים והלויים,**

למען יחזקו בתורת ה'" (דברי הימים ב' לא, ד),

כל המחזיק בתורת ה' - יש לו מנת,

ושאינו מחזיק בתורת ה' - אין לו מנת.

אמר רב אחא בר אדא אמר רב יהודה:

כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ - כאילו נותנה לפני ארי,

מה ארי - ספק דורס ואוכל,

ספק אינו דורס ואוכל,

אף כהן עם הארץ - ספק אוכלה בטְהֶרָה,

ספק אוכלה בטומאה.

רבי יוחנן אמר:

אף גורם לו מיתה,

שנאמר: **"ומתו בו כי יחללו"**⁷⁶⁴ (ויקרא כב, ט).

דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא:

"אף משיאו עון אשמה,

שנאמר: "והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם"⁷⁶⁵ (ויקרא כב, טז).

תניא:

"רבי סימאי אומר:

מניין לתחיית המתים מן התורה?

שנאמר: **"וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען"**⁷⁶⁶ (שמות ו, ד).

לכם' - לא נאמר, אלא: **"להם" -**

מכאן לתחיית המתים מן התורה."

⁷⁶³ מן תרימו גם אתם תרומת ה' מכל מעשרותיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן

⁷⁶⁴ ושימרו את משמרתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללו בני ה' מקדשים

⁷⁶⁵ והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני ה' מקדשים

⁷⁶⁶ וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה

3. צ, ב

רש"י

הנך שוכב עם אבותיך וקם. הנה אתה מת שוכב והנה אתה קם שתחיה לעתיד לבא והאי וקם אהנך קאי: **דילמא וקם העם וזנה**. דלקמיי קאי ולאן אדלעיל והיינו אחד (מג') מקראות שאין להם הכרע: **יחיו מתידך**. דמתים שבארץ ישראל יחיו: נבלתי יקומון אפיי נפלים יחיו במסכת כתובות: **ודילמא מתים שהחיה יחזקאל**. דההיא קרא יחיו מתידך ישעיה אמרו והוא קדם ליחזקאל שנתנבא בימי חזקיה והיה מתנבא פסוק זה על שהיה עתיד יחזקאל להחיות מתים אבל לעולם הבא לא: **דובב**. פרונמיי"ש בלע"ז כלומר נעות ומתנודדות שפתי ישיני עפר מכלל שיחיו: **מרחשן שפוותיהו בעלמא**. שפתותיהן נעות מעט בתוך הקבר אבל אין חיון ויוצאין לאויר העולם וכרבי יוחנן וכו': **ולא קבלו ממנו**. עד שאמר להם וכו': **חיים כלכם היום**. דהאי יום מיותר הוא דמצוי למכתב חיים כלכם מה תלמוד לומר היום כהיום מה היום וכו' כך שמעתי:

(צד"ק ג"ם גש"ם ק"ם ס"מון).

שאלו מינין את רבן גמליאל: מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים?

אמר להם: מן התורה, ומן הנביאים, ומן הכתובים - ולא קיבלו ממנו.

"מן התורה" -

דכתיב: "ויאמר ה' אל משה: הנך שוכב עם אבותיך וקם"⁷⁶⁷ (דברים לא, טז).

אמרו לו:

ודילמא: "וקם העם הזה וזנה" (דברים לא, טז)!

"מן הנביאים" -

דכתיב: "יחיו מתידך, נבלתי יקומון, הקיצו ורננו שיכני עפר, מי טל אודת טלף, וארץ רפאים תפיל" (ישעיה כו, יט).

ודילמא: מתים שהחיה יחזקאל!

"מן הכתובים" -

דכתיב: "וחפף מין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ושינים" (שיר השירים ז, י).

ודילמא: רחושי מרחשן שפוותיה בעלמא, כרבי יוחנן!

דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוּדָה:

כל מי שנאמר ה' ה' ב'שמו בעולם הזה - שפלתו דוכבבות בקבר, שנאמר: "דובב שפתי ושינים" (שיר השירים ז, י).

עד שאמר להם מקרא זה:

"אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם"⁷⁶⁸ (דברים יא, כא), 'לכם' לא נאמר, אלא: "להם", מיכן לתחיית המתים מן התורה.

ויש אומרים:

מן המקרא הזה אמר להם:

"ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום" (דברים ד, ד),

פשיטא ד"חיים כלכם היום"!

אלא: אפילו ביום שכל העולם כולם מתים - אתם חיים,

מה היום - כולכם קיימין,

אף לעולם הבא - כולכם קיימין.

⁷⁶⁷ ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבן ועזבוני והפר את בריתי אשר כרתית אתו למען ירבו ימיהם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם בימי השמים על הארץ ⁷⁶⁸

4. צ, ב

רס"י

הנך שוכב עם אבותיך וקם. הרי תחילת המתים העם הזה וזנה הרי מה שעתיד להיות: **פלגא בידך**. דמהאי קרא נפקא דיודע מה שעתיד: **זייפתם ולא העליתם**. כזב אתם אומרים ואין ממש בדבריכם: **לאו לעולם הבא**. אלמא יש תחילת המתים: **מהכרת תכרת**. הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא: **אינהו הוו אמרי ליה דברה תורה כלשון בני אדם**. ולהכי אמר להו הכי כי היכי דלא להו פתחון פה: **הכרת תכרת**. בעבודת כוכבים כתיב: **והלא כבר נאמר**. בעבודת כוכבים את ה' הוא מגדף ונכרתה דס"ל מגדף היינו עובד עבודת כוכבים: **וכי שלשה עולמים יש וכו'**. ור"ע סבירא ליה דמגדף היינו מברך השם: והשתא בין לרבי ישמעאל בין לר"ע עונה בה מאי עבדי ליה מבעי ליה וכו'.

שאלו רומיים את רבי יהושע בן חנניה: מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים? ויודע מה שעתיד להיות?

אמר להו:

תרווייהו מן המקרא הזה,

שנאמר: **"ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה"**⁷⁶⁹ (דברים לא, טז).

ודילמא: **"וקם העם הזה וזנה!"**

אמר להו:

נקוטו מיהא פלגא בידייכו, דיודע מה שעתיד להיות.

איתמר נמי:

אמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחאי**:

מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים?

ויודע מה שעתיד להיות?

שנאמר: **"הנך שכב עם אבותיך וקם"** (דברים לא, טז).

תניא:

"אמר רבי אליעזר ברבי יוסי:

בדבר זה זייפתי ספרי נותים"⁷⁷⁰,

שהיו אומרים: אין תחילת המתים מן התורה.

אמרתי להו: זייפתם תורתכם, ולא העליתם בידכם כלום.

שאתם אומרים: אין תחילת המתים מן התורה,

הרי הוא אומר: **"הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה"**⁷⁷¹ (במדבר טו, לא).

"הכרת תכרת" - בעולם הזה,

"עונה בה" - לאימת? לאו, לעולם הבא.

אמר ליה רב פפא לאב"י:

ולמא להו תרווייהו מ**"הכרת תכרת"**!

אינהו הוו אמרי ליה: דברה תורה כלשון בני אדם.

כתנאי:

"הכרת תכרת" (במדבר טו, לא),

"הכרת" - בעולם הזה,

"תכרת" - לעולם הבא,

דברי רבי עקיבא.

אמר לו רבי ישמעאל:

והלא כבר נאמר: **"את ה' הוא מגדף ונכרתה"**⁷⁷² (במדבר טו, ל),

וכי שלשה עולמים יש?

אלא: **"ונכרתה"** - בעולם הזה,

"הכרת" - לעולם הבא,

"הכרת תכרת" - דברה תורה כלשון בני אדם.

בין רבי ישמעאל ובין רבי עקיבא, **"עונה בה"** - מאי עבדי ביה?

⁷⁶⁹ ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אתרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבן ועזבוני והפר את בריתי אשר עשיתי עמך

⁷⁷⁰ ע"פ דפוס ונציה וכתב יד מינכן ובראשונים רבים

⁷⁷¹ כי דבר ה' בנה זאת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה

⁷⁷² והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את ה' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה

לְכַדְתֵּינָא:

"יְכוּל אֶפִּילוּ עֲשֶׂה תְּשׁוּבָה?

תְּלַמּוּד לֹאמַר: "עֲוֹנָה בָּהּ" - לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּזִמְנוֹ שֶׁ"עֲוֹנָה בָּהּ".

רַשִׁי

שְׁעוֹנָה בָּהּ. שְׁלֹא שֶׁב קוּדֵם מִיִּתְּהָ
הוּא בִּכְרַת אֲבֵל שֶׁב לֹא:

5. צ, ב

רפ"י

דחיי שכבי. שהמתים חיים:
 ויציצו מעיר. שעתידין ישראל
 לציץ ולפרוח מעיר ירושלים
 וכדאמרין (כתובות דף קיא.)
 הקב"ה עושה להם מחילות
 לצדיקים והולכין ועולין
 לירושלים:

שאלה קליאופטרא מלכתא את רבי מאיר,
 אמרה: ידענא דחיי שכבי, דכתיב: "וַיְצִיזוּ מֵעִיר מְעֹשֵׁב הָאָרֶץ"⁷⁷³ (תהלים עב, טז),
 אלא כשהן עומדין - עומדין ערומין,
 או:
 בלבושיהן עומדין?

אמר לה: קל וחומר מחיטה:
 ומה חיטה שנקברה ערומה - יוצאה בכמה לבושין,
 צדיקים שנקברים בלבושיהן - על אחת כמה וכמה.

⁷⁷³ והי פסת בר בארץ בראש הרים ורעש כלבנון פרו ויציצו מעיר מעשב הארץ

6. צ, ב - צא, א

רש"י

אמרה ליה ברתיה. דקיסר לרבן
 גמליאל שבקיה:
שני יוצרים וכו'. משל הוא אלו
 היו שני יוצרים בעירנו אחד יוצר
 כלים מן המים וכו':
אמרה לו. אייכ הקבי"ה אם מן
 המים הוא מצייר דמטפה
 סרוחה שהיא כמים הוא מוליד:
מן העפר לא כל שכן. שבידו:
דבי רבי ישמעאל תנא קל וחומר
מכלי זכוכית. וזו היא תשובה
 שהשיבה לאביה:
מה כלי זכוכית שעמלן ברוח של
אדם. שכשהוא עושה אותו יש לו
 שפופרת ונופח לתוכה וכן נשמע
 מפי האומנין:
יש להם תקנה. להתיכן ולחזור
 ולעשות מהן כלי והא דאמרינן
 בחגיגה (דף טו.) ונוחין לאבדם
 ככלי זכוכית לא שאין להם
 תקנה אלא שנפסדין לשעתן ואין
 מתקיימין:

אמר ליה קיסר לדבן גמליאל:
 אמריתו דשכבי חיי,
 הא הוו עפרא,
 ועפרא - מי קא חיי?!

צא, א אמרה ליה ברתיה: שבקיה ואנא מהדרנא ליה.
 שני יוצרים יש בעירנו,
 אחד - יוצר מן המים,
 ואחד - יוצר מן הטיט,
 איזה מהן משופח?
 אמר לה: זה שיוצר מן המים.
 אמרה לו: מן המים - צר,
 מן הטיט - לא כל שפון?!

דבי רבי ישמעאל תנא:
"קל וחומר מכלי זכוכית:
מה כלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם - נשברו יש להן תקנה,
בשר ודם, שברוחו של הקדוש ברוך הוא - על אחת כמה וכמה."

7. צא, א

רש"י

עכשיו שיש מים. והכי נמי הקב"ה יוצר את האדם מטפה קטנה שאין בה ממש וכ"ש שיכול לבראתו מן העפר אי נמי כל העולם כולו יצר מתוהו: **ואם אי אתה מאמין.** שהקב"ה יוצר מן העפר: **עכבר.** שקורין אשקרו"ל ויש במינן שאין נבראין על ידי תולדה: **היום.** מתחיל לברא ולצאת מן העפר ולמחר מהלך כשהוא נברא כדאמרי' בשחיטת חולין בהעור והרוטב (דף קכז.): **ושמא תאמר לזמן מרובה.** שאותו שרץ אינו נברא לאלתר אלא לזמן מרובה שבוע או שבועיים ותהא סבור שאין הקב"ה מחיה המתים לפי שעה: לך עלה להר וכו': **חלזון.** תולעת. שיוצא מן היס אחד לשבעים שנה וצובעין בדמו תכלת ולכתחלה אינו נראה בכל ההר אלא חלזון אחד: **ולמחר.** שהגשמים יורדין מתמלא כולו חלזונות ונראה למורי שביצי חלזון (ראשון) משריצין כולן אלמא יש בידו לחיות לפי שעה:

אמר ליה ההוא מינא לרבי אמאי:
אמריתו דשכבי חיי,
והא הווי עפרא,
ועפרא - מי קא חיי?!

אמר ליה:
אמשול לך משל, למה הדבר דומה?
למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: לכו ובנו לי פלטרין גדולים במקום שאין מים ועפר.
הלכו ובנו אותו.
לימים נפלו.
אמר להם: חזרו ובנו אותו במקום שיש עפר ומים.
אמרו לו: אין אנו יכולין.
כעס עליהם ואמר להן: במקום שאין מים ועפר - בנייתם,
עכשיו שיש מים ועפר - על אחת כמה וכמה!
ואם אי אתה מאמין, צא לבקעה וראה:
עכבר שהיום חציו בשר וחציו אדמה, למחר השריץ ונעשה כלו בשר.
שמא תאמר: לזמן מרובה -
עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד, ולמחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חלזונות.

8. צא, א

רש"י

גביהא בן פסיסא. כך שמו והיתה לו עקמומיות בגבו כדמוכח לקמן:
 ווי לכון חיביא. אוי לכם לרשעים:
 דחיי מתים. אותן שהן חייין רואין אנו שמתין והיאך יעלה על דעתנו שהמתים חוזרין וחיים:
 דלא הוו. אותן שלא היו מעולם נוצרין ונולדין וחייין אותן שהיו כבר לא כ"ש שחוזרין וחייין:
 א"ל מינא:
 חיבא קרית לי וכו'. בא לקנתרו:

אמר ליה ההוא מינא לגביהא בן פסיסא:
 ווי לכון חיביא, דאמריתון "מיתתי חייין",
 דחייין - מיתתי,
 דמיתתי - חייין?!

אמר ליה:
 ווי לכון חיביא, דאמריתון "מיתתי לא חייין",
 דלא הוו - חיי,
 דהוי חיי - לא כל שפן?!

אמר ליה: 'חיביא' קרית לי?
 אי קאימנא, בעיטנא בך ופשיטנא לעקמותך מינך.

אמר ליה: אם אתה עושה כן - 'רופא אומן' תקרא, ושקר הרבה תטול.

9. צא, א

רָשׁ"י

דימוסנאי. עוררין בעלי חמס שהיו רוצין ליטול חלק ביהודה ובירושלים:
שבאו בני אפריקא לדון וכו'. ובמגלת תענית חשיב להו כל אותן ימים שנעשה בהן נסים לישראל וקבעום יו"ט ולהכי קאמר הכא בעשרים וארבעה בניסן לומר דיום טוב הוא ואסור בהספד משום נס זה:
ארץ כנען לגבולותיה. דלהך ארעא קרי ארץ כנען ואתם ירשתם שלא כדין דשלנו הוא דכנען אבינו היה:

תְּנוּ רַבְּנָנוּ:

"בְּעֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה בְּנִיסָן - אֵיתְנָטִילוּ דִּימוֹסְנָאֵי מִיְהוּדָה וּמִירוּשָׁלַיִם.

בְּשָׂאוּ בְנֵי אַפְרִיקָא לְדוֹן עִם יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי אֲלֶפְסַנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן, אָמְרוּ לוֹ: אַרְץ כְּנָעַן - שְׁלֵנוּ הִיא, דְּבִתְיָב: "אַרְץ כְּנָעַן לְגִבְלוֹתֶיהָ"⁷⁷⁴ (במדבר לד, ב), וּכְנָעַן - אַבּוּהוֹן דְּהָנְהוּ אֵינְשֵׁי הוּהוּ.

אָמַר לְהוּ גְבִיּהָא בְּן פְּסִיסָא לְחַכְמַיִם: תְּנוּ לִי רְשׁוּת וְאַלְךְ וְאָדוֹן עִמָּהּ לְפָנֵי אֲלֶפְסַנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן, אִם יִנְצָחוּנִי - אָמְרוּ: הַדְיּוֹט שְׂבָנוּ נִצְחָתְכֶם, וְאִם אֲנִי אֲנִצַּח אוֹתְכֶם - אָמְרוּ לְהֶם: תּוֹרַת מֹשֶׁה נִצְחָתְכֶם. נָתַנוּ לוֹ רְשׁוּת, וְהִלֵּךְ וְדָן עִמָּהֶם. אָמַר לְהֶם: מַהֵיכֵן אַתֶּם מְבִיאִים רְאִייהָ? אָמְרוּ לוֹ: מִן הַתּוֹרָה. אָמַר לְהֶם: אַף אֲנִי לֹא אָבִיא לְכֶם רְאִייהָ אֲלָא מִן הַתּוֹרָה, שְׁנֵאמַר: "וַיֹּאמֶר: אֲרוּר כְּנָעַן, עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאַחִיו" (בראשית ט, כה), עֶבֶד שְׁקֵנָה נִבְסִים - עֶבֶד לְמִי, וּנְבִסִים לְמִי? וְלֹא עוֹד אֲלָא שְׁהָרִי כְּמָה שְׁנִים שְׁלֹא עֲבַדְתוּנוּ. אָמַר לְהֶם אֲלֶפְסַנְדְּרוֹס מְלֶכָא: הַחֲזִירוּ לוֹ תְּשׁוּבָה! אָמְרוּ לוֹ: תְּנוּ לָנוּ זְמַן שְׁלֹשָׁה יָמִים. נָתַן לְהֶם זְמַן, בְּדָקוּ וְלֹא מִצְאוּ תְּשׁוּבָה. מִיַּד בְּרַחוּ, וְהִנִּיחוּ שְׂדוּתֵיהֶן כְּשֶׁהָן זְרוּעוֹת, וְכִרְמֵיהֶן כְּשֶׁהָן נְטוּעוֹת. וְאוֹתָהּ שָׁנָה שְׂבִיעִית הָיְתָה.

שוב פעם אחת,

בְּאוּ בְנֵי מִצְרַיִם לְדוֹן עִם יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי אֲלֶפְסַנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן. אָמְרוּ לוֹ: הָרִי הוּא אוֹמֵר: "וְה' נָתַן אֶת חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאֲלוּם"⁷⁷⁵ (שמות יב, לו), תְּנוּ לָנוּ כֶּסֶף וְזָהָב שְׁנִטְלָתְכֶם מִמֶּנּוּ.

אָמַר גְּבִיּהָא בְּן פְּסִיסָא לְחַכְמַיִם: תְּנוּ לִי רְשׁוּת וְאַלְךְ וְאָדוֹן עִמָּהּ לְפָנֵי אֲלֶפְסַנְדְּרוֹס, אִם יִנְצָחוּנִי - אָמְרוּ לְהֶם: הַדְיּוֹט שְׂבָנוּ נִצְחָתְכֶם, וְאִם אֲנִי אֲנִצַּח אוֹתְכֶם - אָמְרוּ לְהֶם: תּוֹרַת מֹשֶׁה רְבִינוּ נִצְחָתְכֶם. נָתַנוּ לוֹ רְשׁוּת, וְהִלֵּךְ וְדָן עִמָּהֶם. אָמַר לְהֶם: מַהֵיכֵן אַתֶּם מְבִיאִין רְאִייהָ? אָמְרוּ לוֹ: מִן הַתּוֹרָה. אָמַר לְהֶם: אַף אֲנִי לֹא אָבִיא לְכֶם רְאִייהָ אֲלָא מִן הַתּוֹרָה, וַיִּמּוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (שמות יב, מ), תְּנוּ לָנוּ שֶׁכֶר עֲבוּדָה שֶׁל שְׁשִׁים רִיבּוּא שְׁשִׁיעֲבַדְתֶּם בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. אָמַר לְהֶם אֲלֶפְסַנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן: הַחֲזִירוּ לוֹ תְּשׁוּבָה! אָמְרוּ לוֹ: תְּנוּ לָנוּ זְמַן שְׁלֹשָׁה יָמִים. נָתַן לְהֶם זְמַן, בְּדָקוּ וְלֹא מִצְאוּ תְּשׁוּבָה. מִיַּד הִנִּיחוּ שְׂדוּתֵיהֶן כְּשֶׁהָן זְרוּעוֹת, וְכִרְמֵיהֶן כְּשֶׁהָן נְטוּעוֹת וּבְרַחוּ. וְאוֹתָהּ שָׁנָה שְׂבִיעִית הָיְתָה.

⁷⁷⁴ צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה
⁷⁷⁵ וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינגלו את מצרים

רס"י

אגטין. כתבים שלא יטול אחד בחלק חבירו כמו שעשה אברהם לישמעאל שלא ליטול במה שנתן ליצחק כלום יש לזה על זה כלום:
שם טומאה. כשוף ומעשה שדים:

ושוב פעם אחת,
 באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון.
 אמרו לו: ארץ כנען - שלנו ושלכם,
 דכתיב: "ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם"⁷⁷⁶ (בראשית כה, יב),
 ובתיב: "ואלה תולדות יצחק בן אברהם"⁷⁷⁷ (בראשית כה, יט).

אמר להן גביהא בן פסיסא לחכמים:
 תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס מוקדון,
 אם ינצחוני - אמרו: הדיוט שבנו נצחתם,
 ואם אני אנצח אותם - אמרו להם: תורת משה רבינו נצחתכם.
 נתנו לו רשות, הלך ודן עמהן.
 אמר להם: מהיכן אתם מביאין ראיה?
 אמרו לו: מן התורה.
 אמר להן: אף אני לא אביא ראיה אלא מן התורה,
 שנאמר: "וימת אברהם את כל אשר לו ליצחק."
 ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת⁷⁷⁸ (בראשית כה, ה-ו),
 אב שנתן אגטין לבניו בחייו, ושיגר זה מעל זה - כלום יש לזה על זה כלום?!

מאי "מתנות"?

אמר רבי ירמיה בר אבא:
 מלמד שמסר להם שם טומאה.

⁷⁷⁶ ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם

⁷⁷⁷ ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק

⁷⁷⁸ ה וימת אברהם את כל אשר לו ליצחק. ו לבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם

10. צא, א-ב

רס"י

בכורות. תאני הבכורות: **יקרא אל השמים מעל.** כלומר יקרא הקב"ה לנשמה הבאה לו לתוך גופו של אדם מאל השמים מעל ויקרא אף אל הגוף שבא מן הארץ:

מפני מה שוקעת במערב. תשובב את כל העולם עד שתחזור למקום זריחתה למזרח ותשקע דאי הוה הכי לא הוה אמינא לך מפני מה שוקעת במזרח דנוהג העולם כך הוא ממקום שיצא שם נכנס:

כדי ליתן שלום לקונה. להקב"ה שהשכינה במערב וכיון שמגעת עד מערב הולכת ומשתחוה לפני הקב"ה שבראה ולכך שוקעת ונכנסת כפופה לפני הקב"ה:

ותיתי עד פלגא דרקיעא. דאם לכך מתכוונת למה הולכת בתוך המערב תבא עד אמצעו של רקיע ותשקע לשם ומשם תשתחוה כלפי מערב שכן דרך ב"א שמשתחוה ברחוק לפני המלך ואינו מתקרב כל כך:

משום פועלים. דאילו כן היה מחשיך פתאום שכשחמה באמצע הרקיע מאירה ביותר וסבורים שעדיין יש שהות ביום והיו פועלין שוהין במלאכתן עד שחשיכה ועוברי דרכים נמי לא היו יודעין מתי יחשוך לבקש להם בית לינה ולכך שוקעת במערב שכשהולכת ומשתפלת והולכת וכלה אורה יודעין שמגיע שעת חשיכה:

משעת יצירה. שנקרם כולו בבשר וגידין ועצמות:

פקידה. משעה שהמלאך פוקד הטיפה ומביאה לפני המקום מה תהא עליה כדאמרינן בפרק כל היד במסכת נדה (דף טז:): מיד נזרקה בו נשמה וחיות:

אמר ליה. רבי משעת יצירה: **ואמר לו.** אנטונינוס וכי אפשר לחתיכה שתתקיים אפילו ג' ימים בלא מלח שאינה מסרחת וה"נ אילו לא היתה נשמה נתונה עד שעת יצירה היאך תתקיים הטיפה שלא תסריח במעיה וכיון שטיפה מסרחת שוב אינה מולדת:

אמר ליה אנטונינוס **לרבי:**

גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד?

גוף אומר: נשמה חטאת, שמיום שפירשה מפני הרניי מוטל כאבן דומם בקבר, ונשמה אומרת: גוף חטא, שמיום שפירשתי מפני הרניי פורחת באויר כצפור.

אמר ליה:

אמשול לך משל, למה הדבר דומה?

צא, ב למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה, והיה בו בכורות נאות, והושיב בו שני שומרים, אחד חיגר, ואחד סומא.

אמר לו חיגר לסומא: בכורות נאות אני רואה בפרדס, בא והרביבני ונביאם לאכלם. רכב חיגר על גבי סומא, והביאום ואכלום.

לימים בא בעל הפרדס,

אמר להן: בכורות נאות היכן הן?

אמר לו חיגר: כלום יש לי רגלים להלך בהן?!

אמר לו סומא: כלום יש לי עינים לראות?!

מה עשה? הרביב חיגר על גבי סומא, ודן אותם כאחד.

אף הקדוש ברוך הוא מביא נשמה וזרקה בגוף, ודן אותם כאחד,

שנאמר: **"יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו"** (תהלים נ, ד).

"יקרא אל השמים מעל" - זו נשמה,

"ואל הארץ לדין עמו" - זה הגוף.

אמר ליה אנטונינוס **לרבי:**

מפני מה חמה יוצאה במזרח ושוקעת במערב?

אמר ליה: אי הוה איפכא - נמי הכי הוה אמרת לי.

אמר ליה: הכי קאמינא לך: מפני מה שוקעת במערב?

אמר ליה: כדי ליתן שלום לקונה,

שנאמר: **"וצבא השמים לך משתחויים"**⁷⁷⁹ (נחמיה ט, ו).

אמר ליה:

ותיתי עד פלגא דרקיע, ותתן שלמא ותיעול!

משום פועלים,

ומשום עוברי דרכים.

ואמר לו אנטונינוס **לרבי:**

נשמה מאימתי ניתנה באדם -

משעת פקידה, או משעת יצירה?

אמר לו:

משעת יצירה.

אמר לו:

אפשר חתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת?!

אלא, משעת פקידה.

779 אתה הוא ה' לבדה, אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה המים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחויים

אמר רבי:

דבר זה למדני אנטונינוס,

ומקרא מסייעו,

שנאמר: "ופקדתך שמרה רוחי"⁷⁸⁰ (איוב י, יב).

ואמר לו אנטונינוס לרבי:

מאימתי יצר הרע שולט באדם -

משעת יצירה, או משעת יציאה?

אמר לו:

משעת יצירה.

אמר לו:

אם כן, בועט במעי אמו ויוצא!

אלא, משעת יציאה.

אמר רבי:

דבר זה למדני אנטונינוס,

ומקרא מסייעו,

שנאמר: "לפתח חטאת רבין"⁷⁸¹ (בראשית ד, ז).

רש"י

למדני אנטונינוס. מדבריו

למדתי:

ופקודתך שמרה רוחי. משעת

פקידה נשמר רוחי:

משעת יציאה. כשיוצא ממעי

אמו או משעת יצירה:

א"ל. רבי משעת יצירה:

אמר לו אנטונינוס אי"כ בועט

במעי אמו ויוצא. אלא משעת

יציאתה:

⁷⁸⁰ חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי

⁷⁸¹ הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבין ואלוף תשוקתו ואתה תמשל בו

11. צא, ב

רש"י

בם עור ופסח. שחייך עם מומן :
וכתיב אז ידלג כאיל פסח.
 דמשמע שמתרפאין :
עומדין במומן. ואח"כ
 מתרפאין :
בלע המות לנצח. דלעתיד לבא
 מאחר שחייך שוב אינך מתין :
כי הנער. כלומר כשימות אדם
 לעתיד ומת בן מאה שנה יאמרו
 נער הוא מת כי הנער בן מאה
 שנה ימות אלמא מתין :

ריש לקיש רמי:

כתיב: **"בם עור ופסח הרה וילדת יהדו"**⁷⁸² (ירמיה לא, ז),

וכתיב: **"אז ידלג כאיל פסח ותרוך לשון אלם,**

כי נבקעו במדבר מים ונהלים בערבה" (ישעיה לה, ו)!

הא כיצד?

עומדין במומן, ומתרפאין.

עולא רמי:

כתיב: **"בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים"**⁷⁸³ (ישעיהו כה, ח),

וכתיב: **"כי הנער בן מאה שנה ימות לא יהיה משם עוד עול ימים"**⁷⁸⁴ (ישעיהו סה, ט)!

לא קשיא:

כאן - בישראל,

כאן - בגוים.

וגוים מאי בעו התיב?

הנה דכתיב בהו: **"ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אפריכם וכרמיכם"** (ישעיהו סא, ה).

⁷⁸² הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתיים מירדתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יהדו קהל גדול ושובו הנה

⁷⁸³ בלע המות לנצח ומחה אדני ה' דמעה מעל כל פנים והרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר

⁷⁸⁴ לא יהיה משם עוד עול ימים וזמן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקלל

12. צא, ב

ר"י

וחפרה הלבנה ובושה החמה. משמע שיהא אורם כהה וכתוב והיתה אור הלבנה כאור החמה: **כאן לימות המשיח**. כשיכלה השיעבוד והיתה אור הלבנה כאור החמה ולעתיד לבא וחפרה הלבנה ובושה החמה מרוב נגהם של צדיקים: **ולשמואל דאמר**. בדוכתא אחרייתי אין בין העולם הזה וכו'. אידי ואידי לעוה"ב: **אלא כאן במחנה שכינה**. וחפרה מזיו השכינה: **כאן במחנה צדיקים**. כאן במחנה רשעים לא גרסינן:

רב הסדא רמי:

כתיב: **"והפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות"**⁷⁸⁵ (ישעיהו כד, כג), וכתוב: **"והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים"**⁷⁸⁶ (ישעיהו ל, כו)!

לא קשיא:

כאן - לימות המשיח,
כאן - לעולם הבא.

ולשמואל דאמר:

אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד גליות בלבד!

לא קשיא:

כאן - במחנה צדיקים,
כאן - במחנה שכינה.

⁷⁸⁵ והפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו קבוד
⁷⁸⁶ והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבש ה' את שבר עמו ומחין מקתו ירפא

13. צא, ב

כתוב אני אמית ואחיה. דמשמע כשם שאני אמית את האדם כך אני מחייהו כשמת בעל מום ועומד וחי בעל מום: **וכתיב מחצתי ואני ארפא.** שכשהוא מחיה מרפא את המחץ ועומד שלם: **והדר מה שמחצתי.** שלאחר כן מתרפא וכדלעיל עומדין במומן ומתרפאין: **מיתה באחד וחיים באחד.** וה"ק אני ממית אדם זה ומחיה אדם אחר: **כדרך שהעולם נוהג.** שזה מת וזה נולד: **מה מחץ ורפוי באחד.** ואין רפואה אלא במקום מחץ: **ישיר.** משמע לעתיד:

רַבָּא רְמִי:

כְּתִיב: **"אני אמית ואחיה"**⁷⁸⁷ (דברים לב, לט),
וּכְתִיב: **"מחצתי ואני ארפא"** (דברים לב, לט)!

אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: מַה שְּׂאֲנִי מְמִית אֲנִי מְחִיֶּה,
וְהֵדֵר - מַה שְּׂמַחְצֵתִי וְאֲנִי אֲרַפֵּא.

תְּנִי רַבֵּנּוּ:

"אני אמית ואחיה" (דברים לב, לט) -

יְכוּל שְׁתַּהֲא מִיִּתָּה בְּאֶחָד וְחַיִּים בְּאֶחָד, בְּדֶרֶךְ שְׁהַעוֹלָם נוֹהֵג?
תְּלַמּוּד לֹמַר: **"מחצתי ואני ארפא"** (דברים לב, לט),
מַה מְחִיצָה וְרַפּוּאָה - בְּאֶחָד,
אִף מִיִּתָּה וְחַיִּים - בְּאֶחָד,
מֵיכַן תְּשׁוּבָה לְאוֹמְרֵי: אֵין תַּחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה."

תְּנִי:

אָמַר רַבִּי מֵאִיר:

מֵנִיין לְתַחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה?
שְׁנַאָמַר: **"או ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה"**⁷⁸⁸ (שמות טו, א),
'שיר' לא נאמר, אלא: **"ישיר"**,
מִכַּאן לְתַחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה.
כִּיּוֹצֵא בְּדָבָר אֲתָה אוֹמֵר: **"או יבנה יהושע מזבח לה"**⁷⁸⁹ (יהושע ח, ל),
'בנה' לא נאמר, אלא: **"יבנה"**,
מִכַּאן לְתַחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה."

אָלָא מַעֲתָה: **"או יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מזאב"**⁷⁹⁰ (מלכים א' יא, ז),
הֲכִי נִמֵּי דִיבְנָה?!

אָלָא מַעֲלָה עֲלֵיו הַכְּתוּב כְּאֵילוּ בְּנֵה.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי:

מֵנִיין לְתַחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה?
שְׁנַאָמַר: **"אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה"** (תהלים פד, ה),
'יהללוך' - לא נאמר, אלא **"יהללוך"** -
מִכַּאן לְתַחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה.

וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי:

כָּל הָאוֹמֵר שִׁירָה בְּעוֹלָם הֵזֶה - זוֹכֵה וְאוֹמְרָה לְעוֹלָם הַבָּא,
שְׁנַאָמַר: **"אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה"**.

אָמַר רַבִּי חִיָּיא בְּרַ אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

מֵנִיין לְתַחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה?
שְׁנַאָמַר: **"קול צפיה נשאו קול יחדו ירננו"**⁷⁹¹ (ישעיה נב, ח),
'ירננו' לא נאמר, אלא: **"ירננו"**,
מִכַּאן לְתַחֲיִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה.

⁷⁸⁷ ראו עתה מי אני ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל
⁷⁸⁸ או ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורקבו רמה בים
⁷⁸⁹ או יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל
⁷⁹⁰ או יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מזאב בהר אשר על פני ירושלים ולמלך שקץ בני עמון
⁷⁹¹ קול צפיה נשאו קול יחדו ירננו כי עיון בעיון וראו בשוב ה' ציון

14. **א, ב - צב, א**

רש"י

נשאו קול יחידיו. היינו קול אחד :
המונע הלכה. מללמדו :
מששת ימי בראשית. דכתיב
 בראשית ברא בשביל התורה
 שהיא ראשית וישראל נקראו
 ראשית תבואתה שעתידין
 להנחילי ברא אלהים את
 השמים וגו' :
בר. תורה :

יקבוהו. מנקבים אותו לשון
 (מלכים ב יב) ויקוב חור בדלתו :
אוכלא דקצרי. כלי של כובסין
 שהוא מנוקב ומזלפין בו מים על
 הבגדים :

ומרוה גם הוא יורה. מי שמרווה
 את תלמידו בדבר הלכה גם הוא
 יורה לעולם הבא ל"א ומרוה
 לשון מורה :

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן :
 עתידין כל הנביאים כולן אומרים שירה בקול אחד,
 שנאמר : "קול צפיה נשאו קול יחדו ירננו"⁷⁹² (ישעיה נב, ח).

אמר רב יהודה אמר רב :

כל המונע הלכה מפני תלמיד - כאילו גוזלו מנחלת אבותיו,
 שנאמר : "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב" (דברים לג, ד) -
 מורשה היא לכל ישראל ממששת ימי בראשית.

אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא :

כל המונע הלכה מפני תלמיד - אפילו עוברין שבמעי אמו מקללין אותו,
 שנאמר : "מנע בר אקבהו לאום"⁷⁹³ (משלי יא, כו),

צב, א

ואין "לאום" אלא עוברין,

שנאמר : "ולאום מלאם יאמין"⁷⁹⁴ (בראשית כה, כג),

ואין "קבה" אלא קללה,

שנאמר : "מה אקב לא קבה אל"⁷⁹⁵ (במדבר כג, ח),

ואין "בר" אלא תורה,

שנאמר : "נשקו בר פן יאנה"⁷⁹⁶ (תהלים ב, יב).

עולא בר ישמעאל אומר :

מנקבין אותו ככברה,

כתיב הכא : "יקבהו לאום"⁷⁹⁷ (משלי יא, כו),

וכתיב התם : "ויקב חר בדלתו"⁷⁹⁸ (מלכים ב' יב, י),

ואמר אביי :

כי אוכלא דקצרי.

ואם למדו - מה שזכרו?

אמר רבא אמר רב ששת :

זוכה לברכות כיוסף,

שנאמר : "וברכה לראש משביר" (משלי יא, כו),

ואין "משביר" אלא יוסף,

שנאמר : "ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ"⁷⁹⁹ (בראשית מב, ו).

אמר רב ששת :

כל המלמד תורה בעולם הזה - זוכה ומלמדה לעולם הבא,

שנאמר : "ומרנה גם הוא יורה"⁸⁰⁰ (משלי יא, כה).

⁷⁹² קול צפיה נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין ידאו בשוב ה' ציון

⁷⁹³ מנע בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר

⁷⁹⁴ ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמין ורב יעבד צעיר

⁷⁹⁵ מה אקב לא קבה אל ומה אעום לא ועם ה'

⁷⁹⁶ נשקו בר פן יאנה ותאבדו דרך מי יעבד כמעט אפו אשדי כל חוסי בו

⁷⁹⁷ מנע בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר

⁷⁹⁸ וישקח והוידע הפתח ארון אהרן ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח מזמין בבוא איש בית ה' ונתנו שמה הפתחים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית ה'

⁷⁹⁹ ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה

⁸⁰⁰ נפש ברכה תדשן ומרנה גם הוא יורה

15. צב, א

רפ"י

ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד וגו'. רמז לו שימות ויעמוד לאחר מכן לקץ הימין לקץ שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו שהרי השיב אחר ימינו:

אמר רבא:

מניין לתחיית המתים מן התורה?
שנאמר: "וְיְהִי רְאוּבוֹן וְאֵל יָמוֹת"⁸⁰¹ (דברים לג, ו),
"וְיְהִי רְאוּבוֹן" - בעולם הזה,
"וְאֵל יָמוֹת" - לעולם הבא.

רבינא אמר:

מהכא: "וְרַבִּים מִיָּשָׁנִי אֲדַמֶּת עֵפֶר וְקִיָּצוֹ,
אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם,
וְאֵלֶּה לְחַרְפוֹת לְדָרְאוֹן עוֹלָם" (דניאל יב, ב).

רב אשי אמר:

מהכא: "וְאַתָּה לָךְ לְקוֹץ וְתַנְיִחַ וְתַעֲמִיד לְגִדְלָהּ לְקוֹץ הַיָּמִין" (דניאל יב, ג).

16. צב, א

רס"י

מרחמם בעוה"ז. ינהגם לעוה"ב:
שתי אותיות של שם. כך שמעת. ל"א כל שמות על שם דאמר' בעלמא (חנינה דף טז.) צבאות אות הוא בצבא שלו קרי להו אותיות לשון מופלא:
גדול מקדש. חשוב הוא:
למילתיה הכי נמי. דגדולה היא וכדעולא:
שתי הופעיות. דכתיב אל נקמות ה' אל נקמות הופיע ואיכא תרי נקמות וחדא הופעה בתרוייהו ודמי כמאן דאיכא אכל נקמה ונקמה חדא הופעה:
חדא לטובה. של ישראל שסילק שכינתו מאומות העולם ובא על ישראל וקרי ליה נקמות משום דתגמול טוב הוא שזכו לשכינה על שאמרו נעשה ונשמע ונקמה היינו תגמול ואחת לפורענות לעובדי כוכבים שנפרע מהן ליום הדין כדאמרין בפרק קמא דמסכת ע"ז (דף ד.) נוקם ה' ובעל חמה לעכו"ם שהוא בעצמו ובכבודו נפרע מהן והיינו הופעה:
ובדעת. מפני הדעת מלאו כל החדרים הון:
בשביל לחמד. שנתת למי שאין בו דעה ישימו מזור תחתך:

ואמר רבי אלעזר:

כל פרנס ש'מנהיג את הצבור בנחת - זוכה ומנהיגם לעולם הבא, ש'נאמר: **"מי מרחמם ונהגם ועל מבויעי מים ונהלם"**⁸⁰² (ישעיה מט, י).

ואמר רבי אלעזר:

גדולה דעה ש'ניתנה בין שתי אותיות, ש'נאמר: **"מי אל דעות ה"**⁸⁰³ (שמואל א' ב, ג).

ואמר רבי אלעזר:

גדול מקדש ש'ניתן בין שתי אותיות, ש'נאמר: **"פעלת ה' מקדש ה' פוננו ודיך"**⁸⁰⁴ (שמות טו, יז).

מתקיף לה רב אדא קרהינאה:

אלא מעתה, גדולה נקמה ש'ניתנה בין שתי אותיות, דכתיב: **"אל נקמות ה' אל נקמות הופיע"** (תהלים צד, א)!

אמר ליה:

למילתיה - הכי נמי, כדעולא.

דאמר עולא:

שתי הופעיות' הללו - למה?

אחת - למדת טובה,

ואחת - למדת פורענות.

ואמר רבי אלעזר:

כל אדם שיש בו דעה - כאילו נבנה בית המקדש ב'מיו, שזה ניתן בין שתי אותיות, וזה ניתן בין שתי אותיות.

ואמר רבי אלעזר:

כל אדם שיש בו דעה - לסוף מתעשר, ש'נאמר: **"ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים"** (משלי כד, ד).

ואמר רבי אלעזר:

כל אדם שאין בו דעה - אסור לרחם עליו, ש'נאמר: **"כי לא עם בינות הוא על פן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו"**⁸⁰⁵ (ישעיה כז, יא).

ואמר רבי אלעזר:

כל הנותן פיתו למי שאין בו דעה - יסורין באין עליו, ש'נאמר: **"לחמך ושימו מזור תחתיך אין תבונה בו"**⁸⁰⁶ (עובדיה א, ז), ואין **"מזור"** אלא יסורין, ש'נאמר: **"וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו"**⁸⁰⁷ (הושע ה, ג).

ואמר רבי אלעזר:

כל אדם שאין בו דעה - לסוף גולה,

802 לא ידעבו ולא יצמאו ולא יפם ש'רב ושמש מי מרחמם ונהגם ועל מבויעי מים ונהלם

803 אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם מי אל דעות ה' ולו נתקנו עללות

804 תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני פוננו ודיך

805 ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה מי לא עם בינות הוא על פן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו

806 עד הגבול שלחוף כל אנשי ברייתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ושימו מזור תחתיך אין תבונה בו

807 וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך רב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מקם מזור

שנאמר: "למן גלה עמי מבלי דעת"⁸⁰⁸ (ישעיה ה, יג).

רפ"י

כל חשך טמון לצפוניו. כל לילה צפון ונחבא ממצפוני התורה שאין דברי תורה נשמעין באותו בית:

תאכלהו אש לא נופח. זה אשו של גיהנם שאין צריך נפוח: **ירע שריד באהלו.** מי שרע בעיניו שיש שריד באהלו:

כל שאינו משייר פתיתין. דצריך לשייר כדכתיב אכול והותר (מלכים ב ד): והא אמר רבי אלעזר כל המשייר פתיתין על שולחנו כאילו עובד ע"ז שנאמר הנורכים לגד שולחן. שכן עושין שמניחין שלחן ערוך במאכל ומשתה לשם אותה ע"ז שקורין גד וממלאים כוסות של מרקחים נסוכים לע"ז ששמה מני:

הא. דקאמר אסור: **דאיכא שלימה בהדיה.** שמביא שלימה לאחר שאכל ונותן על השלחן עם הפתיתין ששייר דמחזי דלשם ע"ז עביד הכי: **והא.** דליכא שלימה בהדיהו דמזומנין לעני: הא גדא לביתיה לא גרסי:

המחליף בדבורו. משנה בדבורו שלא יהא ניכר: **קשתו ננערת.** כח קושי אבר שלו ננער שאינו מוליד שנאמר עריה תעור קשתך עריה שאתה מסתכל בה ממש בערותה היא תעיר קשתך ד"א המסתכל המחשב בעריות דאשת איש קשתו גבורת ידו ננערת מתהלכת ומתמעטת כמו (ב"מ דף כט:). מצא כסות מנערה אחת לשלשים יום אי"נ כמו (שמות יד) וינער ה':

הוי קבל. הוי עניו ותחיה. קבל לשון אפל עשה עצמך אפל ושפל: **בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו.** כנגע נראה לי בבית כתיב דמשמע נראה ממילא ועוד דכתיב לי ולא לאורי נמצא שאפלתו הצלתו דכל זמן שאין כהן רואהו אין מטמא בנגעים:

ואמר רבי אלעזר:

כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה - אש אוכלתו, שנאמר: "כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח ירע שריד באהלו" (איוב כ, כו), אין "שריד" אלא תלמיד חכם, שנאמר: "ובשרידים אשר ה' קרא"⁸⁰⁹ (יואל ג, ה).

ואמר רבי אלעזר:

כל שאינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו - אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר: "אין שריד לאכלו על פן לא יחיל טובו" (איוב כ, כא), אין "שריד" אלא תלמידי חכמים, שנאמר: "ובשרידים אשר ה' קרא" (יואל ג, ה).

ואמר רבי אלעזר:

כל שאינו משייר פת על שלחנו - אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר: "אין שריד לאכלו על פן לא יחיל טובו" (איוב כ, כא).

והאמר רבי אלעזר:

כל המשייר פתיתים על שלחנו - כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר: "הערכים לגד שלחן והממלאים למני מוסך"⁸¹⁰ (ישעיה סה, יא)!

לא קשיא:

הא - דאיכא שלימה בהדיה, הא - דליכא שלימה בהדיה.

ואמר רבי אלעזר:

כל המחליף בדיבורו - כאילו עובד עבודה זרה, כתיב הַכָּא: "והייתי בעיניו כמתעתע"⁸¹¹ (בראשית כו, יב), וכתוב הַתָּם: "הבל המה מעשה תעתעים"⁸¹² (ירמיה י, טו).

ואמר רבי אלעזר:

כל המסתכל בערוה - קשתו ננערת, שנאמר: "עריה תעור קשתך"⁸¹³ (חבקוק ג, ט).

ואמר רבי אלעזר:

לעולם הוי קבל - וקיים.

אמר רבי זירא:

אף אנו נמי תנינא:

"בית אפל - אין פותחין לו חלונות לראות נגעו" (נגעים ב, ג).

שמע מינה.

⁸⁰⁸ למן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו אזה צמא

⁸⁰⁹ והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט מי בהר ציון ויבירו שלם תהיה פליטה פאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קרא

⁸¹⁰ ואתם עזבי ה' השכחים את הר קדשי הערכים לגד שלחן והממלאים למני מוסך

⁸¹¹ אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה

⁸¹² הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו

⁸¹³ עריה תעור קשתך שבעות מטות אמר סלה נהרות תבקע ארץ

17. **צב, א-ב**

רפ"י

שאל ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים. קבר לא שבע ממתים ועוצר רחם בית הרחם שהוא קצור ועוצר לא ישבע מבעילות וכן ארץ לא שבעה מים: **וכי מה ענין שאל וכו'.** למה נסמכו הני אהדדי: מכניס: הזרע ומוציא הולד אף שאל מכניס ומוציא לתחיית המתים: **שמכניסין בה בקולי קולות.** בבכי גדול קוברין את המת: **אינו דין שמוציאין אותו בקולי קולות.** שנאמר יתקע בשופר גדול: **שעתיד הקב"ה להחיות.** לימות המשיח: **לאחר שיחיו שוב אין חוזרין לעפרם.** בין (לימות הנ שיח בין לעולם הבא) אלא הבשר מתקיים עליהם עד שישבו ויחיו לעתיד לבא: **ואותן שנים שעתיד הקב"ה לחדש את עולמו.** ויהיה עולם זה חרב אלף שנים אותן צדיקים היכן הם הואיל ואינן נקברין בארץ: **לא נירא בהמיר ארץ.** כשמחליף הקב"ה את הארץ לא נירא לפי שאנו בלב ימים: **וקווי ה' יחליפו כח.** שיהא להם כח לשוט ולעופף בלי צער: **ונילויף ממתים שהחיה יחזקאל.** שחזרו ומתו כך צדיקים שעתיד להחיות יחזרו לעפרם כך שמעתי יחזקאל הגלהו נבוכדנצר עם יכניה מלך יהודה והיה יחזקאל מתנבא בבבל וירמיה בארץ ישראל באותן אחת עשרה שנה שמלך צדקיה: **באמת.** בברור: **משל היה.** שהיה מרמוז להם על הגלות כאדם מת שחוזר וחי כך ישראל ישבו מן הגלות: **מהם.** שאותן תפילין היו שלהם:

אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה:

מאי דכתיב: **"שאל ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים"** ⁸¹⁴ (משלי ל, טז), וכי מה ענין "שאל" אצל "רחם"? אלא לומר לה:

מה רחם - מכניס ומוציא,

אף שאל - מכניס ומוציא.

והלא דברים קל וחומר:

ומה רחם שמכניסין בו בחשאי - מוציאין ממנו בקולי קולות,

שאל שמכניסין בו בקולות - אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות!?

מיכן תשובה לאומרין: אין תחיית המתים מן התורה.

תנא דבי אליהו:

"צדיקים שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיותו - אינו חוזרין לעפרו.

שנאמר: "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש ואמר לו,

כל הכתוב לחיים בירושלם" (ישעיה ד, ג),

מה קדוש - לעולם קיים,

אף הם - לעולם קיימין.

צב, ב

ואם תאמר: אותן שנים שעתיד הקדוש ברוך הוא לחדש בהן את עולמו.

שנאמר: "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא" ⁸¹⁵ (ישעיה ב, יא),

צדיקים מה הן עושין?

הקדוש ברוך הוא עושה להם ננפים ננשרים, ונשטין על פני המים.

שנאמר: "על פן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים" (תהלים מו, ג).

ושמא תאמר: יש להם צער -

תלמוד לומר: **"וקווי ה' יחליפו כח ועלו אבר פנשרים,**

ירוצו ולא יגעו ולכו ולא ייעפו" (ישעיה מ, לא).

ונילף ממתים שהחיה יחזקאל!

סבר לה כמאן דאמר: באמת משל היה.

דתניא:

"רבי אליעזר אומר:

מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם, ואמרו שירה, ומתו.

מה שירה אמרו?

"ה' ממית בצדק ומחיה ברחמים".

רבי יהושע אומר:

שירה זו אמרו: **"ה' ממית ומחיה מוריד שאל ועל"** (שמואל א' ב, ו).

רבי יהודה אומר:

אמת, משל היה.

אמר לו רבי נחמיה:

אם אמת - למה משל, ואם משל - למה אמת?

אלא: באמת משל היה.

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר:

מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל, ונשאו נשים, והולידו בנים ובנות.

עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר: אני מבני בניהם,

והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם."

⁸¹⁴ שאל ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון
⁸¹⁵ עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא

18. צב, ב

רָשׁ"י

וּמֵאֵן נִינְהוּ "מֵתִים שֶׁחֵיָה יִחְזָקָאל"?

אָמַר רַב:

אֱלוֹ בְנֵי אֶפְרַיִם שָׁמְנוּ לְקֶץ וְטָעוּ,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְנֵי אֶפְרַיִם:

שׁוֹתְלָח וּבָרַד בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ וְאַלְעָדָה בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ.

וְזָבַד בְּנוֹ וְשׁוֹתְלָח בְּנוֹ וְעִזֹר וְאַלְעָד"⁸¹⁶,

וְהֶרְגוּם אֲנָשֵׁי גַת הַנוֹלָדִים בְּאַרְצָי"⁸¹⁷ (דברי הימים א' ז, כ-כא),

וּכְתִיב: "וַיִּתְאָבֵל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים וַיָּבֵאוּ אֹתוֹ לְנַחְמוֹ"⁸¹⁸ (דברי הימים א' ז, כב).

וּשְׁמוּאֵל אָמַר:

אֱלוֹ בְנֵי אָדָם שֶׁכָּפְרוּ בְּתַחֲיִית הַמֵּתִים,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בֶּן אָדָם, הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה,

הֵנָּה אֲמָרִים: יָבִשׁוּ עֲצָמוֹתַי וְאַבְדָּה תִקְוַתִּי וְנִגְזַרְנִי לְגוֹי"⁸¹⁹ (יחזקאל לו, יא).

רַבִּי יִרְמְיָהּ בַּר אֲבָא אָמַר:

אֱלוֹ בְנֵי אָדָם שֶׁאֵין בָּהֶן לְחִלּוּחִית שֶׁל מַצּוּהָ,

שֶׁנֶּאֱמַר: "הַעֲצָמוֹת הַיְבֻשׁוֹת שָׁמְעוּ דְבַר ה'"⁸¹⁸ (יחזקאל לו, ד).

רַבִּי יִצְחָק נִפְחָא אָמַר:

אֱלוֹ בְנֵי אָדָם שֶׁחִיפּוּ אֶת הַהֵיכָל כּוֹלוּ שְׁקָצִים וְרַמְשִׁים,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָבּוֹא וְאַרְאֶה וְהִנֵּה כָּל תְּבִנִית רַמְשׁ וּבַהֲמָה שְׁקָץ,

וְכָל גְּלוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מִחֻקָּה עַל הַקִּיר סְבִיב"⁸¹⁹ (יחזקאל ח, י),

וּכְתִיב הַתָּם: "וְהַעֲבִירֵנִי עֲלֵיהֶם סְבִיב סְבִיב"⁸²⁰ (יחזקאל לו, ב).

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:

אֱלוֹ מֵתִים שֶׁבִּבְקַעַת דּוֹרָא.

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

מִנְהַר אֶשֶׁל עַד רֶבֶת בְּקַעַת דּוֹרָא.

שֶׁבִשְׁעָה שֶׁהֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר הִרְשַׁע אֶת יִשְׂרָאֵל הָיוּ בָּהֶן בַּחוּרִים שֶׁהָיוּ מְגַנְּנִין אֶת הַחֲמָה בְּיוֹפְיָיָן,

וְהָיוּ כְּשֹׁדֵיית רוֹאוֹת אוֹתָן וְשׁוֹפְעוֹת זְבוֹת.

אָמְרוּ לְבַעֲלֵיהֶן, וּבַעֲלֵיהֶן לְמֶלֶךְ.

צָוָה הַמֶּלֶךְ וְהֶרְגוּם,

וְעַדִּיין הָיוּ שׁוֹפְעוֹת זְבוֹת.

צָוָה הַמֶּלֶךְ וְרַמְסוּם.

תֵּנוּ רַבְּנָן:

"בְּשַׁעָה שֶׁהֶפִּיל נְבוּכַדְנֶצַּר הִרְשַׁע אֶת חֲנַנְיָה מִיִּשְׂרָאֵל וְעִזְרִיָּה לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ,

אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִיחְזָקָאל: לֵךְ וְהַחֲיִיה מֵתִים בְּבִקְעַת דּוֹרָא.

בְּיַוֵּן שֶׁהַחֲיִיה אוֹתָן, בָּאוּ עֲצָמוֹת וְטָפְחוּ לוֹ לְאוֹתוֹ רֶשַׁע עַל פְּנָיו.

אָמַר: מַה טֵּיבָן שֶׁל אֱלוֹהִים?

אָמְרוּ לוֹ: חֲבַרְיָהוּ שֶׁל אֱלוֹהִים מֵתִים בְּבִקְעַת דּוֹרָא.

פָּתַח וְאָמַר: "אֲתוּהִי כְּמָה רַבְּרִיבִין, וְתִמְהוּהִי כְּמָה תְּקִיפִין,

מַלְכוּתֵיהָ מַלְכוּת עֵלָם, וְשִׁלְטָנָה עִם דֵּר וְדֵר"⁸²⁰ (דניאל ג, לג).

אָמַר רַבִּי יִצְחָק:

יוֹצֵק זָהָב רוֹתַח לְתוֹךְ פִּי שֶׁל אוֹתוֹ רֶשַׁע,

שֶׁמְנוּ לֶקֶץ. שֶׁל יְצִיאַת מִצְרַיִם: וְטָעוּ. שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם לִמְנוֹת גְּזִירַת וְעִבְדוּם וְעָנוּ אוֹתָם אֲלֵא מִשְׁנוּלָד יִצְחָק דְּהָא כְּתִיב (בְּרַאשִׁית טו) כִּי גַר הָיָה זֶרַעךָ זֶה יִצְחָק דְּכְתִיב (שֵׁשׁ כֹּא) כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא לְךָ זֶרַע וְהֵם מִנוּ מִשְׁעַת הַדִּיבּוּר לֵאבְרָהָם וְתִנְיָא בְּסִדְר עוֹלָם אֲבָרָהָם אֲבִינוּ בְּשַׁעָה שְׁנִדְבַר עִמּוֹ בֵּין הַבְּתָרִים בֶּן שְׁבַעִים שָׁנָה הָיָה וּמִבֵּין הַבְּתָרִים עַד שְׁנוּלָד יִצְחָק הָיָה לִי שָׁנָה כְּדְכְתִיב (בְּרַאשִׁית כֹּא) וְאֲבָרָהָם בֶּן מֵאָת שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ נִמְצָאָת אוֹמֵר מִשְׁדַּבֵּר עִמּוֹ בֵּין הַבְּתָרִים עַד שִׁיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם הָיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת וְאוֹתָן לִי שְׁמֹן הַדְּבּוּר עַד לִידַת יִצְחָק טָעוּ בְּנֵי אֶפְרַיִם. וּמִנִּיין שְׁבַנִי אֶפְרַיִם הֵן שִׁיִּצְאוּ קוֹדֵם זְמַן וְנִהְרְגוּ שְׁנֵאֱמַר וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוֹתְלָח וְגוֹי וְהֶרְגוּם אֲנָשֵׁי גַת:

וּשְׁמוּאֵל אָמַר. מֵתִים שֶׁהָחִיה יִחְזָקָאל אֱלוֹ בְנֵי אָדָם שֶׁכָּפְרוּ בְּתַחֲיִית הַמֵּתִים שְׁנֵאֱמַר (יִתְזָקָאל לו) אֲבָדָה תִקְוַתִּי: הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. עֲצָמוֹת הַלָּלוּ סִימָן לְכָל יִשְׂרָאֵל הֵן שְׁעִתִּידָה לָהֶם תַּחֲיִית הַמֵּתִים כְּמוֹ לֵאלוֹ שֶׁהָרִי אֱלוֹ אֲמַרוּ אֲבָדָה תִקְוַתִּי וְעַכְשָׁו יִדְעוּ שֶׁאֵין מַחִיה אֶת הַמֵּתִים וְסִימָן זֶה לְכָל יִשְׂרָאֵל שֶׁגַם הֵם עֲתִידִין לְהַחֲיוֹת וְלֹא מִן הַדִּין חִיו דְּהָא אֲמַרְן הַכּוֹפֵר בְּתַחֲיִית הַמֵּתִים אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹה"ב אֲלֵא מִשׁוּם סִימָן חִיו:

שֶׁחִיפּוֹ לְהֵיכָל. שֶׁהָיוּ מִצִּיּוּרִין צְלָמִים עַל קִירוֹת הַהֵיכָל דְּכְתִיב וְאֲבָא וְאַרְאֶה מַחוּקָה עַל הַקִּיר סְבִיב: וּכְתִיב וְהַעֲבִירֵנִי עֲלֵיהֶם סְבִיב סְבִיב. כְּלוֹמֵר עַל אוֹתָן אֲנָשִׁים שֶׁכְּתוּב עֲלֵיהֶם סְבִיב עֲבַר עֲלֵיהֶם יִחְזָקָאל לְהַחֲיוֹתָם: אֱלוֹ מֵתִים שֶׁבִּבְקַעַת דּוֹרָא. שֶׁהִמִּית נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַל שֶׁהָיוּ יָפִים כְּדִלְקָמָן: מִנְהַר אֶשֶׁל עַד רֶבֶת. מִקּוֹמוֹת הֵן הָיוּ בְּבִקְעַת דּוֹרָא: שׁוֹפְעוֹת. מַחֲמַת תְּאוּהָ:

וְצוּה הַמֶּלֶךְ וְהֶרְגָן וְעַדִּיין הָיוּ שׁוֹפְעוֹת. שֶׁהִיתָה נִרְאִית זִיו תְּאַרְם וְצוּה הַמֶּלֶךְ וְרַמְסוּם: וּבָאוּ עֲצָמוֹת מִן הַבְּקַעָה וְטָפְחוּ לוֹ לְאוֹתוֹ רֶשַׁע עַל פְּנָיו. וְהִלְכוּ לָהֶם וְאִית דְּאֲמַרֵי שְׁמֵאוֹתָן עֲצָמוֹת הָיָה לוֹ כְּלִים וְכִשְׁהִגְעִיה שַׁעָה שְׁחִיו טָפְחוּ לוֹ עַל פִּיו כִּשְׁהִיה רוּצָה לְשִׁתּוֹת בָּהֶם:

חֲבַרְיָהָם שֶׁל אֱלוֹהִים מֵתִים. עַל יִחְזָקָאל הָיוּ אוֹמְרִין שֶׁהִיה חֲבִירָן שֶׁל חֲנַנְיָה מִיִּשְׂרָאֵל וְעִזְרִיָּה וְנְבוּכַדְנֶצַּר הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהִיה הַקְּבִי"ה מַחִיה אוֹתָם: פָּתַח וְאָמַר. לְהַקְּבִי"ה אֲתוּהִי כְּמָה רַבְּרִיבִין פְּסוּק הוּא (נִיָּאֵל ו): יוֹצֵק זָהָב רוֹתַח. מִשׁוּם דְּקֹא מִיִּירֵי בְּשַׁחוּ דְּנְבוּכַדְנֶצַּר נִקִּיט נִמִּי לִישָׁנָא מַעֲלִיא וְלִשׁוֹן קַלְלָה:

⁸¹⁶ על פי הפסוק. גירסת וילנא: וְאַלְעָדָה

⁸¹⁷ וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוֹתְלָח וּבָרַד בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ וְאַלְעָדָה בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ. כֹּא וְזָבַד בְּנוֹ וְשׁוֹתְלָח בְּנוֹ וְעִזֹר וְאַלְעָד וְהֶרְגוּם אֲנָשֵׁי גַת הַנוֹלָדִים בְּאַרְצָי מִי יִרְדוּ לְקַחַת אֶת מִקְמֵיהֶם

⁸¹⁸ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנְבֵּא עַל הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הַעֲצָמוֹת הַיְבֻשׁוֹת שָׁמְעוּ דְבַר ה'

⁸¹⁹ וְאָבּוֹא וְאַרְאֶה וְהִנֵּה כָּל תְּבִנִית רַמְשׁ וּבַהֲמָה שְׁקָץ וְכָל גְּלוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מִחֻקָּה עַל הַקִּיר סְבִיב סְבִיב

⁸²⁰ וְהַעֲבִירֵנִי עֲלֵיהֶם סְבִיב סְבִיב וְהִנֵּה רְבוֹת מֵאֵד עַל פְּנֵי הַבְּקַעָה וְהִנֵּה יְבֻשׁוֹת מֵאֵד

רפ"י

סטרו. הכהו מאחורי ידו :
לגנות. שהיה מסדר שבחות
נאות יותר מדוד ואילו אמרן
הקב"ה היה נוטה אחריהן יותר
מאחרי השירות שעשה דוד :

שאימלא לא בא מלאך וסטרז על פיו,
ביקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים.

19. צב, ב - צג, א

רס"י

תנו רבנן:

"שֵׁשׁ נְסִים נַעֲשׂוּ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, וְאֵלוֹ הֵן: צֶפֶת הַכֶּבֶשׂוֹ, וְנִפְרָץ הַכֶּבֶשׂוֹ, וְהוֹמֵק סוּדוֹ, וְנִהְפֵּךְ צֶלֶם עַל פָּנָיו, וְנִשְׂרָפוּ אַרְבַּע מַלְכוּיּוֹת, וְהִחְיָה יְחֻזְקָאֵל אֶת הַמַּתִּים בְּבִקְעַת דִּוְרָא."

באותו יום. שהשליכן לכבשן: **צפ הכבשן.** שהכבשן היה משוקע בארץ כעין כבשן של סיד וצף ועומד על גבי קרקע כדי שיראוהו כל העולם: **נפרץ הכבשן.** נפלו קצת כותליו כדי שיוכלו כולם לראות בתוכו: **הומק סודו.** נשפל גאותו כמו סורו רע (קדושין דף פב.). ל"א הומק סודו כמו יסודו נשתלשל וכן לימדני רבי יעקב בן יקר אבל מורי גרס והומק סידו סיד הכבשן נמסה מרוב חמימות כך שמעתי והיתה מושכת למרחוק ומבהל של אותו הסיד נשרפו אותו שהשליכו חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש:

ונהפך. צלם של זהב על פניו: **ארבע מלכויות.** מלכים ואנשיהם שסייעו לנבוכדנצר להשליך חנניה מישאל ועזריה לתוך האור:

מקראי נפקי. דכתיב (דניאל ג) נבוכדנצר שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ולבסוף לאחר שבאו מן הכבשן כתיב ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והנך דלא כתיבי נשרפו: **אל ישנה מן הרבנות שלו.** שהרי חנניה מישאל ועזריה היו לבושין בגדי תפארתן כשהושלכו לכבשן אל ישנה שלא יראה מבוהל ומפוחד ומתביישין שונאיו מפניו:

פטשיון וכרבלתהון. עניני מלבושין:

גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת. דברישא חשיב לתלתא צדיקי ומלאך לבסוף דכתיב ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין:

וטפחו לישראל על פניהם. שהשתחוו לצלם:

אני אמרתי שכל התמר שלי הוא. שיהיו בהם צדיקים הרבה ולא עלתה בידי וכו' ישראל נמשלו לתמר כדאמר' (סזכה דף מה:) מה תמר זה אין לו אלא לב אחד וכו':

וכולוהו - גמרא,

ו"ארבע מלכויות" - קרא,

דכתיב: "ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא,

אדרגוריא, גדבריא, דתבריא, תפתיא, וכל שלטני מדינתא"⁸²¹ (דניאל ג, ב),

וכתיב: "איתי גברין יהודאין...

לא שמו עלה מלכא טעם לאלהך לא פלחין,

ולצלם דהבא די הקימת לא סגדון"⁸²² (דניאל ג, יב),

וכתיב: "ומתפנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא,

והדברי מלכא חזון לגבריא אלה"⁸²³ (דניאל ג, ז).

תני רבי אליעזר בן יעקב:

"אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו, שנאמר: "באדון גבריא אלה פפתו בסרבליהון פטשיון ומרבלתהון ולבושיהון, ורמיו לגזא אתון נורא יקדתא" (דניאל ג, כא)."

אמר רבי יוחנן:

גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת,

שנאמר: "ענה ואמר הא אנה חזה גברין ארבעה שרון מהלכין בגזא נורא, וחבל לא איתי בהון ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין" (דניאל ג, כה).

אמר רבי תנחום בר חנילאי:

בשעה שיצאו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, באו כל אומות העולם וטפחו לשונאיהן של ישראל על פניהם, אמרו להם: יש לכם אלוה כזה, ואתם משתחוים לצלם?! מיד פתחו ואמרו: "לה ה' הצדקה ולנו בשפת הפנים פיום הזה"⁸²⁴ (דניאל ט, ז).

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

מאי דכתיב: "אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסוניו"⁸²⁵ (שיר השירים ז, ט) ?

"אמרתי אעלה בתמר" - אלו ישראל,

ועכשיו לא עלה בידי אלא סנסן אחד של חנניה מישאל ועזריה.

821 ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגוריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטני מדינתא למתא להנמת צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא
822 איתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלה לא שמו עלה מלכא טעם לאלהך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדון
823 ומתפנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזון לגבריא אלה די לא שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התהרר וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון
824 לה אדני הצדקה ולנו בשפת הפנים פיום הזה לאיש יהודה וליזשבי ויושלם ולכל ישראל הקרבים והרחקים בכל הארצות אשר הדתתם שם במעלם אשר מעלו בך
825 אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסוניו ויהיו נא שדרך פאשקלות הגפן וריח אפר מתפוחים

20. צג, א

רש"י

והנה איש רוכב על סוס אדום.
 בזכריה כתיב:
כל העולם כולו ללילה. מפני שהשתחוו לצלם:
והוא עומד. העמיד הקב"ה עצמו בזכות ההדסים שבמצולה:
האומר לצולה חרבי. לבבל שיושבת במצולה:
חרבי. לשון חרבו המים (בראשית ח):
שרוקים. צבועים ואח"כ נעשו לבנים כשנסתכל בצדיקים נח מכעסו:
סוסיא חירא מעלי לחלמא. מדקאמר שאדום הוי רמו לקללה:
ורבנן. חנניה מישאל ועזריה:
להיכן אזלו. כשיצאו מן הכבשן דתו לא מדכר להו בכולהו כתובי:
בעין הרע מתו. שהיו מסתכלים בהן על שהיו תמהין בהן:
ברוק טבעו. באותו רוק שרקקו אומות העולם בישראל שאומרין אלוה כזה יש לכם והשתחויתם לצלם:
הוי אומר זה חנניה מישאל ועזריה. אלמא חזרו לארץ אצל יהושע כהן גדול:
ודניאל להיכן אזל. כשהושלכו חביריו לתוך כבשן האש שלא הושלך עמהם:
למכרא נהרא רבא בטבריא. לחפור ולהוציא נהר בטבריא ל"א למכרא נהרא בטורא בהר:

אמר רבי יוחנן:

מאי דכתיב: "ראיתי הלילה, והנה איש רכב על סוס אדם,

והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה" ⁸²⁶ (זכריה א, ח)?

מאי "ראיתי הלילה"?

ביקש הקדוש ברוך הוא להפוך את כל העולם כולו ללילה.

"והנה איש רכב" - אין "איש" אלא הקדוש ברוך הוא,

שנאמר: "ה' איש מלחמה ה' שמו" (שמות טו, ג),

"על סוס אדם" - ביקש הקדוש ברוך הוא להפוך את העולם כולו לדם,

כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה - נתקרה דעתו,

שנאמר: "והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה",

ואין "הדסים" אלא צדיקים,

שנאמר: "ויהי אמון את הדסה" ⁸²⁷ (אסתר ב, ז),

ואין "מצולה" אלא כבל,

שנאמר: "האמר לצולה חרבי ונהרתוך אוביש" (ישעיה מד, כז),

מ"ד מלאים רוגז נעשים שרוקים, ואדומים נעשו לבנים.

אמר רב פפא:

שמע מינה: סוסיא חירא - מעלי לחלמא.

ורבנן, להיכא אזלו? ⁸²⁸

אמר רב:

בעין הרע מתו.

ושמואל אמר:

ברוק טבעו.

ורבי יוחנן אמר:

עלו לארץ ישראל, ונשאו נשים, והולידו בנים ובנות.

כתנאי:

"רבי אליעזר אומר:

בעין הרע מתו.

רבי יהושע אומר:

ברוק טבעו.

וחכמים אומרים:

עלו לארץ ישראל, ונשאו נשים, והולידו בנים ובנות.

שנאמר: "שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה" ⁸²⁹ (זכריה ג, ח),

איזו הם אנשים שנעשה להן מופת?

הוי אומר: זה חנניה מישאל ועזריה."

ודניאל להיכן אזל?

אמר רב:

למכרא נהרא רבא בטבריא.

ושמואל אמר:

⁸²⁶ ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה ונחתי שרוקים ולבנים

⁸²⁷ ויהי אמון את הדסה היא אסתר בת דוד מי אין לה אב ואם והנערה יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת

⁸²⁸ גירסת וילנא: אזול

⁸²⁹ שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את עבדי צמח

לא תווי ביזרא דאספסתא.

ורבי יוחנן אמר:

לא תווי חזירי דאלכסנדריא של מצרים.

איני?!

והתנן⁸³⁰:

"תודוס הרופא אמר:

אין פרה,

וחזירה יוצא מאלכסנדריא של מצרים שאין חותכין האם שלה,
בשביל שלא תלד" (בכורות כה:)

זוטרי אייתי בלא דעתיהו.

תנו רבנן:

"שלשה היו באותה עצה: הקדוש ברוך הוא,

ודניאל,

ונבוכדנצר.

הקדוש ברוך הוא אמר: יזיל דניאל מהבא, דלא לימר: בזכותיה איתנצל.

ודניאל אמר: איזיל מהבא, דלא ליקיים בי:

"פסילי אליהם תשרפון באש"⁸³¹ (דברים ז, כה).

ונבוכדנצר אמר: יזיל דניאל מהבא, דלא לימר: קלייה לאליה בנודא.

ומניין דסגיד ליה?

דכתיב: "באדון מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגד,

ומנחה וניהחין אמר לנסכה לה" (דניאל ב, מו).

כ"י

לא תווי ביזרא דאספסתא. להביא זרע של עשב שהוא מאכל בהמה שלחו נבוכדנצר הכי הוה קים להו:

לא תווי חזירי ממצרים. שלחו כדי לגדלם לולדות שחזירי מצרים גדולים הם: והתניא אמר תודוס הרופא לחכמים שהיו אומרים ניטלה האם טרפה והא אין פרה וחזירה יוצאה ממצרים וכו' כדי שלא יהיו מצויין במקומות אחרים ואעפ"כ חיו:

זוטרי אייתינהו. ולא העלו על לבם דלפריה ורביה בעי והניחו להוציאן בלא חתוך האם:

באותה עצה. שהלך משם דניאל: דלא לקיים בי פסילי אליהם תשרפון באש. דנבוכדנצר עשאו אלוה כדכתיב ולדניאל הוה סגיד והוה ליה כפסילי אליהם שהמקרא הזה היה צווח עליהם לשורפן לכך היה מתיירא: קליות שבלים המהובהבין באש:

⁸³⁰ ע"פ כתב יד מינכן, מסורת הש"ס

⁸³¹ פסילי אליהם תשרפון באש לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת להן פן תוקשי בו מי תועבת ה' אלהיך הוא

21. צג, א

רש"י

תלתא. ונפיש זכותיהו :
 הלא זה אוד. מה אוד נחרך אף
 הוא נחרך :
 אהני. הועיל :
 אקדו. שרפו :
 מאי טעמא איענוש. יהושע
 דאהני נורא למאניה דהאי
 דאהדר איהו לנבוכדנצר דחייה
 בעלמא דחייה :

"כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל אל אחאב בן קוליה ואל צדקיהו בן מעשיה, הנבאים לכם בשמי לשקר"⁸³² (ירמיה כט, כא),
 וכתיב: "ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר:
 ישומה ה' בצדקיהו וכאחב"⁸³³ אשר קלם מלך בבל פאשי" (ירמיהו כט, כב),
 'אשר שרפם' לא נאמר, אלא: "אשר קלם".
 אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:
 מלמד שעשאן בקליות.

"וען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם"⁸³⁴ (ירמיהו כט, כג).

מאי עבוד?

אזול לגבי ברתיה דנבוכדנצר,
 אחאב אמר לה: "כה אמר ה': השמיעי אל צדקיה".
 וצדקיה אמר: "כה אמר ה': השמיעי אל אחאב".
 אזלה ואמרה ליה לאבוה.
 אמר לה: אלהיהם של אלו שונא זימה הוא, כי אתו לגבך שדרינהו לגבאי.
 כי אתו לגבה שדרינהו לגבי אבוה.
 אמר להו: מאן אמר לכוון?
 אמרו: הקדוש ברוך הוא.
 והא חנניה מישאל ועזריה, שאלתינהו ואמרו לי: אסור!
 אמרו ליה: אנו נביאי פוותיהו, לדידהו - לא אמר להו, לדידן - אמר לן.
 אמר להו: אנא בעינא דאיבדקינכו כי היכי דבדקתינהו לחנניה מישאל ועזריה.
 אמרו ליה: אינון - תלתא הוו, ואנון - תרין.
 אמר להו: בחרו לכוון מאן דבעיתו בהדיכו.
 אמרו: יהושע כהן גדול.
 סברי: ליתי יהושע דנפיש זכותיה ומגנא עלן.
 אחתיהו, שדינהו.
 אינהו - איקלו,
 יהושע כהן גדול - איחרוכי מאניה,
 שניאמר: "ויאמרו את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך ה'"⁸³⁵ (זכריה ג, א),
 וכתיב: "ויאמר ה' אל השטן: יגער ה' בך"⁸³⁶ (זכריה ג, ב).
 אמר ליה: ידענא דצדיקא את,
 אלא מאי טעמא אהניא בך פורתא נורא,
 חנניה מישאל ועזריה - לא אהניא בהו כלל?
 אמר ליה: אינהו - תלתא הוו,
 ואנא - חד.
 אמר ליה: והא אברהם יחיד הוה!
 התם - לא הוו רשעים בהדיה, ולא אתיהיב רשותא לנורא,
 הקא - הוו רשעים בהדי, ואתיהיב רשותא לנורא.
 היינו דאמרי אינשי: "תרי אודי יבישי וחד רטיבא - אוקדן יבישי לרטיבא".

מאי טעמא איענוש?

אמר רב פפא:

שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות לכהונה, ולא מיחה בהו,

832 כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל אל אחאב בן קוליה ואל צדקיהו בן מעשיה הנבאים לכם בשמי שקר הנני נתן אתם ביד נבוכדנאצר מלך בבל והקם לעיניכם
 על פי הפסוק, וכך מעיר מסורת הש"ס. גירסת וילנא: וכאחב
 833 וען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם וידברו דבר בשמי שקר אשר לוא ציותם ואנכי היודע ועד נאם ה'
 834 ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך ה' והשטן עמד על ימינו לשטנו
 835 ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש
 836

שנאמר: "ויהושע היה לבש בגדים צואים"⁸³⁷ (זכריה ג, ג),
וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואים!?!
אלא מלמד שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה, ולא מיחה בהן.

22. צג, א-ב

רס"י

שש שעורים. שש גרעינים
שעורים ממש:
וכי דרכו של בועז ליתן שש
שבליים. והא תנן (פאה פ"ח
מ"ה) אין פוחתין לעני בגורן
פחות מחצי קב שעורים:

אלא שש סאין. דשש קבין או
שש לוגין ליכא למימר דלא
מיייתי בגורן מדה פחותה
מסאה:

ליטול שש סאין. ולישא משוי
כזה:

רמז לה. דשש גרעינין נתן לה
לסימן ורמזו שעתידין לצאת שש
בנים ממנה:

יודע נגן גבור חיל ואיש מלחמה
ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו.
היינו שש ברכות:

לא אמרן דואג. לקמן מפרש
האחד מן הנערים היינו דואג:
אלא בלשון הרע. שהיה מספר
בשבחו של דוד כדי שיקנא בו
שאול ויהרגהו:

לישא וליתן במלחמתה של
תורה. להתנכח בתלמוד:

פנים בהלכה. שמביא ראייה
לדבריו:

דבדידיה נמי לא הוה. דשאול
נמי לא הוה הלכה כמותו
כדאמרינן בעירובין (דף נג.) דוד
דגלי מסכתא כתיב ביה יראיך
יראוני וישמחו שאול דלא גלי
מסכתא כתיב ביה בכל אשר
יפנה ירשיע:

נעצר לפני ה'. ללמוד תורה
הרבה:

אביר הרועים אשר לשאול.
אלמא ההוא מיוחד שבנערים
דהיינו דואג דחזינן הכא דקרי
אביר הרועים:

ונחה עליו רוח ה'. איזה רוח רוח
חכמה ובינה רוח עצה וגבורה
רוח דעת ויראת ה' הרי ששה:
ה"ג והריחו ביראת ה' א"ר
אלכסנדריא שהטעינו במצות
ויסורין כריחים והיינו והריחו
לשון רחים ולא גרסינן וכתוב
והריחו:

אמר רבי תנחום:

דרש בר קפרא בצפורי:

מאי דכתיב: "שש השעורים האלה נתן לי" ⁸³⁸ (רות ג, ז).

מאי "שש השעורים"?

אילימא: שש שעורים ממש - וכי דרכו של בועז ליתן מתנה שש שעורים!?
צג, אלא: שש סאין.

וכי דרבה של אשה ליטול שש סאין!?

אלא רמז רמז לה, שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש ברכות,
ואלו הן: דוד,

ומשיח,

דניאל,

חנניה,

מישאל,

ועזריה.

"דוד" - דכתיב: "ויען אחד מהנערים,

ויאמר: הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי: ידע נגן,

וגבור חיל,

ואיש מלחמה,

ונבון דבר,

ואיש תאר,

וה' עמו" (שמואל א' טז, יח).

ואמר רב יהודה אמר רב:

כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע,

"ידע נגן" - שידע לישאל.

"גבור" - שידע להשיב.

"איש מלחמה" - שידע לישא וליתן במלחמתה של תורה.

"איש תאר" - שמראה פנים בהלכה.

"ונבון דבר" - שמבין דבר מתוך דבר ⁸³⁹.

"וה' עמו" - שהלכה כמותו בכל מקום.

בכולהו אמר להו: יהונתן בני כמותו,

כיון דאמר ליה: "וה' עמו", מילתא דבדידיה נמי לא הוה ביה - חלש דעתיה ואיקניא ביה.

דבשאול כתיב: "ובכל אשר יפנה ירשיע" ⁸⁴⁰ (שמואל א' יד, מז),

ובדוד כתיב: 'ובכל אשר יפנה יצליח' ⁸⁴¹ (שמואל א' יח, יד) ⁸⁴².

מנלן דדואג הנה?

כתיב הכא: "ויען אחד מהנערים" (שמואל א' טז, יח) - מיוחד שבנערים.

וכתיב התם: "זשם איש מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני ה',

ושמו דאג האדמי אביר הרעים אשר לשאול" (שמואל א' כא, ח).

"משיח" - דכתיב: "ונחה עליו רוח ה': רוח חכמה,

ובינה,

⁸³⁸ ותאמר שש השעורים האלה נתן לי מי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך

⁸³⁹ מסורת הש"ס מגיה שצריך להחליף את שתי השורות כדי שיותאם לסדר הפסוק

⁸⁴⁰ ושאול לכד המלוכה על ישראל וילקחם סביב בכל ארצו וקמוצב ובגני עמונו וקאדום ובמלמי צופה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע

⁸⁴¹ אין פסוק כזה, ויש כתב"י שלא מופיעים מילים אלו, וכבר תמחה על כך.

⁸⁴² והיה דוד לכל דרכו משמיל וה' עמו מסורת הש"ס הציע שזה הפסוק

רוח עצה,
וגבורה,
רוח דעת,
ויראת ה' (ישעיהו יא, ב).

רש"י

רבא אמר. מאי והריחו דמורח ודאין שמריח באדם ושופט ויודע מי החייב שנאמר לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ואפילו הכי ושפט בצדק דלים כגון על ידי הרחה: **בר כוזבא.** (עם) ממלכי הורדוס היה: אשר אין בהם כל מום וטובי מראה משכילים בכל חכמה יודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם הרי ו': **אפי' ריבדא דכוסילתא לא היתה בגופם.** שלא היו צריכין להקזה. ריבדא פוניור"א בלעז כוסילתא שם כלי המקיז פלנמא"ל: **מן השיחה.** שלא היו מספרין בדברים בטלים כדי שלא יתגנו בפני המלך:

וכתיב⁸⁴³: "והריחו ביראת ה'"⁸⁴⁴ (ישעיהו יא, ג).

אמר רבי אלכסנדר: מלמד שהטעינו מצות ויסורין כריחיים.

רבא אמר: דמורח ודאין,

דכתיב: "ולא למראה עיניו ישפוט ...

ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לעניו ארץ"⁸⁴⁵ (ישעיהו יא, ג-ד).

בר כוזבא מלך תרתין שנין ופלגא,

אמר להו לרבנן: אנא משיח.

אמרו ליה: במשיח כתיב 'דמורח ודאין', נחזי אנו אי מורח ודאין.

פיון דחזוהו דלא 'מורח ודאין' - קטלוהו.

"דניאל, חנניה, מישאל ועזריה" -

דכתיב בהו: "אשר אין בהם כל מאום,

וטובי מדאָה,

ומשפלים בכל חכמה,

וידעי דעת,

ומביני מדע,

ואשר פח בהם לעמוד בהיכל המלך וללמד ספר ולשון פשדים"⁸⁴⁶ (דניאל א, ד).

מאי "אשר אין בהם כל מום"?

אמר רבי חמא ברבי חנניא:

אפילו כריבדא דכוסילתא לא הוה בהו.

מאי "ואשר פח בהם לעמוד בהיכל המלך"?

אמר רבי חמא ברבי חנניא:

מלמד שהיו אונסין את עצמן: מן השחוק,

ומן השיחה,

ומן השינה,

ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהם,

מפני אימת מלכות.

⁸⁴³ רשי והגר"א אין גורסים את המילה וכתבי

⁸⁴⁴ והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח

⁸⁴⁵ ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לעניו ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע

⁸⁴⁶ ולדים אשר אין בהם כל מום וטובי מדאָה ומשפלים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מדע ואשר פח בהם לעמוד בהיכל המלך וללמד ספר ולשון פשדים

⁸⁴⁷ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: בר חנניא

23. צג, ב

רפ"י

כלם מבני יהודה. כדחשיב לעיל ששה בניס העתידים לצאת מרות וחשיב בהדיהו חנניה מישאל ועזריה:

דניאל. לחוד קאי אבני יהודה אבל חנניה מישאל ועזריה לא ולית ליה הך דרשה דלעיל שש שעורים:

מבניך אשר יצאו ממעיך. בחזקיהו מלך יהודה כתיב: **סריסים ממש.** שסירסו לחנניה מישאל ועזריה שכן דרכן של מלכים לסרס את האדם כדי שלא ישא אשה ויהא פנוי לעבודת המלך ולית ליה הא דחכמים דאמרי לעיל שעלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בניס ובנות:

ר' חנניה אומר. לא סרסם אלא להכי קרו ליה סריסים שנסתרסה עיז בימיהם שבימיהם נודע לכל שאין ממש בעיז ופורענות שהיה נביא מתנבא לחזקיהו שיהיו גולים מארצם ויוליכם בהיכל מלך בבל ור' שמואל בר נחמני דאמר חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים היו מוקים האי קרא בדניאל לחוד:

מאי חבל לא איתי בהון. והלא חבלה היא זו שנסתרסו ומהאי קרא דלעיל ילדים אשר אין בהם כל מום לא מצי פריך דאיכא למימר בשעה שבאו לנבוכדנצר תמימים הוו וסרסן: **חבל די נורא.** לא איתי בהון אבל חבלת הגוף מיהא איכא ופריך לחבלא דנורא לא איצטריך דהא כתיב קרא וריח נור לא עדת בהון:

ולא ריחא. עשן האש: **הא והא היו.** סריסים ממש ושנסתרסה עיז בימיהם: **טוב מבנים ומבנות.** מכלל דבנים לא הוו להו דסריסים היו:

מאי טוב מבנים ומבנות. הכא לא מצי לתרוצי הא והא הוו דא"כ במאי פליגי: **בנים שהיו להן כבר ומתו.** דלא חיו בניהם ומיהו לא היו סריסים: **אתן לו.** להם לא נאמר אלא לו לאחד מהם והיינו ספר דניאל שנקרא על שמו והשתא קא פריך פירכא באפי נפשה אגב דאתי בידו ספר דניאל:

"ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה" (דניאל א, 1).

אמר רבי אלעזר⁸⁴⁸:
פולן מבני יהודה הם.

ורבי שמואל בר נחמני אמר:
דניאל - מבני יהודה,
חנניה מישאל ועזריה - משאר שבטים.

"ומבניה אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל" (ישעיה לט, 1).
מאי "סריסים"?

רב אמר:
סריסים ממש.

ורבי חנינא אמר:
שנסתרסה עבודה זרה בימיהם.

בשילמא למאן דאמר: "שנסתרסה עבודה זרה בימיהם" -
היינו דכתיב: **"וחבל לא איתי בהון"**⁸⁴⁹ (דניאל ג, כה).

אלא למאן דאמר: "סריסים ממש" - מאי **"וחבל לא איתי בהון"?**

חבלא דנורא.

והכתיב: **"וריח נור לא עדת בהון"**⁸⁵⁰ (דניאל ג, כז)!

לא חבלא ולא ריחא.

בשילמא למאן דאמר: "שנסתרסה עבודה זרה בימיהם" -
היינו דכתיב: **"כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתתי"**⁸⁵¹ (ישעיה נו, ד).

אלא למאן דאמר: "סריסים ממש" - משתעי קרא בגנותא דצדיקי?!

הא והא הוה בהו.

בשילמא למאן דאמר: "סריסים ממש" -

היינו דכתיב: **"בבית ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות"**⁸⁵² (ישעיה נו, ה).

אלא למאן דאמר: "שנסתרסה עבודה זרה בימיהם" - מאי **"טוב מבנים ומבנות"?**

אמר רב נחמן בר יצחק:
מבנים שהיו להם כבר ומתו.

מאי **"שם עולם אתן לו אשר לא יקרת"?**

אמר רבי תנחום:
דרש בר קפרא בצפורי:
זה ספר דניאל שנקרא על שמו.

848 מסורת הש"ס. גירסת וילנא: אלעזר

849 ענה ואמר הא אנה חזו גבריו ארבעה שדו מהלכין בגזא נורא וחבל לא איתי בהון ודנה די רביעאה דמה לבר אלהין

850 ומתכונשין אחשדופניא סגניא ופחותא וחדברי מלפא חזו לגבריא אלה די לא שלט נורא בגשמהו ושער ראשהו לא התהרהר וסרבליהו לא שנו וריח נור לא עדת בהון

851 פי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובהרו באשר הפצתי ומחזיקים בבית

852 ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יקרת

24. צג, ב - צד, א

רפ"י

מכדי כול מילי דעזרא - נחמיה בן חכליה אמר ויהו, ונחמיה בן חכליה מאי טעמא לא איקרי סיפרא על שמיה?
אמר רבי ירמיה בר אבא:
 מפני שהחזיק טובה לעצמו,
שנאמר: "זכרה לי אלהי לטובה"⁸⁵³ (נחמיה יג, לא).
דוד נמי מימר אמר: "זכרני ה' ברצון עמו פקדני בישועתך" (תהלים קו, ד)!
דוד - רחמי הוא דקבעי.
רב יוסף אמר:
 מפני שסיפר בגנותו של ראשונים,
שנאמר: "זהפחות הראשונים אשר לפני הכבדו על העם,
ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים"⁸⁵⁴ (נחמיה ה, טו),
 ואף על דניאל שגדול ממנו סיפר.
ומנלן גדול ממנו?
דכתיב: "וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה,
אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא" (דניאל י, ז).
"והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה" - ומאן נינהו "אנשים"?
אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא:
 זה חגי זכריה ומלאכי.
אינהו עדיפי מיניה,
ואיהו עדיף מניהו.
"אינהו עדיפי מיניה" - דאינהו נביאי, ואיהו לאו נביא.
"ואיהו עדיף מניהו" - דאיהו חזא, ואינהו לא חזו.
וכי מאחר דלא חזו, מאי טעמא איבעות?
אף על גב דאינהו לא חזו מידי, מזלייהו חזי.
אמר רבינא:
 שמע מינה: האי מאן דמבעית - אף על גב דאיהו לא חזי, מזליה חזי.
מאי תקנתיה?
 לינשוף מדיכותיה ארבעה גרמדי.
אי נמי,
ליקרי קרית שמע.
ואי קאי במקום הטנופת - לימא הכי: "עיוזא דבי טבחא שמינא מינאי".

צד, א

⁸⁵³ ולקרבן העצים בעתים מזמנות ולבפורים זכרה לי אלהי לטובה
⁸⁵⁴ זהפחות הראשונים אשר לפני הכבדו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על העם ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים

25. צד, א

רפ"י

במקום הטנופת. דלא מצי קרי: **לימא הכי.** לחש כלומר לך אצל העזים והניחני: מ"ם שבתבת למרבה המשרה סתום לכך נסתם לומר נסתמו הדברים שעלו במחשבה ולא נעשה ל"יא שביקש הקב"ה לסתום צרותיהן של ישראל שבקש לעשותו משיח ומורי רבי פירש לפי שנסתם פיו של חזקיה ולא אמר שירה: **כל הנסים הללו.** שניצל מסנחריב ונתרפא מחליו: **שר העולם.** מלאך שכל העולם מסור בידו: **שמענו צבי לצדיק.** שר העולם שאמר עשה צביונו של צדיק: **רזי לי רזי לי.** נסתרות שלי הן ואני יודע על מה מעכב: **אמר נביא אוי לי עד מתי.** יבא משיח: **עד דאתי בזוזי ובזוזי דבזוזי.** עד שנתבזזו שונאי ישראל כמה פעמים: **שר הרוחות.** שהנשמות נפקדות אצלו והיינו משא דומה כך אמר דומה אלי קורין הרוחות על עסקי שעיר עשו ואומר לי שומר מה מלילה הקב"ה שהוא שומר מה אומר מן הגלות שהוא כלילה: **שומר מה מליל.** מה דבר מתי קץ הגאולה מליל זה: **אתא בקר.** בתמיה ואית ספרים דלא כתיב בהו ונכון אמר להם השר כך אמר שומר הקב"ה אתא בקר גאולה תבא וגם לילה אבל מתחלה תהיה גלות הרבה ל"יא שיגאלו ויבנה מקדש שני ויחזרו ויגלו גלות זה ל"יא וגם לילה לרשעים וכן תרגומו מוכיח אית אגר לצדיקיא ואית פורענות לרשיעיא: **אם תבעיון.** אם תבקשו להגאל: **בעיו.** בקשו רחמים: **שובו.** בתשובה ואתיו לגאולה: **גנאי הוא.** דבר מגונה עשו:

"למרבה המשנה ולשלום אין קץ"⁸⁵⁵ (ישעיה ט, ו).

אמר רבי תנחום:

דרש בר קפרא בציפורי:

מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוח, וזה סתום? ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו - משיח, וסנחריב גוג ומגוג.

אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא:

רבנו של עולם! ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך - לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו, ולא אמר שירה לפניך - תעשהו משיח? לכה נסתתם.

מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו: רבנו של עולם!

אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה, ועשהו משיח.

פתחה ואמרה שירה לפניו,

שנאמר: **"מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק"**⁸⁵⁶ (ישעיה כד, טז).

אמר שר העולם לפניו: רבנו של עולם! צביונו עשה לצדיק זה! יצאה בת קול ואמרה: **"רזי לי רזי לי"**.

אמר נביא: **"אוי לי"** (ישעיה כד, טז) - אוי לי, עד מתי?

יצאה בת קול ואמרה: **"בגדים בגדו ובגד בגדים בגדו"** (ישעיה כד, טז).

אמר רבא ואיתימא רבי יצחק:

עד דאתו בזוזי ובזוזי דבזוזי.

"משא דומה אלי קרא משעיר שמר מה מלילה שמר מה מליל" (ישעיהו כא, יא).

אמר רבי יוחנן:

אותו מלאך הממונה על הרוחות - 'דומה' שמו,

נתקבצו כל הרוחות אצל דומה,

אמרו לו: **"שמר מה מלילה שמר מה מליל?"**

"אמר שמר: אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שבו אתיו" (ישעיהו כא, יב).

תנא משום רבי פפייס:

"גנאי הוא לחזקיהו וסיעתו שלא אמרו שירה, עד שפתחה הארץ ואמרה שירה."

שנאמר: "מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק" (ישעיהו כד, טז).

כיוצא בדבר אתה אומר:

"ויאמר יתרו: ברוך ה' אשר הציל אתכם"⁸⁵⁷ (שמות יח, י).

תנא משום רבי פפייס:

"גנאי הוא למשה וששים ריבוא שלא אמרו ברוך, עד שבא יתרו ואמר: "ברוך ה'" (שמות יח, י).

⁸⁵⁵ למרבה המשנה ולשלום אין קץ על פסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולטעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת
⁸⁵⁶ מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רזי לי רזי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בגדים בגדו
⁸⁵⁷ ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים

26. צד, א

כָּס"י

חֲרַב חֲדָה. שְׂמַל אֶת עֲצָמוֹ וְנִתְגַיֵּיר:
 חֲדוּדֵינָא חֲדוּדֵינָא. קִמְטִין קִמְטִין
 שֶׁהִיא מֵיֵצֵר מֵאֵד עַל מִפְלַת
 מִצְרִים:
 גִּיּוֹרָא עַד עֲשֶׂרֶה דְרֵי. הַכִּי הוּא
 מִשַּׁל בְּנֵי אָדָם וּמִיָּהוּ יִתְרוֹ לֹא
 עֲשִׂירֵי הוּחַ:

"וַיַּחֲדֵךְ יִתְרוֹ" ⁸⁵⁸ (שְׁמוֹת יח, ט).

רַב וְשִׁמּוּאֵל,
 רַב אָמַר: שְׁהָעֵבִיר הָרַב חֲדָה עַל בְּשָׂרוֹ.
 וְשִׁמּוּאֵל אָמַר: שְׁנַעֲשֶׂה חֲדוּדִים חֲדוּדִים כָּל בְּשָׂרוֹ.

אָמַר רַב:
 הֵיִינוּ דְאִמְרֵי אֵינְשֵׁי: "גִּיּוֹרָא, עַד עֲשֶׂרֶה דְרֵי - לֹא תִבְזֶה אֲרַמְאֵי קַמִּיה".

27. צד, א

"למן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון" ⁸⁵⁹ (ישעיה י, טז).

מאי "במשמניו רזון"?

אמר הקדוש ברוך הוא:

יבא חזקיהו שיש לו שמונה שמות, ויפרע מסנחריב שיש לו שמונה שמות.

"חזקיה" - דכתיב: "מי ילד ילד לנו, בן נתן לנו, ותהי המשורה על שכמו,

ויקרא שמו: פלא,

יועץ,

אל,

גבור,

אבי,

עד,

שר,

שלום" (ישעיהו ט, ה).

והאיכא "חזקיה"!

שחזקו יה.

דבר אחר:

"חזקיה" - שחייק את ישראל לאביהם שבשמים.

"סנחריב" - דכתיב ביה: "תגלת פלאסר" ⁸⁶⁰ (מלכים ב' טו, כט),

"פלנאסר" ⁸⁶¹ (דברי הימים ב' כח, כ),

"שלמנאסר" ⁸⁶² (מלכים ב' יז, ג),

"פול" ⁸⁶³ (מלאכים ב' טו, יט),

"סרגון" ⁸⁶⁴ (ישעיה כ, א),

"אסנפר,

רבא,

ויקרא" ⁸⁶⁵ (עזרא ד, י).

והאיכא "סנחריב"!

שסיחתו ריב.

דבר אחר:

שסח וניחר דברים כלפי מעלה.

אמר רבי יוחנן:

מפני מה זכה אותו רשע לקרותו "אסנפר רבא ויקרא" (עזרא ד, י)?

מפני שלא סיפר בגנותה של ארץ ישראל,

שנאמר: "עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ בארצכם" ⁸⁶⁶ (מלכים ב, יח, לב).

⁸⁵⁹ למן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יקד מיקוד אש

⁸⁶⁰ בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ונגלם אשור

⁸⁶¹ ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור ויבצר לו ולא חזקו

⁸⁶² עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה

⁸⁶³ בא פול מלך אשור על הארץ ויתנו מנחם לפול אלף כפר קסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו

⁸⁶⁴ בשנת בא תרתן אשדודיה בשלה אתו סרגון מלך אשור וילקחם באשדוד וילקדה

⁸⁶⁵ ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקרא והותב המו בקריה די שמרון ושאר עבר נהרה וקענת

⁸⁶⁶ עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ בארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית וצהר ודבש ורחיו ולא תמותו ואל תשמעו אל חזקיהו כי נסית אתכם לאמר ה' יצילנו

רב ושמואל,

חד אמר: מלך פקח היה,
וחד אמר: מלך טיפש היה.

למאן דאמר: "מלך פקח היה" - אי אמינא להו: עדיפא מארעייכו, אמרו: קא משקרית.

ומאן דאמר: "מלך טיפש היה" - אם כן מאי רבותיה?

להיכא אגלי להו?

מר זוטרא אמר: לאפריקי.

ורבי חנינא אמר: להרי סלוג.

אבל ישראל ספרו בגנותה של ארץ ישראל.
כי מטו שוש, אמרי: שווא כי ארעין.
כי מטו עלמין, אמרו: בעלמין.
כי מטו שוש תרי, אמרי: על חד תרין.

רש"י

קא משקרת. שהרי אין ארץ מעולה הימנה ולכן לא אמר מוטבת מארצכם:

להיכא אגלינהו. שנחריב לעשרת השבטים דכתיב (מלכים ב יח) וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי הי ניהו אותן מקומות:

אבל ישראל. כי אגלינהו שנחריב ספרו בגנותה של איי דכי מטו לאותו מקום ששמו שוש אמרו שויא לארעין זאת הארץ שויא לארצנו וכשבאו למקום ששמו עלמין אמרו כי עלמין זה המקום שוה לירושלים שנקראת בית עולמים:

כשבאו למקום ששמו שוש תרי אמרו על חד תרין. כלומר זה יפה פי שנים כמקומנו ועל שם כך נקראו כל אותן מקומות כך:

28. צד, א-ב

רפ"י

ה"ג תחת כבודו ולא כבודו ממש. דכבודו ממש משמע בשרו וגופו תחת כבודו משמע תחת הגוף והבשר כלומר נשמה שבתוך הגוף והשתא אמר תחת כבודו ולא כבודו ממש נשמה שבתוך הגוף אלא האי כבודו היינו בגדיו דתחת בגדיהם נשרפו וכי הא דרבי יוחנן וכו' דכל הגוף נשרף תחת הבגדים ולא גרסי' תחת כבודו ולא תחת כבודו ממש דמשמע דמקרא נפקא לזה דהאי תחת כבודו לא תחת כבודו ממש ומהיכא תיפוק ליה האי אבל השתא דדרשא בעלמא דריש ליה:

תחת כבודו ממש. תחת גופו ממש שהגוף קיים ונשמה נשרפת:

בעצמו. הוא עצמו ולא ע"י שליח לא היה בזוי כל כך ולכך הקב"ה כמו כן נפרע ממנו בעצמו ולא נתבייש כל כך דאינו דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן:

על ידי שליח. דהיינו בזוי יותר אף הקב"ה נפרע ע"י שליח ונתבייש יותר:

כתיב מרום קצו. בישעיה: **וכתיב מלון קיצו.** במלכים. מרום קיצו משמע דירה של מטה כדכתיב (ירמיה יז) מרום מראשון מקום מקדשנו מלון קיצו משמע דירה של מעלה בית מלוננו:

ה' אמר אלי עלה אל הארץ וגו' מאי היא. היכי אמר לו הקב"ה להשחית:

יען כי מאס העם הזה וגו'. ומשום את רצין וכן רמליהו ואתרעו להשחית' ברצין ובר רמליהו:

מארת ה'. שלא נשבע מכל מה שהיה אוכל:

"ותחת כבודו יקד יקד מיקוד אש"⁸⁶⁷ (ישעיה י, טז).

אמר רבי יוחנן:

"תחת כבודו" - ולא כבודו ממש.

כי הא דרבי יוחנן קרי ליה לְמַאנִי 'מְכַבְּדוֹתִי'.

רבי אלעזר אמר:

"תחת כבודו" - ממש, כשריפת בני אהרן.

מה להלן - שריפת נשמה, וגוף קיים,

אף כָּאן - שריפת נשמה, וגוף קיים.

תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה:

"פרעה שחירף בעצמו - נפרע הקדוש ברוך הוא ממנו בעצמו,

סנחריב שחירף על ידי שליח - נפרע הקדוש ברוך הוא ממנו על ידי שליח."

צד, ב

"פרעה" - דכתיב ביה: **"מי ה' אשר אשמע בקלו"**⁸⁶⁸ (שמות ה, ב),

נפרע הקדוש ברוך הוא ממנו בעצמו -

דכתיב: "ויונער ה' את מצרים בתוך הים"⁸⁶⁹ (שמות יד, כז),

וכתיב: "דרכת בים סוסיף"⁸⁷⁰ (חבקוק ג, טו).

סנחריב - דכתיב: "ביד מלאכיך חרפת ה'"⁸⁷¹ (מלכים ב' יט, כג),

נפרע הקדוש ברוך הוא ממנו על ידי שליח -

דכתיב: "ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף"⁸⁷² (מלכים ב' יט, לה).

רבי חנינא בר פפא רמי:

כתיב: **"מרום קצו"**⁸⁷³ (ישעיה לו, כד),

וכתיב: **"מלון קצה"** (מלכים ב' יט, כג)!

אמר אותו רשע: בתחלה - אחריב דירה של מטה,

ואחר כך - אחריב דירה של מעלה.

אמר רבי יהושע בן לוי:

מאי דכתיב: **"עתה, המבלעדי ה' עליתי על המקום הזה להשחיתו?"**

ה' אמר אלי: עלה על הארץ הזאת והשחיתה" (מלכים ב' יח, כה) - מאי היא?

דשמע לנביא דקאמר: **"יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההולכים לאט,**

ומשוש את רצין וכן רמליהו"⁸⁷⁴ (ישעיה ח, ו-ז).

אמר רב יוסף:

אלמלא תרגומא דהאי קרא - לא הוה ידענא מאי קאמר:

"חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנניח, כמי שילוחא דנגדין בנניח,

ואיתרעאו ברצין ובר רמליהו."

אמר רבי יוחנן:

מאי דכתיב: **"מארת ה' בבית רשע ונוה צדיקים וברך"** (משלי ג, לג)?

"מארת ה' בבית רשע" - זה פקח בן רמליהו, שהיה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקיננח סעודה.

⁸⁶⁷ למן ושלח הארון ה' צבאות במשמניו רוון ותחת כבודו יקד יקד מיקוד אש

⁸⁶⁸ ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח

⁸⁶⁹ ויט משה את ידו על הים וישב הים לפניו בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו ויונער ה' את מצרים בתוך הים

⁸⁷⁰ דרכת בים סוסיף המר מים רבים

⁸⁷¹ ביד מלאכיך חרפת אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ודכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחור ברשיו ואבואה מלון קצה יער פרמלו

⁸⁷² ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישמינו בבקר והנה כלם פגרים מתים

⁸⁷³ ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ודכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחור ברשיו ואבוא מרום קצו יער פרמלו

⁸⁷⁴ ו יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההולכים לאט ומשוש את רצין וכן רמליהו. ז ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה

על כל אמיקיו והלך על כל גדותיו

"יגנה צדיקים יברך" - זה חזקיה מלך יהודה, שהיה אוכל ליטרא ירק בסעודה.

רש"י

ליטרא ירק. במדה: ועלה על כל אפיקיו. שאמר לו הקב"ה עלה והשחת: מ"ט. מאחר שברשות הלך שנביא נתנבא עליו מאי טעמא איענש:

בא נביא ואמר לו. כשבא על ירושלים:

כי לא מועף לאשר מוצק לה. לא נמסר עמו של חזקיה שהוא עיף בתורה ביד סנחריב המציק לו:

כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי וגו' לא כראשונים. עשרת השבטים שהקלו מעליהם עול תורה אבל אחרונים עמו של חזקיה הכבידו עליהם עול תורה והיינו דכתיב האחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים ראויין הללו לעשות להם נס כיוצאי מצרים שעברו את הים וכדורכי הירדן:

אם חוזר בו סנחריב מוטב. ואם לאו אעשה אותו גליל הגוים שמגלגל בחרפה בכל הגוים ל"א גליל לשון גללים. מ"ר:

אחרי הדברים והאמת האלה. השתא משמע שהיה מדבר בחזקיהו שהיו עסוקין בתורה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים ויאמר לבקעם אליו:

האי רישנא להאי פרדשנא. וכי מביאין דורון כזה לאדון כזה וכי מפני שהאמת בחזקיהו בא סנחריב:

רבינא אמר מאי אחר הדברים והאמת אחר שקפץ הקב"ה ונשבע. להביא סנחריב והיינו אמת שחותמו וקיומו של הקדוש ברוך הוא אמת:

ויעשה אבוס. שיהיו כלם פגרים ויאכילו סוסייהם ובהמתם בתוך עצמות הפגרים כעין אבוס:

מגבת ועד אנטיפרס. מקומות שבסוף התחומים:

"ולמן הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור"⁸⁷⁵ (ישעיה ח, ז),

וכתיב: **"וחלף ביהודה שטף ועבר עד צנאר יגיע"**⁸⁷⁶ (ישעיהו ח, ח),

אלא מאי טעמא איעניש?

נביא - אעשרת השבטים איתנבי,

איהו - יהיב דעתיה על כולה ירושלים.

בא נביא ואמר ליה: "כי לא מועף לאשר מוצק לה"⁸⁷⁷ (ישעיהו ח, כג).

אמר רבי אלעזר בר ברכיה:

אין נמסר עם עיף בתורה ביד מי המציק לו.

מאי "כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי, והאחרון הכביד, דרך הים. עבר הירדן, גליל הגוים" (ישעיהו ח, כג)?

לא פראשונים שהקלו מעליהם עול תורה,

אבל אחרונים שהכבידו עליהן עול תורה,

וראויין הללו לעשות להם נס כעוברי הים סוף וכדורכי הירדן.

אם חוזר בו - מוטב,

ואם לאו - אני אעשה לו גליל בגוים.

"אחרי הדברים והאמת האלה,

בא סנחריב מלך אשור, ויבא ביהודה,

ויחן על הערים הבצרות, ויאמר לבקעם אליו" (דברי הימים ב' לב, א).

האי רישנא להאי פרדשנא?!

"אחרי הדברים והאמת" - אחר מאי?

אמר רבינא:

לאחר שקפץ הקדוש ברוך הוא ונשבע,

ואמר: אי אמינא ליה לחזקיה: מיייתנא ליה לסנחריב ומסרנא ליה בידך,

השתא אמר: לא הוא בעינא, ולא ביעתותיה בעינא.

מיד קפץ הקדוש ברוך הוא ונשבע: דמיייתנא ליה,

שנאמר: **"נשבע ה' צבאות לאמר: אם לא פאשר דמיתי פן היתה, וכאשר יעצתי היא תקום.**

לשבר אשור בארצו ועל הרי אבוסנו, וסר מעליהם עלו וסבלו מעל שכמו יסור" (ישעיה יד, כד-כה).

אמר רבי יוחנן:

אמר הקדוש ברוך הוא: יבא סנחריב וסיעתו ויעשה אבוס לחזקיהו ולסיעתו.

"הנה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמה ועלו מעל צנארך וחבל על מפני שמו" (ישעיה י, כז).

אמר רבי יצחק נפחא:

חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו,

שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות.

מה עשה?

נעץ חרב על פתח בית המדרש, ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה - ידקר בחרב זו.

בדקו מדו ועד באר שבע - ולא מצאו עם הארץ,

⁸⁷⁵ ולמן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו

⁸⁷⁶ וחלף ביהודה שטף ועבר עד צנאר יגיע והנה מטות קנפיו מלא רחב ארצה עמנו אל

⁸⁷⁷ כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים

רפ"י

אע"פ שאלף גפן באלף כסף. שהן יקרים שאין להם רוב כרמים אפילו הכי לשמיר ולשית יהיה שמניחין אותן לאבוד ומביירים אותן והיו עוסקין בתורה:

מגבת ועד אנטופרס - ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואישה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה.

ועל אותו הדור הוא אומר:

"וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא: יִהְיֶה אִישׁ עֹגֵלֶת בְּקָר וְשֵׁתֵי צֹאן"⁸⁷⁸ (ישעיה ז, כא-כב),

ואומר: "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא:

יִהְיֶה כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה שֵׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כֶּסֶף לְשִׁמִּיר וְלִשְׂמִית יִהְיֶה" (ישעיה ז, כג).

אף על פי שאֵלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כֶּסֶף - לְשִׁמִּיר וְלִשְׂמִית יִהְיֶה.

⁸⁷⁸ כא וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה אִישׁ עֹגֵלֶת בְּקָר וְשֵׁתֵי צֹאן. כב וְהָיָה מִרֹב עֲשׂוֹת חֵלֶב יֹאכַל הַמָּאָה מִי הַמָּאָה וְדָבַשׁ יֹאכַל כָּל הַנּוֹתֵר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ

29. צד, ב

רש"י

לשלל. כל אחד ואחד לעצמו או לחלוק ביחד אותו ממון שנשאר מחיל סנחריב ל"א לחלוק לאחרים מה שאנו שוללים אבל אנו אסורים באותו שלל שממון שבזו מעשרת השבטים מעורב בו דאיכא משום גזל: **כמשק גבים שוקק בו**. השקאה של צינורות שמזלפין בהם מים נובעין השקו באותו ממון וטיהרתו דמה צינורות הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה ע"י טבילה אף ממונם וכו' משק שו"ן בלע"ז:

"ואסף שללכם אסף החסיל"⁸⁷⁹ (ישעיהו לג, ד),

אמר להם נביא לישראל: אספו שללכם.

אמרו לו: לבזוז, או לחלוק?

אמר להם: כ' **"אסף החסיל"** -

מה אסף החסיל - כל אחד ואחד לעצמו,

אף שללכם - כל אחד ואחד לעצמו.

אמרו לו: והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו!

אמר להם: **"כמשק גבים שוקק בו"** (ישעיהו לג, ד) -

מה גבים הללו - מעלין את האדם מטומאה לטהרה,

אף ממונם של ישראל - כיון שנפל ביד גוים מידי טיהר.

בדרב פפא,

דאמר רב פפא:

עמון ומואב טהרו בסיוחן.

30. צד, ב - צה, א

רס"י

בא על עית וגו'. ומתרגמינן ומני רבני משרייתיה:
עברו מעברה גבע מלון לנו וגו' יושבי הגבים העיזו. ולא קא .
 חשיב עוד היום בנוב לעמוד דההוא לאו מסע הוא אלא כדאמרינן לקמן אותו היום נשתייר מעונה של נוב:
הני טובא הוי. ד"יב הוא דאיכא:

נביא הוא. קרא דצהלי קולך בת גלים הקשיבי לישא דחשיבנא ביה תלתא בת גלים לישא ענתות הנהו לאו מן חושבנא נינהו דנביא הוא דקאמר להו לישראל וכו':

מהאי לא תסתפי. שתנצל מידו היינו דכתיב צהלי קולך אלא אסתפי מנבוכדנצר שנמשל לליש דכתיב ביה עלה אריה מסובכו והיינו דקאמר הקשיבי לישא: **עניה ענתות.** כמו עניה כלומר נביאות ירמיה הענתותי היא שעתידה לבא על נבוכד נצר שתמסר ירושלים בידו:

הרי כפיר וכו'. ובדוכתא אחריתי מפורש למה נקראו לו כל השמות הללו:
אי הכי. דכולי קרא צהלי קולך לא מחושבנא הוא אייכ ליכא אלא תשע מסעות דהא עוד היום לאו מחושבנא [נמי הוא] ומתרץ עברו מעברה תרתי אינון עברו חד מעברה חד ואיכא עשר מסעות:

אמר רב הונא:

עשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום, שנאמר: **"בא על עית,**

עבר במגרון,

למכמשו יפקיד פליו.

עברו,

מעברה,

גבע מלון לנו,

הרדה הרמה,

גבעת שאול נסה.

צהלי קולך בת גלים,

הקשיבה לישא,

עניה ענתות.

נדהה מדמנה,

ישיבי הגבים העיזו.

880 עוד היום בנוב לעמוד, ונפף ידו הר בת ציון, גבעת ירושלים" (ישעיה י, כח-לב).

הני טובא הויין!

"צהלי קולך בת גלים" - נביא הוא דקאמר לה לכנסת ישראל:

"צהלי קולך בת גלים" - בתו של אברהם יצחק ויעקב שעשו מצות כגלי הים.

"הקשיבה לישא" - מהאי לא תסתפי, אלא איסתפי מנבוכדנצר הרשע דמתיל כאריה,

שנאמר: **"עלה אריה מסבמו"**⁸⁸¹ (ירמיה ד, ז).

צה, א מאי **"עניה ענתות"** (ישעיה י, ל)?

עתיד ירמיה בן חלקיה ומתנבא עלה מענתות,

דכתיב: **"דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הפהנים אשר בענתות בארץ בנימין"** (ירמיה א, א).

מי דמי?!

התם - "ארי",

הכא - "ליש"!

אמר רבי יוחנן:

ששה שמות יש לארי, אלו הן: ארי,

כפיר,

לביא,

ליש,

שחל,

שחן.

אי הכי,

בצרו להו!

"עברו מעברה" תרתוי נינהו.

⁸⁸⁰ פסוק זה בסוגרים במהדורת וילנא, אך לא נמצא בעין יעקב ונמחק על ידי המהרש"ל. פסוק זה אינו בחשבון המסעות

⁸⁸¹ עלה אריה מסבמו ומשחית גוים נסע יצא ממקומו לשוים ארצך לשמה ערוך תצינה מאין יושב

31. צה, א

רפ"י

מאי "עוד היום בנב לעמד" ⁸⁸² (ישעיה י, לב)?

אמר רב הונא:

אותו היום נשתתיר מעונה של נוב.

אמרי ליה בלדאי: אי אזלת האינדא - יכלת לה, ואי לא - לא יכלת לה.

אורחא דבעא לסגויי בעשרה יומא, סגא בחד יומא,

כי מטו לירושלם שדי ליה ביסתרקי, עד דסליק ויתבי מעילוי שורה,

עד דחזינה לכוהן ירושלם.

כי חזייה, איזטר בעיניה,

אמר: הלא דא היא קרתא דירושלם דעלה ארגישית כל משיריתי, ועלה כבשית כל מדינתא?!

הלא היא זעירא וחלשא מפל כרפי עממיא דקבשית בתקוף ידי!

עלה וקם ומניד ברישיה, מוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא דבציון ועל עזרתא דבירושלם.

אמרי: נישדי ביה ידא האינדא!

אמר להו: תמהיתו, למחר אייתי לי כל חד וחד מיניכו גולמו הרג מיניה.

מיד "ויהי בלילה ההוא, ויצא מלאך ה', ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלה,

וושבימו בבקר והנה כלם פגרים מתים" (מלכים ב' יט, לה).

אמר רב פפא:

היינו דאמרי אינשי: "בת דינא - בטל דינא".

"וושבי בנב אשור בילידי הרפה ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת,

והוא הגור חדשה, ויאמר להמות את דוד" (שמואל ב' כא, ז).

מאי "וושבי בנב"?

אמר רב יהודה אמר רב:

איש שבא על עסקי נוב.

אמר ליה הקדוש ברוך הוא לדוד:

עד מתי יהיה עון זה טמון בידך?

על ידך נהרקה נוב עיר הכהנים!

ועל ידך נטרד דואג האדומי!

ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו!

רצונך יכלו זרעך או תמסר ביד אויבך?

אמר לפניו: רבונן של עולם, מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי.

יומא חד נפק לשכור בזאי, אתא שטן ואידמי ליה כטביא,

פתק ביה גירא, ולא מטייה.

משכיה עד דאמטייה לארץ פלשתים.

כדחזייה ישבי בנב, אמר: היינו האי דקטליה לגלית אחי.

כפתיה, קמטיה, אותביה ושידיה תותי בי בדייא.

אתעביד ליה ניסא, מכא ליה ארעא מתותיה.

היינו דכתיב: "תרחיב צעדי תחתיו ולא מעדו קרסליו" (תהלים יח, לו).

ההוא יומא אפניא דמעלי שבתא הוה,

אבישי בן צרויה הוה קא חייף רישיה בארבעא גרבי דמיא, חזינהו כתמי דמא,

איכא דאמרי: אתא יונה איטריף קמיה,

אמר: כנסת ישראל ליונה אימתילא,

שנאמר: "נפמי יונה נחפה במסך" ⁸⁸³ (תהלים סח, יד).

אותו היום נשתתיר מעונה של נוב. [דמפני עון] שהיה להם לישראל על שנהרגו כהני נוב קבע הקב"ה העונש עד אותו היום ואותו יום בלבד נשתתיר מזמן העונש ואילו היה נלחם בירושלים באותו היום היה כובשה והכי משמע קרא עוד היום אותו יום העמידו לסנחריב על ירושלים בעון נוב:

סגא בחד יומא. והיינו יי מסעות שנסע אותו היום:

שדו ליה. לסנחריב:

בסתרקי. תחתיו טפייט בלע"ז

עד שראה ירושלים כולה:

עלה וקם ומניד ברישיה. עליה

עמד והיה מניד בראשו:

נשדי ביה ידא האינדא. נלחם

בה עתה:

תמהיתו. תמה הוא להתחיל

היום משום חולשא דאורחא

לי"א תמהיתו נתגיעתם ודומה

ליה (בסנחריב) איתמה למיתב:

גולמו הרג. חתיכה של חומה

לשון פרסי אבן רעועה מן החומה

ונבקעה:

בת דינא בטל דינא. כיון שלך

דינא בטל הריב וכן מפני שלא

נכבשה בו ביום לא הצליח

ממחרת:

וישבי בנב. איידי דאיירי לעיל

באותו יום שנשתתיר מעונה של

נוב נקט הכא וישבי בנב שבא על

עסקי נוב:

הרפה. היינו ערפה:

משקל קינו. מתרגמינן מתקל

סופיניה:

והוא חגור חדשה. והוא אסיר

איספניקי חדתא:

נטרד דואג האדומי. שספר לשון

הרע על דוד שנתקנא בו שאול

ולפי שקבל אחימלך את דוד בנוב

אמר ליה שאול סוב ופגע בכהני

ה' נמצא שעל ידך נהרגו ואתה

נכשל ובחטא זה נהרג שאול

ושלשת בניו במלחמת פלשתים:

שכר ביזאי. לשון פרסי קריטא

לי"א כפר היא:

קמטיה. הכניעו תחת הבד של

זיתים ויתבי עלה למעכו:

מכא ליה ארעא מתותיה.

נתרככה הארץ מתחתיו ולא

הזיקו לי"א מכא נשפלת כעין

גומא והיתה מגינה עליו:

בארבע גריבי דמיא. בארבע

סאין של מים לי"א בארבע כורא

דמיא בד' נודות של מים:

איטריף קמיה. היתה טורפת

ומחבטת עצמה וממרטת כנפיה

והומה ומצערת:

882 עוד היום בנב לעמד ינפך ידו הר בת ציון גבעת ירושלם

883 אם תשכבון בין שפתים מנפי יונה נחפה במסך ואברותיה בידקוק חרוץ

רש"י

קפצה ליה ארעא. כמו לא תקפוץ (דברים טו) נתקצרה הארץ והגיע מהרה לארץ פלשתים:

לערפה אימיה. דישבי:

נוולה. טווה: כד חזיתיה: ערפה לאבישי סברה למקטליה באותו פלך שהיה בידה ולא נגע בו:

אמרה ליה. לאבישי אייתי לן ההוא פלך דנפל לפניך:

ה'ג פתקיה בריש מוחה וקטלה. השליך אבישי הפלך לראשה ומתה:

פתקיה לדוד לעילא. זרקו כלפי מעלה:

ודץ ליה. נעץ תחתיו חניתו בקרקע כדי שיפול עליו וימות:

ונימא איהו. דוד עצמו לימא שם:

אין חבוש. אין דעתו מכוונת לומר השם והשתא ניצל דוד והשליכו השם ברחוק והלכו אבישי ודוד וחזרו להם:

אמר ליה. אבישי לדוד:

ומאי בעית הכא. למה באת כאן:

אמר ליה. הקב"ה אמר לי רצונך שיכלה זרעך או תמסר ביד אויבך והכי אהדרי ליה מוטב שאפול ביד אויב:

אמר ליה אפיך צלותיך. הפוך תפלתך ואמור לפניו מוטב יכלה זרעך ולא תמסר ביד אויב דמה לך בצער בניך:

בר ברך קירא לזבון ואת לא תצטער. משל הוא שאומרים בני

אדם:

סייע בהדן. עזור בתפלתך להפכה:

והוה קא רדיף בתרייהו. והם בורחין שהיה קרוב לארץ פלשתים:

וכי מטו קובי. לאותו כפר ששמו קובי שבין איי לארץ פלשתים:

אמרי קום ביה. אמרו זה לזה עמוד כנגדו ואל תברח ונכנו ולכך נקרא קובי אינהו הוו בקיאי בשמות הכפרים ועדיין היו מתפחדין ובורחין:

כי מטא בי תרי. שם מקום:

אמרו בין תרי גוריון. בתמיהא:

בקברא. שהרגנוה:

שמע מינה: דוד מלכא דישראל בצערא שרי.

אתא לביתיה, ולא אשכחיה.

אמר: תנן: "אין רוכבין על סוסו,

ואין יושבין על כסאו,

ואין משתמשין בשרביטו" (סנהדרין כב.).

בשעת הסכנה מאי?

אתא שאיל בי מדרשא.

אמרו ליה: בשעת הסכנה - שפיר דמי.

רכביה לפרדיה וקם ואזל, קפצה ליה ארעא.

בהדי דקא מסגי חזייה לערפה אמיה דהוות נוולא,

כי חזיתיה, פסקתה לפילפה, שדתייה עילויה, סברא למקטליה,

אמרה ליה: עלם, אייתי לי פלך!

פתקיה בריש מוחה, וקטלה.

כד חזייה ישבי בנוב, אמר: השתא הוו בי תרין וקטלין לי.

פתקיה לדוד לעילא, ודץ ליה לרומחיה, אמר: ניפול עלה ונקטל.

אמר אבישי שם, אוקמיה לדוד בין שמיא לארעא.

ונימא ליה איהו!

אין חבוש מוציא עצמו מבית האסורין.

אמר ליה: מאי בעית הקא?

אמר ליה: הכי אמר לי קודשא בריך הוא, והכי אהדרי ליה.

אמר ליה: אפיך צלותיך, "בר ברך קירא לזבון, ואת לא תצטער".

אמר ליה:

אי הכי,

סייע בהדן.

היינו דכתיב: "ועזור לו אבישי בן צרויה"⁸⁸⁴ (שמואל ב' כא, יז).

אמר רב יהודה אמר רב:

שעזרו בתפלה.

אמר אבישי שם ואחתייה.

הוה קא רדיף בתרייהו,

כי מטא 'קובי', אמרי: קום ביה.

כי מטא 'בי תרי', אמרי: בתרי גורין קטלוה לאריא.

אמרי ליה: זיל אשתפח לערפה אימיך בקיברא.

כי אדכרו ליה שמא דאימיה, כחש חיליה, וקטליה.

היינו דכתיב: "אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר: לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל" (שמואל ב' כא יז).

32. צה, א-ב

כ"ז

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. אלמא בא לחרן וכתוב ויפגע במקום שעדיין לא הגיע לחרן שהיה עדיין בבית אל: שהתפללו בו אבותי. אברהם ויצחק (אברהם דכתיב ויעתק משם יצחק אין מקרא בידל): הרהר בדעתיה למהדר. למקום: קפצה ליה ארעא. והיה שם מיד וקרא מוכיח דכתיב ויפגע במקום שהמקום פגעו ושקפצה לו הארץ ונתקרב לו המקום: הכי גרסינן ד"א אין פגיעה אלא תפלה. ונראה למורי דהכא לא מיגרסא הך מילתא: בית אל זה ירושלים חרן חוץ לארץ: כי בא השמש. ויבא השמש לא נאמר אלא כי בא השמש דמשמע שהיה דעתו לחזור כי עוד היום גדול כיון שראה כי בא השמש לו: ויזרח לו השמש. משמע השמש שהיה לו כבר שבא בשבילו כבר:

תנו רבנן:

"שְׁלֹשָׁה קַפְצָה לָהֶם הָאָרֶץ: אֲלֵיֶזְדָּר עֶבֶד אַבְרָהָם, וַיַּעֲקֹב אֲבִינוּ, וְאֲבִישֵׁי בֶן צְרוּיָה."

"אֲבִישֵׁי בֶן צְרוּיָה" - הָא דְאֶמְרֵן.

"אֲלֵיֶזְדָּר עֶבֶד אַבְרָהָם" - דְּכָתִיב: "וְאָבָא הַיּוֹם אֶל הָעֵינִי"⁸⁸⁵ (בראשית כד, מב), לְמִימְרָא דְהָהוּא יוֹמָא נִפְקַ.

צה, ב

"וַיַּעֲקֹב אֲבִינוּ" - אֲדָכְתִּיב: "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה" (בראשית כח, י), וְכָתִיב: "וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם וַיֵּלֶן שָׁם מִי בָא הַשֶּׁמֶשׁ"⁸⁸⁶ (בראשית כח יא). כִּי מִטָּא לְחָרָן, אָמַר: "אֲפֻשֶׁר עֲבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְלוּ בוֹ אֲבוֹתַי וְאֲנִי לֹא הִתְפַּלַּלְתִּי בוֹ"!? בְּעֵי לְמִיָּהֲדָר, כִּיִּן דְהִרְהַר בְּדַעְתִּיהָ לְמִיָּהֲדָר - קַפְצָה לִיהָ אֲרַעָא, מִיָּד "וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם".

דְּכָר אַחֲרָ:

אֵין 'פְּגִיעָה' אֶלָּא תְּפִלָּה, שְׁנֵאמַר: "וְאֵתָהּ אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעַם הַזֶּה, וְאֵל תִּשָּׂא בְּעַדָם רִנָּה וְתִפְלָה, וְאֵל תִּפְגַּע בִּי"⁸⁸⁷ (ירמיה ז, טז).

"וַיֵּלֶן שָׁם מִי בָא הַשֶּׁמֶשׁ" (בראשית כח, יא).

בְּתַר דְּצַלִּי בְּעֵי לְמִיָּהֲדָר, אָמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: צְדִיק זֶה בָּא לְבֵית מְלוֹנִי, יִפְטֹר בְּלֵא לִינָה!? מִיָּד "בָּא הַשֶּׁמֶשׁ".

וְהֵינּוּ דְכָתִיב: "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ"⁸⁸⁸ (בראשית לב, לב), וְכִי לוֹ בְּלֵבָד זָרְחָה!? וְהֵלֵא לְכָל הָעוֹלָם כּוֹלוּ זָרְחָה! אֶלָּא אָמַר רַבִּי יִצְחָק: שְׁמֵשׁ שְׂבָא בְּעִבּוּרוֹ - זָרְחָה בְּעִבּוּרוֹ.

⁸⁸⁵ וְאָבָא הַיּוֹם אֶל הָעֵינִי וְאָמַר ה' אֱלֹהֵי אֲדָמִי אַבְרָהָם אִם יִשָּׂךְ נָא מִצְלִיחַ דְּרַפִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הִלֵּךְ עֲלֵיהָ
⁸⁸⁶ וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם וַיֵּלֶן שָׁם מִי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקְחָ מֵאֲבִי הַמָּקוֹם וַיִּשָּׂם מִרְאשֵׁיתוֹ וַיִּשְׁכַּב בְּמָקוֹם הַהוּא
⁸⁸⁷ וְאֵתָהּ אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעַם הַזֶּה וְאֵל תִּשָּׂא בְּעַדָם רִנָּה וְתִפְלָה וְאֵל תִּפְגַּע בִּי מִי אֵינִי שָׁמַע אֶתְךָ
⁸⁸⁸ וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כְּאִשֶּׁר עֲבַר אֶת פְּנוּאֵל וְהוּא צָלַע עַל יָרְכּוֹ

33. צה"ב

רש"י

ומנ"ל זכלה זרעיה דדוד.
 כדאפיק צלותיה:
 התם נמי אשתייר אביתר.
 מכהני נוב:

ומנלן דכלה זרעיה דדוד?

דכתיב: "ועתליה אם אחזיהו,

ואתה מי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה" (מלכים ב' יא, א).

וקא אשתייר ליה יואש!

התם נמי - אשתייר אביתר,

דכתיב: "וימלט בן אחד לאחיהמלך בן אחיטוב ושמו אביתר"⁸⁸⁹ (שמואל א' כב, כ).

אמר רב יהודה אמר רב:

אלמלא לא נשתייר אביתר לאחיהמלך בן אחיטוב - לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט.

34. צה, ב

רפ"י

שגלונות. מלכות:
על אברהם. כשנלחם בדי
 מלכים:
בעי אבני. האי חסר חד היכי
 קאמר אי חסר חד רבוא וכו':
ראשונה. כת ראשונה מחיל של
 סנחריב:
עברו בשחי. שטו הסוסים בירדן
 ונתמעטו המים עד שעברו:
אמצעיים בקומה. זקופה ולא
 היו המים מגיעין אלא עד הצואר
 יגיע:
שחי. כמו שחו:
העלו עפר ברגליהם. שלא היה
 שם מים כל עיקר:
קרתני. לשון מקור:
ה"ג ויצא מלאך ה' ויך במחנה
אשור אמר רבי וכו'. ולא גרסינן
 והא כתיב ויצא מלאך ה' אלמא
 כל המחנה אשור אינו אלא
 קפ"ה אלף ולעיל קתני מאתים
 וס' רבוא:
הללו. קפ"ה אלף ראשי גייסות
 נגידי החיל שכן עולה לחשבון
 לכדאמרינן ארבעים וחמשה
 אלף בני מלכים שמנים אלף
 גבורים ששים אלף אחוזי חרב
 הרי קפ"ה אלף אבל האחרים
 שמתו אין מספר כדאמר והשאר
 פרשים אין מספר:

אמר רב יהודה אמר רב:
בא עליהם סנחריב הרשע: בארבעים וחמשה אלף איש בני מלכים,
 יושבים בקרונות של זהב,
 ועמהן שגלונות וזונות,
 ובשמונים אלף גבורים לבושי שריון קליפה,
 ובששים אלף אחוזי חרב רצים לפניו,
 והשאר פרשים.

וכן באו על אברהם,
 וכן עתידין לבוא עם גוג ומגוג.

במתניתא תנא:
"אורך מחנהו - ארבע מאות פרסי,
רחב צואר סוסיו - ארבעים פרסי,
סך מחנהו - מאתים ושישים ריבוא אלפים חסר חד."

בעי אבני:
 חסר חד ריבוא, או חסר חד אלפא, או חסר מאה, או חסר חד?

תיקו.

תנא:

"ראשונים - עברו בשחי,
שנאמר: "והלך ביהודה שטף ועבר" 890 (ישעיה ח, ח),
אמצעיים - עברו בקומה,
שנאמר: "עד צואר יגיע" 891 (ישעיה ח, ח),
אחרונים - העלו עפר ברגליהם ולא מצאו מים בנהר לשותות, עד שהביאו מים ממקום אחר, ושתו,
שנאמר: "אני קרתי ושתיתי מים" 891 (ישעיהו לו, כה)."

והכתיב: **"ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושימונים וחמשה אלף,**
וישמימו בבקר והנה כלם פגרים מתים" 892 (ישעיהו לו, לו)!

אמר רבי אבהו:
 הללו - ראשי גייסות הן.

אמר רב אשי:
 דיקא נמי,
 דכתיב: **"[וישלח] ... במשמניו רזון" 892** (ישעיהו י, זט) - בשמינים דאית בהו.

אמר רבינא:
 דיקא נמי,
 דכתיב: **"וישלח ה' מלאך ויכחד מל גבור חיל ונגיד ושור במחנה ...**
ויבא בית אלהיו ומיציאי מעיו שם הפילהו בחרב" 893 (דברי הימים ב' לב, כא).
 שמע מינה.

890 והלך ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והנה מסות כנפיו מלא רחב ארצה עמנו אל
 891 אני קרתי ושתיתי מים ואחרב כפי פעמי כל יארי מצוד
 892 לכן ישלח הארון ה' צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יקד פיקוד אש
 893 וישלח ה' מלאך ויכחד מל גבור חיל ונגיד ושור במחנה מלך אשור וישב בבשת פנים לארצו ויבא בית אלהיו ומיציאי מעיו שם הפילהו בחרב

35. **צה, ב**

[**"וַיֵּצֵא מִלֶּאֱהָ ה' וַיִּכֶּה בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף, וַיִּשְׁפְּטוּם בַּבֶּקֶר וְהָנִיחַ כָּלֶם פְּגָרִים מֵתִים"** (ישעיהו לו, לו)].

במה הכנס?

"רבי אליעזר אומר:

בַּיַד הַכֶּסֶם,

שְׁנַאָמַר: "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה"⁸⁹⁴ (שמות יד, לא),
הַיָּד שֶׁעֲתִידָה לִפְרֹעַ מִסַּנְחֵרִיב.

רבי יהושע אומר:

בְּאֶצְבַּע הַכֶּסֶם,

שְׁנַאָמַר: "וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִים אֶל פְּרַעֲה: אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא"⁸⁹⁵ (שמות ח, טו),
היא אֶצְבַּע שֶׁעֲתִידָה לִפְרֹעַ מִסַּנְחֵרִיב.

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר:

אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַגְּבֵרִיאַל:

מַגְלָף נְטוּשָׁה?

אָמַר לַפְּנֵי: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, נְטוּשָׁה וְעוֹמְדַת מִשְׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית,

שְׁנַאָמַר: "מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נִדְדוּ"⁸⁹⁶ (ישעיה כא, ט).

רבי שמעון בן יוחי אומר:

אוֹתוֹ הִפְרָק זְמַן בִּישׁוּל פִּירוֹת הָיָה,

אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַגְּבֵרִיאַל: בְּשִׂאתָה יוֹצֵא לְבַשֵּׁל פִּירוֹת הַזֶּקֶק לָהֶם,

שְׁנַאָמַר: "מִדֵּי עֲבָרוּ יָקַח אֶתְכֶם מִי בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְהָיָה רַק זֹעָה הֵבִין שִׁמוּעָה"⁸⁹⁷ (ישעיהו כח, יט).

אָמַר רַב פֶּפְאָ:

הֵינֵנו דְּאָמְרֵי אֵינְשֵׁי: "אֲגַב אוֹרְחָךְ, לְבַעַל דְּבִבְךָ אֵישׁתְּמַע".

וַיֵּשׂ אוֹמְרִים:

בְּחוֹטְמֵן נִשְׁפָּ בְּהֵן, וּמֵתוּ,

שְׁנַאָמַר: "וְגַם נִשְׁפָּ בְּהֵם וַיִּבְשׂוּ"⁸⁹⁸ (ישעיהו מ, כד).

רבי ירמיה בר אבא אומר:

כְּפִיִּים סָפַק לָהֶם, וּמֵתוּ,

שְׁנַאָמַר: "וְגַם אֲנִי אָפָה כְּפִי אֶל כְּפֵי וְהִנְחֵתִי חֲמַתִּי"⁸⁹⁹ (יחזקאל כא, כב).

רבי יצחק נפחא אומר:

אֲזֻנִים גְּלָה לָהֶם,

וְשָׁמְעוּ שִׁירָה מִפִּי חַיּוֹת, וּמֵתוּ,

שְׁנַאָמַר: "מִרְמֻמְתָּךְ נִפְצְצוּ גוֹיִם"⁹⁰⁰ (ישעיה לג, ג).

⁸⁹⁴ וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעַם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבַמִּשָּׁה עֲבָדוּ

⁸⁹⁵ וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִים אֶל פְּרַעֲה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא וְהַזֶּקֶק לֹב פְּרַעֲה וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'

⁸⁹⁶ מִי מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נִדְדוּ מִפְּנֵי חֲרָב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קִשֵׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כִבְד מִלְחָמָה

⁸⁹⁷ מִדֵּי עֲבָרוּ יָקַח אֶתְכֶם מִי בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְהָיָה רַק זֹעָה הֵבִין שִׁמוּעָה

⁸⁹⁸ אִף בַּל נִטְעוּ אִף בַּל זָרְעוּ אִף בַּל שָׂרַשׁ בְּאֶרֶץ זָעֵם וְגַם נִשְׁפָּ בְּהֵם וַיִּבְשׂוּ וַיִּסְעְרָה כְּקֶשׁ תִּשְׁאֵם

⁸⁹⁹ וְגַם אֲנִי אָפָה כְּפִי אֶל כְּפֵי וְהִנְחֵתִי חֲמַתִּי אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי

⁹⁰⁰ מִקוֹל הַמּוֹן נִדְדוּ עַמִּים מִרוֹמְמְתָךְ נִפְצְצוּ גוֹיִם

36. צה, ב

[וַיֵּצֵא מִלֶּאֱהָ ה' וַיִּכַּח בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר מֵאֶה וּשְׂמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלֶיךָ, וַיִּשְׁפְּמוּ בַּבֶּקֶר וְהָנִיחַ כָּלֶם בְּגָרִים מֵתִים] (ישעיהו לו, לו).

וְכִמָּה נִשְׁתַּיֵּיר מֵהֶם?

רַב אָמַר:

עֲשָׂרָה,

שְׁנַיִמָּאֵר: "וַיִּשְׁאָר עֵץ יַעֲרֹו מִסִּפְּרֵי הָיוּ וְנִעַר יִמְתָּבִם" (ישעיהו י, יט),
כַּמָּה נִעַר יָכוֹל לְכַתּוּב? עֲשָׂרָה.

וַשְּׂמוּאֵל אָמַר:

תְּשַׁעָּה,

שְׁנַיִמָּאֵר: "וַיִּשְׁאָר בּוֹ עַלְלוֹת כְּנֻקָּף זֵית, שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גְרָגְרִים בְּרֹאשׁוֹ אָמִיר, אַרְבַּעַת חֲמִשָּׁה בְּסַעֲפֵיהֶּ" ⁹⁰¹ (ישעיהו יז, ו).

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר:

אַרְבַּעַת עֲשָׂר,

שְׁנַיִמָּאֵר: "שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה... אַרְבַּעַת חֲמִשָּׁה" (ישעיהו יז, ו).

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:

חֲמִשָּׁה - סְנַחְרִיב,

וּשְׁנַיִ בְּנָיו,

נְבוּכַד נֶצַר,

וּנְבוּזַר אֲדָן.

"נְבוּזַר אֲדָן" - גְּמָרָא.

"נְבוּכַד נֶצַר" - דְּכַתִּיב: "וַיִּרְוּהוּ דֵּי רְבִיעָא דְמָה לְבַר אֱלֹהִין" ⁹⁰² (דניאל ג, כה),

וְאִי לָאוּ דְחַזְיִיָּה, מָנָא הָוָה יָדַע?

"סְנַחְרִיב וּשְׁנַיִ בְּנָיו" - דְּכַתִּיב: "וַיְהִי הוּא מִשִּׁתְּחַוָּה בֵּית נְסֻרָה אֱלֹהִיו וְאֲדַרְמֶלֶךְ וְשִׂרְאָצַּר בְּנָיו הִכּוּ בְחַרְבִּי" ⁹⁰³ (מלכים ב' יט, לו).

רַס"י

עֲשָׂרָה. שֶׁהֵנֶּעַר יָכוֹל לְהַטִּיף טִיפָּה שֶׁל דִּיּוּ וְהֵינּוּ יו"ד שְׁנַשְׂאָרָה עֲשָׂרָה:

וַשְּׂמוּאֵל אָמַר תְּשַׁעָּה. וְנִשְׂאָר בּוֹ עוֹלָלוֹת כְּנֻקָּף זֵית שְׁאִין נִשְׂאָרִין בּוֹ אֵלָּא דְבַר מוּעֵט שְׁנַיִם אִוּוּ שְׁלֹשָׁה גְרָגְרִים בְּרֹאשׁוֹ אָמִיר כֵּן לֹא יִשְׁתַּיֵּיר בְּמַחְנֵהוּ אֵלָּא דְבַר מוּעֵט וְכִמָּה אַרְבַּעַת חֲמִשָּׁה בְּסַעֲפֵיהֶּ פּוּרִיָּה אַרְבַּעַת חֲמִשָּׁה וְהֵינּוּ תְשַׁעָּה:

י"ד שְׁנַיִם וְשְׁלֹשָׁה אַרְבַּעַת חֲמִשָּׁה. ר' יוֹחָנָן מִקְרָא לֹא דִיִּיק לְהוּ אֵלָּא חֲכִי קִאֲמַר הַלְלוּ חֲמִשָּׁה נִשְׁתַּיֵּירוּ מֵהֶן סְנַחְרִיב וּשְׁנַיִ בְּנָיו וְקִרָא מִשְׁמַע כְּנֻקָּף זֵית דְּמִשְׁיִיר מִעֵט בְּרֹאשׁוֹ עֲנָף שְׁנַיִם אִוּוּ שְׁלֹשָׁה גְרָגְרִים כַּךְ יִשְׁתַּיֵּיר לוֹ מִעֵט ד' אִוּוּ:

נְבוּכַדְנֶצַּר דְּכַתִּיב. גְּבִי [חַנְנִיָּה] מִישָׂאֵל וְעִזְרִיָּה תוֹאֲרוּ וְרוּיָה דִּי רְבִיעָא דְמִי לְבַר אֱלֹהִין אֲלִמָּא דְחִזָּא גְבִירָאֵל וְהִכִּירוּ בְּכַבְשָׁן: סְנַחְרִיב וּשְׁנַיִ בְּנָיו. דְּכַתִּיב וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחְוָּה בֵּית וְגו':

901 וַיִּשְׁאָר בּוֹ עוֹלָלוֹת כְּנֻקָּף זֵית שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גְרָגְרִים בְּרֹאשׁוֹ אָמִיר אַרְבַּעַת חֲמִשָּׁה בְּסַעֲפֵיהֶּ פּוּרִיָּה נָאֵם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
902 עֲנָה וְאָמַר הָא אֲנָה חֲזוּ גְבִירִין אַרְבַּעַת שְׁרִין מִהַלְכִין בְּגוּזָא נִרְאָא וְחַבְלָא לֹא אִיתִי בְּהוּן וְנִרְוָה דִּי רְבִיעָא דְמָה לְבַר אֱלֹהִין
903 וַיְהִי הוּא מִשִּׁתְּחַוָּה בֵּית נְסֻרָה אֱלֹהִיו וְאֲדַרְמֶלֶךְ וְשִׂרְאָצַּר בְּנָיו הִכּוּ בְחַרְבִּי אֲרִיץ אֲרִיץ וְיִמְלֶךְ אֲסַר חֲדָן בְּנֵי תַחְתָּי

37. צה, ב - צו, א

רפ"י

אי אפשר לאמרו. שהקדוש ב"ה בעצמו גלחו לסנחריב:
דאייתיתניהו **לבנייהו.** כדאמרינן שהביא עמו ארבעים וחמשה אלף בני מלכים:
אשני נפשך. שנה עצמך כדי שלא יכירוך:
ואגזייך אנא. אני אגלחך:
קשייתא. גרעיני תמרים:
טחון. אלו גרעינין וניתן לך מספרים והיינו דכתיב בתער השכירה על שם שטרח נתנו לו תער לגלח ואיזהו שכר נתנו לו בעברי נהר דברים שדרך לעשות על ידי נהר דהיינו טחינת ריחים:
וגם הזקן תספה. דלא כתיב גלוח אלא אראש אבל אזקן כתיב תספה לשון כלוי על ידי אור שכלתה לגמרי:
גרירתיה לארמאה ושפר באפיה. אם אתה מחרך את הארמאי והוטב בעיניו הבער לו אש בזקנו ולא שבעת חוכא מיניה:
בית נסרך אלהיו. לשון נסר שהשתחוה לנסר ועשאו אלוה:
היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה. משמע מפני שמשתחוה לשם הכוהו:

אמר רבי אבהו:

אלמלא מקרא כתוב - אי אפשר לאמרו,

דכתיב: **"ביום ההוא יגלח ה' בתער השמידה בעברי נהר במלך אשור: את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה"** (ישעיהו ז, כ).

אתא קודשא בריך הוא,

ואדמי ליה כגברא סבא,

אמר ליה: **כי אזלת לגבי מלכי מזרח ומערב דאייתיתניהו לבנייהו וקטלתניהו - מאי אמרת להו?**

אמר ליה⁹⁰⁴: **ההוא גברא בההוא פחדא נמי יתיב.**

אמר ליה: **היכי נעביר?**

אמר ליה: **זיל אשני נפשך.**

צו, א

במאי אישני?

אמר ליה: **זיל אייתי לי מספרא, ואיגזייך אנא.**

מהיכא אייתי?

אמר ליה: **עול לההוא ביתא ואיתי.**

אזל אשכחניהו,

אתו מלאכי שרת ואידמו ליה כגברי, והווי קא טחני קשייתא.

אמר להו: **הבו לי מספרא.**

אמרו ליה: **טחון חד גריוא דקשייתא וניתן לך.**

טחון חד גריוא דקשייתא ויהבו ליה מספראתא.

עד דאתא, איחשך.

אמר ליה: **זיל אייתי נורא.**

אזל ואיתי נורא.

בהדי דקא נפח ליה, אתלי ביה נורא בדיקניה, אזל גזייה לרישיה ודיקניה,

אמרו: **היינו דכתיב: "וגם את הזקן תספה"**⁹⁰⁵ (ישעיהו ז, כ).

אמר רב פפא:

היינו דאמרי אינשי: **"גרירתיה לארמאה שפיר ליה - איתלי ליה נורא בדיקניה, ולא שבעת חוכא מיניה"**.

אזל אשכח דפא מתיבותא דנח,

אמר: **היינו אלהא רבא דשיזביה לנח מטופנא,**

אמר: **אי אזיל ההוא גברא ומצלח, מקרב להו לתרין בננהי קמך.**

שמעו בננהי וקטלוהו,

היינו דכתיב: **"ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלק ושראצר בניו הפהו בתרבי"**⁹⁰⁶ (מלכים ב' יט, לז).

⁹⁰⁴ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: להו

⁹⁰⁵ ביום ההוא יגלח ארצי בתער השמידה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה

⁹⁰⁶ ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלק ושראצר בניו הפהו בתרבי ומהו נמלטו ארץ אררט ומלך אסר חדן בנו תחתיו

38. צו, א

רפ"י

ויחלק עליהם. איידי דאירי במלאכים איירי נמי בהאי קרא דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו' נקט ויחלק עליהם לילה וגו'.

מלאך שנזדמן לאברהם לילה שמו. והוא סייעו:

מעשה לילה. שנלחמו בשבילו כוכבי לילה כמו שעשו בשביל ברק:

טבא מליה דר' יצחק נפחא מדבר נפחא. ר' יוחנן דמקרי בר נפחא בכולא הש"ס כמו (ב"מ דף פה:). מאן עייל בר נפחא נראה למורי דאביו של ר' יוחנן הוי נפחא ולהכי מיקרי בר נפחא ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו:

"ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכס" 907 (בראשית יד, טו).

אמר רבי יוחנן:

אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם "לילה" שמו, שנאמר: "והלילה אמר הרה גבר" 908 (איוב ג, ג).

ורבי יצחק נפחא אמר:

שעשה עמו מעשה לילה,

שנאמר: "מן שמים נלחמו הפוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא" (שופטים ה, כ).

אמר ריש לקיש:

טבא דנפחא מדבר נפחא.

"וירדה עד דן" 909 (בראשית יד, יד).

אמר רבי יוחנן:

כיון שבא אותו צדיק עד דן, תשש כחו,

רצה בניו שיעתידין לעבוד עבודה זרה בידו,

שנאמר: "וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בידו" 910 (מלכים א' יב, כח-כט).

ואף אותו רשע לא נתגבר עד שהגיע לדן,

שנאמר: "מדן נשמע נחרת סוסיו" 911 (ירמיה ח, טז).

907 ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכס אשר משמאל לדמשק

908 יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר

909 וישמע אברם מי נשבה אחיו וירק את חניכיו ולידי ביתו שימנה עשור ושלוש מאות וירדה עד דן

910 ויועז המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב לכם מעלות ורושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: {כט} וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בידו

911 מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ ויבואו ויאמלו ארץ ומלואה עיר וישבי בה

39. צו, א

רפ"י

אמר רבי ירמיה:

אף על גב דשלח רבי יהודה בן בתירא מנציבין: הוזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו, והוזהרו בוורידין פרי יהודה, והוזהרו בבני עמי הארץ שמהן תצא תורה.

כי הא מילתא מודעינן להו.

"צדיק אתה ה' מי אריב אליה, אף משפטים אדבר אותך,

מדוע דרך רשעים צלחה, שלו כל בגדי בגד.

נטעתם גם שרשיו ילכו גם עשוי פריי"⁹¹² (ירמיהו יב, א-ב).

מאי אהדרו ליה?

"מי את רגלים רצתה וילאוך - ואיך תתחרה את הסוסים,

ובארץ שלום אתה בוטח - ואיך תעשה בגאון הידן" (ירמיהו יב, ה).

משל לאדם אחד שאמר: יכול אני לרוץ שלש פרסאות לפני הסוסים בין בצעי המים.

נודמן לו רגלי אחד, רץ לפניו שלשה מילין ביבשה ונלאה.

אמרו לו: ומה לפני רגלי - כך, לפני הסוסים - על אחת כמה וכמה.

ומה שלשת מילין - כך, שלש פרסאות - על אחת כמה וכמה.

ומה ביבשה - כך, בין בצעי המים - על אחת כמה וכמה.

אף אתה: ומה בשכר ארבע פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי - אתה תמיה,

כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים - על אחת כמה וכמה.

היינו דכתיב: **"לנבאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי,**

הייתי פאיש שמור וקגבר עברו יין מפני ה' ומפני דברי קדשו" (ירמיהו כג, ט).

הזהרו בזקן. אע"פ ששכח תלמודו הואיל ומחמת אונסו הוא:

הזהרו בוורידין כר' יהודה. דאמר בשחיטת חולין (דף כז.) עד שישחוט את הורידין של עוף הואיל וצולחו כולו כאחד אינו חותכו ומולחו כבשר חיה ובהמה:

הזהרו בבני עמי הארץ. שנעשו תלמידי חכמים לעשות להם כבוד שמהם תצא תורה לישראל שהרי יצאו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב ומבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק כדלקמן ואע"ג דאמר רבי יהודה הכי הוזהרו בבני עמי הארץ:

כי הא מילתא. דלקמן מודעינן להו כי היכי דחזינן לקמן דלא זכה נבוכדנצר לאותו כבוד אלא מפני זכות ד' פסיעות כדאמרין לקמן ה"נ אמרי' לבני עמי הארץ דלא זכו לאותו כבוד אלא מחמת זכות מעט שהיה באביהם מ"ר. ואית דאמרי דרבי זירא אדלעיל קאי אבני סנחריב אע"ג דשלח רבי יהודה הוזהרו בבני ע"ה לכבדן שמהם תצא תורה כי היכי דנפקו מסנחריב כי הא מילתא מודיעים להו לבני ע"ה דהא דמוקרין להו לאו משום אביהם אלא משום תורה שבהם שלא תזוח דעתם עליהם ויאמרו אבותיהם צדיקים היו:

מדוע דרך רשעים צלחה. מפני מה הצליח נבוכדנצר וכבש ירושלים:

אהדרו ליה. לירמיה:

בצעי מים. מרש"קו בלעז:

ד' פסיעות. מפורש לקמן:

על אחת כמה וכמה. שיהו כל אדם יכולין לתמוה על מתן שכר גדול שישתלם עליהם:

לנביאים. אברהם יצחק ויעקב: נשבר לבי בקרבי. כלומר תמהתי על מתן שכרן:

⁹¹² א צדיק אתה ה' מי אריב אליך אף משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד. ב נטעתם גם שרשיו ילכו גם עשוי פריי קרוב אתה בפיהם ורחוק מקליותיהם

40. צו, א-ב

כ"ז

שתי שעות. כדי שלא יהא פנאי לספדו ולקברו :
אתפח. נתרפא :
אהדרינהו הקב"ה. להנך שעות לחזקיהו דאורתו היום שנתרפא חזקיהו היה של כ"ב שעות :
רהט בתריה. דשליח :
לא היה להם תקנה. שהיה שכרו מרובה והיה לו רשות לאבד שאריתנו :
הוה כתיב שמיא ושמיא דאבוה. כדו שיתכבד אביו לכך נקרא שם אביו עליו שנקרא מרודך בלאדן דאי לא כתיב אלא מרודך בן בלאדן לא הוי מיתקרי עליה שמיא דאבוה דהכי כתבי כולהו אינשי פלוני בן פלוני להכי כתיב מרודך בלאדן : בחדש החמישי בעשור לחדש בא נבזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם. אלמא נבוכדנצר סליק לירושלם :
ומי סליק כו' והא כתיב. בההיא פרשתא ויעלו צדקיה אל המלך רבלתה אלמא ברבלה הוה :

[ומה בשכר ארבע פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי...].

הני "ארבע פסיעות" - מאי היא?

דכתיב: "בעת ההיא שלח מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ... ויחזק"⁹¹³ (ישעיה לט, א).

משום **"מי חלה חזקיהו ויחזק"** שדר ליה ספרים ומנחה!?

אין, **"לדרש המופת אשר היה בארץ"**⁹¹⁴ (דברי הימים ב' לב, לא).

דאמר רבי יוחנן:

אותו היום שמת בו אָחוּ - שְׁתֵּי שָׁעוֹת הָיָה. וכי חלה חזקיהו ואיתפח, אהדרינהו קודשא בריך הוא להנך עשור שעי ניהליה, דכתיב: **"הנני משיב את צל המעלות, אשר ירדה במעלות אָחוּ בשמיא אחרנית עשור מעלות, ותשב השמיא עשור מעלות אשר ירדה"** (ישעיה לח, ח).

אמר להו: מאי האי?

אמרו ליה: חזקיהו חלש ואיתפח.

אמר: איכא גברא כי האי ולא בעינא לשהורי ליה שלמא!?

פתבו ליה: "שלמא למלכא חזקיה, שלם לקרתא דירושלם, שלם לאלהא רבא".

נבוכד נאצר ספריה דבלאדן הוה, ההיא שעתא לא הוה התם.

כי אתא, אמר להו: היכי פתביתו?

אמרו ליה: הכי פתבינן.

אמר להו: קריתו ליה "אלהא רבא" וכתביתו ליה לבסוף!?

אמר: אלא הכי כתובו: "שלם לאלהא רבא, שלם לקרתא דירושלם, שלם למלכא חזקיה".

אמרי ליה: קרינא דאיגרתא איהו ליהו פרוונקא.

רהט בתריה.

כדרהיט ארבע פסיעות - אתא גבריאֵל ואוקמיה.

אמר רבי יוחנן:

אילמלא לא בא גבריאֵל והעמידו - לא היה תקנה לשונאיהם של ישראל.

מאי **"בלאדן בן בלאדן"**?

אמרי:

בלאדן - מלכא הוה, ואישתני והוה אפיה כי דכלבא.

הוה יתיב בריה על מלכותא.

כי הוה כתיב, הוה כתיב שמיא ושמיא דאבוה, בלאדן מלכא.

הינו דכתיב: **"בן יכבד אב ועבד אדניו"**⁹¹⁵ (מלאכי א, ו).

"בן יכבד אב" - הא דאמרן.

"ועבד אדניו" - דכתיב: **"ויבחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל, בא נבזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם. וישוף את בית ה' ואת בית המלך"**⁹¹⁶ (ירמיה נב, יב-יג).

צו, ומי סליק נבוכד נצר לירושלם!?

⁹¹³ בעת ההוא שלח מרודך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו וישמע מי חלה ויחזק

⁹¹⁴ וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו

⁹¹⁵ בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אמי איה כבודי ואם אדונים אמי איה מודאי אמר ה' צבאות לכם הפהנים בזוי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך

⁹¹⁶ יב ובהחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם. יג וישוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שורף באש

רס"י

זו אנטוכיא. ואנטוכיא קיימא לן
 דאינה מארץ ישראל:
דמות דיוקנו. של נבוכדנצר:
חקוקה לו על מרכבתו. של
 נבוזראדן ודומה לו כמו שעומד
 לפניו ולכך כתיב בא נבוכדנצר
 והיינו כבוד:

והכתיב: **"ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה"**⁹¹⁷ (מלכים ב' כה, ו),
 ואמר רבי אבהו:
 זו אנטוכיא!

רב הסדא ורב יצחק בר אבדימי,
 חד אמר: דמות דיוקנו היתה חקוקה לו על מרכבתו,
 וחד אמר: אימה יתירה היתה לו ממונו ודומה כמי שעומד לפניו.

⁹¹⁷ ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה וידברו אתו משפט

41. צו, ב

כ"ז

טעין תלת מאה כודניית'
משאוי שלש מאות פרדות:
נרגא דפרזלא. פטישי ברזל:
דשליט' בפרזלא. ברזל חדוד
הקוצץ ברזל אחר:
בלעתינהו. לא בליעה ממש אלא
שיברם שהיו מתפוצצין
הפטישים בהכותם בשער
לשברה:
פתוחיה יחד. משמע על פתח
אחד הלמו כל הכשילים וכלפות
יחד ולא הועיל כלום:
שוור בר שוור. דולג בר דולג קום
וכבש ירושלים לנבזראדן
קאמר לייא שוור בר שוור מדלג
בר מדלג קפצת פעם אחת עם
סנחריב ועכשיו פעם שניה:
בקופא. מגב הפטיש ולא מחודו
כמו קופא דמחטא (ב"מ דף
לח:):
יודע כמביא למעלה. תפלה היא
יודע לפניך אותו סבך עץ
קרדומות ששבר בו את ירושלים
כאילו הביאו למעלה בכסא
הכבוד:
גבה היכלא. ובקש לעלות
לרקיע:
דרכו ביה מן שמיא. והשפילוהו:
זחה דעתיה. מתגאה על שהיה
מצליח:
עמא קטילא. שכבר נגזר עליהם
על כך:
וטחני קמח. וטחני חטים לא
נאמר אלא קמח שאין צריך
טחינה:
צמתך. מקום שהקלעים צומתין
בצד הראש:
שובל. קלע הראש שדומין
לשבליים:
גלי שוק עברי נהרות. פורענות
זה היה הקבי"ה אומר לישראל
לכו וטחנו קמח כלומר טחונים
אתם כבר לקמח ותחזרו ותטחן
עדיין תגלי קלעי ראשיכם
ושוקיכם ותלכו בגלות:
אייתו לי ואינסי. ואנסה אם דם
זבחים הוא:
כסי ולא אידמי. שחט בהמות
ולא אידמי דם:
פרטתא. שטר צוואה:
ואיתגיייר. נבזראדן:

אמר רבא:

טעין תלת מאה כודנייתא נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא שדר ליה נבוכד נצר לנבזראדן,
כולהו בלעתינהו חד דשא דירושלם,
שנאמר: **"פתוחיה יחד בכשיל ומלפות יהלמו"** (תהלים עד, ו).
בעי למיהדר, אמר: מסתפינא דלא ליעבדו בי פי היכי דעבדו בסנחריב.
נפקא קלא ואמר: שוור בר שוור, נבזר אדן שוור,
דמטא זימנא דמקדשא חריב והיכלא מיקלי.
פש ליה חד נרגא, אתא מחייה בקופא, ואיפתח,
שנאמר: **"יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדמות"** (תהלים עד, ה).
הוה קטיל ואזל עד דמטא להיכלא.
אדליק ביה נרגא,
גבה היכלא.
דרכו ביה מן שמיא,
שנאמר: **"גת דרך ה' לבתולת בת יהודה"** (איכה א, טו).
קא זיחא דעתיה,
נפקא בת קלא ואמרה ליה:
עמא קטילא קטלת,
היכלא קליא קלית,
קימחא טחינא טחינת.
שנאמר: **"גלי שוק עברי נהרות"** (ישעיה מז, ב),
'חטים' לא נאמר, אלא: **"קמח"**.
חזא דמיה דזכריה דהוה קא רתח.
אמר להו: מאי האי?
אמרו ליה: דם זבחים הוא דאישתפיד.
אמר להו: אייתי ואנסי אי מדמו.
כסי ולא אידמו.
אמר להו: גלו לי, ואי לא - סריקנא לכו לבשרייכו במסריקא דפרזלא.
אמרו ליה: האי - כהן ונביא הוא דאינבי להו לישראל בחורבנא דירושלם, וקטלוהו.
אמר להו: אנא מפייסנא ליה.
אייתי רבנו, קטיל עילויה - ולא נח.
אייתי דרדקי דבי רב, קטיל עילויה - ולא נח.
אייתי פרחי כהונה, קטיל עילויה - ולא נח,
עד די קטל עילויה תשעין וארבעה ריבוא - ולא נח.
קרר לגביה, אמר: זכריה זכריה! טובים שבהן איבדתים, ניחא לך דאיקטלינהו לכולהו?! -
מיד נח.
הרהר תשובה בדעתיה, אמר: מה הם שלא איבדו אלא נפש אחת - כך,
ההוא גברא - מה תיחוי עליה?

ערק,

שדר פורטיטא לביתיה,

ואיתגיייר.

918 יעתה פתוחיה יחד בכשיל ומלפות יהלמו

919 סלה כל אגיוי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי גת דרך אדני לבתולת בת יהודה

42. צו, ב

רש"י

גר תושב. שלא קבל עליו שאר מצות וקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים: של אותו רשע. נבוכדנצר: רפינו ולא נרפתה. שהיה הקב"ה מבקש לרפאותו להכניס מבני בניו תחת כנפי השכינה: אלו נהרות בבל. שהם רעים לשתות: צנייתא דבבל. דקלים מרים הם שעומדים בנהרות ל"א צינונייתא דבבל דקלים רעים של נהרות בבל שאין נושאים פירות לפי שהמים רעים הן לגדל פירות בסוטה (דף מו:). אמר"י קושטא הוא דאמריתו הני צנייתא דבבל מששת ימי בראשית איתנהו ונהר שתחת הני צינונייתא מי מרים נינהו:

תנו רבנן:

"נעמון - גר תושב היה.

נבוזר אדון - גר צדק היה.

מבני בניו של סיסרא - למדו תורה בירושלים.

מבני בניו של סנחריב - לימדו תורה ברבים.

ומאן נינהו?

שמעיה ואבטליון.

מבני בניו של המון - למדו תורה בבני ברק.

ואף מבני בניו של אותו רשע - ביקש הקדוש ברוך הוא להכניסן תחת כנפי השכינה.

אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא:

רבוננו של עולם!

מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך - תכניס תחת כנפי השכינה?!"

היינו דכתיב: "רפינו את ככל ולא נרפתה"⁹²⁰ (ירמיה נא, ט).

עילא אמר:

זה נבוכד נצר.

רבי שמואל בר נחמני אמר:

אלו נהרות בבל,

ותרגמה: דצינייתא דבבלאי.

⁹²⁰ רפינו את ככל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע אל השמים משפטא ונשא עד שחקים

43. צו, ב

כ"ז

אָמַר עוֹלָא:
 עֲמוֹן וּמוֹאָב - שִׁיבְבֵי בִישֵׁי דִירוּשְׁלָם הוּוּ.
 כִּיּוֹן דְּשָׁמְעִינְהוּ לְנַבִּיאֵי דְקָא מִתְנַבְּאֵי לְחוּרְבְּנָא דִירוּשְׁלָם,
 שְׁלַחוּ לְנְבוּכַדְנֶצַּר: פּוֹק וְתָא.
 אָמַר: מִסְתַּפִּינָא דְלֹא לִיעְבְּדוּ לִי כְּדַעְבְּדוּ בְּקַמְאֵי.
 שְׁלַחוּ לֵיהּ: **"כִּי אֵין אִישׁ בְּבֵיתוֹ"**⁹²¹ (משלי ז, יט),
 וְאֵין **"אִישׁ"** אֶלָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא,
 שְׁנֵאמַר: **"ה' אִישׁ מִלְחָמָה"**⁹²² (שמות ט, ג).
 שְׁלַח לְהוּ: בְּקַרִּיבָא הוּא, וְאֶתִּי.
 שְׁלַחוּ לֵיהּ: **"הֲלֹךְ בְּדֶרֶךְ מִרְחוֹק"** (משלי ז, יט).
 שְׁלַח לְהוּ: אֵית לְהוּ צְדִיקִי, דְּבַעוּ רַחֲמֵי וּמִיִּיתוּ לֵיהּ.
 שְׁלַחוּ לֵיהּ: **"צְרוּר הַכֶּסֶף לְקַח בְּיָדוֹ"**⁹²³ (משלי ז, כ),
 וְאֵין **"כֶּסֶף"** אֶלָּא צְדִיקִים,
 שְׁנֵאמַר: **"וְאֶמְרָה לִי בְחַמְשָׁה עֶשְׂרֵי כֶּסֶף וְחַמְשֵׁי שְׁעִירִים וְלִתְּךָ שְׁעִירִים"**⁹²⁴ (הושע ג, ב).
 שְׁלַח לְהוּ: הַדְרִי רְשִׁיעֵי בְתִשׁוּבָה, וּבַעוּ רַחֲמֵי וּמִיִּיתוּ לֵיהּ.
 שְׁלַחוּ לֵיהּ: כְּבַר קָבַע לְהוּ זְמַן.
 שְׁנֵאמַר: **"לְיוֹם הַכֶּסֶף יָבֵא בֵיתוֹ"** (משלי ז, כ),
 אֵין **"כֶּסֶף"** אֶלָּא זְמַן,
 שְׁנֵאמַר: **"בַּכֶּסֶף לְיוֹם הַגְּנוּ"**⁹²⁵ (תהלים פא, ד).
 שְׁלַח לְהוּ: סִיתוּוּא הוּא, וְלֹא מְצִינָא דְאֶתִּי, מִתְלַגָּא וּמְמִיטְרָא.
 שְׁלַחוּ לֵיהּ: תָּא אֲשִׁינָא דְטוֹרָא,
 שְׁנֵאמַר: **"שְׁלַחוּ פִר מוּשֵׁל אֶרְצֵי מִסְלַע מִדְּבָרָה אֶל הַר בַּת צִיּוֹן"** (ישעיה טז, א).
 שְׁלַח לְהוּ: אֵי אֶתִּינָא, לִית לִי דוּכְתָא דִּיתִיבְנָא בֵּיהּ.
 שְׁלַחוּ לֵיהּ: קְבֻרוֹת שְׁלֵהֶם מְעוּלִין מִפְּלִטִירִין שְׁלֵהֶם,
 דְּכַתִּיב: **"בַּעַת הַהִיא נֶאֱמַר ה', יוֹצִיאֵנִי אֶת עֲצָמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה,
 וְאֶת עֲצָמוֹת שָׂרֵי,
 וְאֶת עֲצָמוֹת הַכַּהֲנִים,
 וְאֶת עֲצָמוֹת הַנְּבִיאִים,
 וְאֶת עֲצָמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם מִקְבְּרֵיהֶם.
 וְשִׁטְחוּם לְשִׁמֶשׁ וְלִירֵחַ וְלִכְלֹ אֶבֶן הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר אֶהְבֹּם
 וְאֲשֶׁר עַבְדוּם,
 וְאֲשֶׁר הִלְכוּ אַחֲרֵיהֶם"**⁹²⁶ (ירמיה ח, א-ב).

שִׁיבְבֵי. שכנים:
פּוֹק תָּא. צא ממקומך ובא אל
 ארץ ישראל ותכבשנה:
כִּי אֵין אִישׁ. מקרא הוא
 במשלי:
בְּקַרִּיבָא הוּא. בקרוב הוא ויבא
 בעת דוחקם לפי דרכו של מקרא
 זה שהם שלחו לו שומעים אנו
 שהוא אכל מילתא דהוה אמרי
 ליה הוה משיב דבר זה:
צְרוּר הַכֶּסֶף לְקַח בְּיָדוֹ. צדיקים
 שבהן מתו:
וְאֶמְרָה לִי בְחַמְשָׁה עֶשְׂרֵי כֶּסֶף.
 פדיתי אותה במצרים בט"ו
 בניסן:
כֶּסֶף וְחוֹמֵר שְׁעוּרִים וְלִתְּךָ
שְׁעוּרִים. בזכות צדיקים
 שנקראו כסף חומר שעורים
 שלשים סאין ולתך חמשה עשר
 סאין אלו ארבעים וחמשה
 צדיקים שהעולם מתקיים
 עליהם בחולין פרק גיד הנשה
 (דף צב). פעמים ששלשים כאן
 ט"ו בארץ ישראל ופעמים
 שט"ו כאן ושלשים בארץ
 ישראל ובמסכת חולין היכא
 דקא מפרש האי קרא בצדיקיא
 אמרי אין כסף אלא צדיקים וכן
 הוא אומר צרוּר הכסף לקח
 בידו:
כְּבַר קָבַע לְהוּ זְמַן. שלא יבא עד
 ע' שנה שתשלים גלות בבל:
מִתְלַגָּא וּמְמִיטְרָא. מחמת שלגים
 ומטרים:
תָּא אֲשִׁינָא דְטוֹרָא. בא דרך
 תחתית ההרים וההרים יגינו
 עליך מן השלגים ומן המטרים.
 שלחו כר מושל ארץ. שלחו
 שליח אל נבוכדנצר שהיה מושל
 ארץ שיבא אל הר בת ציון דרך
 הסלעים וההרים:
לִית לִי דוּכְתָא. לא יהיה לי
 מקום סביב לירושלים שנוכל
 אני וחיילי לישב במקום מכוסה
 מפני הגשמים:
קְבֻרֵיהֶם שֵׁל יִשְׂרָאֵל. מערות
 שלהן סביב לירושלים ובהן
 אתה וחיילותיך יכולין לישב:
יוֹצִיאֵנִי אֶת עֲצָמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה.
 שעתידים להשליך מן הקברים
 העצמות שבקברים שנאמר בעת
 ההיא וגו':

מִי אֵין אִישׁ בְּבֵיתוֹ הֲלֹךְ בְּדֶרֶךְ מִרְחוֹק
צְרוּר הַכֶּסֶף לְקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֶּסֶף יָבֵא בֵיתוֹ
וְאֶמְרָה לִי בְחַמְשָׁה עֶשְׂרֵי כֶּסֶף וְחַמְשֵׁי שְׁעִירִים וְלִתְּךָ שְׁעִירִים
תַּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶף לְיוֹם הַגְּנוּ
א בַּעַת הַהִיא נֶאֱמַר ה' יוֹצִיאֵנִי אֶת עֲצָמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת עֲצָמוֹת שָׂרֵי
וְאֶת עֲצָמוֹת הַכַּהֲנִים וְאֶת עֲצָמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֶת עֲצָמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם מִקְבְּרֵיהֶם
וְשִׁטְחוּם לְשִׁמֶשׁ וְלִירֵחַ וְלִכְלֹ אֶבֶן הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֶהְבֹּם וְאֲשֶׁר עַבְדוּם
וְאֲשֶׁר הִלְכוּ אַחֲרֵיהֶם⁹²⁶ (ירמיה ח, א-ב).

⁹²¹ מי אין האיש בביתו הֲלֹךְ בְּדֶרֶךְ מִרְחוֹק
 הגר"א. בגירסת וילנא מופיע גם המשך הפסוק: הֲלֹךְ בְּדֶרֶךְ מִרְחוֹק
⁹²² ה' איש מלחמה ה' שמו
⁹²³ צְרוּר הַכֶּסֶף לְקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֶּסֶף יָבֵא בֵיתוֹ
⁹²⁴ וְאֶמְרָה לִי בְחַמְשָׁה עֶשְׂרֵי כֶּסֶף וְחַמְשֵׁי שְׁעִירִים וְלִתְּךָ שְׁעִירִים
⁹²⁵ תַּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶף לְיוֹם הַגְּנוּ
⁹²⁶ א בַּעַת הַהִיא נֶאֱמַר ה' יוֹצִיאֵנִי אֶת עֲצָמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת עֲצָמוֹת שָׂרֵי וְאֶת עֲצָמוֹת הַכַּהֲנִים וְאֶת עֲצָמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֶת עֲצָמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם מִקְבְּרֵיהֶם. ב וְשִׁטְחוּם לְשִׁמֶשׁ וְלִירֵחַ וְלִכְלֹ אֶבֶן הַשָּׁמַיִם וְאֲשֶׁר אֶהְבֹּם וְאֲשֶׁר עַבְדוּם וְאֲשֶׁר הִלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֲשֶׁר דְרָשׁוּם וְאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲוּוּ לָהֶם לֹא יִקְבְּרוּ לְדָמֹן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יְהִי

44. צו, ב - צז, א

רפ"י

אימת אתי בר נפלי איידי דאמרין צרור הכסף לקח בידו שנתמעטו הצדיקים קא מיירי הא נמי במשיח וקאמי תלמידים מתמעטין ואידי דאמרין ותהי האמת נעדרת אייתי הא דההוא אתרא דשמיא קושטא:

את סוכת דוד הנופלת. מלכות דוד שנפלה להכי קרי משיח בר נפלי:

עד שהראשונה פקודה. עד שלא כלתה צרה ראשונה שניה ממהרת לבא פקודה כמו לא נפקד (במדבר לא):

שבוע. שמיטה: **והמטירני על עיר אחת.** שיהא מעט מטר ויהא רעב במקום זה ושובע במקום זה:

חיצי רעב. רעב מעט שלא יהא שובע בשום מקום: **משתכחת מלומדיה.** מתוך שאין להם מה לאכול:

בששית קולות. יצאו קולות שכן דוד בא ל"א קולות מתקיעת שופר שנאמר יתקע בשופר גדול (ישעיה כז):

מלחמות. בין עובדי כוכבים לישראל:

דהוה הכי. שנה אחת רעב שנה אחת שובע ואעפ"כ לא בא בן דוד:

בששית קולות מי הוה. כלום יצאו קולות שכן דוד בא:

ועוד כסדרן מי הוה. כלומר אלו הצרות דקתני הכא כסדרן לא אתרמו בשבוע אחד אבל כי אתרמו אתי משיח:

אשר חרפו אויבך ה' אשר חרפו עקבות משיחך. לא אתפרש האי קרא למאי איכתיב הכא דהא לא קא דריש ביה מידי ונראה למורי שכן נכתב בספרים תחלה כמו ששנינו בפי אחרון דסוטה (דף מט): בעקבות המשיח חוצפא יסגא וכתבו פירוש זה על בעקבות שהוא לשון סוף כמו אשר חרפו עקבות משיחך:

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מי שמייע לך: אימת אתי בר נפלי?

אמר ליה: מאן "בר נפלי"?

אמר ליה: משיח.

משיח - "בר נפלי" קרית ליה!?

אמר ליה: אין.

צזא דכתיב: **"ביום ההוא אקים ^ את ספת דויד הנפלת"** (עמוס ט, יא).

אמר ליה:

הכי אמר רבי יוחנן:

דור שכן דוד בא בו: תלמידי חכמים - מתמעטים,

והשאָר - עיניהם פלֹות בַּיָּגוֹן וְאִנְחָה,

וְצָרוֹת רְבוֹת,

וְגִזְרוֹת קִשּׁוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת,

עד שהראשונה פקודה - שְׁנֵיָה מְמַהֶרֶת לְבָא.

תנו רבנן:

"שבוע שכן דוד בא בו: שנה ראשונה - מתקיים מקרא זה:

"והמטירני על עיר אחת,

ועל עיר אחת לא אמטיר" (עמוס ד, ז).

שְׁנֵיָה - חיצי רעב משתלחים.

שְׁלִישִׁית - רעב גדול,

ומתים: אנשים,

ונשים,

וטף,

חסידים,

ואנשי מעשה,

ותורה משתכחת מלומדיה.

ברביעית - שובע ואינו שובע.

בחמישית - שובע גדול, ואוכלין ושותין ושמחין,

ותורה חוזרת ללומדיה.

בששית - קולות.

בשביעית - מלחמות.

במוצאי שביעית - בן דוד בא."

אמר רב יוסף:

הא כמה שביעית דהוה כן, ולא אתא!

אמר אב"י:

"בששית קולות, בשביעית מלחמות" - מי הוה!?

ועוד, כסדרן - מי הוה!?

"אשר חרפו אויבך ה', אשר חרפו עקבות משיחך" (תהלים פט, נב).

927 **ביום ההוא אקים את ספת דויד הנפלת ונגדתי את פריציהו וחרסתיו אקים ובניתיה מימי עולם**
 928 **וגם אנכי מנעתי מקם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטירני על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש**

תְּנִיא:

"רְבִי יְהוּדָה אוֹמֵר:

דוֹר שָׁבוֹן דָּוָד בָּא בּוֹ: בֵּית הַוְּעֵד - יִהְיֶה לְזִנוּת,

וְהַגְּלִיל - יִחָרֵב,

וְהַגְּבֻלָּן - יֵאָשֵׁם,

וְאֲנָשֵׁי גְבוּל - יִסּוּבְבוּ מֵעִיר לְעִיר וְלֹא יִחֻנְנוּ,

וְחֻבְמַת הַסּוּפְרִים - תִּסְרַח,

וְיֵרָאֵי חֲטָא - יִמְאָסוּ,

וּפְנֵי הַדּוֹר - כַּפְּנֵי כָּלֵב,

וְהָאֱמֶת - נַעֲדֶרֶת,

שְׁנֵאֵמַר: "וְתֵהִי הָאֱמֶת נַעֲדֶרֶת,

וְסֹר מֵרַע מִשְׁתּוֹלֵל" ⁹²⁹ (ישעיה נט, טו)."

רַש"י

בית הוועד. מקום שתלמידי חכמים מתוועדין שם ללמוד תורה:

ה'ג והגבלן. מקום ששמו כן ישתומם:

ואנשי הגבול. אנשי גבול ארץ ישראל ל"א אנשי גזית סנהדרין: **כפני כלב.** דדמיין ממש לכלב מ"ר ל"א כפני הכלב שלא יתביישו זה מזה:

משתולל על הבריות. כל העולם אומרין עליו שוטה הוא היינו משתולל לשון שטות כמו מוליד יועצים שולל (איוב יב):

מאי **"וְתֵהִי הָאֱמֶת נַעֲדֶרֶת"?**

אָמְרֵי רַב:

מִלְמַד שְׁנַעֲשִׂית עֲדָרִים עֲדָרִים, וְהוֹלֶכֶת לָהּ.

מאי **"וְסֹר מֵרַע מִשְׁתּוֹלֵל"?**

אָמְרֵי רַבִּי רַבִּי שִׁילָא:

כָּל מִי שְׁסָר מֵרַע - מִשְׁתּוֹלֵל עַל הַבְּרִיּוֹת.

45. צז, א

רפ"י

ליכא קושטא בעלמא. אין אדם בעולם שידבר אמת תמיד : אמר לי ההוא מרבנן דאי הווי יהבי ליה כל חללי דעלמא לא משני בדבוריה. לשקר ואישתעי לי הכי זימנא חדא אקלעי לההוא אתרא וקושטא שמיה :
טרפא אנבא. שהיתה שואלת אותה :
לאו אורח ארעא. לומר היכן היא הואיל וחייפי רישה :

אמר רבא:

מריש הוה אמינא: ליכא קושטא בעלמא.
 אמר לי ההוא מרבנן, ורב טבות שמיה, ואמרי לה רב טביומי,
 דאי הווי יהבי ליה כל חללי דעלמא - לא הוה משני בדיבוריה.
 זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא, ו'קושטא' שמיה, ולא הווי משני בדיבוריהו,
 ולא הוה מייט איניש מהתם בלא זימניה.
 נסיבי איתתא מינהון, והווי לי תרתין בנין מינה.
 יומא חד הוה יתבא דביתהו וקא חייפא רישה,
 אתאי שיבבתה טרפא אדשא,
 סבר: לאו אורח ארעא,
 אמר לה: ליתא הכא - שכיבו ליה תרתין בנין.
 אתו אינשי דאתרא לקמיה, אמרו ליה: מאי האי?
 אמר להו: הכי הוה מעשה.
 אמרו ליה: במטותא מינד, פוק מאתרין, ולא תגרי בהו מותנא בהנד אינשי.

46. צז, א

רס"י

ה"ג נערים ילבינו פני זקנים. כלומר יחפרו ויביישו אותם: **וזקנים יעמדו בפני הנערים.** לכבדם והיינו דאמרינן (בסוטה ד' מט:): בעקבות המשיח חוצפא יסגא: **בת קמה באמה.** לחרפה ולביישה: **היוקר יעות.** שלא יכבדו זה את זה יקר כבוד ל"א היוקר יעות מכובד שבהן יהא עוותן ורמאי. מ"ר: **והגפן יתן פריו.** ואעפ"כ יהיה היין ביוקר שלא יהיה ברכה בפרי עצמו ל"א שיהיו כולן רודפין אחר היין ומשתכרין ומתייקר היין אע"פ שרוב יין בעולם: **כלו הפך לבן טהור הוא.** כשפשט הנגע בכל העור כך כשנהפכה כל המלכות למינות תבא גאולה: **כי ידון ה' עמו.** להביא להם גאולה: **כי יראה כי אזלת יד.** שתלך ותחזק ידן של מסורות ומצליחין שיתמעטו התלמידים שמחזיקין ידי ישראל להתזירן למוטב: **שתכלה פרוטה.** והיינו אזלת יד שיהו בידיים ריקניות: **כביכול.** כאלו יכולין לומר דבר זה כלפי מעלה: **אין עוזר ואין סומך לישראל.** שיהיו שפלים למאד ואומר אין עוזר וסומך שיהיו מתייאשין מן הגאולה: **דמעסקי ביה.** לידע מתי יבא: **ועקרב.** נושך האדם פתאום:

תניא:

"רבי נהוראי אומר:

דוד שָׁבַן דָּוִד בָּא בּוֹ: נְעָרִים - יִלְבִּינוּ פָּנָיו זְקָנִים, וְזְקָנִים - יַעֲמְדוּ לְפָנָיו נְעָרִים, וְבַת - קָמָה בְּאֵמָה, וְכֹלָה - בְּחַמּוֹתָהּ, וּפְנֵי הַדּוֹר - בְּפָנָיו כָּלֵב, וְאִין הָבֵן מִתְבַּיֵּשׁ מֵאֲבִיו."

תניא:

"רבי נחמיה אומר:

דוד שָׁבַן דָּוִד בָּא בּוֹ: הַעֲזוֹת - תִּרְבֶּה, וְהַיּוֹקֵר - יַעֲוֹת, וְהַגֶּפֶן - יִתֵּן פְּרִיּוֹ, וְהַיֵּין - בְּיוֹקֵר, וְנִהְפְּכָה כָּל הַמְּלָכוֹת לְמִינּוֹת, וְאִין תּוֹכְחָה."

מסייע ליה לרבי יצחק,

דאמר רבי יצחק:

אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות.

אמר רבא:

מאי קרא?

"כלו הפך לבן טהור הוא"⁹³⁰ (ויקרא יג, ג).

תנו רבנן:

"מי ידון ה' עמו ... כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב"⁹³¹ (דברים לב, לו), אין בן דוד בא עד שיִדְבּוּ הַמְּסוֹרוֹת.

דָּבָר אַחֵר: עַד שִׁיתְמַעְטוּ הַתְּלָמִידִים.

דָּבָר אַחֵר: עַד שִׁתְכַלֶּה פְּרוּטָה מִן הַכֶּסֶם.

דָּבָר אַחֵר: עַד שִׁיתִּיאֲשׁוּ מִן הַגְּאוּלָּה,

שְׁנֵאמַר: "ואפס עצור ועזוב" - כביכול אין סומך ועוזר לישראל."

כי הא דרבי זירא כי הוה משפח רבנן דמעסקי ביה,

אמר להו: כמטותא, בעינא מנייכו לא תרחקוה,

דתנינא:

"שלשה באין בהיסח הדעת, אלו הן: משיח,

מציאה,

ועקרב."

⁹³⁰ יראה מהנן והנה קסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא

⁹³¹ מי ידון ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב

47. צז, א-ב

רפ"י

וחד חרוב. שאלף שנה יהיה חרוב
חוץ מששת אלפים אלו דהיינו
אלף שביעי:

תרי. אלפים הוא חרב אלף
שביעי ואלף שמיני: יומו של
הקב"ה אלף שנה שנאמר כי אלף
שנים בעיניך כיום אתמול כי
יעבור:

משמט. ונעשה חרב:

שכולו שבת. שהעולם משמט:

הוי עלמא. העולם כך מתקיים:
ב' אלפים היה תהו. תחת שלא
ניתנה עדיין תורה והיה העולם
כתוהו ומאדם הראשון עד שהיה
אברהם בן נ"ב שנה איכא אלפים
שנה כדמוכחי קראי דכשנשלמו
אלפים שנה עסק אברהם בתורה
שנאמר (בראשית יב) ואת הנפש
אשר עשו בחרן ומתרגמינן
דשעבידו לאורייתא בחרן
ואמרינן במסכת ע"ז (דף ט.)
גמירי דההוא שעתא הוה
אברהם בר חמשין ותרתי שנין:

ושני אלפים תורה. מן הנפש
אשר עשו בחרן עד [אלפים] שנות
המשיח ארבעים (ושמנים) שנה
עד שנוול יצחק וששים שנה
משנוול יצחק עד שנוול יעקב
הרי ק"ח וק"ל שהיו ליעקב
כשבא למצרים הרי רל"ח ורד"ו
שעמדו במצרים הרי תמ"ח
ומשיצאו ממצרים עד שנבנה
בית ראשון תי"פ דכתיב (מלכים
א ו) ויהי בשמנים שנה וארבע
מאות שנה לצאת בני ישראל
מארץ מצרים וגוי הרי תתקכ"ח
ות"י שעמד בית ראשון כדמוכחי
קראי על פי חשבון שנות
המלכים ועי' דגלות בבל ות"כ
שעמד בית שני הרי תת"ק
ותתקכ"ח הרי אלפים פחות
קע"ב וקע"ב קודם השלמת ד'
אלפים נחרב הבית ולסוף אותן
קע"ב נשלמו שני אלפים תורה
ואידי דאמר שני אלפים תוהו
קאמר שני אלפים תורה ולא
שתכלה תורה אחר שני אלפים.
מ"ר:

ושני אלפים שנות המשיח.
שלאחר שני אלפים תורה הוה
דינו שיבא משיח ותכלה הגלות
ויבטל השיעבוד מישראל:

אבל בשביל עונותינו שרבו. לא
בא משיח לסוף ד' אלפים ויצאו
מה שיצאו שעדיין הוא מעוכב
לבא:

שמנים וחמשה יובלין. היינו ד'
אלפים מאתים וחמשים [שנה]:
בתחלת. היובל האחרון הוא בא
או בסופו:

כלה. זמן הזה קודם שיבא משיח
או אינו כלה דבתוך היובל בסופו
הוא בא:

עד הכא לא תיסתכי ליה. עד
יובל האחרון לא תצפה לו דודאי
לא יבא קודם הזמן הזה:

איסתכי ליה. חכה לו שיבא:
אשורית. כתב שלנו אשורית
שבא מאשור כדאמר באידך
פירקין (ד' כב.):

אמר רב קטינא:

שית אלפי שני הוו עלמא, וחד חרוב,
שנאמר: **"וְנִשְׁגַּב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא"**⁹³² (ישעיה ב, יא).

אביי אמר:

תרי חרוב,

שנאמר: **"יְחַנְנוּ מִיָּמִים, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יִקְמְנוּ וְנַחֲיָה לַפְּנִי"** (הושע ו, ב).

תניא פותיה דרב קטינא:

"כַּשֵּׁם שֶׁהַשְּׂבִיעִית - מִשְׁמַטֶּת שָׁנָה אַחַת לְשִׁבְעַ שָׁנִים,

כִּן הָעוֹלָם - מִשְׁמַט אֶלֶף שָׁנִים לְשִׁבְעַת אֲלָפִים שָׁנָה,

שְׁנָאֵמַר: "וְנִשְׁגַּב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא,"

וְאוֹמַר: "מִזְמוֹר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת" (תהלים צב, א) - **יּוֹם שְׁכּוֹלוֹ שַׁבָּת.**

וְאוֹמַר: "מִי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כִּיּוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר"⁹³³ (תהלים צ, ד).

תנא דבי אליהו:

"שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שָׁנָה הָיוּ עֲלֵמָא:

שְׁנֵי אֲלָפִים - תוהו,

שְׁנֵי אֲלָפִים - תורה,

שְׁנֵי אֲלָפִים - ימות המשיח.

וּבְעוֹנוֹתֵינוּ שָׂרְבוּ וַיָּצְאוּ מֵהֶם מַה שִׁיָּצְאוּ."

צז, ב

אמר ליה אליהו לרב יהודה אהוה דרב סלא חסידא:

אין העולם פחות משמונים וחמשה יובלות,

וביובל האחרון - בן דוד בא.

אמר ליה:

בתחילתו,

או בסופו?

אמר ליה:

איני יודע.

כלה,

או אינו כלה?

אמר ליה:

איני יודע.

רב אשי אמר:

הכי אמר ליה:

עד הכא - לא תיסתכי ליה,

מכאן ואילך - איסתכי ליה.

שלח ליה רב חנן בר תחליפא לרב יוסף:

מצאתי אדם אחד ובדדו מגילה אחת כתובה אשורית, ולשון קדש,

אמרתי לו: זו מניין לך?

אמר לי:

⁹³² עיני גבהות אדם שפול ונשח רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא

⁹³³ כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואשמונה בלילה

לחיילות של רומי נשפרתי, ובין גינזי רומי מצאתיה, וכתוב בה:

"לאחר ארבעת אלפים ומאתים ותשעים ואחד שנה לבריאתו של עולם - העולם יתום, מהן מלחמות תנינים, מהן מלחמות גוג ומגוג, ושאר - ימות המשיח. ואין הקדוש ברוך הוא מחדש את עולמו אלא לאחר שבעת אלפים שנה".

רב אחא בריה דרבא אמר: "לאחר חמשת אלפים שנה" איתמר.

תניא:

"רבי נתן אומר:

מקרא זה נוקב ויורד עד תהום:

"כי עוד חוון למועד ויפח לקץ ולא יזב,

אם יתמהמה חפה לו מי בא יבא לא יאחר" (חבקוק ב, ג),

לא כדבובתינו שהיו דורשין:

"עד עין ועדנין ופלג עין"⁹³⁴ (דניאל ז, כה),

ולא כדבי שמלאי שהיה דורש:

"האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי" (תהלים פ, ו),

ולא כדבי עקיבא שהיה דורש:

"עוד אחת מעט היא ואני מדעיש את השמים ואת הארץ"⁹³⁵ (חגי ב, ו).

אלא:

מלכות ראשון - שבעים שנה,

מלכות שנייה - חמשים ושתים,

ומלכות בן כוזיבא - שתי שנים ומחצה".

מאי "ויפח לקץ ולא יזב" (חבקוק ב, ג)?

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

תיפח עצמן של מחשבי קיצין,

שהיו אומרים: כיון שהגיע את הקץ ולא בא - שוב אינו בא,

אלא חפה לו,

שנאמר: "אם יתמהמה חפה לו" (חבקוק ב, ג).

שמוא תאמר: אנו מחכין, והוא אינו מחכה -

תלמוד לומר: "לכן יחפה ה' לחוננכם ולכן ירום לרחמכם"⁹³⁶ (ישעיה ל, יח).

וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה - מי מעכב?

מדת הדין מעכבת.

וכי מאחר שמדת הדין מעכבת - אנו למה מחכין?

לקבל שכר,

שנאמר: "אשרי כל הוסי לו" (ישעיה ל, יח).

רפ"י

לחיילות של פרס נשכרתי. שהייתי

גולייך לאחד מהם:

תנינים. דגים:

והשאר ימות המשיח. שכלה השעבוד

ומשיח בא:

מחדש עולמו. לברוא עולם חדש:

נוקב ויורד עד התהום. מה תהום אין

לו קץ וסוף כך אין אדם יכול לעמוד

על סוף פסוק זה (וכי קא מפרש אימת

קאמר אם) יתמהמה חכה לו דאין לו

סוף:

לא כדבובתינו. אל תצפו לאותו קץ

שהיו רבותינו דורשין:

עד עידן ועידנין ופלג עידן. עידן כעידן

הגלות של מצרים והיינו ד' מאות ב'

עידנין ח' מאות היינו י"ב מאות ופלג

עידן ב' מאות סך הכל אלף וד' מאות:

ותשקמו בדמעות שלישי. כלומר

השקה אותם הקב"ה בין גלות מצרים

לגלות בבל שלישי גלות אדום כי קץ

גלות אדום זה יהיה לסוף ג' פעמים ת'

שנים וג' פעמים ע' שנה כנגד גלות בבל

דהיינו לסוף אלף וארבע מאות ועשר

שנים כבר עברו ולא היה כך מצאתי

כתוב בשם הרב רבי שמואל בר דוד

ז"ל:

עוד אחת מעט היא. בנבואת חגי כתיב

שהיה מתנבא כשיצאו ישראל מגלות

בבל ויבנה בית המקדש והיינו עוד

אחת מעט היא מעט כבוד אתן להם

לישראל ואני מרעיש את השמים ואת

הארץ והבאתי כל חמדת גוים

לירושלים ור"ע דריש ליה לימות

המשיח ולאחר חורבן והכי דריש ליה

[עוד אחת מעט היא מעט כבוד אתן

לישראל ואח"כ יבא המשיח ודרשה

זו אינה אלא קרא אלפני הבית קאי

וה"ק] עוד אחת מעט היא מעט כבוד

אתן להם לישראל ושוב לא אתן להם

כל ימות בית אחרון וכן היה דמלכות

ראשונה של מלכות חשמונאי

נתקיימה שבעים שנה ואע"ג דאמרינן

בסדר עולם דמלכות בית חשמונאי

מאה ושלוש ומלכות הורדוס מאה

ושלוש עיקר כבודם ופארם שלא

שלטה בהם אומה לא נתקיים כל כך

ומלכות שניה של הורדוס נ"ב שנה

ומלכות בן כוזיבא ב' שנים ומחצה

ושוב לא היה להם מלך מ"ר. וכל הנך

דרשות לאו משנה ולא בריתא. ל"א

עוד אחת מעט היא מעט מלכות אתן

להם לישראל לאחר חורבן ולאחר

אותו מלכות הנני מרעיש שמים וארץ

ויבא משיח. ואין דרשה זו כלום שהרי

ראינו כמה מלכיות לישראל לאחר

חורבן ואעפ"כ לא בא משיח

שהמלכות הראשונה שהיתה להם

לישראל לאחר חורבן שבעים שנה

הורדוס נ"ב בן כוזיבא ב' שנים ומחצה

ומצינו בסדר עולם מפולמוס של

אספסיאנוס עד פולמוס של טיטוס

שנים עשרה שנה ומפולמוס של

טיטוס עד מלכות בן כוזיבא י"ז שנים

ומלכות בן כוזיבא ב' שנים ומחצה:

[בן כוזיבא מלך בביתר]:

ויפח לקץ. תיפח נפשו של מחשב הקץ

שלא היה לו לכזב ולומר כיון שהגיע

וכו':

יחכה ה'. הוא עצמו מחכה ומתאוה

שיבא משיח:

⁹³⁴ ומליו לצד (עליא) עלאה ומלל ולקדישי עליונין ובלא ויסבר להשינה זמניו ודת ויתגהבוו מידה עד עין ועדניו ופלג עדן

⁹³⁵ פי כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת ההרבה

⁹³⁶ ולכן יחפה ה' לחוננכם ולכן ירום לרחמכם מי אלהי משפט ה' אשרי כל הוסי לו

48. צז, ב

רש"י

סביב י"ח אלף. בירושלים של מעלה משתעי קרא בסוף יחזקאל: **באספקלריא המאירה.** בחזק נגהו של הקב"ה אין מסתכלין אלא תלתין ושית אבל בקלישות הנוגה לצדדין מרחוק מסתכלין כתות הרבה:
ומי נפישו כולי האי. דלהוי בריר לן תלתין ושיתא הוו ולא פחות:
והא רבי שמעון בן יוחאי. לא הוה ידע אם אלף הם אם מאה הם אם שנים הם:
הא דעיילי בבר. שצריכין ליטול רשות כשנכנסין להסתכל באספקלריא המאירה בהנהו לא פחיתו מתלתין ושית אבל אותן הנכנסין בלא רשות ברוב צדקם הנהו מספקא לן כמה הוו:

[**ולמן יחפה ה' לחננכם, ולמן ירום לדחמכם, מי אלהי משפט ה', אשרי כל חוכי לו**] (ישעיה ל, יח).

אמר אביי:

לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל דרא, שניאמר: **"אשרי כל חוכי לו"** (ישעיה ל, יח).
"לו" - בגימטריא תלתין ושיתא הוו.

איני?!

והאמר רבא:

דרא דקמי קודשא בריה הוא - תמני סרי אלפי פרסא הוואי, שניאמר: **"סביב שמנה עשר אלף"**⁹³⁷ (יחזקאל מח, לה)!

לא קשיא:

הא - דמסתכלי באיספקלריא המאירה,
הא - דמסתכלי באיספקלריא שאינה מאירה.

ומי נפישו כולי האי?!

והאמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום **דבי שמעון בן יוחי:**
ראיתי בני עלייה - והו מועטין,
אם אלף הם - אני ובני מהם,
אם מאה הם - אני ובני מהם,
אם שנים הם - אני ובני הם!

לא קשיא:

הא - דעיילי בבר,
הא - דעיילי בלא בר.

49. צז, ב - צח, א

רפ"י

בתשובה. אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבא ואם לאו לא יבא: **דיו לאבל שעומד באבלו.** דיו להקב"ה שעומד כמה ימים וימינו אחר כלומר אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ לדבר ל"א דיו לאבל דיון לישראל צער גלות אפילו בלא תשובה נגאלין: **לא בכסף.** לא בתשובה ומעשים טובים דאפילו אין עושין תשובה נגאלין משום דאמר חנם נמכרתם קרי כסף בלשון תשובה: **בעלת אתכם.** משמע בעל כרחכם בלא תשובה: **אחד מעיר.** אברור הצדיקים ואביאם לציון אע"פ שאין כולם חוזרין: **כה אמר ה' לבזה נפש למתעב גוי.** אותן הבזויין ומתועבין בעבירות אע"כ יגאלו מלכים יראו וקמו: **כי למועד מועדים.** אלמא יש קץ בדבר: **וככלות נפץ יד עם קדש.** כשתכלה תקומתם וחוזק ידיהם שהיתה נפוצה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה ואחר שתכלה גבורתם שיהיו שפלים למאד: **תכלינה.** אלו הצרות ויבא משיח כדאמרינן כי אזלת יד:

אמר רב:

כלו כל הקיצין, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים.

ושמואל אומר:

דיו לאבל שיעמוד באבלו.

כתנאי:

"רבי אליעזר אומר:

אם ישראל עושין תשובה - נגאלין,

ואם לאו - אין נגאלין.

אמר ליה רבי יהושע:

אם אין עושין תשובה - אין נגאלין!?

אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות בהמן,

וישראל עושין תשובה, ומחזירן למוטב".

תניא אידך:

"רבי אליעזר אומר:

אם ישראל עושין תשובה - נגאלין,

שנאמר: "שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם"⁹³⁸ (ירמיה ג, כב).

אמר לו רבי יהושע:

והלא כבר נאמר: "חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו"⁹³⁹ (ישעיה נב, ג),

"חנם נמכרתם" - בעבודה זרה,

"ולא בכסף תגאלו" - לא בתשובה ומעשים טובים.

אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע:

והלא כבר נאמר: "שובו אלי ואשובה אליכם"⁹⁴⁰ (מלאכי ג, ז)!

אמר ליה רבי יהושע:

והלא כבר נאמר: "מי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה,

והבאתי אתכם ציון"⁹⁴¹ (ירמיה ג, יד)!

אמר לו רבי אליעזר:

והלא כבר נאמר: "בשובה ונחת תושעון"⁹⁴² (ישעיה ל, טו)!

אמר לו רבי יהושע לרבי אליעזר:

והלא כבר נאמר: "פה אמר ה' גאל ישראל קדושו, לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים,

מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו"⁹⁴³ (ישעיה מט, ז)!

אמר לו רבי אליעזר:

והלא כבר נאמר: "אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב"⁹⁴⁴ (ירמיה ד, א)!

אמר לו רבי יהושע:

והלא כבר נאמר: "ואשמע את האיש לבוש הפדים אשר מופעל למימי היאר,

וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם,

מי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה" (דניאל יב, ז)!

ושתק רבי אליעזר".

צח, א

⁹³⁸ שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו לך פי אתה ה' אלהינו

⁹³⁹ פי כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו

⁹⁴⁰ למימי אבותיכם סדתם מהקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבאות ואמרתם כמה נשוב

⁹⁴¹ שובו בנים שובבים נאם ה' מי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון

⁹⁴² פי כה אמר אדני ה' קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם

⁹⁴³ כה אמר ה' גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך

⁹⁴⁴ אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוז

50. צח, א

רפ"י

מגולה מזה. כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר: **ר' אליעזר אומר מזה.** הפסוק כשתראה דאין שום אדם משתכר ואף שכר הבהמה לא נהיה והיינו כדאמרן עד שתכלה פרוטה מן הכיס אין מעות מצויות בכיס: **שכר בהמה.** עבודת האדמה שהיא על ידי בהמה איננה: **וליוצא ולבא אין שלום.** אז יבא משיח:

[**שלום רב.**] והיינו וליוצא ולבא אלו תלמידי חכמים אותם שהיה דינם לצאת ולבא בשלום כדכתיב שלום רב לאהבי תורתך אפילו להנהו אין שלום: **מן הצר.** מרוב הצרות לייא מיצר הרע:

שקולין. שוין שער התבואה ויין רווחי' כדאמרן חמישית שובע גדול לייא שקולין שוין שכולן יקרין:

כשמן אוליך. שיהיו כולן קפויין וכיון שהם קפויין אין דגים נמצאין בחכה:

עד שתכלה מלכות הזלה. שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה:

נטישותיו. ענפים קטנים כלומר השרים והשופטים:

וחסו בשם השם. כלומר שתבא להם גאולה ויחסו בצל שדי:

סיגיד. תערובות שבך:

בדיליך. המובדלים לראשי עם:

יהירי. גסי רוח מישראל: **אמגושי.** פרסיים מכשפין שמצערין ישראל במס' שבת (דף עה.) פלוגתא איכא למאן דאמר אמגושי חרשי ואיכא מ"ד גדופי עובדי כוכבים:

945 ואמר רבי אבא:

אין לך קץ מגולה מזה,

שנאמר: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל" 946 (יחזקאל לו, ח).

רבי אלעזר אומר:

אף מזה, שנאמר: "כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה,

וליוצא ולבא אין שלום מן הצר" 947 (זכריה ח, י).

מאי "ליוצא ולבא אין שלום מן הצר"?

רב אמר:

אף תלמידי חכמים שכתוב בהם 'שלום',

דכתיב: "שלום רב לאהבי תורתך" 948 (תהלים קיט, קסה)

אין שלום מפני צר.

ושמואל אומר:

עד שיהיו כל השערים כולן שקולין.

אמר רבי חנינא:

אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא,

שנאמר: "אז אשקיע מימיהם ונהרותם פשמן אוליך" 949 (יחזקאל לב, יד),

וכתיב: "ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל" 950 (יחזקאל כט, כא).

אמר רבי חמא בר חנינא:

אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מיישראל,

שנאמר: "זכרת הזוללים במזמרות" 951 (ישעיה יח, ה),

וכתיב בתריה: "בעת ההיא יובל שי לה' צבאות עם ממשך ומורט" 952 (ישעיהו יח, ז).

אמר זעירי אמר רבי חנינא:

אין בן דוד בא עד שייכלו גסי הרוח מיישראל,

שנאמר: "כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך" 953 (צפניה ג, יא),

וכתיב: "זה שארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'" (צפניה ג, יב).

אמר רבי שמלאי משום רבי אלעזר ברבי שמעון:

אין בן דוד בא עד שייכלו כל שופטים ושופטים מיישראל,

שנאמר: "ואשיבה ידי עלך ואצרך פבר סיגור... ואשיבה שפטיך" 954 (ישעיהו א, כה-כו).

אמר עולא:

אין ירושלים נפדית אלא בצדקה,

שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושמה בצדקה" (ישעיהו א, כז).

אמר רב פפא:

אי בטלי יהירי - בטלי אמגושי,

945 ו החיבור מהסוגיה הקודמת, המשך וביסוס דברי רבי אליעזר, והי"ד רמה מפרש שמשיע לרבי יהושע

946 ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא

947 כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר ואשלה את כל האדם איש ברעהו

948 שלום רב לאהבי תורתך ואין לנו מקשול

949 אז אשקיע מימיהם ונהרותם פשמן אוליך נאם אדני ה'

950 ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם וידעו כי אני ה'

951 כי לפני קציר פתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וקרת הזוללים במזמרות ואת הנטישות הסיר התו

952 בעת ההיא יובל שי לה' צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא וקלאה גוי קו קו ומנוסה אשר קאנו נהרים ארצו אל מקום שם ה' צבאות הר ציון

953 ביום ההוא לא תבושי מכל עלילתך אשר פשעת בי כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי

954 מה ואשיבה ידי עלך ואצריך פבר סיגור ואסירה כל בדילך. מן ואשיבה שפטיך פבראשנה ויעצור כבתחלה אתרי כן יקרא לך עיר הצדק קרנה נאמנה

אי בטלי דייני - בטלי גזירפטי.

רפ"י

גזירפטי. שופטים עובדי כוכבים החובטין את ישראל במקלות: **ואצרוף כבור סיגין** רבים וגדולים בגסותם כשאצרוף ואסלקם ממך אזי אסירה כל בדיליך: **אמגושי.** הבדלים מיראת המקום: **סיגין.** כמו רב דמתרגמינן סגי: משפטין כמו (צפניה ג) שופטיך: **פנה אויבך.** גזירפטי: **נוססה.** כמו (ישעיה ל) כמסוס נוסס וכמו (שם נא) יאכלם סס רוח המקום נוקבת ומחרבת אותן עם הצרות הבאות שאף הוא מתכוין להשמידם: **יירשו ארץ.** היינו גאולה: **עם ענני שמיא כבר אינש אתי.** במהירות: **וכתיב עני ורוכב על החמור.** כעני הבא על חמורו בעצלות: **סוסי ברקא.** סוס מסורק ומכוון ונאה שיש לי דגנאי הוא שיבא על חמור מלגלג היה ל"א סוסיא בדקא סוס בדוק לרוץ: **בר חיור גווני.** כלום יש לך סוס בר מאה גוונין שחמור שלו כן הוא במלתא בעלמא דחייה: **חיור.** מאה בלשון פרסי:

"אי בטלי יהירי - בטלי אמגושי", דכתיב: **"ואצרוף כבר סיגין ואסירה כל בדיליך"** (ישעיה א, כה), ו"אי בטלי דייני - בטלי גזירפטי", דכתיב: **"הסיר ה' משפטיו פנה אויבך"**⁹⁵⁵ (צפניה ג, טו).

אמר רבי יוחנן:

אם ראית דור שמתמעט והולך - חכה לו, שפאמר: **"ואת עם עני תושיע"**⁹⁵⁶ (שמואל ב' כב, כח).

אמר רבי יוחנן:

אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר - חכה לו, שפאמר: **"פי נבא כנהר צר רוח ה' נססה בו"**⁹⁵⁷ (ישעיה נט, יט), וסמך ליה: **"ובא לציון גואל"**⁹⁵⁸ (ישעיה נט, כ).

ואמר רבי יוחנן:

אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי, או כולו חייב. **"בדור שכולו זכאי"** - דכתיב: **"ועמך פלם צדיקים לעולם יירשו ארץ"**⁹⁵⁹ (ישעיה ס, כא), **"בדור שכולו חייב"** - דכתיב: **"וידא פי אין איש וישתומם פי אין מפגיע"**⁹⁶⁰ (ישעיה נט, טז), וכתב: **"למעני אעשה"**⁹⁶¹ (ישעיה מח, יא).

אמר רבי אלכסנדר:

רבי יהושע בן לוי רמי: כתב: **"בעתה"**⁹⁶² (ישעיהו ס, כב), וכתב: **"אחישנה"** (ישעיהו ס, כב)!

זכו - **"אחישנה"**,

לא זכו - **"בעתה"**.

אמר רבי אלכסנדר:

רבי יהושע בן לוי רמי: כתב: **"וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה... [ולה יהי שלטון ויקר ומלכו... שלטנה שלטן עלם]"**⁹⁶³ (דניאל ז, יג-יד), וכתב: **"עני ורכב על חמור"**⁹⁶⁴ (זכריה ט, ט)!

זכו - **"עם ענני שמיא"**,

לא זכו - **"עני ורכב על חמור"**.

אמר ליה שבזר מלכא לשמואל:

אמריתו: משיח על חמרא אתי, אישרד ליה סוסיא ברקא דאית לי.

אמר ליה:

מי אית לך בר חיור גווני?!

⁹⁵⁵ הסיר ה' משפטיו פנה אויבך מלך ישראל ה' בקרבך לא תיראי רע עוד

⁹⁵⁶ ואת עם עני תושיע ועיניך על רמים תשפיל

⁹⁵⁷ ויראו ממערב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו מי נבוא כנהר צר רוח ה' נססה בו

⁹⁵⁸ ובא לציון גואל ולשבי פשע בעקב נאם ה'

⁹⁵⁹ ועמך פלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר

⁹⁶⁰ וידא פי אין איש וישתומם פי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו

⁹⁶¹ למעני למעני אעשה מי איך יחל וכבודי לאהר לא אתן

⁹⁶² הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה

⁹⁶³ יג הנה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הנה ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי. יד ולה יהיב שלטון ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא

לה ופלהון שלטנה שלטון עלם די לא יעדה ומלכותה די לא תתחבל

⁹⁶⁴ גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך נבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות

51. צח, א-ב

רבי יהושע בן לוי אשכח לאלהיו דהוי קיימי אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי, אמר ליה: אתינא לעלמא דאתי? אמר ליה: אם ירצה אדון הזה.

אמר רבי יהושע בן לוי: שנים ראיתי, וקול שלשה שמעתי.

אמר ליה: אימת אתי משיח? אמר ליה: זיל שיייליה לדידיה. והיכא יתיב? אפיתחא דרומי⁹⁶⁵. ומאי סימניה?

יתיב ביני עניי סובלי חלאים, וכולן - שרו ואסירי בחד זימנא, איהו - שרי חד ואסיר חד, אמר: דילמא מבעינא דלא איעכב.

אזל לגביה, אמר ליה: שלום עליך רבי ומוזרי! אמר ליה: שלום עליך בר ליואי! אמר ליה: לאימת אתי מר? אמר ליה: היום.

אתא לגבי אליהו, אמר ליה: מאי אמר לך? אמר ליה: "שלום עליך בר ליואי". אמר ליה: אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי. אמר ליה: שקורי קא שקר בי, אמר לי: "היום אתינא", ולא אתא!

אמר ליה: הכי אמר לך: "היום אם בקלו תשמעו"⁹⁶⁶ (תהלים צה, ז).

שאלו תלמידיו את רבי יוסי בן קיסמא: אימתי בן דוד בא?

אמר: מתירא אני שמא תבקשו ממני אות. אמרו לו: אין אנו מבקשין ממך אות. אמר להם: לכשיפול השער הזה, ויבנה, ויפול ויבנה,

ויפול, ואין מספיקין לבנותו עד שכן דוד בא. אמרו לו: רבינו, תן לנו אות!

אמר להם: ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשין ממני אות? אמרו לו: ואף על פי כן.

אמר להם: אם כך, יהפכו מי מערת פמייס לדם. ונהפכו לדם.

בשעת פטירתו אמר להן: העמיקו לי ארוני, שאין כל דקל ודקל שבבבל - שאין סוס של פרסיים נקשר בו, ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל - שאין סוס מדי אוכל בו תבן.

צח, ב

ר"י

האדון הזה. שכינה היתה עמהם:

קול שלשה. דשכינה הוה בהדיהו: לדידיה. למשיח:

בפתחא (דקרתא). נראה למורי לא בפתח העיר ממש אלא גן עדן הוא כנגד כל העולם וקאמר ליה דבאותו צד של גן עדן שכנגד פתח העיר משיח שרוי:

סובלי חלאים. מנוגעים והוא נמי מנוגע דכתיב (ישעיה נג) והוא מחולל מפשעינו וכתוב (שם) חלינו הוא נשא:

כולהו. מי שיש לו ארבע וחמש נגעים:

אסרי להו ושרו בחדא זימנא. מתירין כל נגעתינן ביחד ומקנחין אותן וחוזרין וקושרין אותן: ואיהו. משיח:

שרי חד. נגע ומקנחו וקושרו ואח"כ מתיר האחר ועושה כן ואינו מתיר שני נגעים יחד דסבר אי בעי לי לצאת וליגאל את ישראל לא איתעכב כדי קשירת שני נגעים:

אמר ליה. ר' יהושע למשיח לאימת אתי מר אמר ליה היום:

אבטחך לך ולאביןך לעולם הבא. דאי לאו צדיקים גמורין אתם לא הוה יהיב לך שלמא ולא הוה מדכר שמיה דאבוןך:

היום אם בקולו. של הקב"ה תשמעו:

השער הזה. של עיר רומי. שבעיר רומי היה אותו שער:

ואין מספיקין לבנותו. פעם שלישית:

מי פמייס. שירדן נובע ממנו כדתניא בבכורות (דף נה). דן יוצא ממערת פמייס ומפרש התם שפיר:

העמיקו ארוני. עשו לי קבר בקרקע עמוק:

שארין סוס מדי אוכל בו תבן. שמוציאין הארונות חוץ לקרקע ועושין מהן אבוסים במלחמת גוג ומגוג:

שארין כל דקל וכו'. כלומר עתידין פרס ומדי לבא על בבל וללכדה ונתמלאה כל ארץ בבל חיילות פרסיים וסוסייהם ומשם באים לא"י ולוכדים אותה: עד שתפשוט מלכות על ישראל טי חדשים שנאמר לכן יתנם לישראל עד עת יולדה ילדה. היינו טי חדשים כדמתרגמין בכך יתמסרון כעידן דילדתא למילד וכתוב (מיכה ה) ועמד ורעה בעוז ה' וגוי וישבו כי עתה יגדל ומתרגמין ויתבון מביני גלוותהון:

⁹⁶⁵ הגהות הגר"א. גירסת וילנא: דקרתא

⁹⁶⁶ כי הוא אליהו ואנחנו עם מועיתו וצאן ידו היום אם בקלו תשמעו

52. צח, ב

רפ"י

על בני ישראל. היינו כל העולם שישראל מפוזרים בו : ייתי משיח ולא אחמיניה : בטולא דכופיתא דחמריה. בצל הרעי של חמורו כלומר אפילו בכך אני רוצה ובלבד שאראנו : כופיתא. רעי כמו רמא כופתי וסכר ירדנא בבבא בתרא (ד' עג:) : מאי טעמא. אמר לא אחמיניה : חבלו של משיח. גורלו ולקמן בעי מאי היא לייא חבלו פחדים וחבלים שיהיו בימיו מחיל העובדי כוכבים : לעשות להם נס. לעלות בזרוע על כרחם של מלכי פרס : בביאה שניה. בימי עזרא כביאה ראשונה בימי יהושע מדהקישן הכתוב : מאי טעמא. איזו צרה באה בארץ בימיו שאתה אומר לא אחמיניה : סנטר. מפרש בב"ב (דף סח.) בר מחווניתא שידוע מיצרי השדות וגבוליהן עד כאן של פלוני מכאן ואילך של פלוני ובידו לרבות לאחד ולמעט לאחר וכשפוגעו אותו סנטר רוצה למדוד שדותיו לקצר מיצרי השדות ודומה כמי שפגע בו ארי : גבאי. גובה מס המלך :

אמר רב:

אין בן דוד בא עד שתתפשט המלכות הרשעה⁹⁶⁷ על ישראל תשעה חדשים, שפנאמר: "למן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו וישונו על בני ישראל" (מייכה ה, ב).

אמר עולא:

ייתי ולא אחמיניה.

וכן אמר רבה:

ייתי ולא אחמיניה.

רב יוסף אמר:

ייתי ואזכיר דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה.

אמר ליה אביי לרבה:

מאי טעמא?

אילמא: משום חבלו של משיח -

והתניא:

"שאלו תלמידיו את רבי אלעזר:

מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח?

יעסוק בתורה ובגמילות חסדים".

וקר, הא תורה, והא גמילות חסדים!

אמר ליה: שפמא יגרום החטא.

דרכי יעקב בר אידי.

דרכי יעקב בר אידי רמי:

כתיב: "הנה אנכי עמך ושמרתיה בכל אשר תלך"⁹⁶⁸ (בראשית כה, טו),

וכתיב: "ויירא יעקב מאד ויצר לו"⁹⁶⁹ (בראשית לב, ז)!

שהיה מתירא שפמא יגרום החטא.

כדתניא:

"עד יעבר עמך ה"⁹⁷⁰ (שמות טו, טז) - זו ביאה ראשונה,

"עד יעבר עם זו קניית" - זו ביאה שניה.

אמור מעתה: ראויים היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה בביאה ראשונה,

אלא שגרום החטא".

וכן אמר רבי יוחנן:

ייתי ולא אחמיניה.

אמר ליה ריש לקיש:

מאי טעמא?

אילמא: משום דכתיב: "פאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב,

ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש" (עמוס ה, יט) -

בא ואראך דוגמתו בעולם הזה:

בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סנטר - דומה כמי שפגע בו ארי,

נכנס לעיר פגע בו גבאי - דומה כמי שפגעו דב,

נכנס לביתו ומצא בניו ובנותיו מוטלין ברעב - דומה כמי שפגעו נחש!

⁹⁶⁷ ע"פ תיקוני הצנזורה, כמו כן במקבילה 'ומא י,א. גירסת וילנא ללא המילה 'הרשעה'.

⁹⁶⁸ והנה אנכי עמך ושמרתיה בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך

⁹⁶⁹ וישבו המלאכים אל יעקב לאמרו באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו

⁹⁷⁰ תפל עליהם אימתה ופחד גדל ורועך ידמו כאבן עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קניית

רש"י

מי שכל הגבורה שלו. הקב"ה מצטער בעצמו כיוולדה ואומר בשעה שמעביר העובדי כוכבים מפני ישראל היאך אאביד אלו מפני אלו:

פמליא של מעלה ושל מטה. מלאכים וישראל: **אפילו הגרים לא גרסינן:**

רהיט ונפיל תורא ואזיל ושדי סוסיא באורייה. כשרץ השור ונפל מעמידן סוס במקומו באבוסו מה שלא היה רוצה לעשות קודם מפלתו של שור שהיה חביב עליו שורו ביותר וכשמתרפא השור היום או למחר ממפלתו קשה לו להוציא סוסו מפני השור לאחר שהעמידו שם כך הקב"ה כיון שראה מפלתן של ישראל נותן גדולתו לעובדי כוכבים וכשחוזרים ישראל בתשובה ונגאלין קשה לו לאבד עובדי כוכבים מפני ישראל:

אורייה. כמו (מלכים א ה) ארוות סוסים:

דאכלי שני משיח. שובע שיהיה באותן הימים לישראל יהיה:

אלא חילק ובילק אכלי להו. כך היו רגילין לומר כאדם שאומר וכי שדים ושדתות יאכלוהו ובמסכת חולין (דף יע.) לא חילק ידענא ולא בילק ידענא ולי נראה דמשמעות לשון חילק ובילק לשון חורבה כמו בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב) ואמרינן בחולין (שם) לא חילק דרבנן דמצריכין לחלק הסימן שמצריכין לחלק כל הטבעת ולשייר על פני כולו ולא בילק לרבי יוסי שמחריב הסימן שחותך קצת בתוך הטבעת והשאר חוץ לטבעת ונראה למורי דאין לו משמעות לא הכא ולא התם ל"א חילק ובילק ב' דייני סדום שהיו שמותיהן כך:

אין משיח לישראל. שחזקה היה משיח ועליו נאמרו כל הנבואות אצמיח קרן לבית ישראל ועמד ורעה בעוז ה':

אָלָא מְשׁוּם דְּכָתִיב: **"שָׂאֲלוּ נָא וּדְאוּ אִם יִלְד זָכָר,**
מְדוּעַ רָאִיתִי כָל גָּבֵר וְדָיו עַל חֲלָצָיו כִּיּוֹלְדָה,
וְנִהְפְּכוּ כָל פְּנִים לְיִרְקוֹן" (ירמיה ל, 1).

מאי "ראיתי כל גבר"?

אָמַר רַבָּא פְּרַיְצְחָק אָמַר רַב:
מִי שָׂפָל גְבוּרָה שָׁלוּ.

ומאי "ונהפכו כל פנים לירקון"?

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:
פְּמַלְיָא שְׁלַ מַעְלָה וּפְמַלְיָא שְׁלַ מַטָּה,
בְּשַׁעָה שְׂאֲמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: הִלְלוּ - מַעֲשֵׂה יָדָי, וְהִלְלוּ - מַעֲשֵׂה יָדָי,
הֵיאֵךְ אֲאָבֵד אֵלּוּ מִפְּנֵי אֵלּוּ?

אָמַר רַב פֶּפְאָה:
הֵיִינוּ דְאֲמַרֵי אֵינְשֵׁי: "רַהִיט וְנִפְל תּוֹרָא, וְאֲזִיל וְשָׂדֵי לִיהַ סוּסֵיָא בְּאוּרֵיָה".

אָמַר רַב גִּידֵל אָמַר רַב:
עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל דְאֲכָלִי שְׁנֵי מְשִׁיחַ.

אָמַר רַב יוֹסֵף:
פְּשִׁיטָא!
וְאֵלָא מֵאֵן אָכִיל לְהוּ? חִילְקַ וּבִילְקַ אָכְלִי לְהוּ?!

לְאִפּוּקֵי מִדְּרַבֵּי הִלְלַ,
דְּאָמַר: אֵין מְשִׁיחַ לְיִשְׂרָאֵל, שְׂפָכְרַ אָכְלוּהוּ בִּימֵי חֲזָקָהָ.

53. צח"ב

רס"י

אלא לדוד. בזכות דוד שהיה
עמיד לומר כמה שירות
ותושבחות:
למשה. בשביל משה שהיה עמיד
לקבל את התורה:

אמר רב:
לא אברי עלמא אלא לדוד.

ושמואל אמר:
למשה.

ורבי יוחנן אמר:
למשה.

54. צח, ב

רפ"י

מה שמו?

מה שמו. של משיח: ינון שמו. כמו ינאי כל אחד היה דורש אחר שמו: לפני שמש. עד שלא נברא היה שמו ינון והיינו אחד מז' דברים שעלו במחשבה ליבראות: ולא אתן להם חנינה. עדיין לא יבא משיח:

מנחם. בן חזקיה: חיורא דבי רבי. מצורע של בית רבי:

אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש. אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסידי גמור הוה כדאמרינן בבבא מציעא (דף פה.). ואם היה מאותן שמתו כבר היה דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסידי גמור היה והאי כגון לאו דווקא ל"א כגון רבינו הקדוש כלומר אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש ואם דוגמא הוא למתים היינו כגון דניאל איש חמודות:

דוד אחר. שעתיד למלוך עליהם: אקים. הקים לא נאמר אלא אקים:

כגון קיסר ופלגי קיסר. מלך ושני לו כן דוד החדש מלך כדכתיב ודוד מלכם אשר אקים ודוד המלך שני לו כדכתיב נשיא להם ולא כתוב מלך:

דבי רבי שילא אמרי: שילא שמו, שְנַאמַר: "עד מי יבא שילא"⁹⁷¹ (בראשית מט, י).

דבי רבי ינאי אמרי: ינון שמו, שְנַאמַר: "יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו"⁹⁷² (תהלים עב, ז).

דבי רבי חנינה אמר: חנינה שמו, שְנַאמַר: "אשר לא אתן לכם חנינה"⁹⁷³ (ירמיה טז, יג).

ויש אומרים: מנחם בן חזקיה שמו, שְנַאמַר: "פי רחוק ממני מנחם משיב נפשי"⁹⁷⁴ (איכה א, טז).

ורבנן אמרי: חיורא דבי רבי שמו, שְנַאמַר: "אמן חליינו הוא נשא ומכאמינו סבלם, ואנחנו חשבנוהו נגוע מפה אלהים ומענה"⁹⁷⁵ (ישעיה נג, ד).

אמר רב נחמן: אי מן חייא הוא - כגון אנא, שְנַאמַר: "והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא"⁹⁷⁵ (ירמיה ל, כא).

אמר רב: אי מן חייא הוא - כגון רבינו הקדוש, אי מן מתיא הוא - כגון דניאל איש חמודות.

אמר רב יהודה אמר רב: עתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד להם דוד אחר, שְנַאמַר: "ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם"⁹⁷⁶ (ירמיה ל, ט), 'הקים' לא נאמר, אלא: "אקים".

אמר ליה רב פפא לאביו: והכתיב: "ודוד עבדי נשיא להם לעולם"⁹⁷⁶ (יחזקאל לז, כה)!

כגון קיסר ופלגי קיסר.

971 לא יסוד שבט מיהודה ומחזק מבין דגליו עד מי יבא שילא ולו יקחת עמים
972 יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו כל גוים ואשרוהו
973 והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבותיכם ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא י
974 על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים פי רחוק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים פי גבר אויב
975 והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא והקרבתיו ונשא אלי פי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם ה'
976 וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם

55. צח, ב - צט, א

רפ"י

עטלף. קלבא שורי"ץ בלע"ז ואין לה עינים:
שאורה שלי הוא. שיש לי עינים לראות ונמצאתי נהנית בה כך ישראל מצפין לגאולה שיום ה' יהיה להם אור אבל העובדי כוכבים למה מקוים אותו הרי הוא להם חשך ולא אור:
ה"ג היינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו וכו': אקוט בדור. אקח ישראל ואמלוך עליהם כמו נקטיה ארבעים שנה אקוט בדור בדור קטן של ארבעים שנה שהוא משונה מדורות שלפניו ומסתמא היינו משיח ששינוין גדולים יהיו בדורו ופשטיה דקרא מיהא גבי מתי מדבר אבל מדכתיב אקוט משמע אף להבא היה מתנבא:
מיוחד. חשוב:

ה"ג רבי אומר ג' דורות שנאמר ייראוך עם שמש. כלומר בהדי משיח שכתב בו (תהלים עב) לפני שמש ינון שמו ייראוך ישראל ולפני ירח לפני מלכות בית דוד שנמשל כירח כדכתיב (שם פט) כירח יכון עולם וגו' כמו כן ייראוך דור דורים דור אחד דורים ב' הרי ג':

אין להם משיח לישראל. אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו:
שרי ליה מריה. ימחול לו הקב"ה שאמר דברים אשר לא כן:

ואלו זכריה מיהא מתנבא על משיח בבית שני. דכתיב בתרי עשר הנה מלכך יבא לך וגו' ולא היינו זכריה בן יהוידע הכהן שניבא בבית ראשון אלא זכריה בן ברכיה שהיה במלכות דריוש:
רבי אומר שס"ה כמנין ימות החמה דכתיב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. [ליום נקם של מרגלים ארבעים יום מה יום נקם של מרגלים] שנה אחת בכל יום כדכתיב (במדבר יד) יום לשנה יום לשנה וגו' כך שנת גאולה באה שנה ליום שנה ליום שלכל יום ויום של שנה זו הכתובה שנת גאולי במקרא זה נותנים שנה אחת ואית דגרסי רבי אומר שס"ה אלפים שנה דכתיב שנת גאולי באה ושנה של הקב"ה הכי הוי דכתיב (תהלים צ) כי אלף שנים בעיניך כיום:
ועד עכשיו. ימות המשיח:

דרש רבי שמלאי:

מאי דכתיב: **"הוי המתאווים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור"** (עמוס ה, יח)? משל לתרגול ועטלף שהיו מצפין לאור. אמר ליה תרגול לעטלף: **"אני מצפה לאורה - שאורה שלי היא, ואתה - למה לך אורה?"**

צט, א

והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: אימתי אתי משיח?
 אמר ליה: **לכי חפי להו חשוכא להנהו אינשי.**
 אמר ליה: **מילט קא לייטת לי?!**
 אמר ליה: **קרא כתיב: "כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים, ועליו יזרח ה' וכבודו עליו יראה"** (ישעיה ס, ב).

תניא:

"רבי אליעזר אומר:

ימות המשיח - ארבעים שנה,

שנאמר: "ארבעים שנה אקוט בדור"⁹⁷⁷ (תהלים צה, י).

רבי אלעזר בן עזריה אומר:

שבעים שנה,

שנאמר: "והיה ביום ההוא ונשפחת צר שבעים שנה מימי מלך אחד"⁹⁷⁸ (ישעיה כג, טו).

איזהו מלך מיוחד?

הוי אומר: זה משיח.

רבי אומר:

שלשה דורות,

שנאמר: "ויראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים" (תהלים עב, ה).

רבי הייל אומר:

אין להם משיח לישראל,

שכבר אכלוהו בימי חזקיהו."

אמר רב יוסף:

שרא ליה מריה לרבי הייל,

חזקיה אימת הוה? בבית ראשון,

ואילו זכריה קא מתנבי בבית שני ואמר: **"גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים,**

הנה מלכך יבוא לך, צדיק ונושע הוא, עני ורכב על חמור, ועל עיר בן אתונות" (זכריה ט, ט).

תניא אידך:

"רבי אליעזר אומר:

ימות המשיח - ארבעים שנה,

כתיב הכא: "ויענה וירעבך ויאכלך"⁹⁷⁹ (דברים ח, ג),

וכתיב התם: "שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה" (תהלים צ, טו).

רבי דוסא אומר:

ארבע מאות שנה,

כתיב הכא: "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה"⁹⁸⁰ (בראשית טו, יג),

וכתיב התם: "שמחנו כימות עניתנו"⁹⁸¹ (תהלים צ, טו).

רבי אומר:

שלש מאות וששים וחמש שנה, כמנין ימות החמה,

שנאמר: "כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה" (ישעיה סג, ד).

977 ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרבי

978 והיה ביום ההוא ונשפחת צר שבעים שנה מימי מלך אחד מקץ שבעים שנה והיה לצר פשידת הזונה

979 ויענה וירעבך ויאכלך את הפן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיה למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יהיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יהיה האדם

980 ויאמר לאברהם ידע תדע פי גר יהיה נרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה

981 שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה

כ"ט

לאיברי לא גליתי. שלא הוצאתי דבר מפי שהיו איברי יכולין לשמוע אבל בלבי היה טמון הדבר:

למען ירבו ימיכם כימי השמים על הארץ. ולא עמדו בארצם כל כך. אבל עתידין לעמוד כשיבא משיח:

כמשוש חתן. שבעת ימי המשתה כן ישיש עליך שבעת ימים ויומו של הקבי"ה אלף שנה:

כי מי נח. כמו כימי נח כחשבון השנים שנמצא בידו לאותו זמן שנשבע ה' מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי כפי אותו חשבון נשבעתי מקצף עליך ומגער בך שלא אחריב את עולמי לאחר שיבא משיח עד שיכלה זה הזמן:

מאי יום נקם בלבי?

אמר רבי יוחנן:
ללבי - גליתי,
לאברי - לא גליתי.

רבי שמעון בן לקיש אמר:
ללבי - גליתי,
למלאכי השרת - לא גליתי.

תני אבימי בריה דרבי אבהו:

"ימות המשיח לישראל - שבעת אלפים שנה,

שנאמר: "ומשוש חתן על פלה ישיש עליך אלהיך"⁹⁸² (ישעיה סב, ה)."

אמר רב יהודה אמר שמואל:

ימות המשיח - כמיום שנברא העולם ועד עכשיו,
שנאמר: "מימי השמים על הארץ"⁹⁸³ (דברים יא, כא).

רב נחמן בר יצחק אמר:

כימי נח עד עכשיו,
שנאמר: "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי"⁹⁸⁴ (ישעיה נד, ט).

⁹⁸² פי יבעל בחור בתולה ובעליו בנה ומשוש חתן על פלה ישיש עליך אלהיך

⁹⁸³ למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם מימי השמים על הארץ

⁹⁸⁴ כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך

56. צט, א

רפ"י

לא נתנבאו. טובה לישראל:
 עין לא ראתה. דאין קץ לדבר:
 צדיקים אינן עומדין. דגדול כחן
 של בעלי תשובה שאין בריה
 יכולה לעמוד (לפניהם)
 [במחיצתם]:
 ברישא לרחוק. שנתרחק מן
 הקב"ה ואח"כ שב אליו בתשובה
 והדר שלום לקרוב מעיקרא
 צדיק גמור דגדול כחן של בעלי
 תשובה:
 שהיה רחוק מן העבירה. כל
 ימיו דהיינו צדיק גמור:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:
 כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח,
 אבל לעולם הבא - "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחפה לו"⁹⁸⁵ (ישעיה סד, ג).

ופליגא דשמואל,
 דאמר שמואל:
 אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד.

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:
 כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה,
 אבל צדיקים גמורים - "עין לא ראתה אלהים זולתך" (ישעיה סד, ג).

ופליגא דרבי אבהו,
 דאמר רבי אבהו:
 מקום שבעלי תשובה עומדין שם - צדיקים אינן עומדין שם,
 שנאמר: "שלום שלום לרחוק ולקרוב"⁹⁸⁶ (ישעיה נו, ט),
 ברישא - רחוק, והדר - קרוב.

מאי "רחוק"?

רחוק דמעיקרא.

ומאי "קרוב"?

קרוב דמעיקרא ודהשתא.

ורבי יוחנן אמר:
 "לרחוק" - שהוא רחוק מעבירה.
 "קרוב" - שהוא קרוב מעבירה ונתרחק ממנה.

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:
 כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם,
 ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם,
 ולמהנה תלמיד חכם מונכסיו,
 אבל תלמידי חכמים עצמן - "עין לא ראתה אלהים זולתך" (ישעיה סד, ג).

מאי "עין לא ראתה"?

אמר רבי יהושע בן לוי:
 זה יין המשומר בענביו מוששת ימי בראשית.

ריש לקיש אמר:
 זה עדן, לא ראתה עין מעולם.

ואם תאמר: אדם היכן דר?

בגן.

ואם תאמר: גן - הוא עדן!

תלמוד לומר: "ונהר יצא מעדן להשקות את הגן"⁹⁸⁷ (בראשית ב, י).

⁹⁸⁵ ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחפה לו

⁹⁸⁶ בורא נוב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו

⁹⁸⁷ ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים

57. צט, א

רס"י

אפיקורוס ומגלה פנים. מפורש לקמן:
ברית בשר. מילה:
מכאן. מן הפסוק הזה שכתוב כי דבר ה' בזה (אמר ריא וכו') מחלל את הקדשים דמחלל קדשים ומבזה מועדות ומגלה פנים כו' היינו דבר ה' בזה) דבזיון הוא:
מפר ברית. היינו את בריתי הפר:
מועדות. חולו של מועד:
דקדוק זה. חסרות ויתרות:
מק"ו ומגזירה שוה. [ושא"ל רבו גזירה שוה] לא גמר מרבו:
המשנה. זה שעושה כמו שאינה עיקר:
זה העובד ע"ז. היינו דבר ה' דבור שדבר הקב"ה בעצמו לישראל דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום:
חוזר. לשנותה:
זמר בכל יום. היה מסדר למודך אע"פ שסדור בפ"ד כזמר והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים:

"ואלו שאין להם חלק לעולם הבא... והאומר: "אין תורה מן השמים, ואפיקורוס".

תנו רבנן:

"כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר תפרת" ⁹⁸⁸ (במדבר טו, לא) -

זה האומר: "אין תורה מן השמים".

דבר אחר:

"כי דבר ה' בזה" - זה אפיקורוס.

דבר אחר:

"כי דבר ה' בזה" - זה המגלה פנים בתורה.

"ואת מצותו הפר" - זה המפר ברית בשר.

"תפרת" -

"תפרת" - לעולם הזה,

"תפרת" - לעולם הבא.

מכאן אמר רבי אלעזר המודעי:

המחלל את הקדשים,

והמבזה את המועדות,

והמפר בריתו של אברהם אבינו,

והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה,

והמלבין פני חבירו ברבים - אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים,

אין לו חלק לעולם הבא.

תניא אידך:

"כי דבר ה' בזה" - זה האומר: "אין תורה מן השמים".

ואפילו אמר: "כל התורה נולדה מן השמים, חוץ מפסוק זה,

שלא אמרו הקדוש ברוך הוא, אלא משה מפי עצמו" - זהו "כי דבר ה' בזה".

ואפילו אמר: "כל התורה נולדה מן השמים, חוץ מדקדוק זה,

מקל וחומר זה,

מגזרה שנה זו" - זה הוא "כי דבר ה' בזה".

תניא:

"היה רבי מאיר אומר:

הלומד תורה ואינו מלמדה - זה הוא "דבר ה' בזה".

רבי נתן אומר:

כל מי שאינו משגיח על המשנה.

רבי נהוראי אומר:

כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק.

רבי ישמעאל אומר:

זה העובד עבודה זרה".

מאי משמעה?

דתנא רבי רבי ישמעאל:

"כי דבר ה' בזה" - זה המבזה דבור שנאמר לו למשה מסיני:

"אנכי ה' אלהיך... לא יהיה לך אלהים אחרים" ⁹⁸⁹ (שמות כ, ב-ג).

⁹⁸⁸ כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר תפרת הנפש הוא עונה בה

⁹⁸⁹ אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. ג לא יהיה לך אלהים אחרים על פני

58. צט, א-ב

רפ"י

נפש עמל עמלה לו. מפני שעמל בתורה תורה עומלת לו : **כי אכף עליו פיהו.** מפני שהוא משים דברים בפיו תמיד כאוכף שעל החמור לישנא אחרינא זמר כלומר שעוסק בשירים ובזמירות תדיר תדיר נעשה זמר כך החוזר על התורה נעשה לו סדורה בפיו :

תורה עומלת לו. שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה וכל כך למה מפני שאכף שכפף פיהו על דברי תורה :

דרופתקי. טרחנין כלומר כל הגופין לעמל נבראו :

טוביה לדוכי. אשריו למי שזכה והיה עמלו וטרחו בתורה לשון אחר דרפתקי כיס ארוך שמשמין בו מעות כל הגופין נרתקין הם לקבל ולהכניס דברים אשריו למי שזכה ונעשה נרתק לתורה :

לומד תורה לפרקים. ואינו לומד תדיר תדיר כמי שאין לו אשה ובוועל פעמים זו פעמים זו :

"רבי יהושע בן קרחה אומר:

כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה - דומה לאדם שזורע ואינו קוצר.

רבי יהושע אומר:

כל הלומד תורה ומשפחה - דומה לאשה שיוולדת וקוברת.

רבי עקיבא אומר:

זמר בכל יום, זמר בכל יום."

צט,ב

אמר רב יצחק בר אבדימי:

מאי קרא?

שנאמר: "נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו" (משלי טז, כו),

הוא עמל במקום זה,

ותורתו עומלת לו במקום אחר.

אמר רבי אלעזר:

כל אדם לעמל נברא,

שנאמר: "כי אדם לעמל יולד"⁹⁹⁰ (איוב ה, ז).

איני יודע אם לעמל פה נברא, אם לעמל מלאכה נברא?

כשהוא אומר: **"כי אכף עליו פיהו"** (משלי טז, כו) -

הווי אומר: לעמל פה נברא.

ועדיין איני יודע אם לעמל תורה, אם לעמל שיחה?

כשהוא אומר: **"לא ימוש ספר התורה הזה מפיהך"**⁹⁹¹ (יהושע א, ח) -

הווי אומר: לעמל תורה נברא.

והיינו דאמר רבא:

כולהו גופי דרופתקי נינהו,

טובי לדוכי דהווי דרופתקי דאורייתא.

"נאף אשה - חסר לב"⁹⁹² (משלי ו, לב).

אמר ריש לקיש:

זה הלומד תורה לפרקים,

שנאמר: "מי נעים מי תשמרם בבטנה יכדו על שפתיה" (משלי כב, יח).

⁹⁹⁰ **כי אדם לעמל יולד** ובני רשף יגביהו עוף

⁹⁹¹ **לא ימוש ספר התורה הזה מפיהך** והגית בו יומם ולילה למען תשמרו לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשפיל

⁹⁹² **נאף אשה חסר לב** משהית נפשו הוא יעשנה

59. צט, ב

רש"י

שנאמר כי נעים כי תשמרם. אימתי תשמרם בבטנך [בזמן] שיכוננו יחדיו על שפתיך: לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע. בתמיה דבר שאינו צריך הוא וכן היה מלגלג ואומר שכתבו משה שלא לצורך ולקמיה מפרש דהיינו מגלה פנים בתורה: וילך ראובן וגו'. והיינו נמי שלא לצורך: בחבלי השוא. בחנם בלא שום הנאה היה חוטא: מלכותא בלא תגא. שר גדול אלא שאינו מעוטר וכיון דתמנע היתה אחות מלך ודאי בת מלך היא: מוטב שאהיה שפחה לאומה זו. לבני אברהם יצחק (ויעקב) שהן יראי שמים ולא אהיה גברת לאומה אחרת ולכך נעשית פילגש לאליפז בן עשו שהיה מזרע יצחק: לרחקה. מתחת כנפי השכינה שהיה להם לגיירה: בימי קציר חטים. לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס בתוך שדה חבריהן: יברוחי. כדמתרגמינן ולא איתפרש מאי היא:

תנו רבנן:

"והנפש אשר תעשה ביד רמה" 993 (במדבר טו, ל) -

זה מנשה בן חזקיה,

שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי.

אמר: וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא:

"ואחות לוטן תמנע" 994 (בראשית לו, כב),

"ותמנע היתה פילגש לאליפז" 995 (בראשית לו, יב),

"וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה" 996 (בראשית ל, יד) !?

יצאה בת קול ואמרה לו: "תשוב באחיה תדבר, בכן אמר תתן דפי.

אלה עשית והחרשתי, דמית היות אחיה כמורה,

אוכיחה ואערכה לעיניך" (תהלים נ, כ-כא).

ועליו מפורש בקבלה: "הוי משכי העון בחבלי השוא ומעבות העגלה הטאה" (ישעיה ה, יח).

מאי "פעבות העגלה"?

אמר רבי אסי:

יצר הרע:

בתחלה - דומה לחוט של כוביא,

ולבסוף - דומה לעבות העגלה.

דאתן עלה, מיהת "אחות לוטן תמנע" - מאי היא?

תמנע - בת מלכים הואי,

דכתביב: "אלוף לוטן" 997 (בראשית לו, כט),

"אלוף תמנע" 998 (בראשית לו, מ),

וכל "אלוף" - מלכותא בלא תאגא היא.

בעיא לאיגורי, באתה אצל אברהם יצחק ויעקב - ולא קבלוה,

הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו,

אמרה: מוטב תהא שפחה לאומה זו ולא תהא גבירה לאומה אחרת.

נפק מינה עמלק, דצערינהו לישראל.

מאי טעמא?

דלא איבעי להו לרחקה.

"וילך ראובן בימי קציר חטים" (בראשית ל, יד).

אמר רבא רבי יצחק אמר רב:

מפאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל.

"וימצא דודאים בשדה" (בראשית ל, יד).

מאי "דודאים"?

אמר רב:

יברוחי.

993 והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרת ומן הגר את ה' הוא מומדף ונקרחה הנפש ההוא מקרב עמה

994 ויהיו בני לוטן חרי והימים ואחות לוטן תמנע

995 ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשית עשו

996 וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה ויבא אתם אל לאה אמרו ותאמר חל אל לאה תני נא לי מזהודאי בנך

997 אלה אלופי החרי אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה

998 ואלה שמות אלופי עשו למשפחתם למקמתם בשמותם אלוף תמנע אלוף עלזה אלוף יתת

רס"י

סיגלי וסביסקי [וסבסוד]. מינין
אחרים סיגלי עיקרי עשבים
והוא ממיני בשמים ואמהות של
אותן עשבים קרי סגלי (וסבסד)
[וסביסקי] נמי מין בשמים:

לוי אָמר:
סיגלי.

רבי יונתן אָמר:
סביסקי.

60. צט, ב

רס"י

מעוּזי. תורה:
שְׁלוֹם שְׁלוֹם. תרתי זימני אחד
 למעלה ואחד למטה:
פְּלִטְרִין שֶׁל מַעְלָה וּשְׁלֵמָה.
 כדכתיב לנטוע שמים וליסוד
 ארץ:
אֲשֶׁר עָשׂוּ בַחֲרֹן. דמתרגמינן
 דשעבידו לאורייתא בחרן וקרי
 להו עשייה:
כֵּאלֹהֵי עֲשָׂאוּ. לאותו דבר מצוה:
וְהָלֵא אַהֲרֹן הַכֹּהֵן. דכתיב (שמות
 ז) (ויאמר) אל אהרן קח מטד
 ונטה ידך:

אָמַר רַבִּי אֱלֶסְנֵדְרִי:

כָּל הַעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְשִׁמְיָהּ - מוֹשִׁים שְׁלוֹם בְּפִמְלִיאָא שֶׁל מַעְלָה וּבְפִמְלִיאָא שֶׁל מַטָּה,
 שְׁנַאמַר: **"או יחזק במעוּזי יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם לִי שְׁלוֹם יַעֲשֶׂה לִּי"** (ישעיה כז, ה).

רַב אָמַר:

כְּאִילוּ בְּנֵה פְּלִטְרִין שֶׁל מַעְלָה וְשֶׁל מַטָּה,
 שְׁנַאמַר: **"וְאֲשֵׁם דְּבְרֵי בְּפִיָּה וּבַצֵּל יְדֵי כְּסִיתִיָּה לְנֹטַע שְׁמַיִם וְלִיסַד אַרְצָא"**⁹⁹⁹ (ישעיה נא, טז).

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:

אִף מַגִּין עַל כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוּ,
 שְׁנַאמַר: **"וּבַצֵּל יְדֵי כְּסִיתִיָּה"**.

וְלִוֵי אָמַר:

אִף מְקַרֵּב אֶת הַגָּאוּלָּה,
 שְׁנַאמַר: **"וְלֹאמַר לְצִיּוֹן עֲמִי אַתָּה"**.

אָמַר רִישׁ לְקִישׁ:

כָּל הַמְלַמֵּד אֶת בֶּן חֲבִירוֹ תּוֹרָה - מַעְלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאִילוּ עֲשָׂאוּ,
 שְׁנַאמַר: **"וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בַחֲרֹן"**¹⁰⁰⁰ (בראשית יב, ה).

רַבִּי אֱלֵעָזָר אֱלֵיעָזָר¹⁰⁰¹ אָמַר:

כְּאִילוּ עֲשָׂאן לְדַבְרֵי תּוֹרָה,
 שְׁנַאמַר: **"וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם"**¹⁰⁰² (דברים כט, ח).

רַבָּא אָמַר:

כְּאִילוּ עֲשָׂאוּ לְעַצְמוֹ,
 שְׁנַאמַר: **"וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם"**,
 אֶל תִּקְרִי: **"אֹתָם"**, אֶלֵּא: **"אֹתָם"**.

אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ:

כָּל הַמַּעֲשֶׂה אֶת חֲבִירוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה - מַעְלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאִילוּ עֲשָׂאָה,
 שְׁנַאמַר: **"וּמִטָּף אֲשֶׁר הִפִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר"**¹⁰⁰³ (שמות יז, ה),
 וְכִי מִשָּׁה הִכְהוּ!?! וְהָלֵא אַהֲרֹן הִכְהוּ!
 אֶלֵּא לֹאמַר לָךְ: כָּל הַמַּעֲשֶׂה אֶת חֲבִירוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה - מַעְלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאִילוּ עֲשָׂאָה.

⁹⁹⁹ וְאֲשֵׁם דְּבְרֵי בְּפִיָּה וּבַצֵּל יְדֵי כְּסִיתִיָּה לְנֹטַע שְׁמַיִם וְלִיסַד אַרְצָא

¹⁰⁰⁰ וַיִּקַּח אֲבָרָם אֶת שׂוּרֵי אֲשֶׁתוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן אַחִיו וְאֵת כָּל כְּבוֹשֵׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בַחֲרֹן וַיָּבֵאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן

¹⁰⁰¹ מִסוֹרֵת הַש"ס. גִּירְסַת וִילְנָא: רַבִּי אֱלֵיעָזָר

¹⁰⁰² וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תִּשְׁכַּחוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן

¹⁰⁰³ וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֹד לִפְנֵי הָעָם וְקַח אֹתָם מִזִּמְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטָּף אֲשֶׁר הִפִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ

61. צט, ב - ק, א

["ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: ...] אפיקורוס."

רב ורבי חנינא אמרי תרוייהו:
זה המבזה תלמיד חכם.

רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי:
זה המבזה חבירו בפני תלמיד חכם.

בשלמא למאן דאמר: "המבזה חבירו בפני תלמיד חכם - אפיקורוס" הוי,
מבזה תלמיד חכם עצמו - "מגלה פנים בתורה שלא בהלכה" הוי,
אלא למאן דאמר: "מבזה תלמיד חכם עצמו" - אפיקורוס" הוי,
מגלה פנים בתורה כגון מאי?

כגון מנשה בן חזקיה.

ואיכא דמתני לה אסיפא: "מגלה פנים בתורה".

רב ורבי חנינא אמרי:
זה המבזה תלמיד חכם.

רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי:
זה המבזה את חבירו בפני תלמיד חכם.

בשלמא למאן דאמר: "המבזה תלמיד חכם עצמו" - "מגלה פנים בתורה" הוי,
מבזה חבירו בפני תלמיד חכם "אפיקורוס" הוי,
אלא למאן דאמר: "מבזה חבירו בפני תלמיד חכם" - "מגלה פנים בתורה" הוי,
אפיקורוס" - כגון מאן?

אמר רב יוסף:
כגון הני דאמרי: "מאי אהנו לן רבנן? לדידהו קרו, לדידהו תנו".

אמר ליה אבוי:
האי - "מגלה פנים בתורה" נמי הוא,
דכתב: "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי" ¹⁰⁰⁴ (ירמיה לג, כה)!

אמר רב נחמן בר יצחק:
מהכא נמי שמע מינה,
שנאמר: "ונשאתי לכל המקום בעבורם" ¹⁰⁰⁵ (בראשית יח, כו)!

אלא, כגון דיתבי קמיה רביה ונפלה ליה שמעתא בדוכתא אחריתי,
ואמר: "הכי אמרין התם", ולא אמר: "הכי אמר מר".

רבא אמר:
כגון הני דבי בנימין אסיא דאמרי: "מאי אהני לן רבנן?
מעולם לא שרו לן עורבא, ולא אסרו לן יונה".

קא

רבא, כי הוו מייתי טריפתא דבי בנימין קמיה,
כי הוה חזי בה טעמא להיתירא - אמר להו: תחזו דקא שרינא לכו עורבא,
כי הוה חזי לה טעמא לאיסורא - אמר להו: תחזו דקא אסרנא לכו יונה.

רס"י
מגלה פנים בתורה. מעיו פנים
כלפי עוסקי תורה מגלה פנים
משתמע לן דחמיר מאפיקורוס
דאפיקורוס היינו דאית ביה
אפיקורותא בעלמא:
אלא למ"ד מבזה תלמידי
חכמים עצמן אפיקורוס הוי.
כ"ש דמבזה חבירו בפני תלמידי
חכמים לאו מגלה פנים הוא
והשתא מאי נינהו מגלה פנים
בתורה:
מנשה בן חזקיה. שהיה דורש
באגדות של דופי:
איכא דמתני לה אסיפא.
דברייתא דקתני מכאן אמר רבי
אלעזר וכו' המגלה פנים בתורה
רב ור' חנינא וכו':
מאי אהני לן. והם אינן יודעין
שעולם מתקיים עליהם:
מגלה פנים בתורה הוא. שכופר
במה שכתוב בתורה:
אם לא בריתי יומם ולילה וגו'.
שמהנין לעולם ומקיימין [אותו]
והוא אומר דלא מהני מידי:
מהכא נמי שמעינן. שהצדיקים
מהנין לאחרים:
לא שרו לן עורבא. לא אמרו לנו
שום חידוש שלא מצינו בתורה
(דשרינן עורבא):
[דקא שרינא לכו עורבא].
שהיתר זה אינו מצוי בתורה
אלא סופרים אמרוהו:
כגון דאמר הנהו רבנן. כאדם
שאומר אותו תי"ח דלשון בזוי.
הוא זה שהיה לו לומר רבותינו
שבמקום פלוני ל"א כגון דאמר
הני רבנן דכשהוא מספר שום
דבר מרבנן אומר הני ולשון גנאי
הוא הני אבל הנהו רבנן אינו
גנאי:

1004 זה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי
1005 ויאמר ה' אם אמצא בסדם המשיים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם

רב פפא אמר:

כגון דאמר: "הני רבנן..."

רב פפא אישתי ואמר: "כגון הני רבנן", ואיתיב בתעניתא.

לוי בר שמואל ורב הונא בר חייא הוו קא מתקני מטפחות ספרי דבי רב יהודה.
כי מטו מגילת אסתר, אמרי: הא מגילת אסתר לא בעי מטפחת?

אמר להו: כי האי גוונא - נמי מיחזי כי אפקירותא.

רב נחמן אמר:

זה הקורא רבו בשמו.

דאמר רבי יוחנן:

מפני מה נענש גיחזי?

מפני שקרא לרבבו בשמו,

שנאמר: "ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע"¹⁰⁰⁶ (מלכים ב' ח, ה).

יתיב רבי ירמיה קמיה דרבי זירא, ויתיב וקאמר:

עתיד הקדוש ברוך הוא להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים,

שנאמר: "ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עין מאכל,

לא יבול עלהו, ולא יתם פריו, לחדשיו יבכר,

כי מימיו מן המקדש המה יוצאים, והיה פרו למאכל ועלהו לתרופה"¹⁰⁰⁷ (יחזקאל מז, יב).

אמר ליה ההוא סבא: יישר,

וכן אמר רבי יוחנן.

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: כי האי גוונא - מיחזי אפקירותא?

אמר ליה: הא האי סיעי קא מסייע לך.

אלא אי שמיע לך, הא שמיע לך:

כי הא דיתיב רבי יוחנן וקא דריש:

עתיד הקדוש ברוך הוא להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות,

וחוקק בהם עשר ברום עשרים,

ומעמידן בשערי ירושלים,

שנאמר: "ושמתי כדכד שמשתיה ושעריה לאבני אקדה"¹⁰⁰⁷ (ישעיה נד, יב).

לגלג עליו אותו תלמיד,

אמר: השתא כביעתא דצילצילא - לא משכחינן, כולי האי - משכחינן!?

לימים הפליגה ספינתו בים, חזינהו למלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות.

אמר להו: הני למאן?

אמרי: עתיד הקדוש ברוך הוא להעמידן בשערי ירושלים.

כי הדר אשפחיה לרבי יוחנן דיתיב וקא דריש,

אמר ליה: רבי, דרוש, ולך נאה לדרוש, כשם שאמרת, כך ראיתי.

אמר לו: ריקה!

אם לא ראית, לא האמנת!?

מלגלג על דברי חכמים אתה.

הב ביה עיניה ועשאו גל של עצמות.

מיתבי:

"ואולף אתכם קוממיות"¹⁰⁰⁸ (ויקרא כו, יג) -

רבי מאיר אומר:

מאתים אמה, בשתי קומות של אדם הראשון.

רבי יהודה אומר:

מאה אמה, בנגד היכל וכותליו,

¹⁰⁰⁶ ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת ונהנה האשה אשר החיה את בנה צעקת אל המלך על ביתה ועל שדה ויאמר גחזי אדני
¹⁰⁰⁷ ושמתי כדכד שמשתיה ושעריה לאבני אקדה וכל גבולך לאבני חפץ
¹⁰⁰⁸ אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשבד מטת עלכם ואולף אתכם קוממיות

שְׁנֵאמַר: "אֲשֶׁר בְּנִינוּ מְנַטְעִים מְגַדְלִים בְּנַעֲזֵרֵיהֶם, בְּנִוְתֵינוּ מְזוּיּוֹת מְחֻטְבוֹת תְּבִנִית הַיְכָל" (תהלים קמד, יב)!

כִּי קֵאמַר רַבִּי יוֹחָנָן - לְכוּ דְבֵי זִיקָא.

מַאי "וְעָלְהוּ לְתַרּוּפָה"?

רַבִּי יִצְחָק בַּר אֲבוּדִימִי וְרַב חֲסֵדָא,
חָד אָמַר: לְהַתִּיר פֶּה שֶׁל מַעְלָה,
וְחָד אָמַר: לְהַתִּיר פֶּה שֶׁל מַטָּה.

אֵיתַמַּר נְמִי:

חֲזַקִּיה אָמַר:

לְהַתִּיר פֶּה אֵילְמִין,

בַּר קַפְרָא אָמַר:

לְהַתִּיר פֶּה עֶקְרוֹת.

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:

לְתַרּוּפָה מִמֶּש.

מַאי "לְתַרּוּפָה"?

רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר:

לְתוֹאֵר פָּנִים שֶׁל בְּעָלֵי הַפֶּה.

כָּס"י

אֲשֶׁר בְּנִינוּ. כלומר בנים שלנו
יהיו לעתיד כאילנות גבוהין
מגודלים:

וּבְנוֹתֵינוּ. ובנות שלנו כזויות
המחוטבות לתבנית היכל כלומר
ככותל ההיכל מחוטבות כמו
(דברים כט) מחוטב עציך לישנא
אחרינא אהיכל דבית שני קאמר
דקים לן היכל סי' אורך ברום
מאה הוא:

לְכוּ דְבֵי זִיקָא. לחלונות
שהשמש והאור נכנסין בהן אבל
השערים גבוהים יותר:

[**לְהַתִּיר פֶּה שֶׁל מַטָּה.**] לְהַתִּיר
פֶּה אֵילְמִים שִׁיחוּ מִדְּבָרִים:

לְהַתִּיר פֶּה שֶׁל מַטָּה. רחם של
העקרות האוכלות מן העלין
נפקדות:

אֵיתַמַּר נְמִי חֲזַקִּיה וְכוּ. והיינו
הך דלעיל לתרופה:

62. ק, א

רש"י

מראהו כלבנון. וכתוב לעיל מינה שחורות כעורב וסמיד ליה חכו ממתקים: ירויון מדשן ביתך. אמר לי רבי דלעיל מינה מהאי קרא מיירי עניינא דמרעיב את עצמו וקאמר ירויון מדשן ביתך שהקבי"ה משביען לעוה"ב: מלא עומסו. מלא חופנו של הקבי"ה טובה: וכי אפשר לומר כן. היאך אדם יכול לקבל מלא עומסו של הקבי"ה והרי אין לו מקום ליתן דכל העולם כולו אינו אלא כמזרת ועד אגודל: באותן עולמות יתן לצדיק את העומס: במדה שאדם מודד. אם מדד ונתן צדקה לפני מלא חפניו הקבי"ה מודד בחפניו ונותן לו: וכי אפשר לומר כן. שיהא הקבי"ה נותן לאדם מלא חפניו והלא אינו יכול לסבול כל כך: הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות. דבמידה טובה כתיב דלתות ובמדת פורענות כתיב ארובות ודלת גדול מארובה דד' ארובות יש בדלת במסכת יומא בפרק יום הכפורים (דף עו.) אלמא מדה טובה מרובה ומעכשיו אין לתמוה היאך יש באדם כח לקבל שכל כך שהרי למדת פורענות נותן הקבי"ה כח באדם לקבלו כל שכן שנותן כח באדם לקבל מדה טובה:

דרש רבי יהודה ברבי סימון: כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה - הקדוש ברוך הוא מבהיק זיוויו לעולם הבא, שנאמר: "מראהו פלבנון פחור פארוזים" ¹⁰⁰⁹ (שיר השירים ה, י; ה, טו-טז).

אמר רבי תנחום ברבי הגילאי: כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה - הקדוש ברוך הוא משביעו לעולם הבא, שנאמר: "יריון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם" ¹⁰¹⁰ (תהלים לו, ז; לו, ט).

כי אתא רב דימי, אמר: עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו, שנאמר: "ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה" (תהלים סח, כ).

אמר ליה אבוי: וכי אפשר לומר כן?! והלא כבר נאמר: "מי מדד בשעלו מים ושמים בורת תמן" ¹⁰¹¹ (ישעיה מ, יב)!

אמר: מאי טעמא לא שכחת באגדתא? דאמר במערבא משמיה דרבא בר מרי: עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות, שנאמר: "להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא" (משלי ח, כא). "יש" - בגימטריא תלת מאה ועשרה הוי.

תניא: "רבי מאיר אומר: במדה שאדם מודד - מודדין לו, דנתיב: "בסאסאה בשלחה תריבנה" ¹⁰¹² (ישעיה כו, ח). אמר רבי יהושע: וכי אפשר לומר כן?! אדם נותן מלא עומסו לפני בעולם הזה - הקדוש ברוך הוא נותן לו מלא עומסו לעולם הבא?! והכתיב: "שמים בורת תמן" (ישעיה מ, יב)!

ואתה, אי אומר כן?! איזו היא מדה מרובה - מדת טובה מרובה, או מדת פורענות? הוי אומר: מדה טובה מרובה ממדת פורענות, במדה טובה נתיב: "ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכל" ¹⁰¹³ (תהלים עח, כג-כד), במידת פורענות הוא אומר: "וארבת השמים נפתחו" ¹⁰¹⁴ (בראשית ז, יא). במידת פורענות נתיב: "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי, מי תולעתם לא תמות, ואשים לא תכבה, והיו דראון לכל בשר" (ישעיה סו, כד), והלא אדם מושיט אצבעו באור בעולם הזה - מיד נכחו! אלא, בשם שנותן הקדוש ברוך הוא כח ברשעים לקבל פורענותם, כן נותן הקדוש ברוך הוא כח בצדיקים לקבל טובתן".

קב,

¹⁰⁰⁹ ח ראשו פתם פז קוצותיו תלתלים שחרות מעורב.
¹⁰¹⁰ טו שוקיו עמודי שש מוסדים על אדני פז מראהו פלבנון פחור פארוזים. טז חכו ממתקים וכלו מהמדים זה דודי וזה רעי גנות ירושלים
¹⁰¹¹ ז. צדקתה קהרי אל משפטת תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'. ט ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם
¹⁰¹² מי מדד בשעלו מים ושמים בורת תמן וכל בשלש עפר הארץ ו שקל בפלס הרים וגבעות במאזנים
¹⁰¹³ בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים
¹⁰¹⁴ כג ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. כד וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו
¹⁰¹⁵ בשנת שש מאות שנה לחיי נח בהדש השני בשבעה עשר יום להדש ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו

63. ק, ב

"רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים."

תנא:

"בספרי מינים".

רב יוסף אומר:

בספר בן סירא - נמי אסור למיקרי.

אמר ליה אביי:

מאי טעמא?

אילימא משום דכתב ביה:

"לא תינטוש גילדנא מאודניה, דלא ליזיל משכיה לחבלא, אלא צלי יתיה בנורא, ואיכול ביה תרתין גריצים" - אי מפשטיה - באורייתא נמי כתב:

"לא תשחית את עצה"¹⁰¹⁵ (דברים כ, יט)!

אי מדרשא - אורח ארעא קא משמע לן, דלא ליבעול שלא כדרכה!

ואלא משום דכתיב: "בת לאביה מטמונת שוא, מפחדה לא יישן בליה,

בקטנותה - שמא תתפתה,

בנערותה - שמא תזנה,

בגרה - שמא לא תינשא,

נישאת - שמא לא יהיו לה בנים,

הזקנה - שמא תעשה כשפים" (בן סירא מב, יא-יד) -

הא רבנן נמי אמרו:

אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי - מי שבניו זכרים,

אוי לו - למי שבניו נקבות!

אלא משום דכתיב: "לא תעיל דוּיא בלבך, דגברי גיברין קטל דוּיא" (בן סירא יד, א. ל, כט) -

הא שלמה אמרה: **"דאגה בלב איש ישחנה"**¹⁰¹⁶ (משלי יב, כה)!

רבי אמי ורבי אסי,

חד אמר: ישחנה מדעתו,

וחד אמר: ישחנה לאחרים.

ואלא משום דכתיב: "מנע רבים מתוך ביתך, ולא הכל תביא אל ביתך" (בן סירא יא, לו) -

והא רבי נמי אמרה,

דתנא:

"רבי אומר:

לעולם לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו,

שנאמר: "איש רעים להתרועע"¹⁰¹⁷ (משלי יח, כד)!"

אלא משום דכתיב: "זלדקן - קורטמן.

עבדקן - סכסן.

דנפח בכסיה - לא צחי.

אמר: "במאי איכול לחמא?" - לחמא סב מיניה.

מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה - כולי עלמא לא יכלי ליה

רפ"י

צדוקים. [שכופרין באל חין]:

רב יוסף אמר אף בספר בן סירא.

שיש בו דברי הבאי ובא עליהם לידי ביטול תורה:

לא תיפשוט גילדנא מאודניה.

כלומר לא תטול עורו של דג אפילו מעל אזנו מפני שאתה מפסיד העור דאזיל משכיה לחבלא להפסידא אלא צלי יתיה בנורא ואכול ביה תרתין גריצין שאתה יכול לצלות עור הדג עמו ולאכול בו שתי חלות דהוי לפתן לשתי חלות:

גלדנא. שם הדג ל"א להכי נקט מאודניה שדרכו של דג להתחיל הפשוט מאזנו:

אי מפשטיה. אי ממשמעותיה קא מתמהת באורייתא נמי כתיב:

דלא לבעול שלא כדרכה. דאין

הגון לאדם לשנות את דרכו

והיינו דקאמר מאודניה:

לא יישן. אינו יכול לישן:

קטנה. קודם שהביאה שתי

שערות:

נערה. משהביאה שתי שערות עד

שירבה שחור על הלבן הרי היא

בוגרת:

בנערותה שמא תזנה. משבגרה

ראויה היא לנישואין להכי אמר

שלא תנשא:

דויא. דאגה:

מנע רבים. אותם שאין לך עסק

עמהם מנעם מתוך ביתך:

ולא הכל תביא ביתך. אפילו

אותם שאתה מתעסק עמהם לא

תביאם תדיר לביתך אלא מבחוץ

תדבר עמהם:

איש רעים. שיש לו רעים הרבה:

להתרועע. לסוף מריעים לו

שמתקוטט עמהם:

זלדקן. מי שזקנו דקה וחלושה:

קורטמן. תדע שחכם וחריף הוא

ביותר:

עבדקן סכסן. מי שזקנו עבה

שוטה הוא:

סכסן. כמו כל בר בר חנא סכסא

בבבא בתרא (דף עד):

נפח בכסיה. מי שנופח אופיא

שבכוסו:

לא צחי. בידוע שאינו צמא:

אמר במאי איכול לחמא. האומר

באיזה לפתן אוכל פת זה:

סב לחמא מיניה. בידוע שאינו

רעב וקח הלחם מידו שאילו היה

רעב היה אוכל:

מאן דאית ליה מעברתא

בדקניה. שזקנו מחולק ומפוצל

ויש בין שני שבילות כמין מעבר:

כולי עלמא לא יכלי ליה.

בערמימותיה דמתוך שחשב כל

ימיו בערמות הוא משים ידו

לזקנו ומוטך כאדם שמחשב עד

שקרחא ל"א גרסינן הכרתא מי

שיש לו היכר בזקנו שסעד כולי

עלמא שלא סעדו אין יכולין

להגיע לכחו ל"א גוורתא והוא

לשון קרחה וכל הני דברי רוח

ולכך אין קורין בו:

¹⁰¹⁵ פי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנחם עליו גרזן פי ממנו תאכל ואתו לא תמרת פי האדם עין השדה לבא מפניך במצור

¹⁰¹⁶ דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחה

¹⁰¹⁷ איש רעים להתרועע ויש אהב דבק מאח

64. ק, ב

רפ"י

דרשינן. כלומר אמרינן להו בפרקא ומשמעינן להו לכולי עלמא כגון כל הני אשה טובה כוי אשה רעה צרעת לבעלה מה תקנתו יגרשנה מביתו כך הלשון של ספר בן סירא אשה רעה מתנה רעה ל"ג:
כפליים. מרוב הנאה חשובין ככפליים:
אל תט אצל בעלה. למסוך עמו יין ושכר:
רבים היו פצעי רוכל. כמה וכמה מכות מקבל רוכל המחזיר בעיר [ונושא] תכשיטי נשים ועסקו עמהם שפעמים שמוצאו בעלה עמה מתיחד עם אשתו ומכהו ופוצעו:
המרגילים לדבר עבירה. ניאוף הרי הן כניצוץ מבעיר גחלת כשביב המבעיר את הפחם כך כל אשר להם כלה והולך:
גחלת. אקרי פחם שאינו בוער כדאמרינן (ברכות דף ננ): גחלים עוממות. מ"ר:
ככלוב. דירה של עופות:
רבים יהיו דורשי שלומך. שתהא מתאהב עם הכל ואף על פי כן לא תגלה סודך לכולם אלא לאחד מני אלף:
מה ילד יום. מה אירע היום שמא למחר איננו שמת הוא היום:
ונמצא. שמיצר על יום שאינו עתיד לראות והיינו עולם שאינו שלו שהוא מצטער עליו ודואג על חנם מיום המחרת שלא תבא עליו צרה:

אמר רב יוסף:

מילי מעלייתא דאית ביה, דרשינן להו:

"אשה טובה - מתנה טובה,

בחיק ירא אלהים תנתן" (בן סירא כו, ג).

"אשה רעה - צרעת לבעלה.

מאי תקנתיה? יגרשנה מביתו, ויתרפא מצרעתו" (בן סירא כה, ל).

"אשה יפה - אשרי בעלה, מספר ימיו כפלים" (בן סירא כו, א).

"העלם עיניך מאשת חן - פן תלקד במצודתה.

אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר - כי בתואר אשה יפיה רבים הושחתו,

ועצומים כל הרוגיה" (בן סירא ט, ט-יא).

"רבים היו פצעי רוכל"

"המרגילים לדבר ערוה - כניצוץ מבעיר גחלת" (בן סירא יא, מג).

"ככלוב מלא עוף - פן בתייהם מלאים מרמה" (בן סירא יא, לו-לז).

"מנע רבים מתוך ביתך, ולא הכל תביא ביתך".

"רבים יהיו דורשי שלומך,

גלה סודך - לאחד מאלף".

"משוככת חיקך - שמור פתחי פיך".

"אל תצר צרת מחר - כי לא תדע מה ילד יום,

שמא למחר איננו,

ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו".

65. ק, ב - קא, א

רפ"י

"כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים"¹⁰¹⁸ (משלי טו, טו)

כל ימי עני רעים וטוב לב
 משתה. פסוק הוא במשלי (טו):
 בשפל גגים גגו. שעני הוא ואינו
 יכול להגביהו לפיכך ממטר גגים
 לגגו שיורד מטר הגגים הגבוהים
 לגגו ומזלפים עליו הגשמים ואין
 לו מנוחה אפילו בלילות:
 במרום הרים כרמו. שאין לו
 השגת יד לקנות כרם בשפלה
 בדמים יקרים וקונה לו באחד מן
 ההרים בזול וכל עפר שהוא
 מוציא לזבל (ולדייר) מוליך
 הרוח מן ההר לשאר כרמים
 שבבקעה ונמצא העני נפסד:
 בעלי תלמוד. שקשה ללמוד
 מרוב קושיות וסוגיות שיש בו:
 משנה. נוחה ללמוד:
 רבא אמר איפכא. דבעלי תלמוד
 נהנין מיגיעו שידעו להורות
 איסור והיתר אבל בעלי משנה
 שונה ואינו יודע מהו אומר דאין
 מורין הלכה מתוך משנה:
 יסכן. יתחמם:
 שדעתו קצרה. משים לבו כל
 דאגות חבירו ודואג על כל מה
 שעתיד לבא עליו:
 רחבה. ואינו משים לבו דאגה
 כל כך ל"א דעתו קצרה רגון:
 והא איכא שבתות וימים טובים.
 שאין לך עני בישראל שאין לו
 מעדנים:
 שנוי וסת. משנה וסת ואוכל
 יותר שאינו רגיל לאכול היינו
 תחילת חולי מעיים לפיכך אפילו
 שבתות ויו"ט רעים לו:

בן סירא אומר:
 "אף לילות.
 בשפל גגים גגו,
 ובמרום הרים כרמו,
 ממטר גגים לגגו,
 ומעפר כרמו לכרמים".

[סימן: ז"ר"א רב"א משרשי"א חנינ"א טוב"ה ינא"י יפ"ה יוחנ"ן מרח"ם יהוש"ע מקצ"ר].

אמר רבי זירא אמר רב:

מאי דכתביב: "כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים" (משלי טו, טו)? אלו בעלי תלמוד,
 "וטוב לב משתה תמיד"? אלו בעלי משנה.

רבא אמר:
 איפכא.

והיינו דאמר רב משרשי"א משרשיה דרבא:

מאי דכתביב: "מסיע אבנים ועצב בהם"¹⁰¹⁹ (קהלת י, ט)? אלו בעלי משנה,
 ו"בוקע עצים וסכן בהם"? אלו בעלי תלמוד.

רבי חנינא אומר:

"כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים" - זה מי שיש לו אשה רעה,
 "וטוב לב משתה תמיד" - זה שיש לו אשה טובה.

רבי ינאי אומר:

"כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים" - זה אסטניס,
 "וטוב לב משתה תמיד" - זה שדעתו יפה.

רבי יוחנן אומר:

"כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים" - זה רחמני,
 "וטוב לב משתה תמיד" - זה אכזרי.

רבי יהושע בן לוי אומר:

קא,א "כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים" - זה שדעתו קצרה,
 "וטוב לב משתה תמיד" - זה שדעתו רחבה.

ואמר רבי יהושע בן לוי:

"כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים" - והאיכא שבתות וימים טובים!
 כדשמואל,

דאמר שמואל:

שינוי וסת - תחלת חולי מעיים.

¹⁰¹⁸ כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד
¹⁰¹⁹ מסיע אבנים ועצב בהם בוקע עצים וסכן בהם

66. קא, א

רש"י

ה"ג הקורא שיר השירים ועושה אותו כמין זמר. שקורא בנגינה אחרת שאינו נקוד בה ועושה אותה כמין שיר אע"פ שמשיר השירים הוא ועיקרו שיר אסור לעשותו כמין שיר אלא בקריאתו:

הקורא פסוק בבית המשתאות בלא זמנו. במיסב על יינו עושה שחיקותיו בדברי תורה וקורא פסוקים בקול רם לשחק בהם בני המשתה אבל אם אומר בזמנו על המשתה כגון שהוא יום טוב ונוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגדה ופסוקים מענינו של יום מביא טובה לעולם:

תנו רבנן:

"הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר, והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו - מביא רעה לעולם. מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא, ואמרת לפניו: רבונו של עולם! עשאוני בניה ככבוד שמנגנין בו לצים".

אמר לה:

בתי, בשעה שאוכלין ושותין - במה יתעסקו? אמרה לפניו: רבונו של עולם! אם בעלי מקרא הן - יעסקו בתורה, ובנביאים, ובכתובים,

אם בעלי משנה הן - יעסקו במשנה,

בהלכות,

ובהגדות,

ואם בעלי תלמוד הן - יעסקו בהלכות פסח בפסח, בהלכות עצרת בעצרת, בהלכות חג בחג.

העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא: כל הקורא פסוק בזמנו - מביא טובה לעולם, שנאמר: "ודבר בעתו מה טוב"¹⁰²⁰ (משלי טו, כג).

67. קא, א

רפ"י

וברוקק. שכן דרך מלחשים לרקק קודם הלחש ואסור להזכיר פסוק על הלחשה ויש לחשים שדרכן לרקק אחריהם ואומר אותן בלשון לעז ומזכירין להם שם בלשון לעז וא"ל רבי דמותר דאין אסור אלא לוחש אחר הרקיקה דנראה שמזכיר השם על הרקיקה ועוד לא נאסר אלא בלשון הקודש אבל בלעז לא: אפילו נגע צרעת: אפילו לוחש (אחרי האי) קרא דלית ביה שם שמים על הרקיקה שקורא נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן (ויקרא יג) לשם רפואה אין לו חלק לעולם הבא:

ואפילו ויקרא אל משה. שאין בו לא חולי ולא נגע דאין ראוי ללחשו על המכה ואין מזכירו לשם רפואה אלא כסבור הוא להנצל בזכות דברי תורה שהוא הזכיר אסור ללוחשו: **וממשמשין במעיים.** של חולה בשבת ואין בכך משום רפואה דסיכה איתקש לשתיה: ולוחשין על נחשים ועל עקרבים בשבת בשביל שלא יזיקו ואין בכך משום צידה:

כלי על העין. שכן דרך ליתן כלי מתכות על העין כדי לקרר העין. אי"נ כגון שעושין לאדם שחש בעינו מקיפים עינו בטבעת: **כלי הניטל.** כגון מפתח סכין וטבעת:

בדבר שדים. שכן עושין כשאובדין שום דבר שואלין במעשה שדים והם מגידים להם ואסור לעשות בשבת משום ממצוא חפצך (ישעיה נח): **אף בחול אסור.** לשאול בשדים כדמפרש לקמן משום סכנה: **כי הא דרב יצחק.** היה שואל במעשה שדים ובקש השד להזיקו ונעשה לו נס ובלעו הארז:

סך ואחר כך ממשמש. הוי שנוי דבחול דרך למשמש ואח"כ לסוך:

שרי שמן. יש מעשה שדים ששואלין על ידי שמן וקרי להו שרי שמן והיינו שרי בוהן ויש ששואלין בשפופרת של ביצה וקרי להו שרי ביצים: **אלא שמכזבין.** לכך נמנעו מלשאול בהן:

"והלוחש על המפה [ואומר: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, כי אני ה' רפאך"]¹⁰²¹ (שמות טו, כו) - אין לו חלק לעולם הבא".

אמר רבי יוחנן:

וברוקק בה, לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה.

איתמר:

רב אמר:

אפילו **"נגע צרעת"**¹⁰²² (ויקרא יג, ט).

רבי חנינא אמר:

אפילו **"ויקרא אל משה"**¹⁰²³ (ויקרא א, א).

תנו רבנן:

"סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת, ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת, ומעבירין בלי על גב העין בשבת.

אמר רבן שמעון בן גמליאל:

במה דברים אמורים: בכלי הניטל, אבל בכלי שאינו ניטל - אסור.

ואין שואלין בדבר שדים בשבת.

רבי יוסי אמר:

אף בחול אסור."

אמר רב הונא:

הלכה כרבי יוסי.

ואף רבי יוסי לא אמרה אלא משום סכנה.

פי הא דרב יצחק בר יוסף, דאיבלע בארזא, ואתעביד ליה ניסא, פקע ארזא, ופלטיה.

תנו רבנן:

"סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת, ובלבד שלא יעשה בדרך שהוא עושה בחול."

היכי עביד?

רבי חמא ברבי חנינא אמר:

סך ואחר כך ממשמש.

רבי יוחנן אמר:

סך וממשמש בבת אחת.

¹⁰²¹ ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך

¹⁰²² נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן

¹⁰²³ ויקרא אל משה ודבר ה' אליו מאהל מועד לאמר

68. קא, א

רש"י

ש.ף. סך שמן בפניו:
צמחין. אבעבועות מלני"ץ:
זיקא דחמת. רוח של אותו שד
 ששמו חמת אני רואה בפניך
 שאחזתך:
לוחשים על שמן שבבלי. אותן
 העושין מעשה שדים דרכן
 ללחוש על שמן שבבלי ואין דרכן
 ללחוש על שמן שביד שאינו
 מועיל לפיכך אדם יכול לסוך על
 ידו משמן שביד ואין לחוש שמא
 נעשה בו מעשה שדים ואין בו
 סכנת השד:

תנו רבנן:

**"שרי שמן
 ושרי ביצים - מותרין לשאול בהן,
 אלא מפני שמבזבין.
 לוחשין על שמן שבבלי,
 ואין לוחשין על שמן שביד,
 לפיכך: סבין משמן שביד,
 ואין סבין משמן שבבלי."**

רב יצחק בר שמואל בר מרתא איקלע ליה הוא אושפיזא,
 אייתי ליה מישחא במנא, שף, נפקון ליה צימחי באפיה, נפק לישוק,
 חזייתה ההיא איתתא, אמרה: זיקא דחמת קא חזינא הכא.
 עבדא ליה מלתא ואיתסי.

אמר ליה רבי אבא לרבה בר מרי:

בתיב: **"כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליה, כי אני ה' רפאך"**¹⁰²⁴ (שמות טו, כו),
 וכי מאחר שלא שם, רפואה למה?

אמר ליה:

הכי אמר רבי יוחנן:

מקרא זה - מעצמו נדרש,

שנאמר: **"ויאמר: אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך"** (שמות טו, כו),

"אם ... תשמע" - לא אשים,

ואם לא תשמע - אשים.

אף על פי כן - **"כי אני ה' רפאך"**.

¹⁰²⁴ ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל קויו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליה כי אני ה' רפאך

69. קא, א-ב

רס"י

חמה עזה יש בעולם. על עצמו היה אומר שעס עליו המקום והכביד חוליו:
שכל זמן שהייתי רואה את רבי שאין יינו מחמיץ וכו'. כלומר שהיתה הצלחה בכל מעשיו:
אמרתי קבל רבי את עולמו. כל שכו:
רואה רבי בצער. ושכרו משתמר להבא לכך אני שמח:
מדביש. מתקלקל ונעשה צלול מחמת חמימות:
כלום חסרתי. שאתה אומר אני סובל עונותי:
שגלגל חמה בעולם הזה. ולא לעתיד שמאורות מתחדשות:
חביבין יסורין. שמכפרין עליך:
גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה. היינו תלמידי חזקיה כדקיימא לן בהשותפין בבבא בתרא (דף טו.) חזקיה וסיעתו כתבו משלי מכלל דחזקיה היה מלמד לכל וכדאמרן (לעיל דף צד.) נעץ חרב על פתח בית המדרש וכל שכן שלמנשה בנו לימד:
מכל טורח שטרח בו. ללמדו:

אמר רבה בר בר חנה:
כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו.
 אמר להן: חמה עזה יש בעולם.
 התחילו הן בוכין, **ורבי עקיבא משחק.**
 אמרו לו: למה אתה משחק?
 אמר להן: וכי מפני מה אתם בוכים?
 אמרו לו: אפשר ספר תורה שרוי בצער, ולא נבכה?
 אמר להן: לכה אני משחק,
 כל זמן שאני רואה: שאין יינו מחמיץ,
 ואין פשתנו לוקה,
 ואין שמנו מבאיש,
 ואין דובשנו מדביש - אמרתי: שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו,
 ועכשיו שאני רואה רבי בצער - אני שמח.

אמר לו: עקיבא!

כלום חסרתי מן התורה כולך?!

אמר לו: לימדתנו רבינו: **"כי אדם אין צדיק פארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"** (קהלת ז, כ).

תנו רבנן:

"כשחלה רבי אליעזר, נכנסו ארבעה זקנים לבקרו: רבי טרפון,

ורבי יהושע,

ורבי אלעזר בן עזריה,

ורבי עקיבא.

נענה רבי טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים,

שטיפה של גשמים - בעולם הזה,

ורבי - בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה,

שגלגל חמה - בעולם הזה,

ורבי - בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם,

שאב ואם - בעולם הזה,

ורבי - בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי עקיבא ואמר: חביבין יסורין.

אמר להם: סמכוני, ואשמעה דברי עקיבא תלמידי, שאמר: "חביבין יסורין".

אמר לו: עקיבא, זו מנין לך?

אמר: מקרא אני דורש: **"בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו,**

וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם... ויעש הרע בעיני ה'"¹⁰²⁵ (מלכים ב' כא, א-ב).

וכתיב: **"גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה"** (משלי כה, א),

וכי חזקיה מלך יהודה, לכל העולם בולו לימד תורה, ולמנשה בנו לא לימד תורה?!

אלא מכל טורח שטרח בו, ומכל עמל שעמל בו, לא העלהו למוטב אלא יסורין,

שנאמר: **"וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו.**

ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור,

וילכדו את מנשה ברחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכהו בבבל" (דברי הימים ב' לג, י-יא),

וכתיב: **"וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו, ויפגע מאד מלפני אלהי אבותיו.**

ויתפלל אליו, ויעתר לו וישמע תחנונו, וישיבהו ירושלם למלכותו,

וידע מנשה כי ה' הוא האלהים" (דברי הימים ב' לג, יב-יג),

הא למדת שחביבין יסורין".

קאב

¹⁰²⁵ א בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו הפצי בה. ב ויעש הרע בעיני ה' כתועבת הגוים אשר הודיש ה' מפני בני ישראל

70. קא, ב

[אמר: מקרא אני דורש: "בן שתיים עשרה שנה מנשה במלכו, וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם... ויעש הרע בעיני ה'" ¹⁰²⁶ (מלכים ב' כא, א-ב).

ובתיב: "גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה" (משלי כה, א), וכי חזקיה מלך יהודה, לכל העולם כולו לימד תורה, ולמנשה בנו לא לימד תורה? אלא מכל טורח שטורח בו, ומכל עמל שעמל בו, לא העלהו למוטב אלא יסוריו, שנאמר: "וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו. ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור, וילכדו את מנשה ברחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכהו בבלה" (דברי הימים ב' לג, י-יא), ובתיב: "וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו, ויפנע מאד מלפני אלהי אבותיו. ויתפלל אליו, ויעתר לו וישמע תחנונו, וישיבהו ירושלם למלכותו, וידע מנשה כי ה' הוא האלהים" (דברי הימים ב' לג, יב-יג).

תגו רבנו:

"שלשה באו בעלילה, אלו הו: קין,

עשו,

ומנשה.

"קין" - דכתיב: "גדול עוני מנשוא" ¹⁰²⁷ (בראשית ד, יג),

אמר לפניו: רבוננו של עולם, כלום גדול עוני מששים ריבוא שעתידין לחטוא לפניה, ואתה סולח להם!

"עשו" - דכתיב: "הברכה אחת היא לך אבי?!" ¹⁰²⁸ (בראשית כו, לח).

"מנשה" - בתחילה קרא לאלוהות הרבה, ולבסוף קרא לאלהי אבותיו."

רש"י

שבאו בעלילה. שלא באו לבקש לפני הקב"ה בתפלה אלא באו בעלילה שאמרו דברים של נצחון שאין להם תשובה:

הברכה אחת היא. וכי אין לך ברכה יותר תשובה ניצחות השיבו ועלתה לו:

מנשה. בא בעלילה שלא להתפלל למקום אלא לבסוף אם לא תושיעני מה הועיל לי שקראתי לך יותר משאר אלהות והיינו דכתיב ויכנע לפני (ה') אלהי אבותיו מכלל דעד השתא לפני אלוהות אחרים נכנע:

¹⁰²⁶ א בן שתיים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו חפצי בה. ב ויעש הרע בעיני ה' מתועבת הגוים אשר הודיש ה' מפני בני ישראל

¹⁰²⁷ ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא

¹⁰²⁸ ויאמר עשו אל אבי הברכה אחת הוא לך אבי ברבני גם אני אבי וישא עשו קלו ויבך

71. קא, ב

רס"י

תנא. כי אמרינן דהוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא בגבולין אבל במקדש לא שהרי בשם היו מברכין:
ובלשון עגה. אפילו במקדש לא לשון עגה לעז שאינו הוגה באותיותיו בלשון הקדש שלנו אלא שאר לועזין עגה לשון בלעגי שפה (ישעיה בח) מ"ר ל"א עגה לשון עוגה מקום שיש בו חבורת בני אדם שמדברין דברי חול גבולין קרי חוץ למקדש ואסור לפרש שם בן ארבעים ושתים בלשון עגה חוץ למקדש ואי עבד אין לו חלק אבל בלשון קדש אינו נענש כל כך ובמקדש הואיל ונהגו להזכיר פירושו אינו נענש:

"אבא שאול אומר:

אף ההוגה את השם באותיותיו - אין לו חלק לעולם הבא."

תנא:

"ובגבולין,

ובלשון עגה."

72. קא, ב - קב, א

"שְׁלֹשָׁה מְלָכִים, וְאַרְבַּעַת הַדְּיוֹטוֹת - אֵין לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.
 "שְׁלֹשָׁה מְלָכִים": יִרְבְּעִם,
 אַחָב,
 וּמִנְשֵׁה".

תְּנוּ רַבֵּנּוּ:

"יִרְבְּעִם" - שְׂרִיבַע עָם.

דְּבַר אַחֵר: "יִרְבְּעִם" - שְׁעֵשָׂה מְרִיבָה בְּעָם.

דְּבַר אַחֵר: "יִרְבְּעִם" - שְׁעֵשָׂה מְרִיבָה בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאַבְיָהֶם שְׁבַשְׁמִים.
 "בֵּן נִבְט" - שְׁנִיבֵט וְלֹא דָאָה".

תְּנֵא:

"הוּא נִבְט, הוּא מִיבָה, הוּא שְׁבַע בֵּן בְּכָרִי.

"נִבְט" - שְׁנִיבֵט וְלֹא דָאָה.

"מִיבָה" - שְׁנַת מַכְמֵךְ בְּבִנְיָן.

וַיְמָה שְׁמוֹ? שְׁבַע בֵּן בְּכָרִי שְׁמוֹ".

תְּנוּ רַבֵּנּוּ:

"שְׁלֹשָׁה נִיבְטוּ וְלֹא דָאוּ, וְאֵלוּ הֵן: נִבְט,

וְאַחִיתוֹפֵל,

וְאַיְצֵטְגִינִי פְרָעָה".

"נִבְט" - רָאָה אִישׁ שְׂיוֹצֵאת מֵאֲמָתוֹ,

הוּא סָבַר - אֵיהוּ מְלִיךְ,

וְלֹא הָיָא - יִרְבְּעִם הוּא דְנִפְקַ מִינְיָה.

"אַחִיתוֹפֵל" - רָאָה צְרַעַת שְׁזָרְחָה לוֹ עַל אֲמָתוֹ,

הוּא סָבַר - אֵיהוּ מְלִיךְ,

וְלֹא הָיָא - בֵּת שְׁבַע בְּתוֹ הוּא דְנִפְקָא מִינְהָ שְׁלֵמוֹה.

"אַיְצֵטְגִינִי פְרָעָה" - דְאָמַר רַבִּי הֵמָּא בְּרַבִּי הִנִּינָא:

מַאי דְכָתִיב: "הֵמָּה מִי מְרִיבָה"¹⁰²⁹ (במדבר כ, יג)?

הֵמָּה שְׂרָאוּ אִיְצֵטְגִינִי פְרָעָה וְטָעוּ.

רָאוּ שְׁמוֹשֵׁיעֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּמִים הוּא לֹקָה,

אָמַר: "כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ"¹⁰³⁰ (שמות א, כב),

וְהֵן לֹא יִדְעוּ שְׁעַל עֶסְקִי מִי מְרִיבָה לֹקָה.

וּמָנָא לֵן דְּלֵא אֲתִי לְעֵלְמָא דְאֲתִי?

דְּכָתִיב: "וַיְהִי בַדְּבַר הַזֶּה לַחֲטָאת בֵּית יִרְבְּעִם,

וְלַהֲכַחֲדִיד וְלַהֲשָׁמִיד מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (מלכים א' יג, לד),

"לַהֲכַחֲדִיד" - בְּעוֹלָם הַזֶּה,

"וְלַהֲשָׁמִיד" - לְעוֹלָם הַבָּא.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

מִפְּנֵי מָה זָכָה יִרְבְּעִם לְמַלְכוּת?

מִפְּנֵי שְׁהוֹכִיחַ אֶת שְׁלֵמוֹה.

וּמִפְּנֵי מָה נְעִנְשׁ?

מִפְּנֵי שְׁהוֹכִיחוּ בְּרַבִּים.

שְׁנֵאָמַר: "וַיְהִי הַדְּבַר אֲשֶׁר הָרִים יָד בְּמִלְכָּה,

שְׁלֵמוֹה בָּנָה אֶת הַמְּלוּא סָגַר אֶת פְּרִיץ עִיר דּוּד אָבִיו" (מלכים א' יא, כז).

רַבִּי
שְׂרִיבַע עָם. שְׂרִיבַץ אֶת יִשְׂרָאֵל
 וְהַשְּׂפִילִם:
עֵשָׂה מְרִיבָה בְּעָם. הָרִיבִם אֵלוּ
 עָם אֵלוּ בְּעֶסֶק עֲבוּדוֹת כּוֹכְבִים זֶה
 עוֹבֵד וְזֶה מוֹחָה בִידוֹ וּבֵאוּ לִידֵי
 מַחְלוּקַת:
שְׁנִיבֵט וְלֹא רָאָה. הִיָּה סָבוּר
 לַהֲבִיט יִפָּה וְלַעֲמוּד עַל דְּבַר עֵינֵי
 וְלֹא רָאָה שְׁטַעָה כְּדַאֲמַרִּינֵן לְקַמְּנָן
 רָאָה אִשׁ יוֹצֵאה מֵאֲמָתוֹ וְכוּ':
נַתְמַכְמֵךְ בְּבִנְיָן. שֶׁל מְצָרִים
 שְׁנַתְנוּוְהוּ בְּבִנְיָן בְּמַקּוֹם לְבָנָה
 כְּדַמְפְּרֵשׁ בַּאֲגָדָה שֶׁאֲמַר לוֹ מִשֵּׁה
 לַהֲקַבִּי"ה אֶתְהָה הָרַעוּת לַעַם הַזֶּה
 שְׁעַכְשֵׁיו אִם אֵין לָהֶם לְבָנִים
 מִשְׁמִינֵן בְּנֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּבִנְיָן
 אָמַר לוֹ הַקַּבִּי"ה קוֹצִים הֵם
 מְכַלִּין שְׁגָלוֹי לְפָנָי אֵילוּ הֵם חַיִּים
 הֵיוּ רַשְׁעִים [גְּמוּרִים] וְאִם תִּרְצָה
 תִּנְסֶה וְהוֹצִיא אֶחָד מֵהֵן הַלֵּךְ
 וְהוֹצִיא אֶת מִיכָה. לִי"א נַתְמַכְמֵךְ
 עֶסֶק בְּבִנְיָן עַד שְׁנַעֲשֶׂה מִךְ
 כְּדַאֲמַרִּינֵן (שׁוּטָה דָף י"א). כָּל
 הָעוֹסֵק בְּבִנְיָן מִתְמַסְכֵּן:
הוּא סָבַר אֵיהוּ מְלִיךְ. וְלִכְּנָן
 נִתְאֲמַץ שְׁבַע בְּנֵי בְּכָרִי וְקִבֵּץ כָּל
 יִשְׂרָאֵל אֵלָיו וְהִיָּה רוֹצֵה לְמַלּוּךְ
 כְּכַתִּיב בְּמַקְרָא:
אֵיהוּ מְלִיךְ. וְלִכְּנָן נַעֲשֶׂה יוֹעֵץ
 לְאַבְשָׁלוֹם כְּדִי שְׁתָּשׁוּב הַמְּלוּכָה
 מְדוּד לְאַבְשָׁלוֹם וּבִין כֵּךְ וּבִין כֵּךְ
 יִתְגַּלְגַּל הַדְּבַר וְתָשׁוּב אֵלָיו:
עַל מִי מְרִיבָה. שְׁבַעוֹן שֶׁאֲמַר
 שְׁמַעוּ נָא הַמּוֹרִים נַעֲנֵשׁ וְלֹא נִכְנַס
 לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל:
וּמָנָא לֵן דְּלֵא אֲתִי. יִרְבַּעִם לְעֵלְמָא
 דְּאֲתִי וְהָכִי נְמִי מְפָרֵשׁ לְקַמְּנָן
 בְּכַלְהוֹ שְׁלֵשָׁה מְלָכִים וְאַרְבַּעַת
 הַדְּיוֹטוֹת:
הוֹכִיחַ אֶת שְׁלֵמוֹה. כְּדַמְפְּרֵשׁ
 וְאֵזִיל דְאֲמַר דּוּד אֲבִיךָ וְכוּ':
וּמִפְּנֵי מָה נַעֲנֵשׁ שְׁהוֹכִיחוּ
בְּרַבִּים. לְבִישׁוֹ:
פְּרִץ פְּרָצוֹת בְּחוֹמָה כְּדִי שִׁיעֲלוּ.
 (וִירְדוּ) [וִיכְנַסוּ] בְּרִירוּחַ:

1029 הֵמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדַּשׁ בָּם
 1030 וַיִּצֵּו פְּרָעָה לְקַל עֲמוֹ לְאֲמַר כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תִּחַיֵּן

אָמַר לוֹ: דָּוִד אָבִיךָ - פֶּרִיץ פְּרָצוֹת בַּחוּמָה,
כְּדִי שִׁיעֲלוּ יִשְׂרָאֵל לְרֹגֶל,
וְאַתָּה - גְּדַרְתָּ אוֹתָם,
כְּדִי לַעֲשׂוֹת אֲנִיגְרָא לְבַת פֶּרְעָה!

וּמַאי "זוּהָ אֲשֶׁר הָרִים יָד בְּמִלְךָ"?

אָמַר רַב נַחֲמָן:
שְׁחַלֵּץ תְּפִילּוֹ בְּפָנָיו.

אָמַר רַב נַחֲמָן:

גְּסוֹת הָרוּחַ שְׁהִיָּה בּוֹ בִּירְבָעָם - טְרַדְתּוּ מִן הָעוֹלָם,
שְׁנַאָמַר: "וַיֹּאמֶר יִרְבָּעָם בְּלִבּוֹ: עֲתָה תִּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד.

אִם יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית ה' בִּירוּשָׁלַם,

וְשִׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל אֲדֹנָיהֶם אֶל רְחֻבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה,

וְהִרְגִנוּ וְשָׁבוּ אֶל רְחֻבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה" (מלכים א' יב, כו-כז),

אָמַר: גְּמִירֵי ד' "אִין יוֹשִׁיבָה בְּעִזְרָה אֵלָא לְמַלְכֵי בֵית יְהוּדָה בְּלִבְד",

כִּיּוֹן דְּחִזּוּ לִיהָ לְרְחֻבְעָם דִּי תִיב, וְאַנָּא קְאִימְנָא - סְבָרִי: הָא מֶלְכָּא, וְהָא עֲבָדָא,

וְאִי יִתִּיבְנָא - מוֹרְד בְּמַלְכוּת הוּאִי, וְקִטְלִין לִי וְאֶזְלוּ בְּתַרְיָה.

מִיָּד "וַיַּעֲזֵב הַמֶּלֶךְ, וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם:

רַב לָכֶם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם,

הִנֵּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלּוּךָ מֵאַרְצְךָ מִצְרַיִם.

וַיִּשָׂם אֶת הָאֹהֶב בְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֹהֶב נִתַן בְּדוֹן" (מלכים א' יב, כח-כט).

מַאי "וַיַּעֲזֵב"?

אָמַר רַב יְהוּדָה:

שְׁהוֹשִׁיב רִשְׁעָא אֲצֶל צְדִיק.

אָמַר לְהוֹ: חֲתַמְיָתוֹ עַל כָּל דְּעִבְדָּנָא?

אָמְרוּ לִיהָ: הֵיִן.

אָמַר לְהוֹ: מֶלְכָּא בְּעִנָּא לְמִיָּהוּ.

אָמְרוּ לִיהָ: הֵיִן.

כָּל דְּאִמְיָנָא לְכוּ עֲבִידְתּוּ?

אָמְרוּ לִיהָ: הֵיִן.

אֲפִילוּ לְמַפְלַח לַעֲבוּדָה זָרָה?

אָמַר לִיהָ צְדִיק: חָס וְחִלְלִיָּה!

אָמַר לִיהָ רִשְׁעָא לְצְדִיק: סְלָקָא דְעִתָּךְ דְּגִבְרָא כִּירְבָעָם פְּלַח לַעֲבוּדָה זָרָה!?

אֵלָא לְמִינְסִינְהוּ הוּא דְקָא בְּעֵי, אִי קְבָלִיתוּ לְמִימְרֵיהָ.

קבא,

וְאִף אַחֲרֵיהּ הַשִּׁילּוּנֵי טַעְמָה וְחִתָּם,

דְּהָא יְהוּא צְדִיקָא רַבָּה הוּא,

שְׁנַאָמַר: "וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוּא: יַעַן אֲשֶׁר הִטִּיבְתָּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי,

כָּמֹל אֲשֶׁר בְּלִבִּי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחֲאָב,

בְּנֵי רַבְעִים יִשְׁבוּ לָךְ עַל מִסַּא יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב' י, ל),

וְכִתְיָב: "וַיְהוּא לֹא שָׁמַר לְלַכַּת בְּתוֹרַת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכָל לִבְבוֹ,

לֹא סָר מֵעַל חֲטָאוֹת יִרְבָּעָם אֲשֶׁר הִחֲטִיֵּא אֶת יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב' י, לא).

מַאי גְרַמָּא לִיהָ?

אָמַר אַבְיִי:

בְּרִית כְּרוּתָה לְשַׁפְּתַיִם,

שְׁנַאָמַר: "אַחֲאָב עֲבַד אֶת הַבַּעַל מַעַט, יְהוּא יַעֲבֹדֵנוּ הַרְבֵּה" ¹⁰³¹ (מלכים ב' י, יח).

רַחֲמֵי

וַאֲתָה גִדְרַת אוֹתָם כְּדִי לַעֲשׂוֹת
אֲנִיגְרָא. כְּדִי שִׁכְנְסוּ בְשַׁעֲרִים
לִידְעֵמִי נִכְנַס כְּדִי לִגְבוּת מִס לְבַת
פֶּרְעָה מִיָּר לִיֵּא שִׁסְגַר הַשַּׁעֲרִים
וַעֲשֵׂה מַגְדֵּל לְבַת פֶּרְעָה עַל אַחַד
מִן הַשַּׁעֲרִים וְכוּלָם עוֹבְרִים דְּרַךְ
שֶׁם כְּדִי שִׁיְהִיו מִצּוּיִין עִמָּה
לְכַבְדָּה וְלַעֲבָדָה כָּל עֲבוּדוֹת בֵּית
הַמֶּלֶךְ קָרִי אֲנִיגְרָא לִיֵּא שֶׁהִיא
רְגִיל שְׁלֵמָה לְסוּגוֹר דְּלַתוֹת הַעוֹזֵרָה
וּמִצְנִיעַ מִפְתַּחְחוֹת בִּידוֹ וְדִרְכּוֹ שֶׁל
מֶלֶךְ לִישׁוֹן גִּי שְׁעוֹת בְּיוֹם וַיִּשְׂרָאֵל
עוֹמְדִין עַל הַעוֹזֵרָה עַד שִׁיעֲמוּד
הַמֶּלֶךְ וְאִמְרוּ לוֹ יִרְבָּעָם אֲתָה
רוֹצָה שִׁיתְנוּ לָךְ אֲנִיגְרָא לְבַת
פֶּרְעָה אֲשֶׁתְךָ שֶׁתָּתֵן לָהֶם
מִפְתַּחוֹת: (בֵּית) הַמְּלוּאָה אַחַת מִן
הַפְּרָצוֹת גִּדְרָה וּמְלוּאָה לְכוֹתֵל
הַחוּמָה וּבִנְיָה שֶׁם מַגְדֵּל לְבַת
פֶּרְעָה וְלֹאנִשִּׁים שְׁעוּבְדִין לָה לְעִיל
מֵהָאִי קָרָא כְּתִיב וִירַם יָד בְּמֶלֶךְ
כְּלוּמַר קָם בְּדַבְרִים כִּנְגַד הַמֶּלֶךְ
וּמִרְדּוֹ בּוֹ:

שְׁחַלֵּץ תְּפִילּוֹ בְּפָנָיו. שֶׁהִיא לוֹ
לְפָנוֹת לְצַד אַחַר מִפְּנֵי אִימַת
מַלְכוּתוֹ וְלַחְלוּץ שְׁלֵא בְּפָנָיו לִיֵּא
חוּלָץ תְּפִילּוֹ בְּפָנָיו לְבֵא לְהַתְרִיס
כִּנְגַדוֹ בַּחֲזָקָה:

חַלֵּץ תְּפִילּוֹ. אִין נִכּוֹן לְהִיּוֹת
בְּגִלוּי רֹאשׁ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ [וְהוּא
הַתְּחִיל בְּמִרְדּוֹ בַּכֶּךְ לְהִרְאוֹת
וְלוֹמַר לוֹ שְׂאִינוּ נוֹהַג כְּמֶלֶךְ]:

גְּמִירֵי דְאִין יוֹשִׁיבָה. הַלְכָה לְמִשְׁנֵי
מִסִּינַי וְלֹא מִקְרָא:

שְׁהוֹשִׁיב רִשְׁעָא אֲצֶל צְדִיק. וְאִמְרוּ
לָהֶם לְהַעֲמִיד לָהֶם צֶלֶם אַחַד
בְּבֵית אֵל וְאַחַד בְּדוֹן הַסִּכִּימוֹ
עִמוֹ:

אִמְרוּ לוֹ רִשְׁעָא לְצְדִיק. סְלָקָא
דְּעִתָּךְ גִּבְרָא כִּירְבָעָם פְּלַח
לַעֲבוּדוֹת כּוֹכְבִים אֵלָא לְנִסְיוֹנְהוּ
בְּעֵי אִם דְּעִתְנוּ שְׁלָם עִמוּ נִתְרַצָּה
בְּדַבָּר וְכַךְ הִיא מַטְעָה רִשְׁעָא
לְצְדִיק עַד שֶׁהִיוּ כּוֹלֵן חֲתוּמִים
שֶׁהֵן הִיוּ רוֹצִים וְשׁוֹב לֹא הִיוּ
יְכוּלִים לְחַזּוֹר בֵּהֶן:

וְאִף אַחֲרֵיהּ הַשִּׁילּוּנֵי טַעְמָה בְּדַבָּר.
דְּסַבְר לְנִסְיוֹנְהוּ אֲתֵי וְחִתָּם
בְּאוֹתוֹ מַעֲשָׂה:

שְׁנַאָמַר וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוּא וְגוֹ'
לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר וְכִתְיָב וַיְהוּא לֹא
שָׁמַר לְלַכַּת בְּתוֹרַת ה'. וְאִמְרִינוּ
מַאי גְרַמָּא לִיהָ וְאִמְרוּ רַבָּא
חֲוַתְמוּ שֶׁל אַחֲרֵיהּ הַשִּׁילּוּנֵי רֹאֵה
וְטַעְמָה מְכַלל דְּהוּא טַעְמָה:

רַבָּא אָמַר:

חֹתְמֵמוּ שֶׁל אַחֲרֵיהּ הַשִּׁילוּנֵי רָאָה, וְטָעָה.

כְּתִיב¹⁰³²: **"וְשִׁחַטְהָ שְׁטִים הַעֲמִיקוּ וְאֲנִי מוֹסֵר לְכֶלֶם"** (הושע ה, ב).

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: הֵם הַעֲמִיקוּ מִשְׁלִי, אֲנִי אֲמַרְתִּי: כֹּל שְׂאִינוּ עוֹלָה לְרַגֶּל - עוֹבֵר בַּעֲשָׂה, וְהֵם אָמְרוּ: כֹּל הָעוֹלָה לְרַגֶּל - יִדָּקֵר בַּחֲרָב.

"וַיְהִי בַעַת הַהִיא וַיִּרְבְּעוּ יַצָּא מִירוּשָׁלַם,

וַיִּמְצָא אֹתוֹ אַחֲרָיהּ הַשִּׁילוּנֵי הַנְּבִיא בְּדֶרֶךְ וְהוּא מִתְפַּסֵּה בְּשִׁלְמָה הַחֲדָשָׁה" (מלכים א' יא, כט).

תָּנָא מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי:

"עַת" - הִיא מְזוּמְנַת לְפוּרְעָנוּת."

"בַּעַת פְּקֻדָתָם יֵאבְדוּ"¹⁰³³ (ירמיה נא, יח).

תָּנָא מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי:

"עַת" - מְזוּמְנַת לְפוּרְעָנוּת."

"בַּעַת רִצּוֹן עֲנִיתִיר"¹⁰³⁴ (ישעיה מט, ח).

תָּנָא מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי:

"עַת" - מְזוּמְנַת לְטוֹבָה."

"וּבַיּוֹם פְּקֻדֵי וּפְקֻדָתֵי עֲלֵהֶם חֲטָאתָם"¹⁰³⁵ (שמות לב, לד).

תָּנָא מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי:

"עַת הִיא מְזוּמְנַת לְפוּרְעָנוּת."

"וַיְהִי בַעַת הַהִיא וַיִּרְדַּ וְהַיְדָה מֵאֵת אַחֲיוֹ"¹⁰³⁶ (בראשית לה, א).

תָּנָא מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי:

"עַת" - מְזוּמְנַת לְפוּרְעָנוּת."

"וַיֵּלֶךְ רַחֲבֵעָם שָׂכָם מִי שָׂכָם בָּא כָּל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךָ אֹתוֹ" (מלכים א' יב, א).

תָּנָא מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי:

"מְקוֹם מְזוּמָן לְפוּרְעָנוּת.

בְּשָׂכָם - עֵינֵנו אֵת דִּינָה,

¹⁰³² מוגה על פי הגהות הב"ח. בדפוס וילנא כתוב: "דְּכְתִיב" ויש שפרשו כגירסת הדפוס.

¹⁰³³ הַבֵּל הִמָּה מַעֲשֵׂה תַעֲתָעִים בַּעַת פְּקֻדָתָם יֵאבְדוּ

¹⁰³⁴ כַּה אָמַר ח' בַּעַת רִצּוֹן עֲנִיתִיר וּבַיּוֹם וְשִׁוְעָה עֲזוּרְתִיר וְאַצְרָךְ וְאַתְנַךְ לְבִרְתִּי עִם לְהַקִּים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחִלֹת שְׁמִמוֹת

¹⁰³⁵ וְעַתָּה לֶךְ נָחָה אֵת הָעָם אֶל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לֶךְ הִנֵּה מִלְאֲכֵי יֵלֶךְ לְפָנֶיךָ וּבַיּוֹם פְּקֻדֵי וּפְקֻדָתֵי עֲלֵהֶם חֲטָאתָם

¹⁰³⁶ וַיְהִי בַעַת הַהִיא וַיִּרְדַּ וְהַיְדָה מֵאֵת אַחֲיוֹ וַיֵּט עַד אִישׁ עֲדָלְמִי וְשָׁמוּ חִירָה

**בשכם - מנרו אחיו את יוסף,
בשכם - נחלקה מלכות בית דוד.**

"וירבעם יצא מירושלם"¹⁰³⁷ (מלכים א' יא, כט).

**אמר רבי חנינא בר פפא:
שיצא מפי תקה של ירושלים.**

**"וימצא אתו אחיה השילוני הנביא בדרך,
והוא מתפסה בשלמה חדשה ושיניהם לבדם בשדה"** (מלכים א' יא, כט).

מאי "בשלמה חדשה"?

**אמר רב נחמן:
בשלמה חדשה,
מה שלמה חדשה - אין בה שום דופי,
אף תורתו של ירבעם - לא היה בה שום דופי.**

**דבר אחר:
"שלמה חדשה" - שחידשו דברים שלא שמעה און מעולם.**

מאי "ושיניהם לבדם בשדה"?

**אמר רב יהודה אמר רב:
שכל תלמידי חכמים - דומין לפניהם כעשבי השדה.**

**ואיכא דאמר:
שכל טעמי תורה - מגולין להם בשדה.**

"לכן תתני שלוחים על מורשת גת בתי אכזיב לאכזיב למלכי ישראל" (מיכה א, יד).

**אמר רבי חנינא בר פפא:
יצאה בת קול ואמרה להן:
מי שהרג את הפלשתי והוריש אתכם גת - תתנו שלוחים לבניו?
"בתי אכזיב לאכזיב למלכי ישראל".**

**אמר רב חנינא בר פפא:
כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - כאילו גזל להקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל,
שנאמר: "גזל אביו ואמו, ואמר: 'אין פשע' - חבר הוא לאיש משחית" (משלי כח, כד),
ואין "אביו" אלא הקדוש ברוך הוא,
שנאמר: "הלא הוא אביו קנה"¹⁰³⁸ (דברים לב, ו),
ואין "אמו" אלא כנסת ישראל,
שנאמר: "שמע בני מוסר אביו ואל תטש תורת אמו" (משלי א, ח).**

מאי "חבר הוא לאיש משחית"?

חבר הוא לירבעם בן נבט, שהשחית ישראל לאביהם שבשמים.

רש"י

מפתקה של ירושלים. מכללה שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה:
מפתקה. כגון (בי"מ דף פו.) נפל פתקה מרקיעא כלומר מחזקת של ירושלים הכתוב וחתום בה:
מפתקה של ירושלים. מכללה שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה:
מפתקה. כגון (בי"מ דף פו.) נפל פתקה מרקיעא כלומר מחזקת של ירושלים הכתוב וחתום בה:
שום דופי. גימגום בגמי:
שחדשו. דרשו דברי תורה בין ירבעם לאחיה:
יצאה בת קול ואמרה. כשהמליכו את ירבעם:
מי שהרג. דוד:
את הפלשתי. ועיי' כן היה מוריש לכס גת לכן תתנו שלוחים לבניו שתעזבו מלכות בית דוד ותמליכו אחרים:
בתי אכזיב לאכזיב. למלכי בית דוד אתם מכזבים והלכתם אחר מלכי ישראל לפיכך תהיו נמסרין לאכזיב ביד עובדי כוכבים שהן שטי כזב:
אין אביו אלא הקב"ה שנאמר וכו'. ואין גזילה כלפי מעלה וכלפי כנסת ישראל אלא זו בלבד שמונע מלברך כנסת ישראל הוא גוזל להקב"ה שחכמים תקנו על כל דבר ודבר ברכה כדאמר התם (ברכות דף לה.) כל הטועם ואינו מברך נקרא גזלן שנאמר לה' הארץ ומלוואה:
כשתי מקלות המתיות זו את זו. כאדם שיש בידו מקל א' ומכה בו מקל אחר ומתיוזו ומשליכו ברחוק כך הדיח ירבעם את ישראל מאחרי ה' בעל כרחם:

¹⁰³⁷ ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם וימצא אתו אחיה השילוני הנביא בדרך והוא מתפסה בשלמה חדשה ושיניהם לבדם בשדה
¹⁰³⁸ הלא' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלאו הוא אביו קנה הוא עשור ויכוננו

רפ"י

מתוך קופה של בשר. כשיש לו הרבה לאכול הוא נוהם: **עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד.** לוקין על חטא עגל אחד שעשו במדבר: **ה'ג מכאן ואילך היו יונקין משלשה עגלים.** שנים מירבעם ושלישי של המדבר ולפי מה שכתוב בספרים שנים ושלשה עגלים ניחא כלומר משנים שעשה ירבעם ושלישי שנעשה במדבר ושלשה היינו שלישי כמו (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממנו וארבעה לא ידעתיים: **אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא.** לאו דוקא אלא כלומר דבר מועט מאד כמה שכף המשקל נוטה לצד זה יותר מצד זה ב"ב (דף פט.) כמה הוי הכרע ליטרא: **לאחר כ"ד דורות.** למעשה העגל: **פסוק זה.** דכתיב בעגל וביום פקדי והכא בימי צדקיה כשחרב הבית כתוב קרבו פקודות העיר קרב אותו מעשה שנאמר וביום פקדי וממעשה העגל עד צדקיה כ"ד דורות דבימי נחשון נעשה העגל צא וחשוב כמה דורות מנחשון עד צדקיה נחשון שלמון בנו בועז בנו עובד בנו ישי בנו דוד בנו שלמה בנו רחבעם בנו אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו יורם בנו אחזיה בנו יואש בנו אמציה בנו עוזיה בנו יותם בנו אחז בנו חזקיה בנו מנשה בנו אמון בנו יאשיהו בנו יהואחז ויהויקים בניו ומלכו זה אחר זה ודור אחד הם יהויכין בנו של יהויקים הרי כ"ד יהויקים לא סיים מלכותו שהוגלה לבבל עם החרש והמסגר והמליכו צדקיהו דודו במקומו והלכך לא קא חשיב צדקיה דור באפיה נפשיה דהוא מלך בדור כ"ד:

"וידה ירבעם את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה"¹⁰³⁹ (מלכים ב' יז, כא).

אמר רבי חנין:
כשתי מקלות המתזות זו את זו.

"ודי זהב"¹⁰⁴⁰ (דברים א, א).

אמרו דבי רבי ינאי:
אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא:
רבונו של עולם,

בשביל כסף וזהב שהשפעת להן לישראל, עד שיאמרו דיי - גרם להם לעשות להם אלהי זהב.

משל: אין ארי דורס ונוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר.

אמר רבי אושעיא:

עד ירבעם - היו ישראל יונקים מעגל אחד, מכאן ואילך - משנים ושלשה עגלים.

אמר רבי יצחק:

אין לה כל פורענות ופורענות שבאה לעולם, שאין בה אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא של עגל הראשון, שנאמר: **"וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם"**¹⁰⁴¹ (שמות לב, לד).

אמר רבי חנינא:

לאחר עשרים וארבעה דורות נגבה פסוק זה, שנאמר: **"ויקרא באזני קול גדול לאמר:**

קרבו פקדות העיר ואיש פלי משחתו בידו" (יחזקאל ט, א).

"אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרך הרעה"¹⁰⁴² (מלכים א' יג, לג).
מאי "אחר"?

אמר רבי אבא:

אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בה,

ואני אתה ובן ישי נטייל בגן עדן.

אמר לו: מי בראש?

בן ישי בראש.

אי הכי, לא בעינא.

¹⁰³⁹ פי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם בן נבט וידה ירבעם את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה
¹⁰⁴⁰ אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף מין פארן ובין תפל ולבן והצרות ודי זהב ועתה לה נחה את העם אל אשר דברתי לה הנה מלאכי ילך לפניך ויביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם
¹⁰⁴¹ אחר הדבר הזה, ב לא שב ירבעם מדרך הרעה וישב ויעש מקצות העם כהני כמות חפץ ומלא את ידו ויהי כהני כמות
¹⁰⁴²

73. קב, א-ב

רס"י

רבי אבהו הוה רגיל דהוה קא דריש ב"ש לְשֵׁנָה מְלָכִים".

חלש - קביל עליה דלא דריש,

קב, ב כיון אֲדַאֲתַּפַּח - הדר קא דריש.

אמר: לא קבילת עלך דלא דרשת בהו!?

אמר: אינהו מי הדרו בהו, דאנא אהדר בי?

רב אשי אוקי א"ש לְשֵׁנָה מְלָכִים",

אמר: למחר נפתח בחברין.

אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה,

אמר: 'חברך' ו'חבירי דאבוך' קרית לן!?

מהיכא בעית למישרא 'המוציא'?

אמר ליה: לא ידענא.

אמר ליה: מהיכא דבעית למישרא 'המוציא' לא גמירת, ו'חברך' קרית לן!?

אמר ליה: אגמריה לי, ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא.

אמר ליה: מהיכא דקרים בישולא.

אמר ליה: מאחר דחכימתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו לעבודה זרה?

אמר ליה: אי הות התם - הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי.

למחר אמר להו לרבנן: נפתח ברבנותא.

דהוה דריש בשלשה מלכים.
דהוה קאי במתניי דשלשה
מלכים אין להם חלק:

איתפח. נתרפא:

אמרו לו. תלמידיו לא קבלת
עילווך וכו':

אמר אינהו מי הדרו בהו.
מדרכם הרעה דאנא אהדר לי
מלדרוש:

אוקי אשלשה מלכים. אוקי
סיום הך פירקא עד שהגיעו לגי
מלכים:

אמר למחר נפתח בחברין. נדרוש
בחברינו שהיו תלמידי חכמים
כמותנו ואין להם חלק לעתיד:

א"ל. מנשה בחלום חברך וחברא
דאביך אנן. כלומר וכי סבור
אתה שנהיה חבירך וחבירי
דאבוך:

מהיכא בעית למשרא המוציא.
אינך יודע מאיזה מקום בפת
אתה צריך לבצוע המוציא:

וחבירך קרית לן. ואתה קורא
אותנו חבירך:

מהיכא דקרים בשולא. דרפתא
ממקום שנקרמין פניה של פת
בתנור דהיינו מלמעלה או
מסביבות הפת או משוליו אבל
באמצע לא שאם הביאו לפניו
פרוסה של לחם לא יהא בוצע
ומברך אלא משולי הפת ולא
מאמצעיתו ל"א מהיכא דקדים
כלומר מהיכא שמקדים לאפות
והיינו הך ל"א מהיכא דגמר
בשולא ממקום שהלחם אפוי
יפה ולא מאותו מקום שקורין
בשו"ל וראשון נראה:

הוית נקוט שיפולי גלימך. היית
מגבה שפת חלוקך מבין רגליך
כדי שתהא קל לרוץ והיית רץ
לשם מפני יצר עבודת כוכבים
שהיה שולט:

נפתח ברבנותא. נתחיל לדרוש
ברבותינו ולא אמר בחבירינו:

74. קב, ב

רפ"י

אח לשמים. רע לשמים כדאמרינן (מגילה דף יא.) באחשורוש אח וראש: **דכתוב ואח לצרה יולד.** [ווי לצרה] אלמא אח. לשון רעה ווי: **אב לעבודת כוכבים.** שהיה אוהבה ביותר דכתיב כרחם אב אלמא אב מרחם והני קראי בכדי נקט להו: **ויהי הנקל.** באחאב כתוב [כלומר קלות היו לאחאב כל חטאותיו של ירבעם]:

מפני מה תלה הכתוב בירבעם. דבכמה מקומות כתיב לא סר מכל חטאת ירבעם ולא כתיב אחאב אע"פ שהיה רשע ממנו: **תחלה לקלקלה.** שהיה מלך ראשון שהקדיח את תבשילו: **גם מזבחותם.** הכי רישיה דקרא בגלגל שוורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי: **משתינ בקיר.** ת"ח משית בקירות לבו: ומניין שכבד את התורה דכתיב והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם והיינו ספר תורה ועל זה השיבו את הדבר הזה לא אוכל לעשות:

"אחאב" - אח לשמים, אב לעבודה זרה.

"אח לשמים" - דכתיב: **"אח לצרה יולד"**¹⁰⁴³ (משלי יז, יז).
"אב לעבודה זרה" - דכתיב: **"מרחם אב על בניו"**¹⁰⁴⁴ (תהלים קג, ג).

"ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט"¹⁰⁴⁵ (מלכים א' טז, לא).

אמר רבי יוחנן:
 קלות שעשה אחאב - פחמורות שעשה ירבעם.
 ומפני מה תלה הכתוב בירבעם?
 מפני שהוא היה תחילה לקלקלה.

"גם מזבחותם פגלים על תלמי שדי"¹⁰⁴⁶ (הושע יב, יב).

אמר רבי יוחנן:
 אין לה כל תלם ותלם בארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב עבודה זרה, והשתחנה לה.

ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי?

דכתיב: **"והמרת לאחאב משתינ בקיר ועצור ועזוב בישראל"**¹⁰⁴⁷ (מלכים א' כא, כא),
"עצור" - בעולם הזה,
"ועזוב" - לעולם הבא.

אמר רבי יוחנן:
 מפני מה זכה עמרי למלכות?
 מפני שהוסיף ברה אחד בארץ ישראל,
 שנאמר: **"ויקח את ההר שמרון מאת שמר בכפרים כסף ויבן את ההר, ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון"** (מלכים א' טז, כד).

אמר רבי יוחנן:
 מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה?
 מפני שכביד את התורה, שניתנה בעשרים ושתים אותיות,
 שנאמר: **"וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה. ויאמר לו: מה אמר בן הדד: פספף וזהבך - לי הוא, ונשיך ובניך הטובים - לי הם... מי אם פעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך, והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו... ויאמר למלאכי בן הדד: אמרו לאדני המלך: כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה - אעשה, והדבר הזה - לא אוכל לעשות"**¹⁰⁴⁸ (מלכים א' כ, א-י).

1043 **בכל עת אהב הרע ואח לצרה יולד**
 1044 **מרחם אב על בניו רחם ה' על יראיו**
 1045 **ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אהבעל מלך צידנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו**
 1046 **אם גלעד אנו אף שוא היו בגלגל שוורים וזכו גם מזבחותם פגלים על תלמי שדי**
 1047 **הנני מביא אליך רעה ובערתי אחריו והמרת לאחאב משתינ בקיר ועצור ועזוב בישראל**
 1048 **א וכן הדד מלך ארם קבץ את כל חילו וישלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שמרון וילחם בה. ב וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה. ג ויאמר לו מה אמר בן הדד פספף וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם. ד ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי. ה וישבו המלאכים ויאמרו מה אמר בן הדד לאמר מי שלחתי אליך לאמר פספף וזהבך ונשיך ובניך לי תתן. ו מי אם פעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו. ז ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש פי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו. ח ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמעו ולוא תאבה. ט ויאמר**

מאי "מחמד עיניך"?

לאו, ספר תורה.

דילמא: עבודה זרה!

לא סלקא דעתך,

דכתיב: "ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם: אל תשמע ולוא תאבה" (מלכים א' כ, ח).

ודילמא: סבי דבהתא הוו,

מי לא כתיב: "ויישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל זקני ישראל" (שמואל ב' יז, ד),

ואמר רב יוסף: סבי דבהתא!

התם - לא כתיב: 'וכל העם',

הכא - כתיב: "וכל העם", דאי אפשר דלא הוו בהון צדיקי.

וכתיב: "והשיארתי בישראל שבעת אלפים,

כל המרפים אשר לא כדעו לבעל, וכל הפה אשר לא נשק לו" (מלכים א' יט, ח).

אמר רב נחמן:

אחאב - שקול היה,

שנאמר: "ויאמר ה': מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד?

ויאמר זה בכה, וזה אמר בכה" (מלכים א' כב, כ).

מתקיף לה רב יוסף:

מאן דכתיב ביה: "דק לא היה כאחאב אשר התמפר לעשות הרע בעיני ה',

אשר הסתה אתו איזבל אשתו" (מלכים א' כא, כה),

ותנינא: "בבבל יום היתה שוקלת שקלי זהב לעבודה זרה" -

ואת אמרת: שקול היה!?

אלא,

אחאב - וותרן בממונו היה,

ומתוך שהנהנה תלמידי חכמים מנכסיו - כיפרו לו מחצה.

"ויצא הרוח ויעמד לפני ה', ויאמר: אני אפתנו,

ויאמר ה' אליו: במה?

ויאמר: אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאי,

ויאמר: תפתה וגם תוכל, צא ועשה כן" (מלכים א' כב, כא-כב).

מאי "רוח"?

אמר רבי יוחנן:

רוחו של נבות היזרעאלי.

מאי "צא"?

אמר רבינא:

צא ממחיצתי,

שכן כתיב: "דבר שקרים לא ימון לנגד עיני"¹⁰⁴⁹ (תהלים קא, ז).

רס"י

ודילמא. מחמד עיניו היינו

עבודת כוכבים:

לא ס"ד. מדקאמרי ליה זקנים

לא תשמע ולא תאבה ואי עבודת

כוכבים מי הוו אמרו ליה הכי:

סבי דבהתא. זקנים שפלים

שהיו רשעים כמו שמצינו

באבשלום דקרי ליה לסבי

דבהתא זקנים:

שקול היה. מחצה עונות ומחצה

זכויות מדמהדרי כולי האי מי

יפתה את אחאב משמע דבקושי

גדול נענש:

רוחו של נבות. שלפי שהוא הרג

נבות היה רוחו מחזר לפתותו

ולחפילו:

למלאכי בן הדד אמרו לאדני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות וילכו המלאכים וישבהו דבר. י וישלח אליו בן הדד ויאמר כה ועשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי. 1049 לא ישוב בקרב ביתי עשה רמיה דבר שקרים לא ימון לנגד עיני

אמר רב פפא:

היינו דאמרי אינשי: "דפרע קיניה - מחריב ביתיה".

רפ"י

דפרע קיניה. קנאה הפורע נוקם חמתו וקנאתו מחריב ביתיה כרוח של נבות שנקם כעסו מאחאב ויצא ממחיצתו של הקב"ה:

קודר אזכרות. מוחק שמות שבתורה:

וכותב שם עבודת כוכבים תחתיהן. לפיכך היה מתחבא שאילו היה עושה בפרהסיא לא היו מניחין [אותו] לעשות כן קודר כמו (עירובין נח.) מקדרין בהרים לי (נוקב) [מחטט ונוקר]:

"ויעש אחאב את האשרה,

ויזסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל,

מכל מלמי ישראל אשר היו לפניו" (מלכים א' טז, לג).

אמר רבי יוחנן:

שכתב על דלתות שמרון: "אחאב כפר באלהי ישראל, לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל".

"ויבקש את אחזיהו וילקדוהו והוא מתחבא בשמרון"¹⁰⁵⁰ (דברי הימים ב' כב, ט).

אמר רבי לוי:

שהיה קודר אזכרות וכותב עבודה זרה תחתיהן.

¹⁰⁵⁰ ויבקש את אחזיהו וילקדוהו והוא מתחבא בשמרון ויבא אלו אל יהוא וימתו ויקברוהו מי אמרו בן יהושפט הוא אשר דרש את ה' בכל לבבו ואין לבית אחזיהו לעצור סח לממלכה

75. קב, ב

רפ"י

שנשה יה. ששכח הקב"ה :
 שהנשי. השכיח :
 מה אחאב אין לו חלק. כדאמרן
 עזוב לעולם הבא :

"מְנַשָּׁה" - שְׁנַשָּׁה יְה.

דְּבַר אַחַר :
 "מְנַשָּׁה" - שְׁהַנְּשִׂי אֶת יִשְׂרָאֵל לְאַבְיָהֶם שְׁבַשְׁמִים.

וּמְנַלְן דְּלֵא אֲתִי לְעֻלְמָא דְּאֲתִי?

דְּכַתִּיב: "בְּיַמֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשָּׁה בְּמַלְכוֹ וְחַמְשִׁים וְחַמְשִׁים שָׁנָה מְלַךְ בִּירוּשָׁלַם...
 וַיַּעַשׂ אֲשֶׁרָה פֶּאֶשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב מְלַךְ יִשְׂרָאֵל"¹⁰⁵¹ (מלכים ב' כא, א-ג),
 מָה אַחְאָב - אִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא,
 אַף מְנַשָּׁה - אִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

¹⁰⁵¹ א בן שתיים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמשים שנה מלך בירושלם ושם אמו חמצי בה. ב ויעש הרע בעיני ה' כתועבת הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל. ג וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה פאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו ללל אבא השמים ויעבד אתם

76. קב, ב - קג, א

רס"י

ושניהם. רבי יהודה דאמר יש לו חלק ורבנן דאמרי אין לו חלק: **בגלל מנשה דלא עשה תשובה**. והמשיכן כולן אחרי: **כאשר עשה אחאב**. דמשמע כשיעור השנים שחטא אחאב במלכו חטא מנשה והיינו כ"ב שנה שחטא בהם כנגד כ"ב שנים שמלך אחאב: **פשו להו ל"ג**. שעשה תשובה:

"שְׁלֹשָׁה מַלְכִים - אֵין לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.
"שְׁלֹשָׁה מַלְכִים": יִדְבְּעוּ,
אֲחָאב,
וּמְנַשָּׁה.

רבי יהודה אומר:
מְנַשָּׁה - יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא,

שְׁנָאֵמַר: "וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיַּעֲתֶר לוֹ"¹⁰⁵² (דברי הימים ב' לג, יג).

אמר רבי יוחנן:

וְשִׁנְיָהֶם מִקְרָא אֶחָד דְּרָשׁוּ:

שְׁנָאֵמַר: "וַנִּתְּתִים לְזַעֲזָה לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ בְּגִלְלֵי מְנַשָּׁה בֶן יִחְזַקְיָהוּ"¹⁰⁵³ (ירמיה טו, ד),
מִרְסַבְר: "בְּגִלְלֵי מְנַשָּׁה" - שְׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְאֵינְהוּ לֹא עֲבוּד,
וּמִרְסַבְר: "בְּגִלְלֵי מְנַשָּׁה" - דְּלֹא עֲבַד תְּשׁוּבָה.

קג, א

אמר רבי יוחנן:

כָּל הָאוֹמֵר: "מְנַשָּׁה אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא" - מְרַפָּה יְדֵיהֶן שֶׁל בְּעָלֵי תְּשׁוּבָה.

דְּתַנִּי תַנָּא קַמִּיה דְּרַבִּי יוֹחָנָן:

"מְנַשָּׁה עָשָׂה תְּשׁוּבָה וְשָׁלַשׁ שָׁנִים,
דְּבַתִּיב: "בֶּן שְׁתַּיִם עָשְׂרָה שָׁנָה מְנַשָּׁה בְּמַלְכוֹ,
וְחַמְשִׁים וְחַמֶּשׁ שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם..."
וַיַּעַשׂ הָרַע... וַיַּעַשׂ אֲשֶׁרָה כְּאֲשֶׁר עָשָׂה אֲחָאב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל"¹⁰⁵⁴ (מלכים ב' כא, א-ג).

1054 (מלכים ב' כא, א-ג).

כְּמָה מֶלֶךְ אֲחָאב?

עָשְׂרִין וְתַרְתִּין שָׁנִין.

מְנַשָּׁה כְּמָה מֶלֶךְ?

חַמְשִׁים וְחַמֶּשׁ.

דֵּל מִיַּנְיָהוּ עָשְׂרִים וְתַרְתִּין - פָּשׁוּ לָהּוּ תַלְתִּין וְתַלְתָּ.

¹⁰⁵² וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיַּעֲתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּהַנְתּוּ וַיִּשְׁיבְהוּ וַיּוֹשִׁיבֵהוּ בִירוּשָׁלַם לְמַלְכוּתוֹ וַיַּדַּע מְנַשָּׁה מִי ה' הוּא הָאֱלֹהִים

¹⁰⁵³ וַנִּתְּתִים לְזַעֲזָה לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ בְּגִלְלֵי מְנַשָּׁה בֶן יִחְזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר עָשָׂה בִירוּשָׁלַם

¹⁰⁵⁴ א בֶּן שְׁתַּיִם עָשְׂרָה שָׁנָה מְנַשָּׁה בְּמַלְכוֹ וְחַמְשִׁים וְחַמֶּשׁ שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם וְשָׁם אִמּוֹ חַפְצֵי בַה. ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כְּתוּעֵבַת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. ג וַיִּשָּׁב וַיִּכַּן אֶת הַבְּמֹת אֲשֶׁר אֲבַד חִזְקִיָהוּ אָבִיו וַיִּקַּם מִזְבַּחַת לְבַעַל וַיַּעַשׂ אֲשֶׁרָה כְּאֲשֶׁר עָשָׂה אֲחָאב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְכָל אֲבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבַד אֹתָם

77. קג, א

רָפ"י

וישמע אליו ויחתר לו. ומבחוץ כתיב ויעתר לו כך שמעתי: מדת הדין. היתה מעכבת שלא להקביל פני מנשה בתשובה ועשה הקב"ה מחתרת ברקיע ופשט ידו וקבלו בלא ידיעת מדת הדין:

מאי דכתיב בראשית ממלכות יהויקים ובראשית ממלכת צדקיה. מ"ט כתיב בהני בראשית יותר מאחריני:

וכי עד האידינא לא הוה מלכי. ואי משום תחלת ממלכתו קאמר ה"ל למכתב בשנה ראשונה למלכותו אלא להכי שני קרא בדיבוריה וכתב בראשית ללמדך מעשה בראשית היה בימי יהויקים שבקש הקב"ה להחזיר את עולמו לתהו ובהו כמו שהיה מבראשית:

כיון שנתסכל בדורו. של יהויקים שהיו צדיקים שעדיין לא גלו החרש והמסגר: **דורו של צדקיהו.** היו רשעים שכל הצדיקים הגלו כבר עם יהויכין:

איש חכם נשפט. זה הקב"ה שנקרא ה' איש מלחמה (שמות טו) איש אויל אלו מלכים שבסמוך אחו ואמציה ורגז ושחק ואין נחת בין שהוא כועס עמהם בין שהוא שוחק עמהם אינן יראין מלפניו ואינם חתים לחזור למוטב:

בכי ליה למר כו'. לאו דוקא נקט מר אלא משום דהכי מילי דאינשי כשהוא חכם כשהוא רוצה להישפט ולהתוכח עמהן בין שהוא שוחק עליהם בין שהוא כועס עמהן אינם יראים מלפניו ואינם חתים לחזור למוטב:

מקום שהיו מחתכין בו. ודורשין הלכות נהפך למושב לצים של שרי מלך בבל:

בשער התוך. לשון חותך והיינו בהר הבית ובעזרה ששם היו יושבים סנהדרין וכדאמר בעלמא (לעיל דף פו: ג') בתי דינין היו שם אחד בלשכת הגזית ואחד על פתח העזרה ואחד על פתח הר הבית:

קולתיה תלא. כלומר במקום שהיו חותכין הלכות בו דנין שרי בבל דינים שלהם:

באתרא דמריה תלא זייניה. מקום. שהאדון תולה כליו: **קולבא רעיא.** נבל רועה:

קולתיה תלא. כדו תלה לשם כמו (בראשית כד) כדה דמתרגמינן קולתא. ל"א קודתיה מקדתו כמו (סוטה דף ט.) מקדה של חרס:

אמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

מאי דכתיב: **"וישמע אליו ויחתר לו"** ¹⁰⁵⁵ (דברי הימים ב' לג, יג)? **"וייעתר לו"** מיבעי ליה ¹⁰⁵⁶!

מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע, כדי לקבלו בתשובה, מפני מדת הדין.

אמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

מאי דכתיב: **"בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו"** ¹⁰⁵⁷ (ירמיה כו, א),

וכתיב: **"בראשית ממלכת צדקיהו"** ¹⁰⁵⁸ (ירמיה כח, א)?

וכי עד האידינא לא הוה מלכי?!

אלא בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתהו ובהו בשביל יהויקים, נסתכל בדורו ונתקרה דעתו.

בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתהו ובהו בשביל דורו של צדקיהו, נסתכל בצדקיהו ונתקרה דעתו.

בצדקיהו נמי כתיב: **"ויעש הרע בעיניו ה"** ¹⁰⁵⁹ (מלכים ב' כד, יט)!

שהיה בידו למחות ולא מיחה.

אמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

מאי דכתיב: **"איש חכם נשפט את איש אויל, ורגז ושחק ואין נחת"** (משלי כט, ט)?

אמר הקדוש ברוך הוא:

כעסתי על אחו ונתתיו ביד מלכי דמשק,

זיבח וקייטר לאלהיהם,

שנאמר: **"זיבח לאלהי דמשק המים בו,**

ויאמר מי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אתם, להם זיבח ויעזרוני,

והם היו לו להבשילו ולכל ישראל" (דברי הימים ב' כח, כג).

שחקתי עם אמציה ונתתי מלכי אדום בידו,

הביא אלהיהם והשתחוה להם,

שנאמר: **"ויהי אחרי בוא אמציהו מהפזת את אדומים,**

ויבא את אלהי בני שעיר,

ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה ולהם יקטר" (דברי הימים ב' כה, יד).

אמר רב פפא:

היינו דאמרי אינשי: **"בכני ליה למר דלא ידע,**

חייכי למר דלא ידע,

ווי ליה למר דלא ידע בין טב לבייש".

"ויבאו כל שרי מלך בכל וישבו בשער התוך" ¹⁰⁶⁰ (ירמיה לט, ג).

אמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

מקום שמחתכין בו הלכות.

אמר רב פפא:

היינו דאמרי אינשי: **"באתרא דמריה תלא ליה זייניה - תמן קולבא רעיא קולתיה תלא"**.

¹⁰⁵⁵ ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו וישיבהו ויושלם למלכותו וידע מנשה פי ה' הוא האלהים

¹⁰⁵⁶ אצלנו בתנ"ך אין קרי וכת"ב. עיין בשוטנשטיין בהערה 4 שמאריך ומסכם הענין

¹⁰⁵⁷ בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה מאת ה' לאמר

¹⁰⁵⁸ ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיהו מלך יהודה בשנה הרבעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן עוזר הנביא אשר מנבעון בבית ה' לעיני הפהנים וכל העם לאמר

¹⁰⁵⁹ ויעש הרע בעיני ה' וכל אשר עשה יהויקים

¹⁰⁶⁰ ויבאו כל שרי מלך בכל וישבו בשער התוך ורגל שר אצר סמגור ובו שר סכים רב סריס ורגל שר אצר רב מג וכל שארית שרי מלך בכל

78. קג, א-ב

רס"י

(סימן: על שדה בתים לא תאונה).

אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא:

מאי דכתיב: "על שדה איש עצל עברתי, ועל פרם אדם חסר לב."

והנה עלה כלו קמשונים, פסו פניו חרלים, וגדר אבניו נהרסה" (משלי כד, ל-לא)?

"על שדה איש עצל עברתי" - זה אהו.

"ועל פרם אדם חסר לב" - זה מנשה.

"והנה עלה כלו קמשונים" - זה אמון.

"פסו פניו חרלים" - זה יהויקים.

"וגדר אבניו נהרסה" - זה צדקיהו, שגזר בית המקדש בימיו.

ואמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא:

ארבע פיתות אין מקבלות פני שכניה: פת לצים,

פת שקרנים,

פת חניפים,

פת מספרי לשון הרע.

"פת לצים" - דכתיב: "משך ידו את לצצים"¹⁰⁶¹ (הושע ז, ה).

"פת שקרנים" - דכתיב: "דבר שקרים לא יכון לנגד עיני"¹⁰⁶² (תהלים קא, ז).

"פת חניפים" - דכתיב: "כי לא לפני חנה יבוא"¹⁰⁶³ (איוב יג, טז).

"פת מספרי לשון הרע" - דכתיב: "כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגדף רע" (תהלים ה, ה),

צדיק אתה, ולא יהיה במגורך רע.

ואמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא:

מאי דכתיב: "לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך" (תהלים צא, י)?

"לא תאנה אליך רעה" - שלא ישלוט בהן יצר הרע.

"ונגע לא יקרב באהלך" - שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שתבא מן הדרך.

דבר אחר:

"לא תאנה אליך רעה" - שלא יבעתוך חלומות רעים ורהורים רעים.

"ונגע לא יקרב באהלך" - שלא יהא לך בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים,

כגון ישו הנוצרי.

עד כאן - ברכו אביו,

מכאן ואילך - ברכתו אמו:

"כי מלאכיו יצוה לך לשמרה בכל דרכיך."

על פנים ישאונה ... על שחל ופתן תדרך"¹⁰⁶⁴ (תהלים צא, יא-יג),

עד כאן - ברכתו אמו,

מכאן ואילך - ברכתו שמים:

"כי בי חשק ואפלטוהו אשגבהו מי ידע שמי."

יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו.

אך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי" (תהלים צא, יד-טז).

והנה עלה כולו קמשונים זה אמון. שהעלה שממית ע"ג המזבח לקמן:

כסו פניו חרולים זה יהויקים. שכסה פניו מאורו של הקב"ה כדאמר לקמן כלום אנו צריכים אלא לאורו יטול אורו:

על שדה איש עצל עברתי זה אחז. ולהכי קרי ליה עצל שחתם את התורה ובטל את העבודה לקמן:

ועל פרם אדם חסר לב זה מנשה. שקדר אזכרות והרס את המזבח (ל"א) חרולים אורטיג"ש:

זה צדקיהו. שהיה צדיק ונהרס בית המקדש בימיו:

משך ידו את לוצצים. משך הקב"ה את ידיו מן הלוצצים שלא להתקרב אצלם:

לא יגורף רע. היינו מספרי לשון הרע דכתיב בתריה תאבד דוברי כזב איש דמים וגוי ועוד דכתיב בתריה הוות קבר פתוח גרונם וגוי:

שלא תמצא אשתך ספק נדה וכו'. והיינו באהלך באשתך כדאמר"י אין אהלו אלא אשה ובשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימצא את אשתו ספק נדה יותר מנדה ודאית שעל ספק הוא מיצר ויצרו תקפו ואומר טהורה היא ועל חנם אני מונע:

עד כאן ברכו אביו. דוד אביו לשלמה בנו מסתמא לפי ענין הברכות יש לידע סדור ברכות שכן דרך האב בדברים האלו בספק נדה וביציה"ר ובהרהורים רעים ובבנים ותלמידים שלא יקדיחו תבשילם ברבים אבל אשה אינה נותנת דעת בכך אלא מהמרכת הלב שיש לה מתפללה על בנה שינצל מאבן נגף ומרוחין ושדין לפיכך קא דריש לפי הענין שאלו ברכות ברכתו אמו כי מלאכיו יצוה לך מ"ר ועוד משום דכתיב כי מלאכיו משמע ליה דסליק ענין אחד דברכה ומכי מלאכיו עד כי בי חשק סליק חד ענין הלכך מוקים דמי לדמי דע"כ ברכו אביו וכו'. מ"ר:

כי בי חשק. לא שייך אלא ברבונא דעלמא כלומר אותו שחפץ בי וביראתי אפלטוהו:

קגב

¹⁰⁶¹ יום מלכנו החלו שרים חמת מינו משך ידו את לצצים

¹⁰⁶² לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה דבר שקרים לא יכון לנגד עיני

¹⁰⁶³ גם הוא לי לישועה מי לא לפני חנה יבוא

¹⁰⁶⁴ יא כי מלאכיו יצוה לך לשמרה בכל דרכיך. יב על פנים ישאונה פן תגף באבן רגלך. יג על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין

79. קג, ב

רש"י

ע' שברשעים תלויה. שאינה כתובה בשיטת אותיות התיבה אלא תלויה היא למעלה ונראה ככתוב רשים: **כיון שנעשה אדם רש מלמטה.** שיש לו שונאין ואין רוח הבריות נוחה הימנו: **נעשה רש מלמעלה.** בידוע ששונאין אותו מלמעלה להכי כתוב רשים שני מיני רשות: **ולא נכתביה.** לעי"ן כלל: **משום כבודו של דוד.** שאין הדבר נוהג בצדיקים ודוד היו לו שונאים הרבה: **ונחמיה בן חכליה.** שהיו לו שונאים הרבה מנכרים שמבקשין להרגו על שהיה בונה בית המקדש כדכתיב בעזרא (נחמיה ד) ואחת מחזקת השלח וגוי ל"א היו לו קנאים מישראל דכתיב (שם ז) רבים ביהודה בעלי שבועה לו כי הוא חתן לשכניה בן ארח שהיו מבזין אותו. בקדושין (דף ע.) מפרש להאי קרא ולהכי איכתבא לומר שברשעים אמרינן ולא בצדיקים: **היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים.** ספר ויקרא היה מחדש בו כל שנה ושנה ודורשו מפלפלו: **לא חיינן.** לא יחיו לעולם הבא עם הצדיקים ואין נדונין נמי בגיהנם ודוקא קאמר מלכי ישראל אבל שלמה וצדקיה מבית דוד אתו ואף על גב דכתיב בהו ויעש הרע חיינן הן לעתיד: **אחז ואחזיה.** ממלכי יהודה וקים להו שהיו רשעים ואמון ויהויקים לא חשיב ואף על גב דהוו רשעים מאד כדלקמן בהנהו קים להו דחיינן:

אמר רבי שמעון בן לקיש:

מאי דכתיב: **"וימנע מרשעים אדם וזרוע רמה תשבר"** (איוב לח, טו)? מפני מה עי"ן של **"רשעים"** תלויה? כיון שנעשה אדם רש מלמטה - נעשה רש מלמעלה.

ולא נכתביה כלל!

רבי יוחנן ורבי אלעזר,

חד אמר: מפני כבודו של דוד, וחד אמר: משום כבודו של נחמיה בן חכליה.

תנו רבנן:

"מנשה היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו, אחאב - שמנים וחמשה, ירבעם - מאה ושלשה".

תניא:

"היה רבי מאיר אומר:

אבשלום - אין לו חלק לעולם הבא,

שנאמר: "וימו את אבשלום וימיתו"¹⁰⁶⁵ (שמואל ב' יח, טו),

"וימיתו" - בעולם הזה,

"וימיתו" - לעולם הבא".

תניא:

"רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי מאיר:

אחז,

ואחזיה,

וכל מלכי ישראל שכתוב בהן: "ועש הרע בעיני ה'" - לא חיינן, ולא נידונין".

80. קג, א-ב

רפ"י

הורג את כולן. שהיו נבקעין בכבוד המשאוי: **כמי"ז שהרג ישעיה**. ואהא קאמר קרא מלא את ירושלים פה לפה שנשמתו של צדיק שקולה כמו שמלא את ירושלים חללים: **כתוב**. (במלכים) [דה"ב לנ] וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים: וכתוב והעמיד את **ולבסוף עשה**. מנשה לאותו דמות ד' פרצופים: **כדי שתראה שכינה מכל צד**. שתכנס להיכל תראה פרצוף כנגדו ותכעוס: **מלהשתרר עליו שני רעים**. שכינה ודמות הפרצוף: **מצע**. בית המקדש: **תעשה לו מסכה צרה**. כאשה שנעשית צרה לחברתה:

"וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה, לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה'" (מלכים ב' כא, טז).

הכא תרגימו: שהרג ישעיה.

במערבא אמרי: ישעיה צלם משאוי אלף בני אדם, ובכל יום ויום הורג את כולם.

כמאן אזלא הא דאמר רבה בר בר חנה: שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כולו?

כמאן דאמר: ישעיה הרג.

כתביב: "פסל" ¹⁰⁶⁶ (דברי הימים ב' לג, ז), וכתביב: "פסילים" ¹⁰⁶⁷ (דברי הימים ב' לג, יט)!

אמר רבי יוחנן: בתחלה - עשה לו פרצוף אחד, ולבסוף - עשה לו ארבעה פרצופים, כדי שתראה שכינה ותכעוס.

אחו - העמידו בעליה, שנאמר: "ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחו" ¹⁰⁶⁸ (מלכים ב' כג, יב).

מנשה - העמידו בהיכל, שנאמר: "וישם את פסל האשרה אשר עשה, בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו, בבית הזה ובירושלים אשר בחרתי מכל שבטי ישראל, אשים את שמי לעולם" (מלכים ב' כא, ז). אמון - הכניסו לבית קדשי הקדשים, שנאמר: "מי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה מהתמנס" (ישעיה כח, כ).

מאי "מי קצר המצע מהשתרע"?

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: "מי קצר המצע" זה, מלהשתרר עליו שני רעים כאחד.

מאי "והמסכה צרה"?

אמר רבי שמואל בר נחמני: רבי יוחנן, כי הוה מטי להאי קרא - הוה קא בכי: מי שכתב בו: "מנס פנד מי הים" ¹⁰⁶⁹ (תהלים לג, ז) - תעשה לו "מסכה צרה"!

אחו - בטל את העבודה, וחתם את התורה, שנאמר: "צור תעודה חתום תורה בלמדי" (ישעיה ח, טז). מנשה - קדר את האזכרות,

1066 וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלים אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם
 1067 ותפלתו והעתר לו וכל חטאתו ועולו והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפניו והנעו הנם כתובים על דברי חז"ל
 1068 ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחו אשר עשו מלכי יהודה ואת המזבחות אשר עשה מנשה בשתי חצרות בית ה' נתן המלך ודרך משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון
 1069 מנס פנד מי הים נתן באצרות תהומות

והרס את המזבח.
 אמון - שרף את התורה,
 והעלה שממית על גבי המזבח.

אחז - התיר את הערוה.
 מנשה - בא על אחותו.
 אמון - בא על אמו,

שנאמר: **"מי הוא אמון הרבה אשמה"**¹⁰⁷⁰ (דברי הימים ב' לג, כג).

רבי יוחנן ורבי אלעזר,
 חד אמר: ששרף את התורה,
 וחד אמר: שבא על אמו.

אמרה לו אמון: כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו?
 אמר לה: כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי!

כי אתא יהויקים, אמר: קמאי לא ידעי לארגוזי,

כלום אנו צריכין אלא לאורו?

יש לנו זהב פרויים שאנו משתמשין בו,
 יטול אורו!

אמרו לו: והלא כסף וזהב שלו הוא,

שנאמר: **"לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות"** (חגי ב, ח)!

אמר להם: כבר נתנו לנו,

שנאמר: **"השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם"** (תהלים קטו, טז).

רש"י

העלה שממית. קורי עכביש
 שבטל עבודה מכל וכל עד שארגו
 עכביש קוריהן ע"ג המזבח:

היתר. נעשה לו כהיתר:

ממקום שיצאת משם. מקום
 שאדם יוצא ממנו שבע הוא ממנו
 ואינו מתאוה להנאת אותו
 מקום:

קמאי לא ידעי לארגוזי. מלכים
 ראשונים שלפנינו לא היו יודעים
 להכעיס המקום כמו שהוא חרף
 ואמר כלום אנו צריכין אלא
 לאורו שמאיר לנו השמש יבא
 ויטול אורו:

שאנו משתמשין בו. שמאיר
 ביותר:

אמרו לו. בני דורו והלא כסף וכו'
 דבני דורו צדיקים היו כדאמרן
 נסתכל בדורו של יהויקים
 ונתקרה דעתו:

81. קג, ב

רס"י

מפני מה לא מנו את יהויקים.
 בהדי הנך שאין להם חלק לעולם
 הבא:
**משום דכתיב ויתר דברי
 יהויקים.** בתמיהה משום דכתיב
 ביה רשע כזה לא מנאוהו:
שם עבודת כוכבים על גופו.
 מתוך שהיה אדוק בה:
שם שמים. משום בזיון:
במלכים לא שמעתי. מפני מה
 לא מנו את יהויקים:
בהדיוטות שמעתי. מפני מה לא
 מנו מיכה בהדי ארבעה הדיוטות
 דמתניתין:
פתו מצויה לעוברי דרכים. שהיו
 כל העולם מתארחין אצלו
 כדכתיב (במקרא) כל העובר ושב
 אל הלויים זה מיכה:
זה פסלו של מיכה. כשכתב משה
 את השם והשליכו על נילוס
 להעלות ארונו של יוסף בא מיכה
 ונטלו בהחבא והיינו דכתיב ועבר
 בים צרה כשהעביר הקדוש ברוך
 הוא לישראל עבר מיכה עמהם
 שבידו השם לעשות העגל ל"א
 מיכה עשה פסל והביאו עמו
 כשעברו ישראל הים:
גרב. מקומו של מיכה בגרב הוה
 פסלו של מיכה קבוע ובשילה
 היה המשכן:
לדוחפו. למיכה:
ועל דבר זה. על פסלו של מיכה
 שלא מיחו ישראל בידו נענשו
 אנשי פילגש בגבעה שנפלו ביד
 בנימין והרגו מהם ארבעים
 אלף:

אמר ליה רבא לרבה בר מרי:
 מפני מה לא מנו את יהויקים?
 משום דכתיב ביה:

"ויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר עשה והנמצא עליו"¹⁰⁷¹ !? (דברי הימים ב' לו, ח).

מאי "הנמצא עליו"?

רבי יוחנן ורבי אלעזר,
 חד אמר: שחקק שם עבודה זרה על אמתו,
 וחד אמר: שחקק שם שמים על אמתו.

אמר ליה:

במלכים - לא שמעתי,

בהדיוטות - שמעתי.

מפני מה לא מנו את מיכה?

מפני שפתו מצויה לעוברי דרכים,

שנאמר: "כל העובר ושב אל הלויים"¹⁰⁷² (שופטים יז, ח; יח, ב).

"ועבר בים צרה והכה בים גלים"¹⁰⁷³ (זכריה י, יא).

אמר רבי יוחנן:

זה פסלו של מיכה.

תניא:

"רבי נתן אומר:

מגרב לשילה - שלשה מילין,

והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה.

בקשו מלאכי השרת לדוחפו,

אמר להן הקדוש ברוך הוא: הניחו לו, שפתו מצויה לעוברי דרכים.

ועל דבר זה נענשו אנשי פלגש בגבעה.

אמר להן הקדוש ברוך הוא: בכבודי - לא מחיתם,

על כבודו של בשר ודם - מחיתם!?"

¹⁰⁷¹ ויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר עשה והנמצא עליו הנם מתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה וימלך יהויכין בנו תחתיו

¹⁰⁷² אין כזה פסוק, אך פסוק עם משמעות זו יש:

וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה לגור באשר ימצא ויבא הר אפרים עד בית מיכה לעשות דרכו

וישלוהו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל מצרעה ומאשתאל לרגל את הארץ ולחקרה ויאמרו אלהם לנו חקרו את הארץ ויבאו הר אפרים עד בית מיכה וילינו

שם

¹⁰⁷³ ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאר והורד גאון אשור ושיבט מצרים יסור

82. קג, ב - קד, א

רָש"י

לגימה. אכילה שמאכילין אורחים:

שתי משפחות. עמון ומואב שלפי שלא קדמו ישראל בלחם ובמים נכתב שלא יבאו בקהל:

מעלמת עינים מן הרשעים. מעלמת מעיני המקום שלא להביט ברשעו לשלם לו כדרכו הרעה אלא עושה כאילו אינו רואה במעשיו:

עמון ומואב. קרובין לישראל שבאו מלוט בן אחי אברהם ורחקן המקום שלא יבאו בקהל ל"א קרובין ממש ליכא למימר דהא מדין מבני קטורה היו בני אברהם וקרובים היו בני מדין לישראל יותר מעמון ומואב שהם בני אברהם אלא עמון ומואב שכנים וקרובים היו לארץ ישראל ומדין רחוקים להם היו:

וישבו בלשכת הגזית. ממשפחות סופרים והאי קרא מפרש ליה כולי בסיפרי בפרשת ויאמר משה לחובב:

המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב. וקינים אלו בניו של יתרו דכתיב ובני קיני חותן משה ובניו של יתרו הן הן בניו של רכב דכתיב הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וכתוב (ירמיה לה) ולבית הרכבים אמר ירמיהו כי כה אמר ה' [וגוי] יען אשר שמעתם [על] מצות [יהונדב] אביכם [וגוי] לא יכרת איש ליונדב בן רכב [עומד] לפני כל הימים ואמרין בסיפרי אפשר נכרים הם ונכסין להיכל והרי כל ישראל לא נכנסו להיכל אלא שהיו יושבין בסנהדרין ומורין בדברי תורה. מ"ר:

ממיכה. דאמרין לעיל הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים:

ומשרה שכניה על נביאי הבעל מחברו של עדו הנביא. דעדו הנביא נתנבא על מזבח בית אל שיחרב מפני שהעמיד בו ירבעם צלמים דכתיב (במ"א יט) והנה איש האלהים בא מיהודה וגו' ויאמר מזבח מזבח ומפרש בסדר עולם דהיינו עדו הנביא ובא נביא השקר והטעהו לעדו והשיבו לבית אל והעבירו על מצות הקב"ה שאמר לו לא תשוב לבית אל והאכילו ובזכות שהאכילו שרתה עליו שכניה שנאמר ויהי דבר ה' אל האיש הנביא אשר השיבו להאכילו אצלו:

ושגגתה עולה זדון. שהרי מצינו ביהונתן ששגג ולא הלוחו לדוד שתי ככרות ונענש דאמר רב יהודה וכו':

לווהו. לשון לוייה: **לא נהרגה נוב.** שלא היה צריך דוד לשאול לחם מכהני נוב ולא היה דואג מלשין עליהם: **ולא היה שאול נהרג.** על אותו עון:

אמר רבי יוחנן משום **רבי יוסי בן קסמא:** גדולה לגימה, שהרחיקה שתי משפחות מיישראל, שנאמר: **"על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים"**¹⁰⁷⁴ (דברים כג, ד-ה).

ורבי יוחנן דידיה אמר:

מרחקת - את הקרובים,

ומקרבת - את הרחוקים,

ומעלמת עינים - מן הרשעים,

ומשרה שכניה - על נביאי הבעל,

ושגגתו - עולה זדון.

קד, א "מרחקת את הקרובים" - מעמון ומואב.

"ומקרבת את הרחוקים" - מיתרו.

דאמר רבי יוחנן:

בשכר **"קראן לו ויאכל לחם"**¹⁰⁷⁵ (שמות ב, כ) - וכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית,

שנאמר: **"ומשפחות סופרים ישיבי יעבין, תרעתים, שמעתיים, שוקתיים,**

המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב" (דברי הימים א' ב, נה),

וכתיב התם: **"ובני קיני, התן משה, עלו מעיר התמרים את בני יהודה,**

מדבר יהודה אשר בנגב ערד, וילך וישב את העם" (שופטים א, טז).

"ומעלמת עינים מן הרשעים" - ממיקה.

"ומשרה שכניה על נביאי הבעל" - מחבירו של עדו הנביא,

דכתיב: **"ויהי הם ישיבים אל השלחן,**

ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו"

(מלכים א' יג, כ).

"ושגגתה עולה זדון" -

דאמר רב יהודה אמר רב:

אלמלי הלוחו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם - לא נהרגה נוב עיר הפהנים,

ולא נטרד דואג האדמי,

ולא נהרג שאול ושלשת בניו.

¹⁰⁷⁴ "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'... על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים"

¹⁰⁷⁵ ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתם את האיש קראן לו ויאכל לחם

83. קד, א

רס"י

ומפני מה לא מנו את אָחוּ?

אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה בַּר אֲבָא:

מִפְּנֵי שְׁמוּטָל בֵּין שְׁנֵי צְדִיקִים, בֵּין יוֹתֵם לְחֻזְקֵיהוּ.

רַב יוֹסֵף אָמַר:

מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לוֹ בְּשֵׁת פָּנִים מִיִּשְׁעֵיהוּ,

שְׁנֵי אֲמָר: "וַיֹּאמֶר ה' אֵל יִשְׁעֵיהוּ: צֵא נָא לְקִרְאֵת אָחוּ וְשֹׁאֵר יְשׁוּב בְּנֶךְ, אֵל קִצֵּה תַעֲלֵת הַבְּרָכָה הַעֲלִיזָנָה אֵל מִסֵּלֶת שְׂדֵה מוֹבֵס" (ישעיה ז, ג).

מֵאִי "מוֹבֵס"?

אֵיכָא דְאָמְרִי: דְּכַבְּשִׁינְהוּ לְאִפְּיָהּ וְחֻלְפָּהּ.

וְאֵיכָא דְאָמְרִי: אוֹכְלָא דְקִצְרֵי סַחֲף אַרְיִשִׁיהּ וְחֻלְפָּהּ.

מִפְּנֵי מָה לֹא מְנוּ אֶת אָמוֹן?

מִפְּנֵי כְבוֹדוֹ שֶׁל יֵאֵשְׁיָהּ.

מְנַשֶּׁה נְמִי לֹא נִמְנִי, מִפְּנֵי כְבוֹדוֹ שֶׁל חֻזְקֵיהוּ!

בְּרָא - מְזַכֵּי אֲבָא,

אֲבָא - לֹא מְזַכֵּי בְרָא.

דְּכַתִּיב: "וַאֲיֵן מְזַכֵּי מְצִיל"¹⁰⁷⁶ (דברים לב, ט),

אֵינן אֲבָרְהָם מְצִיל אֶת יִשְׁמָעֵאל,

אֵינן יִצְחָק מְצִיל אֶת עֵשָׂו.

הַשְׁתָּא דְאִתִּית לְהַכִּי,

אָחוּ נְמִי לֹא אֵימְנִי, מִשּׁוּם כְבוֹדוֹ שֶׁל חֻזְקֵיהוּ.

ומפני מה לא מנו את יהוֹיָקִים?

מִשּׁוּם דְרַבִּי חֵיִיא בְרַבִּי אֲבוּיָהּ.

דְאָמַר רַבִּי חֵיִיא בְרַבִּי אֲבוּיָהּ:

כְּתִיב עַל גּוּלְגֻלְתּוֹ שֶׁל יְהוֹיָקִים: "זֹאת וְעוֹד אַחֲרֵת".

זְקִינוּ דְרַבִּי פְרִידָא אֲשַׁכַּח גּוּלְגֻלְתָּא דְהוּהּ קָא שְׂדִיא בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַיִם,

וְכַתִּיב בֵּיהּ: "זֹאת וְעוֹד אַחֲרֵת".

קְבָרָה - וְלֹא אֵיכְבְּרָא,

קְבָרָה - וְלֹא אֵיכְבְּרָא,

אָמַר: גּוּלְגֻלְתּוֹ שֶׁל יְהוֹיָקִים הִיא,

דְּכַתִּיב בֵּיהּ: "קְבוּרַת חַמּוֹר יִקְבֵר סְחוּב וְהַשְׁלַף מֵהַלְאָה לְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם" (ירמיה כב, ט).

אָמַר: מַלְכָּא הוּא, וְלֹא אֵיכְשֵׁר לְזִלְזוּלֵי בֵיהּ.

כְּרָכָה בְּשִׁירָאֵי, וְאוֹתְבָה בְּסִפְתָּא.

חֻזְיָתָא דְבֵיתָהּ, סְבָרָא: הָא דְאִתְתָּא קַמֵּיתָא הוּהּ, דְהָא לָא קָא מְנַשֵּׁי לָהּ,

שְׁגָרָא תַנְנָרָא וְקִלְתָּהּ,

הֵינֵנוּ דְכַתִּיב: "זֹאת וְעוֹד אַחֲרֵת".

שמוטל. דאביו יותם ובנו חזקיה: ושאר מישראל ששבו להיות בניך ותלמידך וכל מי שישבו לביתך דהיינו תלמידיו כדמתרגמינן ושאר' דלא חטאו ודתבו חטיאי תלמידוהי:

מאי כובס דכבשינהו לאפיה. שכבש את פניו והיה מתבייש מפני ישעיה:

כובס. כמו כובש:

אוכלא דקצרי סחף ארישיה. כלי מנוקב של כובסין שמזלפין בו מים על הבגדים ואותו כלי הפך אחו על ראשו כדי שלא יכירו ישעיה שהיה מתבייש [ממנו]:

יאשיהו. בן אמון:

חזקיהו. אבי מנשה:

[ברא מזכה אבא וכו']. יאשיה מזכה אמון אביו ולא חזקיה מנשה בנו דכתיב אין מידי מציל ודרשינן ליה בהגדה אין אברהם מציל וכו':

השתא דאתית להכי. דברא מזכה לאבא:

אחו נמי. לא תימא דכבשינהו [לאפיה] אלא מפני כבודו של חזקיה לא מנאוהו:

מפני מה לא מנו את יהוויקים. באותן שאין להם חלק [לעוה"ב]:

משום דר' חייא בר אבויה. שנתכפר על שלא ניתן לקבורה וכל הני מפני מה לא מנו לא בעי אלא מהנדך דהוו רשעים גמורים כדחשיבנא להו לעיל אחז חתם את התורה וכו':

[זאת ועוד כו'. נקמה נעשית בה כבר ועוד אחרת תעשה בה]:

פרידא. כך שמו:

סיפתא. ארגו:

84. קד, א

רש"י

בשביל הטוב מה אות. בשביל חזקיה [ששיבח את] עצמו דאמר הטוב בעיניך עשיתי גרם לו שאמר מה אות כי אעלה בית ה' ששאל אות מהקב"ה שעבירה גוררת עבירה:
אכלו נכרים על שולחנו. אותם ששלח לו מרודך בלאדן ספרים ומנחה על ידם:
ומשמש עליו. כגון חזקיה דאמרינן לקמן אשתו השקתה עליהם:
גורם גלות. דכתיב וישמח עליהם חזקיהו ויראם את (כל) בית נכתה וכתיב בתריה ומבניך אשר יצאו ממך יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל:
אשתו השקתה עליהם. היא עצמה מוזגת להם והיינו בית נכתה לשון מנכה על שם צלע שנפחתה מן האדם וממנה נברא אשה:
בית גזיו. והכי מתרגמינן בית גניזוהי ומנחם פתר במחברתו לשון סממנים כמו (בראשית לא) נכאת וצרי ולוט:
זין אוכל זין. כגון פרזלא דשליט בפרזלא:

תניא:

"אמר רבי שמעון בן אלעזר:

בשביל "הטוב בעיניך עשיתי" ¹⁰⁷⁷ (מלכים ב' כ, ג) - "מה אות" ¹⁰⁷⁸ (מלכים ב' כ, ח).
בשביל "מה אות" - נכרים אכלו על שולחנו.
בשביל שנכרים אכלו על שולחנו - גרם גלות לבניו."

מסייע ליה לחזקה.

דאמר חזקיה:

כל המזמן עובד עבודה זרה לתוך ביתו, ומשמש עליו - גורם גלות לבניו, שנאמר: "ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד, יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל" (מלכים ב' כ, יח).

"וישמח עליהם חזקיהו ויראם את בית נכתה: את הכסף,

ואת הזהב,

ואת הבשמים,

ואת השמן הטוב" ¹⁰⁷⁹ (ישעיה לט, ב),

אמר רב:

מאי "בית נכתה"?

אשתו השקתה עליהם.

ושמואל אמר:

בית גנזיו הראה להם.

ורבי יוחנן אמר:

זין אוכל זין הראה להן.

¹⁰⁷⁷ אנה ה' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול

¹⁰⁷⁸ ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות פי ורפא ה' לי ועליתי ביום השלישי בית ה'

¹⁰⁷⁹ וישמח עליהם חזקיהו ויראם את בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית מליו ואת כל אשר נמצא באצרותיו לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו

85. קד, א-ב

רפ"י

"איכה וְשָׁבָה בְּדָד" 1080 (איכה א, א).

איכה. ל"ו בגימטריא:
ל"ו כריתות. בכריתות (דף ב. ב.)
 חשיב להו:
לקו בא"ב. שכל מגילת איכה
 סדורה באלפא ביתא:
בטח בדת. שיושבין יחידים ואינן
 מתיראין לא מן הנכרים ולא מן
 חיות רעות:
רבתי עם. עם שמתרבה והולך
 יותר משאר עם:
קטנה לגדול. ש"ז של קטן אינו
 מבושל ואינו מזרע מהר כשל
 גדול וכן רחם של קטנה אינה
 קולטת מהר כשל גדולה לפיכך
 משיאין גדולה לקטן כדי
 לכשתהא זרעו [מבושל] קולט
 מהר וקטנה לגדול כדי שיהא
 שכבת זרעו קולט מהר ולא
 קטנה לקטן ששוהין להוליד ולא
 קטן וקטנה ממש אלא שעומדין
 על פרקן וראויין הם להוליד
 ומיהו אין זרע שלהם מבושל כל
 כך:
אחד. מן הנשבים לחברו:
גמל. זו שמהלכת לפנינו סומא
 וכו':
מצד שרואה. שאינה אוכלת
 פעמים מצד ימין ופעמים מצד
 שמאל כבהמה הרואה שאוכלת
 מכאן ומכאן אלא מצד שרואה
 אוכלת]:

אמר רבה אמר רבי יוחנן:

מפני מה לקו ישראל ב"איכה"?

מפני שעברו על שלשים ושיש כריתות שבתורה.

אמר רבי יוחנן:

מפני מה לקו בא"ף ב"ת?

מפני שעברו על התורה שניתנה בא"ף ב"ת.

"ישבה בדת".

אמר רבה אמר רבי יוחנן:

אמר הקדוש ברוך הוא:

אני אמרת: "וישמן ישראל בטח בדת עין יעקב, אל ארץ דגן ותירוש,

אף שמיזו יערבו טל" (דברים לג, כח),

עכשיו - יהיה בדת מושבם.

"העיר רבתי עם" (איכה א, א).

אמר רבה אמר רבי יוחנן:

שהיו משיאין קטנה לגדול,

וגדולה לקטן,

כדי שיהו להם בנים הרבה.

"היתה כאלמנה" (איכה א, א).

אמר רב יהודה אמר רב:

"כאלמנה", ולא אלמנה ממש,

אלא כאשה שהלה בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה.

"רבתי בגוים שרתי במדינות" (איכה א, א).

אמר רבה אמר רבי יוחנן:

כל מקום שהן הולכין - נעשין שרים לאדוניהן.

תנו רבנן:

"מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר הכרמל, והיה שבאי מהלך אחריהם.

אמר לו אחד מהם לחבירו:

גמל שמהלכת לפנינו: סומא באחת מעיניה,

וטעונה שתי נודות, אחת של יין ואחת של שמן,

ושני בני אדם המנהיגים אותה, אחד ישראל ואחד גוי.

אמר להן שבאי: עם קשה עורף!

מאין אתם יודעין?

אמרו לו: גמל מעשבים שלפניה, מצד שרואה - אוכלת,

מצד שאינה רואה - אינה אוכלת.

קד, ב

1080 איכה וְשָׁבָה בְּדָד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס

1081 מסורת הש"ס, וכן בהמשך הסוגיה. גירסת וילנא: רבא

"וּתְעוֹנָה שְׁתֵּי נֹדוֹת, אַחַת שֶׁל יַיִן וְאַחַת שֶׁל שִׁמְרֹן" -

שֶׁל יַיִן - מִטְּפִטֵּף וְשׁוֹקֵעַ,

וְשֶׁל שִׁמְרֹן - מִטְּפִטֵּף וְצָף.

"וַיִּשְׁנֵי בְנֵי אָדָם הַמְּנַהֲיָגִים אוֹתָהּ, אֶחָד גּוֹי וְאֶחָד יִשְׂרָאֵל" -

גּוֹי - נִפְנָה לְדָרְךָ,

וְיִשְׂרָאֵל - נִפְנָה לְצַדִּיק.

רַדְף אַחֲרֵיהֶם, וּמָצָא כְּדַבְּרֵיהֶם.

בָּא וְנִשְׁקוּ עַל רֵאשׁוֹן, וְהִבִּיאוּ לְבֵיתוֹ, וַעֲשֵׂה לָהֶן סְעוּדָה גְּדוֹלָה,

וְהִיא מְרַקֵּד לְפָנֵיהֶם, וְאָמַר:

בְּרוּךְ שֶׁבָחַר בְּזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וְנָתַן לָהֶם מַחְכְּמָתוֹ,

וּבָבֶל מְקוֹם שֶׁהֵן הוֹלְכִים - נַעֲשִׂין שָׂרִים לְאֲדוֹנֵיהֶם.

וּפְטָרָן וְהִלְכוּ לְבֵתֵיהֶם לְשָׁלוֹם".

"בְּכַה תִּבְכֶּה בְּלִילָה" ¹⁰⁸² (איכה א, ב) - שְׁתֵּי בְּכִיּוֹת הִלְלוּ לָמָּה?

אָמַר רַבָּה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

אֶחָד - עַל מִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן,

וְאֶחָד - עַל מִקְדָּשׁ שְׁנִי.

"בְּלִילָה" - עַל עֶסְקֵי לֵילָה,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וַתִּשָּׂא כָּל הָעַדָּה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא" (במדבר יד, א).

אָמַר רַבָּה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

אוֹתוֹ הִלְיָה ¹⁰⁸³ לַיִל תִּשְׁעָה בְּאָב הָיָה,

אָמַר לָהֶן הֶקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אַתֶּם בְּכִיתֶם בְּכִיָּה שֶׁל חָנָם,

וְאֲנִי אֶקְבַּע לָכֶם בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת.

דָּבָר אַחֵר:

"בְּלִילָה" - שֶׁכָּל הַבּוֹכָה בְּלִילָה, קוֹלוֹ נִשְׁמָע.

דָּבָר אַחֵר:

"בְּלִילָה" - שֶׁכָּל הַבּוֹכָה בְּלִילָה, כּוֹכְבִים וּמַזְלוֹת בּוֹכִין עִמּוֹ.

דָּבָר אַחֵר:

"בְּלִילָה" - שֶׁכָּל הַבּוֹכָה בְּלִילָה, הַשּׁוֹמֵעַ קוֹלוֹ בּוֹכָה כְּנֶגְדּוֹ.

מַעֲשֵׂה בְּאִשָּׁה אַחַת, שֶׁכָּנְתָה שֶׁל רַבֵּן גַּמְלִיאֵל, שָׁמַת בְּנָהּ,

וְהִיתָה בּוֹכָה עָלָיו בְּלִילָה,

שָׁמַע רַבֵּן גַּמְלִיאֵל קוֹלָהּ וּבָכָה כְּנֶגְדָּהּ,

עַד שֶׁנִּשְׁרָוּ רִיסֵי עֵינָיו.

לְמַחֵר הִכִּירוּ בּוֹ תַלְמִידָיו, וְהוֹצִיאוּהָ מִשְׁכּוֹנָתוֹ.

"וְדַמְעָתָה עַל לַחְיָה" (איכה א, ב).

אָמַר רַבָּה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

כְּאִשָּׁה שֶׁבּוֹכָה עַל בְּעַל נְעוּרֶיהָ,

שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵלֶי כִּבְתוּלָה חֲגֵרַת שִׁק עַל בְּעַל נְעוּרֶיהָ" (יואל א, ח).

"הִיו צְרִיָּה לְרֵאשׁ" ¹⁰⁸⁴ (איכה א, ה).

רַס"י

נִפְנָה לְצַדִּיק. שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לְהִיּוֹתוֹ צַנוּעַ:

רַדְף. הַשְּׁבֹאֵי דֶּרֶךְ הַגַּמֵּל וְהַמְנַהֵיג וּמָצָא כְּדַבְּרֵיהֶם וְאָמְרוּ אוֹתָם יְהוּדִים עַל אוֹתוֹ שְׁבֹאֵי אֲדוֹנֵיהֶם שֶׁהוּא בֶן קַלְסֵתֵר מֶלֶךְ אֲשַׁקְנִי"ק בְּלַעֲי"ז שֶׁהִיא דְיוֹקְנוֹ דּוּמָה לְמַגְמַת פְּנֵיו שֶׁל אוֹתוֹ קַלְסֵתֵר שֶׁל מֶלֶךְ שְׁבוּזְנוֹת הוֹלִידוֹ:

עַל עֶסְקֵי לֵילָה. לְפִי שִׁבְכוּ אוֹתוֹ לֵילָה בְּכִיִּית חָנָם:

קוֹלוֹ נִשְׁמָע יוֹתֵר מִבְּיֹס. כְּדַאֲמַרִּינָן בְּעַלְמָא (יומא דף כ.). מִפְּנֵי מָה אֵין הַקּוֹל נִשְׁמָע בְּיוֹם כְּבַלְיִילָה מִפְּנֵי גַלְגַּל חֲמָה הַמְּנַסֵּר בְּרַקִּיעַ וְהֵינְנוּ דְכַתִּיב בְּכַה תִּבְכֶּה בְּלִילָה כְּדִי שִׁיחָא קוֹלָהּ נִשְׁמָע וְיִרְחַמּוּ עֲלֵיהּ וְאָף עַל פִּי כֵּן אֵין מִנְחָם לָהּ:

כּוֹכְבִים וּמַזְלוֹת בּוֹכִים. שֶׁנֶּכְמַרו רַחֲמִים עָלָיו:

בּוֹכָה כְּנֶגְדּוֹ. מִתּוֹךְ שֶׁנִּשְׁמָע בְּהַדְיָא מִרְכָּךְ לְבוֹ שֶׁל אָדָם הַשּׁוֹמֵעַ קוֹלוֹ לְבַכּוֹת עִמּוֹ:

רִיסֵי עֵינָיו. שֶׁעַר שִׁבְבַת הָעַיִן הִיא נּוֹפֵל וְנִכְפַּל עַל הָעַיִן מְרֹב דְּמַעוֹת:

אֵלֶי. קוֹנְנוּ קִינָה מִתְּרַגְמִינָן אֵילִיא:

עַל בְּעַל נְעוּרֶיהָ. שֶׁבּוֹכָה תְּמִיד וּמִצוּיָה דְּמַעוֹת:

עַל לַחְיָה. לְשׁוֹן לַחוֹת וְנַעֲרוֹת כְּגוֹן לַח וְיַבֵּשׁ:

¹⁰⁸² כמו תבכה בלילה ודמעיתה על לחיה אין לה מנחם מפל אהביה כל רעייה בגדי בה היו לה לאבימים

¹⁰⁸³ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: היים

¹⁰⁸⁴ היו צריה לראש איביה שלו מי ה' הוגה על רב פשיעה עולליה הלכו שבי לפני צר

אמר רבה אמר רבי יוחנן:
כל המייצר לישראל - נעשה ראש.

רפ"י

מכאן לקובלנא מן התורה.
כשאדם מודיע צערו לאחר צריך שיאמר לו לא תבא זאת לך כמו שבהא אלי כי קשה הוא לשמוע שפעמים חוזרת עליו והמקפיד על כך אין בו משום נחוש. ל"א לקובלנא כשיש לו צרה יודיענה לרבים קובלנא צקה ל"א נגד דמתרגמינן קבל כאדם שאומר לחברו לא כנגדך אני אומר:
וירדנה. ושרף אותה והיינו עשאוני כעוברי דת שדנני באש כסדום:

לא עליכם. נביא היה מתנווד על החורבן כאילו באה עליו צרה ומהפכה לאחרים ואומר להם לישראל לא תהא לכם צרה כזו כמדומה לי נביא היה מדבר כנגד בני משה או כנגד י' השבטים שלא הגלה נבוכדנצר:

וירדנה. לשון שבירה כמו (במדבר כד) וירד מיעקב כאדם המושל בחברו להלקותו ולשברו: הכי גרסינן ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר והואיל וישראל רעים יותר מסדום למה לא נהפכו כסדום לשון אחר וכי משוא פנים יש בדבר דהתם כתיב והי' המטיר הוא בעצמו והכא כתיב שלח על ידי שליח:

מדה יתירה לטובה. דבירושלים כתיב די נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו שהיתה מזמנת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו ואילו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה ומדה זו כפרה עליהם שלא נהפכו לשון אחר מדה יתירה פורענות גדולה היתה בירושלים שילדיהם היו אוכלות זו עם זו דכתיב היו לברות למו ואילו בסדום כתיב גאון שבעת לחם שלא טעמו טעם עוני הא למדת גדול פורענות ירושלים מפורענות סדום ולא היה משוא פנים בדבר:

סלה. לשון מסלה כלומר כל האבירים פסלם הקב"ה ועשאים פסולים וכבושים כמסלה זו והיינו דמיא למטבע שנפסל ואין לו תקנה:

מפני מה הקדים פ"א לעי"ן.
ברוב האלפא ביתא שבאיכה:
מפני מרגלים. שהקדימו מאמר פיהם עד שלא ראו בעין:

"פי לא מועף לאשר מוצק לה,
פעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי, והאחרון הכביד,
דרך הים, עבר הירדן, גליל הגוים" (ישעיה ח, כג) ¹⁰⁸⁵.

אמר רבה אמר רבי יוחנן:
כל המציק לישראל - אינו עיף.

"לא אליכם כל עברי דרך" ¹⁰⁸⁶ (איכה א, יב).

אמר רבה אמר רבי יוחנן:
מכאן לקובלנא מן התורה.

"כל עברי דרך".

אמר רב עמרם אמר רב:
עשאוני כעוברי על דת,

קד, ב

דאילו בסדום - כתיב: **"וה' המטיר על סדם"** ¹⁰⁸⁷ (בראשית יט, כד),
ואילו בירושלים - כתיב: **"ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה"** ¹⁰⁸⁸ (איכה א, יג),
וכתיב: **"ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם"** ¹⁰⁸⁹ (איכה ד, ו),
וכי משוא פנים יש בדרך?!

אמר רבה אמר רבי יוחנן:

מדה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום,

דאילו בסדום - כתיב: **"הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ... השקט ... ונד עני ואביון לא החזיקה"** ¹⁰⁹⁰ (יחזקאל טז, מט),
ואילו בירושלים - כתיב: **"ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן"** ¹⁰⁹¹ (איכה ד, ו).

"סלה כל אבירי ה' בקרבי" ¹⁰⁹² (איכה א, טו).

כאדם שאומר לחברו: נפסלה מטבע זו.

"פצו עליך פיהם" ¹⁰⁹³ (איכה ב, טז).

אמר רבה אמר רבי יוחנן:

בשביל מה הקדים פ"א לעי"ן?

בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם.

¹⁰⁸⁵ הגר"א. גירסת וילנא לפני הפסוק: שצאמר

¹⁰⁸⁶ לוא אליכם כל עברי דרך הביטוי ודאון אם יש מקאוב כמקאבי אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום הרוץ אפוי

¹⁰⁸⁷ וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים

¹⁰⁸⁸ ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה פרש' רשת לגליל השיבני אחור נתנני שממך כל היום דנה

¹⁰⁸⁹ ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים

¹⁰⁹⁰ הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלוח השקט היה לה ולבנותיה ונד עני ואביון לא החזיקה

¹⁰⁹¹ ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו בשקר בת עמי

¹⁰⁹² סלה כל אבירי ארצי בקרבי קרא עלי מועד לשיבר בחורי גת דרך ארצי לבתולת בת יהודה

¹⁰⁹³ פצו עליך פיהם כל אויבך שקרו ויחזקו שון אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו

רַס"י

טועם טעם לחם. שהכותים מוצאים טעםם בלחמם של ישראל שהנאה הוא להם כשגוזלין אותן:
אלו הדיינין. מטה משפט בשביל עונותיהם היו לחם עמי למאכל אויביו:
מלמדי תינוקות. שעושין מלאכתן רמיה:

"אכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו"¹⁰⁹⁴ (תהלים יד, ד).

אמר רבה אמר רבי יוחנן:
 כל האוכל מלחמן של ישראל - טועם טעם לחם,
 ושאינו אוכל מלחמן של ישראל - אינו טועם טעם לחם.

"ה' לא קראו".

רב אמר:
 אלו הדיינין.

ושמואל אמר:
 אלו מלמדי תינוקות.

¹⁰⁹⁴ הלא ידעו כל פעלי און אכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו

86. קד, ב - קה, א

["שְׁלֹשָׁה מַלְכִים, וְאַרְבַּעַת הַדְּיוטוֹת - אֵין לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא"]

מי מנאן?

אמר רב אשי:

אנשי כנסת הגדולה מנאום.

אמר רב יהודה אמר רב:

בקשו עוד למנות אחד,

באה דמות דיוקנו של אביו ונשטחה לפניהם, ולא השגיחו עליה.

באה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם, ולא השגיחו עליה.

יצאה בת קול ואמרה להם: **"חזית איש מהיר במלאכתו, לפני מלכים ותיצב,**

בל ותיצב לפני חשמים" (משלי כב, כט),

מי שהקדים ביתי לביתו,

ולא עוד אלא שביתי - בנה בשבע שנים,

וביתו - בנה בשלש עשרה שנה,

"לפני מלכים ותיצב, בל ותיצב לפני חשמים",

ולא השגיח עליה.

יצאה בת קול ואמרה: **"המעמד ישלמנה כי מאסת,**

כי אתה תבחר ולא אני?"¹⁰⁹⁵ (איוב לד, לג).

דורשי רשומות היו אומרים:

כולן באין לעולם הבא,

שנאמר: **"לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי.**

מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי"

(תהלים ס, ט-י. וראה שם קח טז).

"לי גלעד"¹⁰⁹⁶ - זה אחאב, שנפל ברמות גלעד.

"מנשה" - כמשמעו.

"אפרים מעוז ראשי" - זה ירבעם, דקאתי מאפרים.

"יהודה מחקקי" - זה אחיתופל, דקאתי מיהודה.

"מואב סיר רחצי" - זה גחזי, שלקה על עסקי רחיצה.

"על אדום אשליך נעלי" - זה דואג האדומי.

"עלי פלשת התרועעי" - אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא:

רבוננו של עולם! אם יבא דוד שהרג את הפלשתי, והוריש את בניך גת - מה אתה עושה לו?

אמר להן: עלי לעשותן ריעים זה לזה.

"מדוע שובבה העם הזה ירושלם משיבה נצחת"¹⁰⁹⁷ (ירמיה ח, ה).

אמר רב:

תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא.

אמר להן נביא לישראל: חזרו בתשובה!

אבותיכם שחטאו - היכן הם?

אמרו להן: ונביאיכם שלא חטאו - היכן הם?

שנאמר: **"אבותיכם איהם? והנבאים הלעולם יחיו?"** (זכריה א, ה).

אמר להן: אבותיכם חזרו והודו,

שנאמר: **"אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים"**¹⁰⁹⁸ (זכריה א, ו).

רפ"י

מי מנאן. להנך מלכים והדיוטות

דקתני במתניי אין להם חלק:

עוד אחד. שלמה:

דיוקנו. של דוד אביו נשתחח

לפניהם שלא למנותו עמהם:

בל יתיצב לפני חשוכים.

בגיהנם:

לפני מלכים יתיצב. בגן עדן ולא

לפני חשוכים:

המעמד ישלמנה. וכי עליכם

לשלם תשלומי עונשו לאדם

שאתם נמאסים בו בשלמה לומר

שאינו לו חלק לעולם הבא:

כי אתה תבחר ולא אני. וכי

הבחירה בכם תלויה ולא בי

לומר מי שיש לו חלק ומי אין לו

חלק הלא בי הדבר תלוי:

דורשי רשומות. דורשי פסוקים

כדכתיב (דניאל ז) את הרשום

בכתב אמת היו אומרים שלכולם

יש להם חלק אפילו למנשה

וירבעם ולאחאב:

לי גלעד ולי מנשה. עלי לסבול

עונם כדי שיהו הם זוכים:

מנשה כמשמעו. מנשה בן

חזקיהו:

דקא אתי מיהודה. דקאמר לו

דוד ואתה אנוש כערכי אלופי

ומיודעי שהיה קורא לאחיתופל

מיודעי קרובי שהיה משבט

יהודה כדוד:

מואב סיר רחצי. דוד דקא אתי

ממואב: סיר רחצי: גחזי שסר

ונצטרע על עסקי רחיצה:

על אדום אשליך נעלי. אנעיל

אותם בגן עדן:

אם יבא דוד שהרג את הפלשתי.

ויצעק לפניך על שאתה נותן חלק

לדואג ואחיתופל לעוה"ב מה

אתה עושה להפיס דעתו שהם

היו שונאין אותו:

אמר להם. עלי לפייסן ולעשותן

ריעים ואהובים זה לזה והיינו

התרועעי לשון ריעות:

ושמואל אמר מאי תשובה

נצחת. כה"ג [באו] עשרה בני

אדם וכ"י:

¹⁰⁹⁵ המעמד ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני ומה ידעת דבר

¹⁰⁹⁶ גירסת וילנא: "לי מנשה"

¹⁰⁹⁷ מדוע שובבה העם הזה ירושלם משיבה נצחת החזיקו בתרמית מאנו לשוב

¹⁰⁹⁸ אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלא השיגו אבותיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם ה' צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו

כָּס"י

עבד שמכרו רבו. ומאחר שמכרנו הקב"ה לנבוכדנצר וגרשנו מעליו יש לו עלינו כלום:

מאי דכתיב ודוד עבדי נבוכדנצר עבדי. שקראו לאותו רשע עבד כמו שקראו לדוד דכתיב בסוף ירמיה (מב) הנני שולח ולקחתי את נבוכדנצר עבדי לא מפני שדומה זה לזה אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כבר מכרנו הקב"ה לנבוכדנצר לפיכך הקדים הקב"ה וקרא עבדי לנבוכדנצר כדי להחזיר להן תשובה:

עבד למי נכסים למי. כלומר נבוכדנצר עבדי הוא וכל מה שקנה לי הוא ועדיין לא יצאתם מרשותי:

והעולה על רוחכם היה לא תהיה. כל מה שאתם סבורים לא יהיה:

כל כי האי ריתחא. מי יתן ויבא לנו זה הכעס בחימה שפוכה אמלוך עליכם שיגאלנו בעל כרחנו וימלוך עלינו:

א"ר אבא בר כהנא. היינו תשובה נצחת דאמרו ליה אלהים יורנו שאין אנו יכולין ליסר אותו:

שמואל אָמַר:

בְּאוֹ עֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו,

אָמַר לָהֶן: חֲזְרוּ בְּתִשׁוּבָה!

אָמְרוּ לוֹ: עֶבֶד שְׁמַכְרוּ רַבּוֹ, וְאִשָּׁה שֶׁגָּרְשָׁה בְּעֵלָהּ - כָּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כָּלוּם!?

אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְנִבְיָא:

לָךְ אָמֹר לָהֶן: "אִי זֶה סֵפֶר פְּרִיטוֹת אִמְכֶם אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיהָ,

אוּ מִי מְנוּשֵׁי אֲשֶׁר מִכַּרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ,

הֵן בְּעֹנֵתֵיכֶם נִמְכַרְתֶּם, וּבִפְשָׁעֵיכֶם שְׁלַחְתֶּם אִמְכֶם" ¹⁰⁹⁹ (ישעיה נ, א).

וְהֵינּוּ דְאָמַר רִישׁ לְקִישׁ:

מֵאִי דְכָתִיב: "דָּוִד עֶבְדִּי" ¹¹⁰⁰ (שמואל ב' ג, יח),

"נְבוּכַדְנֶצַּר ... עֶבְדִּי" ¹¹⁰¹ (ירמיה מג, י) ?

גְּלוּי וַיְדוּעַ לְפָנָי מִי שְׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם שְׁעֵתִידִין יִשְׂרָאֵל לֹאמַר כֶּה,

לְפִיכֶן הַקְּדִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְקָרְאוּ עֲבָדָיו,

עֶבֶד שְׁקֵנָה נְכָסִים - עֶבֶד לְמִי?

נְכָסִים לְמִי?

"וְהַעֲלָה עַל רוּחְכֶם - הִיוּ לֹא תִהְיֶה,

אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים: נִהְיָה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאָרְצוֹת לְשֵׁרֵת עֵץ וְאֶבֶן.

חִי אֲנִי נְאֻם ה' אֱלֹהִים,

אִם לֹא בְּיַד חֲזָקָה וּבְזוּרָע נְטוּיָה וּבְחִמָּה שְׂפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם" (יחזקאל כ, לב-לג).

אָמַר רַב נַחְמָן:

כָּל כִּי הָיִ רִיתְחָא לִירְתַח רַחְמָנָא עַלְן וּלְפְרוֹקִיעַן.

"וַיִּסְרוּ לְמִשְׁפַּט אֱלֹהֵי יוֹרְנָו" (ישעיה כח, כו).

אָמַר רַבִּי בַר כְּהֵנָה:

אָמַר לָהֶן נְבִיא לְיִשְׂרָאֵל: חֲזְרוּ בְּתִשׁוּבָה!

אָמְרוּ לוֹ: אֵין אָנּוּ יְכוּלִין, יֶצֶר הָרַע שׁוֹלֵט בְּנוֹ.

אָמַר לָהֶם: יִסְרוּ יִצְרֵיכֶם!

אָמְרוּ לוֹ: "אֱלֹהֵי יוֹרְנָו".

¹⁰⁹⁹ זה אמר ה' אי זה ספר פריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם

¹¹⁰⁰ ועתה עשו מי ה' אמר אל דוד לאמר ביד דוד עבדי הושיע את עמי וישראל מיד פלשתים ומיד כל איביהם

¹¹⁰¹ ואמרת אליהם מה אמר ה' אבאות אלהי ישראל הנני שלח ולקחתי את נבוכדנצר מלך בבל עבדי,

ושמתי כסאו ממעל לאבננים האלה אשר טמנתי ונטה את שפיריו עליהם

87. קה, א-ב

רפ"י

בלא עס. שאין לו חלק עם עס:
שבלה עס. שבלבל ישראל
 בעצתו שהשיאו לבלק כדבעינן
 למימר לקמן והפיל מהם כ"ד
 אלפים:

בעור שבא על בעיר. שבא על
 אתונו כמו בהמה דמתרגמינן
 בעיר:

תנא הוא בעור. אביו של בלעם
 הוא כושן רשעתים הוא לבן
 הארמי:

אחת בימי יעקב. שרדף אחריו
 ובקש לעקור הכל:

ואחת בימי שופטים. לאחר
 מיתת יהושע דכתיב (שופטים ג)
 ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד
 כושן רשעתים:

בנו בעור. משמע בעור בנו של
 בלעם היה:

בנו הוא. לבלעם בנביאות
 שבלעם גדול מאביו היה
 בנביאות:

הא שאר נכרים אתו. כלומר
 מדקא חשיב תנא דמתניתין
 דבלעם שהיה נכרי בהדי
 הדיוטות וקאמר דאין לו חלק
 מכלל דשאר נכרים יש להם
 חלק:

מתניתין מני וכו'. א"ל ר' יהושע
 אלו נאמר ישו בו רשעים לשאולה
 בכל הגוים משמע כדקאמרת
 השתא דכתיב כל גוים שכחי
 אלהים לא משמע אלא אותן
 השוכחים אלוה כגון בלעם
 [ושכמותו] אבל אחריני אתו
 כדאמרינן בריש פרקין (דף צא):
 ורעו זרים צאנכם ובני נכר
 אכריכם לעולם הבא:

**מאי נינהו כל גוים שכחי
 אלהים.** דמשום הכי בורר
 הקב"ה הרשעים שבהם ונותן
 אותם בגיהנם ואין להם חלק
 לעתיד אבל השאר יש להם חלק:
ואף אותו רשע נתן סימן בעצמו.
 שאין לו חלק לעתיד:

תמות נפשי מות ישרים. אם
 ימות מיתת עצמו תהא אחריתי
 כמוהו דודאי יש לו חלק עמהם:

"אֲרַבְעָה הַדְּיוּטוֹת: בַּלְעָם,
 וְדוֹאָג,
 וְאַחִיתוּפֹל,
 וְגַחְזִי."

"בלעם" - בלא עס.

דבר אחר: "בלעם" - שבלה עס.
 "בן בעור" - שבא על בעיר.

תנא:

"הוא בעור,

הוא פושן רשעתים,

הוא לבן הארמי.

"בעור" - שבא על בעיר.

"פושן רשעתים" - דעבד שתי רשעיות בישאל:

אחת - בימי יעקב,

ואחת - בימי שפוט השופטים.

ומה שמו?

לבו הארמי שמו".

כתיב: "בן בעור"¹¹⁰² (במדבר כב, ה),
 וכתיב: "בנו בעור"¹¹⁰³ (במדבר כד, ג)!

אמר רבי יוחנן:

אביו - בנו הוא לו בנביאות.

בלעם - הוא דלא אתי לעלמא דאתי,
 הא אחריני - אתו.

מתניתין מני?

רבי יהושע היא.

דתנא:

"רבי אליעזר אומר:

"ישבו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים" (תהלים ט, יח),

"ישבו רשעים לשאולה" - אלו פושעי ישראל.

"כל גוים שכחי אלהים" - אלו פושעי גוים,

דברי רבי אליעזר.

אמר לו רבי יהושע:

וכי נאמר: "בכל גוים"?

והלא לא נאמר אלא: "כל גוים שכחי אלהים"!

אלא, "ישבו רשעים לשאולה" - מאן נינהו?

"כל גוים שכחי אלהים".

ואף אותו רשע נתן סימן בעצמו,

אמר: "תמות נפשי מות ישרים"¹¹⁰⁴ (במדבר כג, י).

¹¹⁰² וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתוהו אשר על הנחל ארץ בני עמו לקרא לו לאמור הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי

¹¹⁰³ וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר שתם העין

¹¹⁰⁴ מי מנה עפר יעקב ומספר את רבעו ישראל תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו

אם "תָּמוּת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל - תֵּהֵא אַחֲרֵיתִי כְּמוֹהוּ",
וְאִם לֹא - "הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי".

רַש"י

ואם לאו. דלא ימות אלא יהרג
הנני הולך לעמי לגיהנם:
לא היה להם שלום. דכתיב
המכה את מדין בשדה מואב:
צהובין. כעוסין כאדם שכועס
פניו צהובין:
כרכושא. חולדה:
כרכושא ושונרא. אין להם
שלום מעולם:
ביש גדא. מזל רע:
כלום יש אב ששונא את בנו.
שהוא סבור שיאמר לו הקב"ה
קלל את בני דקאמר בלעם לינו
פה [הלילה]:
חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני.
דאנהי ליה מה שהחציף פניו
לומר לשלוחי בלק לינו פה
שאמר לו הקב"ה בתחילה לא
תלך והדר אמר לך:
מלכותא בלא תגא. כלומר שררה
גדולה ואינו חסר אלא כתר
מלכות:
אנכי היום רך ומשוה מלך
והאנשים האלה קשים ממני.
כלומר איני גדול מהם אלא
משיחת מלכות:
שפי. כמו (חולין דף נד:.) בוקא
דאטמא דשף מדוכתיה:
שפיפון. משמעו שתים:
שתום העין. שתום פתוח כמו
שתומו ניכר כלומר עינו אחת
פתוחה מכלל דהאחרת סתומה
והכי נמי מתרגמינן דשפיר חזי
אית דמפרשי שתום כמו סתום
ולאו מילתא היא:
קוסם באמתו. כגון מעלה
בזכורו:

"וַיִּלְכּוּ זַקְנֵי מוֹאֵב וְזַקְנֵי מִדְיָן"¹¹⁰⁵ (במדבר כב, ז).

תנא:

"מִדְיָן וּמוֹאֵב לֹא הָיָה לָהֶם שְׁלוֹם מֵעוֹלָם,
מָשַׁל לְשֵׁנֵי כְלָבִים שֶׁהָיוּ בְעֶדְרָה,
וְהָיוּ צְהוּבִין זֶה לָזֶה.
בָּא זָאב עַל הָאֶחָד,
אָמַר הָאֶחָד: אִם אֵינִי עוֹזְרוֹ, הַיּוֹם - הוֹרֵג אוֹתוֹ, וְלִמְחֹר - בָּא עָלַי.
הִלְכוּ שְׁנֵיהֶם וְהָרְגוּ הַזָּאב".

אמר רב פפא:

היינו דאמרי אינשי:
"כַּרְכוּשָׁתָא וְשׁוֹנְרָא עֲבָדוּ הַלּוּלָא מִתְרַבָּא דְּבִישׁ גְּדָא".

"וַיֵּשְׁבוּ שְׂדֵי מוֹאֵב עִם בַּלְעָם"¹¹⁰⁶ (במדבר כב, ח).

וְשְׂרֵי מִדְיָן לְהִיכֹן אֲזוּל?

כיון דאמר להו: "לינו פה הלילה והשיבתו אתכם דבר" (במדבר כב, ח),
אמרו: כלום יש אב ששונא את בנו?!

אמר רב נחמן:

חוצפא - אפילו כלפי שמיא מהני.

מעיקרא כתיב: "לא תלך עמהם"¹¹⁰⁷ (במדבר כב, יב),
ולבסוף כתיב: "קום לך אתם"¹¹⁰⁸ (במדבר כב, ט).

אמר רב ששת:

חוצפא - מלכותא בלא תאגא היא,

דכתיב: "וְאֲנֹכִי הַיּוֹם רַךְ וּמְשׁוּוֹחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי"¹¹⁰⁹ (שמואל ב' ג, לט).

אמר רבי יוחנן:

בלעם - חיגר בגללו אחת היה,

שנאמר: "וַיִּלְךָ שָׂפִי"¹¹¹⁰ (במדבר כג, ג).

שמשון - בשתי רגליו,

שנאמר: "שָׁפִיבֶן עָלַי אֲרַח הַנוֹשֵׁף עַקְבֵי סוּס"¹¹¹¹ (בראשית מט, יז),

בלעם - סוקא באחת מעיניו היה,

שנאמר: "שָׂתֵם הָעֵינִי"¹¹¹¹ (במדבר כד, ג).

¹¹⁰⁵ וַיִּלְכּוּ זַקְנֵי מוֹאֵב וְזַקְנֵי מִדְיָן וְקִסְמִים בָּיָדָם וַיָּבִאוּ אֶל בַּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דְּבָרֵי בַלַּק

¹¹⁰⁶ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם דְּבַר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֵלַי וַיֵּשְׁבוּ שְׂדֵי מוֹאֵב עִם בַּלְעָם

¹¹⁰⁷ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בַּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תֵאָדָר אֶת הָעָם כִּי בְרִיחַ הוּא

¹¹⁰⁸ וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל בַּלְעָם לֵאמֹר לֹא אֶמְצָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לְךָ אִתָּם וְאָרַךְ הַדְּבַר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֲתוֹ תַעֲשֶׂה

¹¹⁰⁹ וְאֲנֹכִי הַיּוֹם רַךְ וּמְשׁוּוֹחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי וְשַׁלֵּם ה' לַעֲשֵׂה הַרְעָה כְּרַעְתּוֹ

¹¹¹⁰ וַיֹּאמֶר בַּלְעָם לְבַלְק הַתִּיצֵב עַל עֲלֵתָךְ וְאֵלֶּכָּה אוֹלֵי יִקְרָה ה' לְקַרְאֲתִי וְדַבֵּר מִה יֵרָאֵנִי וְהַגְדִּיתִי לְךָ וַיִּלְךָ שָׂפִי

¹¹¹¹ וְהִי דוֹן נְחֵשׁ עָלַי דְרָר שְׁפִיבֶן עָלַי אֲרַח הַנוֹשֵׁף עַקְבֵי סוּס וַיַּבֵּל רַכְבוֹ אַחֲרָיו

רַס"י

כרע נפל. מה כריעה דהתם דאית ביה נפילה בעילה היא אף כריעה דהכא דכתיב נופל בעילה היא שבא על בהמתו :
דעת בהמתו לא הוה ידע. מאי בעיא לאהדורי כדמפרש דאמרי ליה שרי בלק מאי טעמא לא רכבת אסוסיא :
ברטיבא. באחו לרעות עשבים לחים :
אמר להו לטעינא בעלמא. לישא משאות ולא לרכוב : אמרה ליה אשר רכבת עלי :
אקראי בעלמא. כשאין לי סוס מזומן : אמרה לו מעודך :
מעשה אישות. שאתה בועלי :
סוכנת. מחממת :
מן השטים ועד הגלגל. משחטאו בשטים ועד שנכנסו לארץ וחטאו בגלגל עשיתי עמהם צדקות הרבה :
כל אותן הימים. שהיה בלעם מצפה לקללכם בשעה שהקב"ה כועס בה כל הקללות מתקיימות :
ה"ג לא זעם ה'. אותן הימים לא זעם ה' :

קוסם באמתו ה'יה,
 כְּתִיב הַכָּא: **"נפל וגלוי עינים"**¹¹¹² (במדבר כד, ד),
 וְכִתְיב הֵתָם: **"והמן נפל על המטה"**¹¹¹³ (אסתר ז, ח).

אֵיתָמַר:
 מִר זֹטְרָא אָמַר:
 קוּסִים בְּאֵמְתוֹ הָיָה.
 מִר בְּרִיה דְּרַבִּינָא אָמַר:
 שָׁבָא עַל אֲתוּנֹו.

מֵאן דְּאָמַר: "קוּסִים בְּאֵמְתוֹ הָיָה" - פְּדֵאֲמֵרֹן,
 וּמֵאן דְּאָמַר: "בָּא עַל אֲתוּנֹו הָיָה" - כְּתִיב הַכָּא: **"פרע שכב"**¹¹¹⁴ (במדבר כד, ט),
 וְכִתְיב הֵתָם: **"בין רגליה פרע נפל שכב"**¹¹¹⁵
 (שופטים ה, כז).

קה,ב

"וידע דעת עליון"¹¹¹⁶ (במדבר כד, טז).

הַשְּׁתָּא דְּעַת בְּהֵמְתוֹ - לֹא הָוּה יָדַע, דְּעַת עֲלִיּוֹן - הָוּה יָדַע!?

מאי "דעת בהמתו"?

דְּאָמְרֵי לִיה: מֵאֵי טַעְמָא לֹא רַכְבַּתְּ עַל סוּסֵיָא?
 אָמַר לְהוּ: שְׂדָאֵי לְהוּ בְּרַטִּיבָא.
 אָמְרָה לִיה: **"הלוא אנכי אתנך"**¹¹¹⁷ (במדבר כב, ל)!
 לְטַעֲיִנָּה בְּעֵלְמָא.
"אשר רכבת עלי" (במדבר כב, ל)!
 אֲקַרְאֵי בְּעֵלְמָא.
"מעודך עד היום הזה" (במדבר כב, ל)!
 וְלֹא עוֹד אֶלְא אֶלְא שְׁאֲנֵי עוֹשָׂה לָךְ מַעֲשֵׂה אִישׁוֹת בְּלִילָה!
 כְּתִיב הַכָּא: **"ההספן הספנת"** (במדבר כב, ל),
 וְכִתְיב הֵתָם: **"ותהי לו סכנת"**¹¹¹⁸ (מלכים א' א, ב).

אֶלְא מֵאֵי **"וידע דעת עליון"**?

שְׁהֵיָה יוֹדַע לְכוּוֹן אוֹתָהּ שְׁעָה שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כּוֹעֵס בָּהּ.

וְהֵינּוּ דְקָאֲמַר לְהוּ נְבִיא לְיִשְׂרָאֵל:
"עמי, זכר נא מה יעזי בלק מלך מואב,
ומה ענה אותו בלעם בן בעור,
מן השטים עד הגלגל,
למען דעת צדקות ה'" (מיכה ו, ה).
 מֵאֵי **"למען דעת צדקות ה'"**?
 אָמַר לָהֶן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל:
 דְּעוּ נָא כְּמָה צְדָקוֹת עֲשִׂיתִי עִמְכֶם, שְׁלֵא כְּעַסְתִּי כָּל אוֹתָן הַיָּמִים בִּימֵי בְּלָעַם הַרְשָׁע,
 שְׂאִילְמָלֵא כְּעַסְתִּי כָּל אוֹתָן הַיָּמִים - לֹא נִשְׁתַּיִיר מִשׁוֹנְאֵיהֶן לְשַׁל יִשְׂרָאֵל שְׂרִיד וּפְלִיט.

¹¹¹² נאם שמוע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים
¹¹¹³ והמלך שב מגנת הביתו אל בית משתה היוו והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית הדבר יצא מפני המלך לפני המן חפז
¹¹¹⁴ פרע שכב פארי וקלביא מי יקומנו מברכיך ברוך וארדיך ארוד
¹¹¹⁵ בין רגליה פרע נפל שכב בין רגליה פרע נפל באשר פרע שם נפל שדוד
¹¹¹⁶ נאם שמוע אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים
¹¹¹⁷ ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההספן הספנת לעשות לך מה ויאמר לא
¹¹¹⁸ ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת ושקבה בחיקך וחסם לאדני המלך

הַיְינוּ דְקָאָמַר לִיהּ בְלַעַם לְבַלְק: "מָה אָקֵב לֹא קֵבָה אֵל" ¹¹¹⁹ (במדבר כג, ח).

רָשׁ"י

אל זועם בכל יום. קרא הוא :
כמה זעמו רגע. כדמפיק ליה
 מקרא כי רגע באפו חיים
 ברצונו :
בתלת שעי קמייתא. של יום זמן
 קימה שכל שלש שעות זמן קימה
 לעמוד ממטתו וכועס הקב"ה
 בשעה שרואה המלכים
 שמשתחווים לחמה בשעה
 שמניחין כתריהם בראשם
 כדלקמן :
כרבלתא. קירשת"א בלע"ז :
כל שעתא נמי חיורא. רוב שעות
 מתלבנות ומכספת שאינה כל
 שעה בחוזק אדמימות :
סורייקי סומקי. אפי'
 כשמכספת יש בה שורות שורות
 אדומות מאד כרגילותם אבל
 אותה שעה כולה מכספת :
גם ענוש לצדיק לא טוב. אין נכון
 לצדיק שיהא מעניש ולא הוה
 ליה איניש נענש בשבילו :
אהבה. שאהב הקב"ה את
 אברהם ביטלה שורה של גדולה
 שחבש הוא בעצמו :
ושנאה ששנא בלעם הרשע את
 ישראל ביטלה שורה של גדולה
 שחבש הוא בעצמו :
מ"ב קרבנות. בין פרים לאילים
 ז' פרים וז' אילים ג' פעמים הרי
 מ"ב בין פרים ואילים :

"אל זעם בכל יום" ¹¹²⁰ (תהלים ז, יב).

וְכַמָּה זַעְמוֹ?

רָגַע,

שְׁנֵאמַר: "כִּי רָגַע בְּאִפּוֹ חַיִּים בְּרִצּוֹנוֹ" ¹¹²¹ (תהלים ל, ו).

אֵיבְעִית אֵימָא:

"לָךְ עַמִּי בֵּא בַחֲדָרֶיךָ וְסַגְר דְלִתְךָ בַעֲדָךְ, חֲבִי כַמְעֵט רָגַע עַד יַעֲבֹר זַעַם" (ישעיה כו, כ).

אֵימַת רַתְחָ?

בְּתַלְתַּת שְׁעֵי קַמֵּיתָא,

כִּי חוֹרָא כְּרַבְלָתָא דְתַרְנַגּוּלָא.

כָּל שְׁעָתָא וְשְׁעָתָא נְמִי חוֹרָא!

כָּל שְׁעָתָא וְשְׁעָתָא - אֵית בֵּיה סוּרְיָקִי סוּמְקִי,

הֵהִיא שְׁעָתָא - לֵית בֵּיה סוּרְיָקִי סוּמְקִי.

ההוא מינא דהוה בשיבבותיה דרבי יהושע בן לוי דהוה קא מצער ליה.

יזמא חד נקט תרננגולתא, ואסר ליה בכרעיה, ואותיב,

אמר: כי מטא ההוא שעתא - אילטייה.

כי מטא ההוא שעתא - נמנם.

אמר: שזמע מינה: לאו אורח ארעא,

דכתיב: "גם ענוש לצדיק לא טוב" ¹¹²² (משלי ז, כו),

אפילו במיני - לא איבעי ליה למימר הכי.

תְּנָא מִשְׁמִיָּה דְרַבִּי מֵאִיר:

"בְּשַׁעָה שְׁהַחֲמָה זֹרַחַת, וְהַמְלָכִים מְנִיחִין כְּתָרֵיהוֹן עַל רְאִשֵׁיהוֹן וּמְשַׁתְּחִוּיִם לַחֲמָה - מִיָּד נֹעֵס".

"וַיִּקָּם בְּלַעַם בַּבֶּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֶתְנֹו" ¹¹²³ (במדבר כב, כא).

תְּנָא מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֲלֶעָזָר:

"אֵהָבָה - מִבְּטַלְת שׁוֹרָה שֶׁל גְּדוּלָה,

מֵאֲבָרְהָם,

דְּכָתִיב: "וַיִּשְׁפֹּם אֲבָרְהָם בַּבֶּקֶר" ¹¹²⁴ (בראשית כב, ג),

שְׁנֵאָה - מִבְּטַלְת שׁוֹרָה שֶׁל גְּדוּלָה,

מִבְּלַעַם,

שְׁנֵאמַר: "וַיִּקָּם בְּלַעַם בַּבֶּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֶתְנֹו" (במדבר כב, כא).

אמר רב יהודה אמר רב:

לְעוֹלָם יַעֲסוֹק אָדָם בְּתוֹרָה וּבַמְצוּוֹה, אִפְּלוּ שְׁלָא לְשִׁמְהָ,

¹¹¹⁹ מה אקב לא קבה אל ומה אועם לא זעם ח'

¹¹²⁰ אלהים שופט צדיק ואל זעם בכל יום

¹¹²¹ כי רגע באפו חיים ברצונו בערב וליו בני ולבקר רנה

¹¹²² גם ענוש לצדיק לא טוב להפות נדיבים על ישר

¹¹²³ ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שדי מואב

¹¹²⁴ וישפם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויחא את שני נערו ואתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים

רפ"י

מ"ב קרבנות. בין פרים לאילים
ז' פרים וז' אילים ג' פעמים הרי
מ"ב בין פרים ואילים:

שמתוך שלא לשמה - בא לשמה,
שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק - זכה ויצאה ממנו רות.

אמר רבי יוסי בר הונא:
רות - בתו של עגלון, בן בנו של בלק מלך מואב, היתה.

88. קה, ב

רס"י

אורח ארעא למימר הכי. וכי דרך ארץ כן שיאמרו וייטב אלהים שם שלמה משמך והא חלשא דעתיה דאמרי ליה שיהא גדול מאביו:

מעין שמך. קאמר ליה ומעין כסאך ולא גדול ממש:

נשים באהל. שרה רבקה רחל ולא שרה ורבקה דכתיב ויביאה יצחק האהלה שרה אמו וגו' רחל ולא דכתיב (בראפית לא) ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל:

אורח ארעא. שאמרה דבורה ליעל [שתהא] ברוכה משרה ורבקה אלא מעין ברכת שרה קאמרה:

ופליגא. האי דמשנין שם שלמה משמך מעין פליגא דר' יוסי בר חוני:

בנו מניין. שאינו מקנא בו:

משלמה. דקאמרי ליה לדוד ייטב אלהים שם שלמה משמך: **ותלמידו**. איבעית אימא דקאמר ליה לאליהו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ונתן לו אליהו ולא נתקנא בו:

ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. אע"ג דהקב"ה לא א"ל אלא וסמכת את ידך עליו חדא אזיל איהו וסמך תרתו:

אמר ליה רבא לרבה בר מרי:

כתיב: **"ייטב אלהים את שם שלמה משמך,**

ויגדל את כסאו מפסאך"¹¹²⁵ (מלכים א' א, מז),

אורח ארעא למימרא ליה למלכא הכי!?

אמר ליה:

'מעין' קאמרה ליה.

דאי לא תימא הכי - **"תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני,**

מנשים באהל תברך" (שופטים ה, כד),

"נשים באהל" - מאן נינהו? שרה,

רבקה,

רחל,

ולאה,

אורח ארעא למימר הכי!?

א'א, 'מעין' קאמר,

ה'א נמי - 'מעין' קאמר.

ופליגא דרב יוסי בר חוני,

דאמר רב יוסי בר חוני:

בכל אדם מתקנא,

חוץ מבנו ותלמידו.

"בנו" - משלמה,

ו"תלמידו" - איבעית אימא: **"ויהי נא פי שנים ברוחך אלי"**¹¹²⁶ (מלכים ב' ב, ט),

ו"ויסמך את ידיו עליו ויצוהו"¹¹²⁷ (במדבר כז, כג).

¹¹²⁵ וגם באו עבדי המלך לברך את אדנינו המלך דוד לאמר ייטב אלהים את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מפסאך וישתחו המלך על המשקב

¹¹²⁶ ויהי כעברם ואלהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי

¹¹²⁷ ויסמך את ידיו עליו ויצוהו פאשר דבר ה' ביד משה

89. קה, ב - קו, ב

רס"י

מלאך. שמסרו הקדוש ברוך הוא למלאך שלא יניחנו לקלל: **חכה**. נתן בפי בלעם שלא היה מניחו לקלל והיינו וישם: **מברכותיו אתה למד מה היה בלבו**. דכתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה הוא היה רוצה לקללם בכך שלא יהיו בתי כנסיות ולא נתן רשות ואמר מה טובו אוהליך: **ריחו נודף**. ממצות: **וירם מאגג מלכו**. מתרגמינן ותתקף מאגג שתהא מלכותו עזה: **וכולם**. כל הברכות של בלעם חזרו לקללה כמו שהיה כוונתו מתחילה: **חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות**. שלא יפסקו מישראל לעולם: **הקללה לברכה**. אחת מן הקללות הפך לברכה שלא חזרה לעולם ולא כל הקללות לברכות שחזרו: **נערתו**. נהפכות כמו עתר שמהפך התבואה כלומר נאמנים פצעי אוהב ונהפכות מנאמנות נשיקות שונא: **מחליף**. לאחר שנקצץ: **אינו עומד במקום מים**. והאי דכתיב כארזים עלי מים שכינה היא דאמרה איחו אמר כארזים כלומר שאין עומדין במקום מים שכינה אמרה עלי מים וכן כולחו מפרש באגדה בכה"ג כנחלים נטיו הוא אמר כנחלים פוסקין לפעמים יצאה בת קול [אמרה] נטיו הוא אמר כגנות אמרה בת קול עלי נהר הוא אמר כאחלים יצאה בת קול ואמרה נטע ה': **רוח דרומית**. קשה:

"וישם ה' דבר בפי בלעם" ¹¹²⁸ (במדבר כג, ה).

רבי אלעזר אומר: מלאך.

רבי יונתן אומר: חכה.

אמר רבי יוחנן:

מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו.

ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות - "מה טובו אהליך יעקב" ¹¹²⁹ (במדבר כד, ה).

לא תשרה שכינה עליהם - "משכנתיה ישראל".

לא תהא מלכותן נמשכת - "בנחלים נטיו" ¹¹³⁰ (במדבר כד, ו).

לא יהא להם זיתים וכרמים - "כגנת עלי נהר".

לא יהא ריחן נודף - "פאהלים נטע ה'" (במדבר כד, ו).

לא יהיו להם מלכים בעלי קומה - "פארזים עלי מים".

לא יהיה להם מלך בן מלך - "יזל מים מדליו" ¹¹³¹ (במדבר כד, ז).

לא תהא מלכותן שולטת באומות - "וודעו במים רבים" (במדבר כד, ז).

לא תהא עזה מלכותן - "וירם מאגג מלכו" (במדבר כד, ז).

לא תהא אימת מלכותן - "ותנשא מלכתו".

אמר רבי אבא בר כהנא:

כולם חזרו לקללה,

חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות,

שנאמר: "ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבה ה' אלהיך" ¹¹³² (דברים כג, ו), "קללה" - ולא "קללות".

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

מאי דכתיב: "נאמנים פצעי אוהב ונערתו נשיקות שונא" (משלי כז, ו)?

טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכם בלעם הרשע.

אחיה השילוני קילל את ישראל בקנה,

שנאמר: "והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים" ¹¹³³ (מלכים א' יד, טו),

מה קנה זה - עומד במקום מים,

וגיזעו מחליף,

ושרשיו מרובין,

ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו - אין מזיזות אותו במקומו,

אלא הוא הולך ובא עמהו,

כיון שדוממו הרוחות - עמד קנה במקומו.

אבל בלעם הרשע ברכן בארז,

מה ארז זה - אינו עומד במקום מים,

ושרשיו מועטין,

ואין גזעו מחליף,

אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו - אין מזיזות אותו במקומו,

כיון שנשבה בו רוח דרומית - מיד עוקרתו והופכתו על פניו.

ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב ממנו ספרי תורה נביאים וכתובים.

¹¹²⁸ וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר טוב אל בלק וזה תדביר

¹¹²⁹ מה טובו אהליך יעקב משכנתיה ישראל

¹¹³⁰ בנחלים נטיו כגנת עלי נהר פאהלים נטע ה' פארזים עלי מים

¹¹³¹ יזל מים מדליו וודעו במים רבים וירם מאגג מלכו ותנשא מלכתו

¹¹³² ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבה ה' אלהיך

¹¹³³ והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל הארמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את ה'

רַס"י

לא עמנו היית באותה עצה. שגזר פרעה כל הבן הילוד היאורה בתמיה ודאי היית כדלקמן:

ומי הושיבך אצל איתני עולם. שעתידיים בניך לישב בלשכת הגזית והיינו דכתיב איתן מושבך וכי בין איתני עולם אתה יושב מי הזקיךך לכך:

שמחיה עצמו בשם אל. עושה עצמו אלוה כמו פרעה וחירם:

לשון אחר מי שמחיה עצמו. כלומר אוי להם לאותן בני אדם שמחין ומעדנין עצמן בעוה"ז ופורקין עול תורה מעל צוארם ומשמנין את עצמן:

משמו אל. כשמשים הקב"ה פדיון לעצמו ומשלם גמול לצדיקים לעתיד לבא. כך שמעתי:

אוי לה לאומה שתמצא. אוי לה לאומה שתהיה באותן הימים שיעלה על דעתה לעכב ישראל:

מי מטיל כסות בין לבני וכו'. לעכבן שלא יודקקו זה לזה דמסוכן הוא כלומר מי הוא שיכול לעכב את ישראל והקב"ה מכניסם:

ציים. ספינות גדולות כמו (ישעיה לג) וצי אדיר (בל) יעברנו:

וצים מיד כתים אמר רב ליבא אספיר. דכתים היינו מקום ששמו כך:

עד אשור מקטל קטילי. ומאשור ואילך משעבדי להו שעבודי: **וצים מיד כתים וענו אשור.** דקטילי להו וענו עבר דמשעבדי להן עד אשור:

כתים. רומים כלומי אותן אומות שהביא הקב"ה בצים עתידין להרוג את כל האומות עד אשור ומאשור ואילך מניחין אותן ומשעבדין בהם (ומניחין אותן) ולעתיד קא מיירי:

הן הנה היו לבני ישראל לא גרסינן אלא ה"ג הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך עמך לעם הזה מבעי ליה. שהשיא עצה לבלק שנכשלו בה ישראל הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם:

ותולה קללתו בחברו. וכך בלעם לא רצה לתלות שפלות זה בבלק שיהא הוא צריך לבקש עצה היאך יכשלו בה ישראל אלא בישראל תלה השפלות לומר שהן צריכין לעצה שיכשלו בה בני מואב שלא תתקוף ידי מואב על ישראל והיינו דכתיב אשר יעשה העם הזה לעמך. מ"ר. ל"א תולה קללתו בחברו כלומר שתלה הכתוב קללה במואב ולא רצה לכתוב כלפי ישראל כמו שאמר בלעם הרשע:

"וידא את הקיני וישא משלו"¹¹³⁴ (במדבר כד, כא).

אמר לו בלעם ליתרו: קיני, לא היית עמנו באותה עצה?! מי הושיבך אצל איתני עולם?

והיינו דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי סימאי: שלשה היו באותה עצה, אלו הן: בלעם, איוב, ויתרו.

בלעם שיעץ - נהרג, איוב ששתק - נידון ב'סורין,

ויתרו שברח - זכו בניו לישב בלשכת הגזית, שנאמר:

"ומשפחות סופרים יושבי יעבץ, תרעתים, שמעתיים, שוכתיים, המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב" (דברי הימים א' ב, נה), וכתב: **"ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים"**¹¹³⁵ (שופטים א, טז).

"וישא משלו ויאמר: אוי מי יחיה משמו אל" (במדבר כד, כג).

אמר רבי שמעון בן לקיש: אוי מי שמחיה עצמו בשם אל.

אמר רבי יוחנן:

אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקדוש ברוך הוא עושה פדיון לבניו, מי מטיל פסותו בין לביא ולביאה בשעה שנוקקין זה עם זה?

"וצים מיד כתים"¹¹³⁶ (במדבר כד, כד).

אמר רב: ליבון אספיר.

"וענו אשור וענו עבר" (במדבר כד, כד).

עד אשור - קטלי מיקטל, מכאן ואילך - משעבדי שיעבודי.

"הנני הולך לעמי, לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך"¹¹³⁷ (במדבר כד, יד), עמך לעם הזה' מיבעי ליה!

אמר רבי אבא בר כהנא: כאדם שמקלל את עצמו, ותולה קללתו באחרים.

אמר להם: אלהיהם של אלו שונא זימה הוא, והם מתאווים לכלי פשתן,

¹¹³⁴ וידא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנה

¹¹³⁵ ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד ויגל וישב את העם

¹¹³⁶ וצים מיד פתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד

¹¹³⁷ ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים

רפ"י

קלעים. אהלים של קלעים כמו שעושין בשוקים:
בערבות מואב מהר שלג. שניר:
כשהיה אומר לה. ישראל כלי פשתן זה בכמה זקנה אומרת לו דמי שוויו וילדה אומרת לו בפחות מכדי שוויו וכן עושין עד ב' או עד ג' פעמים:
ברור לעצמן. כל תכשיטין שאתה רוצה:
צרצרי. נודות:
בוער בו. שהיה משתכר ובווער בו יצר הרע:
השמיעי. הוי שומעת לתשמיש:
פיעור. כך היתה עבודתו של פיעור שמתריזים לפניו: ה"ג כלום מבקשין ממך אלא פיעור והוא עושה ושוב אומרת לו כפור בתורת משה רבך והוא עושה:
וינזרו לבשת. סרו מדרכם והלכו אחר הבשת:
כאהבם. מתוך תאות אהבתם לזנות היו משוקצים שכופרין בהקב"ה:
ותקראן. בגופן ותקראן [משמע] לשון מקרה:
מאי רפידים. אידי דלעיל איפליגו ביה ר"א ור' יהושע במשמעות דשטים נקיט נמי רפידים דפליגי ביה בכי האי גוונא:

בוא ואשיאך עצה: עשה להן קלעים, והושיב בהן זונות, זקניה מבחויז, וילדה מבפנים, וימכרו להן כלי פשתן. עשה להן קלעים מהר שלג עד בית הישימות, והושיב בהן זונות, זקניה מבחויז, וילדה מבפנים, ובשעה שישאל אכלין ושותין ושמתין ויוצאין לטייל בשוק, אומרת לו הזקנה: אי אתה מבקש כלי פשתן? זקניה - אומרת לו בשוק, וילדה - אומרת לו בפחות, שטים ושלים פעמים. ואחר כך אומרת לו: הרי את כבן בית, שב ברור לעצמך. וצרצורי של יין עמוני מונח אצלך, ועדיין לא נאסר יין של עמוני ולא יין של גוים. אמרה לו: רצונך שתשתה כוס של יין? כיון שתשתה, בער בו. אמר לה: השמיעי לי. הוציאה יראתה מתוך חיקה, אמרה לו: עבוד לזה! אמר לה: הלא יהודי אני! אמרה לו: ומה איכפת לך? כלום מבקשים ממך אלא פיעור! והוא אינו יודע שעבודתה בכך. ולא עוד אלא שאיני מנחתך עד שתכפור בתורת משה רבך, שנאמר: **"המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם"**¹¹³⁸ (הושע ט, י).

"וישב ישראל בשטים"¹¹³⁹ (במדבר כה, א).

רבי אליעזר אומר:
 "שטים" שמה.

רבי יהושע אומר:
 שנתעסקו בדברי שטות.

"ותקראן לעם לזבחי אלהיהן"¹¹⁴⁰ (במדבר כה, ב).

רבי אליעזר אומר:
 ערומות פגעו בהן.

רבי יהושע אומר:
 שנעשו כולן בעלי קריין.

מאי לשון **"רפידים"**?

רבי אליעזר אומר:
 "רפידים" שמה.

רבי יהושע אומר:
 שריפו עצמן מדברי תורה,

¹¹³⁸ פענמים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם
¹¹³⁹ וישב ישראל בשטים ויהל העם לזנות אל גנות מואב
¹¹⁴⁰ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן

שְׁנַאמֶר: "לֹא הִפְנוּ אֲבוֹת אֵל בְּנִים מִדְּפִיּוֹן יָדִים"¹¹⁴¹ (ירמיה מז, ג).

רָס"י

לא הפנו אבות אל בנים. להיטיב להם:

מפני רפיון ידים. של תורה ומצות והכי נמי רפידים רפיון ידים הוא כלומר מפני שרפו ידים מן התורה בא עליהם עמלק:

שכר כ"ד אלפים מישראל. שהרגו בעצתו הלך ליטול מבלק ומקני מדין:

גמלא תבע קרני. כך בלעם שאל שכר ונהרג:

גזו מיניה. חתכו ממנו:

בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב. ההוא קרא ביהושע כתיב:

ולבסוף. שנתן עיניו לקלל את ישראל ניטלה ממנו נבואה ונעשה קוסם:

מסגני ושילטא הואי. אשת סגנים ושרים היתה:

איזון לגברא נגר. זינתה למושכי חבל ספינה ל"א נגרי חרשים:

הרגו אל חלליהם. מיתות הרבה משמע שתלאוהו והציתו אש תחת הצליבה וחתכו ראשו ונפל לתוך האש תלייה היינו חנק חתיכת הראש הרג כשנפל לארץ סקילה כשנפל לאור היינו שריפה:

אמר רבי יוחנן:
 כל מקום שנאמר: "וישב" - אינו אלא לשון צער,
 שנאמר: "וישב ישראל בשיטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב" (במדבר כה, א).
 "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען" (בראשית לו, א) -
 "ויבא יוסף את דבתם דעה אל אביהם"¹¹⁴² (בראשית לו, ב).
 ונאמר: "וישב ישראל בארץ גשן"¹¹⁴³ (בראשית מז, כז) -
 "ויקדבו ימי ישראל למות"¹¹⁴⁴ (בראשית מז, כט).
 "וישב יהודה וישראל לבטח,
 איש תחת גפנו ותחת תאנתו"¹¹⁴⁵ (מלכים א' ה, ה) -
 "ויקם ה' שטן לשלמה את הדד האדמי מזרע המלך הוא באדום" (מלכים א' יא, ד).

"ואת מלכי מדין הרגו על הלליהם... ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב"¹¹⁴⁶ (במדבר לא, ח).

בלעם מאי בעי התם?

אמר רבי יוחנן:
 שהלה ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל.

אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב:
 היינו דאמרי אינשי: "גמלא אזלא למיבעי קרני, אודני דהוו ליה גזיזן מיניה".

"ואת בלעם בן בעור הקוסם"¹¹⁴⁷ (יהושע יג, כב).

"קוסם"?! נביא הוא!

אמר רבי יוחנן:
 בתחלה - נביא,
 ולבסוף - קוסם.

אמר רב פפא:
 היינו דאמרי אינשי: "מסגני ושילטי הואי, איזון לגברי נגרי".

קוב, "הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם" (יהושע יג, כב).

אמר רב:
 שקיימו בו ארבע מיתות: סקילה,
 ושריפה,
 הרג,
 וחנק.

¹¹⁴¹ מקול שעטת פרסות אבידיו מדעש לרקבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים
¹¹⁴² אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם דעה אל אביהם
¹¹⁴³ וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאהזו בה ויפרו וירבו מאד
¹¹⁴⁴ ויקדבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ירך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים
¹¹⁴⁵ וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה
¹¹⁴⁶ ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את איו ואת רקם ואת חור ואת רבע המשיח מלכי מדין ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב
¹¹⁴⁷ ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם

אמר ליה ההוא מינא לרבי חנינא:
מי שמיע לה: בלעם בר פמה הוה?

אמר ליה: מיכתב לא כתיב,

אלא מדכתיב: **"אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם"**¹¹⁴⁸ (תהלים נה, כד) -

בר תלתין ותלת שנין,

או בר תלתין וארבע.

אמר ליה: שפיר קאמרת,

לדידי חזי לי פנקסיה דבלעם, והוה כתיב ביה:

בר תלתין ותלת שנין בלעם חגירא כד קטיל יתיה פנחס ליסטאה.

אמר ליה מר בריה דרבינא לבריה:

בכולהו לא תפיש למדרש,

לבר מבלעם הרשע, דכמה דמשפחת ביה - דרוש ביה.

רס"י

בר תלתין ותלת. ור"ח לית ליה דר' סימאי דאמר לעיל שלשה היו באותה עצה דפרעה בלעם ואיוב ויתרו דלר' סימאי בלעם חיה יותר מן מאתים ועשר שנים דהא היה בעצת פרעה דכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו דלרבי סימאי כל אותן מאתים ועשר שנים שהיו ישראל בגלות מצרים עד מלחמת מדין חיה בלעם:

חגירא. תרגום של פיסח:

כד קטל יתיה פנחס ליסטאה.

שר צבא ואפילו קטליה אחר כל

המלחמה נקראת על שמו:

בכולהו. מלכים והדיוטות:

לא תפיש ותדרוש. לגנאי:

לבר מבלעם. דכל מה דמשכחת

ליה לגנאי דרוש:

90. קו, ב - קז, א

רפ"י

(שמא יצא זה לתרבות רעה)
לאחר שיצא לתרבות רעה אמר
ווי. לכך כתוב דוייג:
א"ל הקב"ה לדואג והלא גבור
אתה בתורה. למה תתהלל לספר
לשון הרע על דוד:
לא חסד תורה עליך. לא חכם
בתורה אתה דכתיב (משלי לא)
ותורת חסד על לשונה:
מרצחים. שהרג נוב:
עלי פיך. ולא בלב:
בתחלה יראו. הצדיקים היו
יראים שלא ילמד אדם ממעשיו
של דואג שהולך וחוטא ומצליח:
ולבסוף. כשמת בחצי ימיו ושב
גמולו בראשו ישחקו:
חיל בלע ויקיאנו. המתן עד
שתשכח תורתנו:
אמר לפניו ומבטנו יורישנו אל.
אל תמתין לו עד שתשכח אלא
תמהר ותשכחנו:
בי מדרשא. מאהל זה בית
המדרש:
ושרשך מארץ חיים סלה. שורש
שלו תכסח מארץ חיים דלא
להוו ליה בנין רבנן:

כְּתִיב: "דוּאָג" ¹¹⁴⁹ (שמואל א' כב, ט),
וּכְתִיב: "דוּיִיג" ¹¹⁵⁰ (שמואל א' כב, יח)!

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

בְּתַחֲלֵהָ - יוֹשֵׁב הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְדוּאָג, שְׁמָא יֵצֵא זֶה לְתַרְבוֹת רְעָה,
לְאַחַר שֵׁיִצֵּא - אָמַר: וְוִי שֵׁיִצֵּא זֶה.

(סימן: גבור ורשע וצדיק חיל וסופר).

אָמַר רַבִּי יִצְחָק:

מֵאֵי דְכְּתִיב: "מָה תַתְּהַלֵּל בְּרַעַה הַגְּבוּר חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם" ¹¹⁵¹ (תהלים נב, ג)?
אָמַר לֹו הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדוּאָג: לֹא גְבוּר בְּתוֹרָה אַתָּה?!
מָה תַתְּהַלֵּל בְּרַעַה?
לֹא חֶסֶד אֵל נְטוּי עֲלֶיךָ כָּל הַיּוֹם!?

וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק:

מֵאֵי דְכְּתִיב: "וְלִרְשָׁע אָמַר אֱלֹהִים: מָה לָךְ לְסַפֵּר חֻקִּי" ¹¹⁵² (תהלים נ, טז)?
אָמַר לֹו הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדוּאָג הַרְשָׁע: מָה לָךְ לְסַפֵּר חֻקִּי?
כְּשֵׁאֲתָהּ מְגִיעַ לְפָרְשֵׁת מְרַצְחִים,
וּפְרִשֵׁת מְסַפְּרֵי לְשׁוֹן הָרַע - מָה אַתָּה דוֹרֵשׁ בְּהֶם?

"וְתִשָּׂא בְרִיתִי עֲלֵי פִיךָ" (תהלים נ, טז).

אָמַר רַבִּי אָמִי:

אֵין תּוֹרַתוֹ שֶׁל דוּאָג אֵלָא מְשֻׁפָּה וְלַחוּץ.

וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק:

מֵאֵי דְכְּתִיב: "וַיִּרְאוּ צַדִּיקִים וַיִּירְאוּ וְעַלְיוֹ יִשְׁחַקוּ" (תהלים נב, ח)?
בְּתַחֲלֵהָ - "וַיִּירְאוּ",
וּלְבַסּוּף - "יִשְׁחַקוּ".

וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק:

מֵאֵי דְכְּתִיב: "חֵיל בְּלַע וַיִּקְאֲנוּ מִבִּטְנוֹ יוֹרִישֵׁנוּ אֵל" ¹¹⁵³ (איוב כ, טו)?
אָמַר דָּוִד לְפָנָי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, יְמוֹת דוּאָג.
אָמַר לֹו: "חֵיל בְּלַע וַיִּקְאֲנוּ!"
אָמַר לְפָנָיו: "מִבִּטְנוֹ יוֹרִישֵׁנוּ אֵל".

וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק:

מֵאֵי דְכְּתִיב: "גַּם אֵל יִתְצַדֵּק לְנִצָּח" ¹¹⁵⁴ (תהלים נב, ז)?

אָמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדָוִד: נִיתִי דוּאָג לְעִלְמָא דְאַתִּי.
אָמַר לְפָנָיו: "גַּם אֵל יִתְצַדֵּק לְנִצָּח".

מֵאֵי דְכְּתִיב: "יַחְתֶּדָּה וַיִּסְחַד מֵאַהֲל וּשְׂרִשָּׁה מְאַרְץ חַיִּים סְלָה" (תהלים נב, ז)?

אָמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: לִימְרוּ שְׂמַעְתָּא בֵּי מְדַרְשָׁא מְשֻׁמִּיהָ.
אָמַר לְפָנָיו: "יַחְתֶּדָּה וַיִּסְחַד מֵאַהֲל".

¹¹⁴⁹ ויען דאג האדמי והוא נצב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך בן אחטיוב

¹¹⁵⁰ ויאמר המלך לדואג סב אתה ופגע בפנינו ויסב (דויג) דואג האדמי ופגע הוא בפנינו וימת ביום ההוא שמנינו והמשה איש נשא אפוד בד

¹¹⁵¹ מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום

¹¹⁵² ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך

¹¹⁵³ חיל בלע ויקאנו מבטנו יורישנו אל

¹¹⁵⁴ גם אל יתצדק לנצח יחחד ויסחד מאהל ושרשה מארץ חיים סלה

ליהוי ליה בנין רבנן.

"וְשִׁדְשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֵלָה" (תהלים נב, ז).

ואמר רבי יצחק:

מאי דכתיב: **"אִיִּה סֵפֶר אִיִּה שְׁקֵל אִיִּה סֵפֶר אֵת הַמְּגִדְלִים"**¹¹⁵⁵ (ישעיה לג, יח)?

"אִיִּה סֵפֶר" כל אותיות שבתורה,

"אִיִּה שְׁקֵל" - ששוקל כל קלים וחמורים שבתורה,

"אִיִּה סֵפֶר אֵת הַמְּגִדְלִים" - שהיה סופר שלש מאות הלכות פסוקות ב'מגדל הפורח באויר'.

אמר רבי:

ארבע מאה בעייתא בעו דואג ואחיתופל ב'מגדל הפורח באויר', ולא איפשט להו חד.

אמר רבא:

רבוחא למבעי בעייתא!?

בשני דרב יהודה - פולי תנויי בניקין,

ואנו - קא מתנינו טובא בעוקצין.

וכי הוה מטי רב יהודה: **"אִשָּׁה שְׁכַבְשֵׁת יָרֵק בְּקִדְיָה"** (טהרות ב, א),

ואמר לה: **"זִיתִים שְׁכַבְשֵׁן בְּטַרְפֵּיהוּ - טְהוּרִים"** (עוקצין ב, א),

אמר: הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא.

ואנו קא מתנינו בעוקצין תלת סרי מתיבתא.

ורב יהודה - שליף מסאני, ואתא מטרא,

ואנו - צוחינו, וליכא דמשגח בן.

אלא הקדוש ברוך הוא ליבא בעי,

דכתיב: **"זֶה יְדָאָה לְלִבִּי"**¹¹⁵⁶ (שמואל א' טז, ז).

אמר רב משךשיא:

דואג ואחיתופל - לא הוו סברי שמעתא.

מתקיף לה מר זוטרא:

מאן דכתיב ביה: **"אִיִּה סֵפֶר אִיִּה שְׁקֵל אִיִּה סֵפֶר אֵת הַמְּגִדְלִים"** (ישעיה לג, יח),

ואת אמרת: "לא הוו סברי שמעתא"!

אלא, דלא הוה סלקא להו שמעתא אליבא דהלכתא,

דכתיב: **"סוּד ה' לִידְאָיו"**¹¹⁵⁷ (תהלים כה, יד).

אמר רבי אמי:

לא מת דואג עד ששכח תלמודו,

שנאמר: **"הוּא יְמוֹת בְּאֵין מוֹסֵר וּבְרַב אוֹלְתוֹ יִשְׁגָּה"** (משלי ה, כג).

רב אשי אמר:

נצטרע,

שנאמר: **"הַצְמַתָּה כָּל זֹנָה מִמֶּךָ"**¹¹⁵⁸ (תהלים עג, כז).

כתיב התם: **"לְצַמְתָּת"**¹¹⁵⁹ (ויקרא כה, כג),

ומתרגמינן: "לחלוטין",

רפ"י

כל אותיות שבתורה. שהיה בקי

בחסירות ויתירות:

שוקל קלים וחמורים. יודע

לדרוש בקל וחומר:

במגדל הפורח באויר. מתג

עליונה שלמעלה מן הלמ"ד מפני

מה כפופה למטה. לשון מ"ר מפי

השמועה. ל"א במגדל הפורח

באויר הנכנס לארץ העמים

בשדה תיבה ומגדל אם הוא

טמא אם לאו. ל"א ג' מאות

הלכות במגדל הפורח באויר

לעשות כישוף להעמיד מגדל

באויר כגון שלש מאות הלכות

בנטיעות קשואין דאמרן

בפירקין דלעיל (דף סח.) ולמורי

נראה דה"ג שלש מאות הלכות

במגדל העומד [באויר] ומשנה

אחת באהליות (פ"ד משנה א)

דמשתיי בהכי מגדל העומד

באויר וטומאה בתוכה כלים

שבתוכו טמאים וכן נראה לר':

רבוחא למבעא בעי. וללמוד

תורה רחמנא לבא בעי דהא בשני

דרב יהודה כולהו תנויי בסדר

ניקין היה כל הגמרא שלהן לא

הוה אלא בסדר ניקין שלא היו

מרבין כל כך [לדרוש]:

האשה שכובשת ירק בקדירה.

לא אשכחתיה במסכת עוקצין:

שכובשת ירק. בחומץ או בציר

טהורים דאין מקבלין טומאה

ע"י עוקצין שאם נגע טומאה

בשרשיו העלין טהורין שאין

נעשין יד לעלין מאחר שכבשם

שאר מניחין לשם אלא למראה:

זיתים שכבשן בטרפיהן. איתא

במסכת עוקצין (פ"ב מ"א):

טרפיהן. עלין שלהן טהורין

הזיתים שאין נעשין להם בית יד

להכניס להם טומאה:

הויות דרב ושמואל קא חזינא

הכא. דלא הוה ידע מאי טעמא

הן טהורין:

תליסר מתיבתא. י"ג ישיבות

שאנו עוסקין כולן במסכת

עוקצין ויודעין אותה יפה ואפי'

הכי בהם היו חסידים יותר ממנו

דאלו רב יהודה כו':

לא סבירי. לא היו יודעין הלכה

לפרשה כתקנה בטעמא:

דלא סלקא להו שמעתתא כו'.

שלא זכו לקבוע הלכה כמותן:

ומתרגמינן לחלוטין. ואנו תנן

לשון חלוטין גבי מצורע:

¹¹⁵⁵ לבך והגה אימיה איה ספר איה שקל איה ספר את המגדלים

¹¹⁵⁶ ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו כי לא אשר ידאח האדם כי האדם ידאח לעינים זה ידאח ללבב

¹¹⁵⁷ סוד ה' לידאיו ובריתו להודיעם

¹¹⁵⁸ כי הנה דחקיף יאבדו הצמתה כל זונה ממך

¹¹⁵⁹ בשנת היובל הוואת תשבו איש אל אהנתו

רַס"י

אלופי. היינו רבי:
אוכל לחמי. לומד תורת:

ותנן:

"אין בין מוסגר ומוחלט,
אלא פריעה ופרימה".

(סימן: שלשה ראו וחצי וקראו).

אמר רבי יוחנן:

שלשה מלאכי חבלה נודמנו לו לדואג:
אחד - ששכח תלמודו,
ואחד - ששרף נשמתו,
ואחד - שפיזר עפרו בכתי כנסיות ובכתי מדרשות.

ואמר¹¹⁶⁰ רבי יוחנן:

דואג ואחיתופל לא ראו זה את זה,
דואג - בימי שאול,
ואחיתופל - בימי דוד.

ואמר רבי יוחנן:

דואג ואחיתופל לא חצו ימיהם.

תניא נמי הכי:

"אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם"¹¹⁶¹ (תהלים נה, כד) -
כל שנותיו של דואג - לא היו אלא שלשים וארבע,
ושל אחיתופל - אין אלא שלשים ושלש".

ואמר רבי יוחנן:

בתחלה קרא דוד לאחיתופל 'רבו',
ולבסוף קראו 'חבירו',
ולבסוף קראו 'תלמידו'.

"בתחלה קראו 'רבו' - 'ואתה אנוש כערפי אלופי ומידעי' (תהלים נה, יד),
"ולבסוף קראו 'חבירו' - 'אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגשי' (תהלים נה, טו),
"ולבסוף קראו 'תלמידו' - 'גם איש שלומי אשר בטחתי בו',
אוכל לחמי הגדיל עלי עקב" (תהלים מא, י).

קזא

¹¹⁶⁰ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: אמר

¹¹⁶¹ ואתה אלהים תודדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אכטח בך

91. קז, א-ב

רפ"י

אמר רב יהודה אמר רב:

לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון, שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון, ונכשל. אמר לפניו: רבונו של עולם!

מפני מה אומרים: "אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב", ואין אומרים: "אלהי דוד"?

אמר: אינהו - מינסו לי,

ואת - לא מינסית לי.

אמר לפניו: רבונו של עולם, בחנני ונסני,

שנאמר: "בחנני ה' ונסני"¹¹⁶² (תהלים כו, ב).

אמר ליה: מינסנא לך, ועבידנא מילתא בהדך,

דלדידהו לא הודעתיהו, ואילו אנא קא מודענא לך דמנסנא לך בדבר ערוה.

מיד "ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו"¹¹⁶³ (שמואל ב' יא, ב),

אמר רב יהודה:

שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום.

ונתעלקמה ממנו הלכה: אכר קטן יש באדם,

משביעו - רעב,

ומרעיבו - שבע.

"ויתהלך על גג בית המלך,

וירא אשה רחצת מעל הגג,

והאשה טובת מראה מאד"¹¹⁶⁴ (שמואל ב' יא, ב),

בת שבע הוה קא חייפא רישא תותי חלתא.

אתא שטן אידמי ליה כציפרתא, פתק ביה גירא, פתקה לחלתא, איגליה וחזייה.

מיד: "וישלח דוד וידרש לאשה,

ויאמר: הלוא זאת בת שבע בת אליעם אשת אנני החתי.

וישלח דוד מלאכים ויקחה,

ותבוא אליו וישכב עמה, והיא מתקדשת מטמאתה,

ותשב אל ביתה"¹¹⁶⁵ (שמואל ב' יא, ג-ד).

והיינו דכתיב: "בחנת לבי, פקדת לילה, צרפתי בל תמצא, זמתי בל יעבר פי"¹¹⁶⁶ (תהלים ז, א),

אמר: איכו זממא נפל בפומיה דמאן דסני לי, ולא אמר כי הא מילתא.

דרש רבא:

מאי דכתיב: "למנצח לדוד בה' חסיתי,

איך תאמרו: לנפשי נודי הרקם צפר"¹¹⁶⁷ (תהלים יא, א)?

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם!

מחול לי על אותו עון,

שלא יאמרו: הר שבכם - צפור נדדתו.

דרש רבא:

מאי דכתיב: "לך לבדך הטאתי,

והרע בעיניך עשיתי,

למען תצדק בדברך,

תזכה בשפטך"¹¹⁶⁸ (תהלים נא, ו)?

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: גליא ודיעא קמך דאי בעיא למכפיה ליצרי - הוה כייפינא,

אלא אמיןא: דלא לימרו עבדא זכי למריה.

דרש רבא:

מאי דכתיב: "מי אני לצלע נכון, ומכאובי נגדי תמיד"¹¹⁶⁹ (תהלים לח, יח)?

ראויה היתה בת שבע בת אליעם לדוד מששת ימי בראשית,

אלא שבאה אליו במכאוב.

¹¹⁶² בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבי

¹¹⁶³ ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד

¹¹⁶⁴ ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד

רש"י

שאלה פגה. שקפץ את השעה לזקק ע"י עבירה: **נאספו עלי נכים.** בעלי מומין כמו פרעה נכה (מלבים ב כג) והיו מלעיגים עלי ואני כלא יודע ל"א ולא ידעתי לא הייתי יודע כשמלעיגים כלומר פתאום בא עלי אותו עון שלא ידעתי (עד) שניתן פתחון פה לביישני: הכי גרסינן בשעה שעוסקין במיתות בית דין אומרים הבא על אשת איש מיתתו וכו': **י"ח עונות.** לייח נשיו שלא לעגן: **באנחתי אשחה.** אפילו בשעת אנחתי אשחה בכל לילה: **מטתי.** תשמיש המטה ענין סחי ומאוס (איכה ג) קרי ליה: **בדמעתי ערשי אמסה.** שבשעת דמעתי אני ממאיס את מטתי בתשמיש: **יאמרו מלך שכמותי.** חסיד שכמותי הרגו בנו ויהו מתרעמין על מדותיו של הקב"ה ונמצא שם שמים מתחלל בפרהסיא: **מוטב אעבוד ע"ז.** ואחלל את השם אני לבדי ולא יחללו [אותו] כל העם: **אמר ליה.** חושי הארכי לדוד הקב"ה לא עביד דינא בלא דינא שמעמיד בך להרגך דאת מאי טעמא נסבת יפת תואר דאמו של אבשלום מעכה בת תלמי מלך גשור (שמואל ב ג) ותפסה דוד במלחמה דאין לומר בעבירה באה לו דהא כתיב (מלכים א טו) רק בדבר אוריה החתי: **סוחר כותי.** דרכו לפנות את סחורתו מעט מעט להעמידה על דמים מועטים: **שגיאות מי יבין.** מי יכול להשמר משגגות: **אמר לו.** הקב"ה: **שביקא לך.** מחול לך: **נסתרות.** [מזיד] של צנעה: **זדים.** מזיד של פרהסיא: **ה"ג אל ימשלו בי דלא לישתעו בי רבנן.** והיינו אל ימשלו לשון משל שלא ידרשו בחטאתי חכמי הדורות ואז איתם:

וכן תנא רבי ישמעאל: **"ראויה היתה לדוד בת שבע בת אליעם, אלא שאכלה פגה."**

דרש רבא:

"ובצלעי שימחו ונאספו,

נאספו עלי נכים ולא ידעתי, קרעו ולא דמו" (תהלים לה, טו)?

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא:

רבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאם היו קורעין בש"י - לא היה דמי שותית, ולא עוד אלא בשעה שהם עוסקין בארבע מיתות בית דין,

פוסקין ממשנתן ואומרים לי: דוד, הבא על אשת איש - מיתתו במה?

אמרתי להם: הבא על אשת איש - מיתתו בחנק,

ויש לו חלק לעולם הבא,

אבל המלבין פני חבריו ברבים - אין לו חלק לעולם הבא.

אמר רב יהודה אמר רב:

אפילו בשעת חלויו של דוד - קיים שמנה עשרה עונות,

שנאמר: **"וגעתי באנחתי, אשחה בכל לילה מטתי, בדמעתי ערשי אמסה"** (תהלים ו, ז).

ואמר רב יהודה אמר רב:

בקש דוד לעבוד עבודה זרה,

שנאמר: **"ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים"**¹¹⁶⁵ (שמואל ב' טו, לב),

ואין ראש אלא עבודה זרה,

שנאמר: **"הוא צלמא ראשה די דהב טב"**¹¹⁶⁶ (דניאל ב, לב).

"והנה לקראתו חושי הארפי קרוע פתנתו ואדמה על ראשו"¹¹⁶⁷ (שמואל ב' טו, לב),

אמר לו לדוד: מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה?!

אמר לו: מלך שכמותי יהרגנו בנו?!

מוטב יעבוד עבודה זרה - ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא.

אמר: מאי טעמא קנסיבת יפת תואר?

אמר ליה: פת תואר - רחמנא שרייה.

אמר ליה: לא דרשת סמוכין,

דסמיך ליה: **"כי יהיה לאיש בן סורר ומוצה"**¹¹⁶⁸ (דברים כא, יח) -

כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומוצה.

דרש רבי הוסיא דמון בירי:

למה דוד דומה?

לסוחר כותי.

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, **"שגיאות מי יבין"**¹¹⁶⁹ (תהלים יט, ג)?

אמר ליה: שביקי לך.

"וזמנסתרות נקני" (תהלים יט, ג)!

שביקי לך.

"גם מזדים חשך עבדך"¹¹⁷⁰ (תהלים יט, יד)!

שביקי לך.

"אל ימשלו בי אז איתם" (תהלים יט, יד) - דלא לישתעו בי רבנן!

שביקי לך.

¹¹⁶⁵ ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לקראתו חושי הארפי קרוע פתנתו ואדמה על ראשו

¹¹⁶⁶ הוא צלמא ראשה די דהב טב הדוהי ודרעוהי די כסף מעוהי ודרקתה די נחש

¹¹⁶⁷ ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לקראתו חושי הארפי קרוע פתנתו ואדמה על ראשו

¹¹⁶⁸ כי יהיה לאיש בן סורר ומוצה ויננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם

¹¹⁶⁹ שגיאות מי יבין וזמנסתרות נקני

¹¹⁷⁰ גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב

"וְנִקְיְתִי מִפְּשַׁע רֵב" (תהלים יט, יד) - שְׁלֹא יִכְתֹּב סֶרְחוּנִי!
אָמַר לוֹ: אִי אֶפְשֶׁר,

וְמָה יו"ד שְׁנַטְלֶתִי מִשָּׂרֵי - עוֹמֵד וְצוֹנֵחַ כְּמָה שְׁנִים,

עַד שֶׁבָּא יְהוֹשֻׁעַ וְהוֹסֵפְתִי לוֹ,

שֶׁנֶּאֱמַר: **"וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוֹן יְהוֹשֻׁעַ"**¹¹⁷¹

(במדבר יג, טז),

כָּל הַפְּרִשָׁה כּוֹלָה - עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה.

"וְנִקְיְתִי מִפְּשַׁע רֵב" (תהלים יט, יד) - אָמַר לְפָנָיו:

רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, מְחוּל לִי עַל אוֹתוֹ עוֹן פּוֹלוֹ!

אָמַר לוֹ: כִּבֵּר עֲתִיד שְׁלֹמֹה בְּנֵךְ לֹמַר בְּחֻמְתּוֹ:

"הִיחַתָּה אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר בְּחִיקוֹ - וּבִגְדָיו לֹא תִשְׁרַפְּנָה!?"

אִם יִחַלֵּךְ אִישׁ עַל הַגְּחָלִים - וְדָגְלִיו לֹא תִפְוִינָה!?"

כִּן הִבָּא עַל אֲשֶׁת רַעְיוֹ - לֹא יִנְקָה כָּל הַנֶּגַע בָּהּ" (משלי ו, כז-כט).

אָמַר לִיה: כָּל הַכִּי נִטְרַד הֵהוּא גְבָרָא?

אָמַר לוֹ: קַבֵּל עֲלֶיךָ יְסוּרִין.

קַבֵּל עֲלִיו.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב:

שִׁשָּׁה חֲדָשִׁים נִצְטַרַע דָּוִד,

וְנִסְתַּלְקָה הַיְמִנּוֹ שְׂכִינָה,

וּפִירְשׁוּ מִמֶּנּוּ סְנֵהדְרִין.

"נִצְטַרַע" - דְּכַתִּיב: **"תַּחֲטָאֲנִי בְּאִזּוֹב וְאַטְהָר, תִּכְבְּסֵנִי וּמְשַׁלֵּג אֲלֵבַיִן"** (תהלים נא, ט).

"נִסְתַּלְקָה הַיְמִנּוֹ שְׂכִינָה" - דְּכַתִּיב: **"הַשִּׁיבָה לִי שִׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ, וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי"** (תהלים נא, יד).

"וּפִירְשׁוּ מִמֶּנּוּ סְנֵהדְרִין" - דְּכַתִּיב: **"יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאִיךָ"**¹¹⁷² (תהלים קיט, עט).

"שִׁשָּׁה חֲדָשִׁים" - מְנַלְן?

דְּכַתִּיב: **"וְהַיְמִים אֲשֶׁר מֶלֶךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבַּעִים שָׁנָה"**^א בְּחֻמְרוֹן מֶלֶךְ שֶׁבַע שָׁנִים,

וּבִירוּשָׁלַם מֶלֶךְ שְׁלֹשִׁים וְשֹׁלֶשׁ שָׁנִים" (מלכים א' ב, יא),

וְכַתִּיב: **"בְּחֻמְרוֹן מֶלֶךְ עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים"**¹¹⁷³ (שמואל ב' ה, ה),

וְהִנֵּי שִׁשָּׁה חֲדָשִׁים לֹא קָחָשִׁיב,

שָׁמַע מִיָּנָה: נִצְטַרַע.

אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, מְחוּל לִי עַל אוֹתוֹ עוֹן!

מְחוּל לָךְ.

"עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שְׂנְאֵי וְיִבְשׂוּ, מִי אַתָּה ה' עֲזַרְתָּנִי וְנַחַמְתָּנִי" (תהלים פו, יז)!

אָמַר לִיה: בְּחֻמְרוֹ אֵינִי מוֹדִיעַ,

אֲבָל אֲנִי מוֹדִיעַ בְּחַיִּי שְׁלֹמֹה בְּנֵךְ.

בְּשַׁעָה שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, בִּיקַשׁ לְהַכְנִים אֶרֶוֹן לְבֵית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים -

דְּבָקוּ שְׁעָרִים זֶה בְּזֶה.

אָמַר עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה רִנּוֹת - וְלֹא נִעְנָה.

אָמַר: **"שִׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וְהִנְשִׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיִבּוֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד.**

מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד?"

ה' עֲזִיר וְגִבּוֹר ה' גְּבוּר מִלְחָמָה" (תהלים כד, ז-ח),

וְנֶאֱמַר: **"שִׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וְשִׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיִבּוֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד"** (תהלים כד, ט) - וְלֹא נִעְנָה.

כִּיּוֹן שֶׁאָמַר: **"ה' אֱלֹהִים אֵל תִּשָּׁב פָּנָי מִשִּׁיחָךְ וְכָרָה לְחֻסְדֵי דָוִד עֲבָדְךָ"** (דברי הימים ב' ו, מב) - מִיָּד נִעְנָה.

בְּאוֹתָהּ שַׁעָה נִהְפְּכוּ פָּנָי שׁוֹנְאֵי דָוִד כְּשׁוֹלֵי קְדִירָה,

וְיָדְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁמְחוּל לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל אוֹתוֹ הָעוֹן.

¹¹⁷¹ אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שִׁלַּח מֹשֶׁה לְתוֹרַת הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוֹן יְהוֹשֻׁעַ

¹¹⁷² וְיָשׁוּבוּ לִי יְרֵאִיךָ וְיִדְעִי עֲדָתְךָ

¹¹⁷³ בְּחֻמְרוֹן מֶלֶךְ עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים וּבִירוּשָׁלַם מֶלֶךְ שְׁלֹשִׁים וְשֹׁלֶשׁ שָׁנָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְיְהוּדָה

רָפ"י

שֶׁלֹא יִכְתֹּב סֶרְחוּנִי. שְׁתַּמְחוּק
אוֹתָהּ פְּרִשָׁה מִן הַמִּקְרָא וּשְׁתַּחֲכַח
הַדָּבָר לְעוֹלָמִים:
כָּל הַפְּרִשָׁה. שְׁכַתוּבָה כָּבֵר
שְׁעִשִׂית אוֹתוֹ חֹטָא:
עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה. שֶׁלֹא
תַעֲקוּר:
תַּחֲטָאֲנִי בְּאִזּוֹב. מְכַלֵּל שֶׁהִיא
צְרִיךְ טְהוּרַת אִזּוֹב כְּמִצְוֹרַע:
בְּחֻמְרוֹן מֶלֶךְ שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה
חֲדָשִׁים. מְדַהֲכָא חֹשִׁיב לְהוֹ
וּבְאִידָךְ קָרָא לֹא חֹשִׁיב לְהוֹ שׁ"מ
לֹא הִיא מְלַכּוֹתוֹ שְׁלִימָה שְׁנִצְטַרַע
אוֹתוֹ ו' חֲדָשִׁים:
הִ"ג אֲבָל בְּחַיִּי בְּנֵךְ אֲנִי מוֹדִיעַ וְלֹא
גְרַסִּינְךָ לָךְ:
כ"ד רִנּוֹת. בֵּין תַּפְלָה תַּחֲנֵה וְרַנְנָה
אִיכָא כ"ד:

92. קז, ב

רש"י

וילך אלישע דמשק להיכא אזל:
שואבת. מגבהת מתכת בלא
 נגיעה כעין אותה שלועזין
 קלאמניס"ה בלע"ז ועל ידי
 אותה אבן העמיד עגלים של
 ירבעם באויר:

רבנן דחה מקמיה. התלמידים
 דחה משיבתו של אלישע:
צר ממנו. מכלל דעד האידנא לא
 הוה צר:

הואל וקח. השבע שאלישע
 שלחך:

ויפצר בו. גחזי: העת לקחת את
 הכסף והבגדים וגו':
 שמנה דברים קא חשיב בהאי
 קרא:

וגחזי מי שקל כולי האי. מנעמן
 כסף ובגדים הוא דשקל דכתיב
 ויצר ככרים וגו':

אותה שעה. היה אלישע עוסק
 בפרק שמונה שרצים אמר לו
 הגיע עת ליטול שכר פרק שמונה
 שרצים שעסקתי וכו' ולהכי כתב
 בהאי קרא שמנה דברים כנגד
 אותו פרק כלומר בכסף ובגדים
 שקבלת ממנו מנעמן סבור אתה
 לקנות דברים הללו להיותם לך
 שכר שמונה שרצים:

"גחזי".

דכתיב¹¹⁷⁴: **"ויבא אלישע דמשק"**¹¹⁷⁵ (מלכים ב' ח, ז).
 להיכא אזל?

אמר רבי יוחנן:

שהלך להחזיר גחזי בתשובה - ולא חזר.

אמר לו: חזור בך.

אמר לו: כך מקובלני ממה:

החוטא ומחטיא את הרבים - אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

מאי עבד?

איכא דאמרי:

אכן שואבת תלה לחטאת ירבעם,
 והעמידה בין שמים לארץ.

ואיכא דאמרי:

שם חקק בפייה,

והיתה מכרות ואומרת: **"אנכי" ו"לא יהיה לך"**.

ואיכא דאמרי:

רבנן דחה מקמיה,

שנאמר: **"ויאמרו בני הנביאים אל אלישע:**

הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו" (מלכים ב' ו, א),

מקלל: דעד השתא לא הווי צר¹¹⁷⁶.

תנו רבנן:

"לעולם תהא: שמאל - דוחה,

וימין - מקרבת.

לא באלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו,

ולא ביהושע בן פרחיא שדחפו לישו הנוצרי בשתי ידיו".

"גחזי" - דכתיב: "ויאמר נעמן: הואל קח כפרים, ויפרץ בו ויצר כפרים כסף"¹¹⁷⁷ (מלכים ב' ה, כג).

"ויאמר אליו אלישע: מאין גחזי?

ויאמר: לא הלך עבדך אנה ואנה.

ויאמר אליו: לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרפבתו לקראתך,

העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות?"¹¹⁷⁸ (מלכים ב' ה, כה-כו).

ומי שקל כולי האי? כסף ובגדים הוא דשקל!

אמר רבי יצחק:

באותה שעה היה אלישע יושב ודורש ב**"שמונה שרצים"**,

נעמן שר צבא מלך ארם היה מצורע.

אמרה ליה ההיא רבייתא דאישתבאי מארעא ישראל:

אי אזלת לגבי אלישע - מסי לך.

¹¹⁷⁴ ירושלמי. גירסת וילנא: וילך

¹¹⁷⁵ ויבא אלישע דמשק וכו' הדר מלך ארם הלה ויגד לו לאמר בא איש האלהים עד הנה

¹¹⁷⁶ גירסת וילנא: לא הווי (פיישי) [צר]

¹¹⁷⁷ ויאמר נעמן הואל קח כפרים ויפרץ בו ויצר כפרים כסף בשני חרטים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני נערו וישאו לפניו

¹¹⁷⁸ מה והוא בא ונעמד אל אדניו ויאמר אליו אלישע מאין גחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה: כו ויאמר אליו לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרפבתו לקראתך העת לקחת

את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות

כ"י

יצר. תאותו אם מרחיקה ממנו לגמרי ממעט ישיבת עולם ואם מקרבה לגמרי בא לידי איסור שאינו יכול לכבוש יצרו מדבר עבירה:
תינוק ואשה. דעתן קלה ואם תדחה אותם מטרדן מן העולם:
חלה. חד.
חליו תרי.
אשר ימות בו תלת:

כי אתא, אמר ליה: זיל טבול בירדן.
 אמר ליה: אחוכי קא מחייבת בי?!
 אמרי ליה הנהו דהוו בהדיה: מאי נפקא לך מינה? זיל נסי.
 אזל וטבל בירדנא, ואיתסי.
 אתא אייתי ליה כל הני דנקיט.
 לא צבי לקבולי מיניה.
 גחזי איפטור מקמיה אלישע, אזל שקל מאי דשקל, ואפקיד.
 כי אתא, חזייה אלישע לצרעת דהוה פרחא עלויה רישיה,
 אמר ליה: רשע! הגיע עת ליטול שכר שמנה שרצים,
"וצרעת נעמן תדבק בה ובזרעה לעולם ויצא מלפניו מצרע כשלג" (מלכים ב' ה, כו).

"וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער"¹¹⁷⁹ (מלכים ב' ז, ג).

אמר רבי יוחנן:
 גחזי ושלשה בניו.

"יהושע בן פרחיה" - מאי היא?

כדקטלינהו ינאי מלכא לרבנן אזל **יהושע בן פרחיה** וישו לאלכסנדריא של מצרים.
 כי הוה שלמא, שלח ליה **שמעון בן שטח**: מיני ירושלים עיר הקדש ליכי אלכסנדריה של מצרים:
 אחותי, בעלי שרוי בתוכה, ואנכי יושבת שוממה.

קם אתא, ואתרמי ליה ההוא אושפיזא,
 עבדו ליה יקרא טובא.
 אמר: כמה יפה אכסניא זו!
 אמר ליה: רבי, עיניה טרוטות.
 אמר ליה: רשע! בכך אתה עוסק?!
 אפיק ארבע מאה שיפורי ושמתייה.
 אתא לקמיה כמה זימניו, אמר ליה: קבלן!
 לא הוי קא משגח ביה.
 יומא חד הוה קא קרי קריאת שמע, אתא לקמיה, סבר לקבולי, אחוי ליה בידיה,
 הוא סבר: מידחא קא דחי לי.
 אזל זקף לבינתא והשתחוה לה.
 אמר ליה: הדר בה!
 אמר ליה: כך מקובלני ממך: כל החוטא ומחטיא את הרבים - אין מספיקין בידו לעשות תשובה.
 ואמר מר: ישו כישף והסית והדיח את ישראל.

תנא:
"אמר רבי שמעון בן אלעזר:

יצר,
תינוק,
ואשה - תהא: שמאל - דוחה,
וימין - מקרבת."

תנו רבנן:
"שלשה חלאים חלה אלישע:

אחד - שגירה דובים בתינוקות (מלכים ב' ב, כד-כה),
ואחד - שדחפו לגחזי בשתי ידים,
ואחד - שמת בו,
שנאמר: "ואלישע חלה את חליו"¹¹⁸⁰ (מלכים ב' יג, יד).

¹¹⁷⁹ וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישיבים פה עד מתנו
¹¹⁸⁰ ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבר על פניו ויאמר אבי אבי רבך וישראל ופרשיו

רש"י

בעא רחמי דלהוי חולשא. כדי שיהא פנאי לבניו לבא כל אחד ואחד ממקומו להיות עליו בשעת מיתה שכיון שרואין שנפל למטה יודעין שימות ומתקבצין ובאין: מתפח. מתרפא:

עד אבריהם לא הוה זקנה, כל דחזי לאבריהם - אמר: האי יצחק, כל דחזי ליצחק - אמר: האי אבריהם, בעא אבריהם רחמי דלהוי ליה זקנה, שנאמר: "ואבריהם זקן בא בנימים"¹¹⁸¹ (בראשית כד, א).

עד יעקב לא הוה חולשא, בעא רחמי והוה חולשא, שנאמר: "ויאמר ליוסף: הנה אביך חלה"¹¹⁸² (בראשית מח, א).
עד אלישע לא הוה איניש חליש דמיתפח, ואתא אלישע ובעא רחמי ואיתפח, שנאמר: "ואלישע חלה את הלוי אשר ימות בו" (מלכים ב' יג, יד).

¹¹⁸¹ ואבריהם זקן בא בנימים זה' ברוך את אבריהם בכל
¹¹⁸² ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים

93. קז, ב - קח, א

רש"י

מתניתין

מתני'
לא ידון רוחי לא דין ולא רוח.
שאינ עומדין בדין ואין להם רוח
להיות עם הצדיקים שיש להם
חלק:
ויפץ [ה' אותם ומשם הפיצם.
ויפץ] בעולם הזה ומשם הפיצם
בעולם הבא:
אלו ואלו. אנשי דור המבול
ואנשי סדום ובחדא פליג ר'
נחמיה:
רשעים דור המבול. דכתיב [בהו]
כי רבה רעת האדם (בראשית ו):
חטאים אנשי סדום. דכתיב בהו
רעים וחטאים (שם ג):
אבל עומדים הם כו'. שחין
ונדונים:

דור המבול - אין להם חלק לעולם הבא,
ואין עומדין בדין,

שנאמר: "לא ידון רוחי באדם לעולם"¹¹⁸³ (בראשית ו, ג) - לא דין,
ולא רוח.

דור הפלגה - אין להם חלק לעולם הבא,

שנאמר: "ויפץ ה' אתם משים על פני כל הארץ"¹¹⁸⁴ (בראשית יא, ח),
וכתיב: **"ומשם הפיצם"**¹¹⁸⁵ (בראשית יא, ט).

"ויפץ ה' אתם" - בעולם הזה,
"ומשם הפיצם ה'" - לעולם הבא.

אנשי סדום - אין להם חלק לעולם הבא,

שנאמר: "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאוד" (בראשית יג, ג).
"רעים" - בעולם הזה,
"וחטאים" - לעולם הבא,
אבל עומדין בדין.

רבי נחמיה אומר:

אלו ואלו - אין עומדין בדין,

שנאמר: "על כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים" (תהלים א, ה).
"על כן לא יקמו רשעים במשפט" - זה דור המבול,
"וחטאים בעדת צדיקים" - אלו אנשי סדום.

קח,א

אמר לו: אינם עומדין בעדת צדיקים,
אבל עומדין בעדת רשעים.

מרגלים - אין להם חלק לעולם הבא,

שנאמר: "וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'" (במדבר יד, לו).
"וימתו" - בעולם הזה,
"במגפה" - לעולם הבא.

דור המדבר - אין להם חלק לעולם הבא,

ואין עומדין בדין,
שנאמר: "במדבר הזה יתמו ושם ימתו"¹¹⁸⁶ (במדבר יד, לה),

דברי רבי עקיבא.

רבי אליעזר אומר:

עליהם הוא אומר: "אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח" (תהלים נ, ה).

עדת קרח - אינה עתידה לעלות,

שנאמר: "ותכס עליהם הארץ"¹¹⁸⁷ (במדבר טז, לג) - בעולם הזה,
"ויאבדו מתוך הקהל" (במדבר טז, לג) - לעולם הבא,

דברי רבי עקיבא.

רבי אליעזר אומר:

עליהם הוא אומר: "ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל" (שמואל א' ב, ו).

גמרא

תנו רבנן:

¹¹⁸³ ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשור והיו ימיו מאה ועשרים שנה
¹¹⁸⁴ ויפץ ה' אתם משים על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר
¹¹⁸⁵ על כן קרא שמה ככל מי שם כלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ
¹¹⁸⁶ אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנוצרים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו
¹¹⁸⁷ ויחדו הם וכל אשר להם חיים שאלה ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל

רס"י

גמי' נשמתן קשה להם בגיהנם. נשמת עצמן שרפתן דכתיב רוחכם אש תאכלכם (ישעיה לג):

"דור המבול - אין להם חלק לעולם הבא,

שנאמר: "וימח את כל היקום אשר על פני האדמה"¹¹⁸⁸ (בראשית ז, כג).

"וימח את כל היקום" - בעולם הזה,

"וימחו מן הארץ" - לעולם הבא,

דברי רבי עקיבא.

רבי יהודה בן בתירא אומר:

לא חיי,

ולא נדונין,

שנאמר: "לא ידון רוחי באדם לעולם"¹¹⁸⁹ (בראשית ו, ג) - לא דין,

ולא רוח.

דבר אחר:

"לא ידון רוחי" (בראשית ו, ג) - שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה.

רבי מנחם בר יוסף אומר:

אפילו בשעה שהקדוש ברוך הוא מחזיר נשמות לפגרים מתים - נשמתן קשה להם בגיהנם,

שנאמר: "תהרו חששי, תלדו קשי, רוחכם אש תאכלכם" (ישעיה לג, יא).

¹¹⁸⁸ וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ וישאר אך גת ואשיר אתו בתבה

¹¹⁸⁹ ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה

94. קח, א

רס"י

בשביל גלגל העין. שרואין טובתן שלימה והיו גובהין עיניהם ומנאפין אחר עיניהם: **במים.** שדומה לגלגל העין מעינות שנובעין ממקום קטן כמו עין: **שלשה נשתיירו.** מאותן מעינות של דור המבול שהיו חמין כדאמר לקמן ברותחין קלקלו ברותחין נדונו:

תנו רבנן:

"דור המבול - לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא, ומה פתיב בהם?"

"בתייהם שלום מפחד, ולא שיבט אלוה עליהם" (איוב כא, ט),

וכתיב: "שורו עבר ולא יגעל, תבלט פרתו ולא תשכל" (איוב כא, י'),

וכתיב: "ישלחו מצאן עויליהם, וילדיהם ירקדון" (איוב כא, יא),

וכתיב: "ישאו בתך וכנור, וישמחו לקול עוגב" (איוב כא, יב),

וכתיב: "יכלו ימיהם בטוב, ושניהם¹¹⁹⁰ בנעימים"¹¹⁹¹ (איוב לו, יא),

וכתיב: "וברגע שאול יחתו"¹¹⁹² (איוב כא, יג),

והיא גרמה שאמרו לאל¹¹⁹³: "סור ממנו, ודעת דרמיה לא תפגנו.

מה שדיי מי נעבדנו, ומה נועיל מי נפגע בו?" (איוב כא יד-טו).

אמרו: כלום צריכין אנו לו אלא לטיפה של גשמים!?

יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין מהן!

אמר הקדוש ברוך הוא: בטובה שהשפעתני להן - בה מנעיסין אותי?

ובה אני דן אותם,

שאמר: "ואני הנני מביא את המבול מים"¹¹⁹⁴ (בראשית ו, יז).

רבי יוסי אמר:

דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין שדומה למים,

שאמר: "ויקחו להם נשים מפל אשר בחרו"¹¹⁹⁵ (בראשית ו, ב),

לפיכך דן אותן במים, שדומה לגלגל העין,

שאמר: "נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נפתחו"¹¹⁹⁶ (בראשית ז, יא).

אמר רבי יוחנן:

דור המבול - ב"רבה" קלקלו,

וב"רבה" נידונו.

ב"רבה" קלקלו,

שאמר: **"וירא ה' מי רבה רעת האדם"**¹¹⁹⁷ (בראשית ו, ה),

וב"רבה" נידונו,

שאמר: **"כל מעינות תהום רבה"** (בראשית ז, יא).

אמר רבי יוחנן:

שלשה נשתיירו מהם: בלועה דגדר,

וחמי טבריא,

ועיניא רבתי דבירם.

"מי השחית כל בשר את דרכו על הארץ"¹¹⁹⁸ (בראשית ו, יב).

אמר רבי יוחנן:

מלמד שהרביעו בהמה על חיה,

וחיה על בהמה,

גירסת וילנא:

ואדם על הכל.

¹¹⁹⁰ תיקון על פי הפסוק. גירסת וילנא: ושנותם

¹¹⁹¹ אם ישמעו ויעבדו ויכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים

¹¹⁹² ויכלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו

¹¹⁹³ יד ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרמיה לא תפגנו. טו מה שדיי מי נעבדנו ומה נועיל מי נפגע בו

¹¹⁹⁴ ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו דוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע

¹¹⁹⁵ ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מפל אשר בחרו

¹¹⁹⁶ בשנת שיש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נפתחו

¹¹⁹⁷ וירא ה' מי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום

¹¹⁹⁸ וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה מי השחית כל בשר את דרכו על הארץ

רפ"י

וכולן חזרו. להזדווג עם מיניהם :
חוץ מתושלמי. עוף הוא שאוחז
 עדיין תרבות רעה שמזדווג עם
 הכל. תושלמי עוף אחד ובמסכת
 חולין (דף סב:) גבי שמונה
 ספיקות איתא והרנוגא תושלמי
 ומרדא ודרכו של אותו עוף
 להרביע כל הבריות :
שזקף. החמס עצמו כמקל והיינו
 החמס קם למטה רשע :
לא מהם. אין תועלת לא בהם
 ולא בהמונם ולא במשאם :
מהמהם. אשטרי"א בלע"ז :
כי נחמתי כי עשיתם ונת.
 סמוכין דריש :
יפה עשיתי וכו'. שאיבדתי דרך
 רשעים כזה :
לא יפה עשיתי. דאפשר היו
 חוזרין :

אמר רבי אבא בר כהנא:
וכולם חזרו, חוץ מתושלמי.

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ: קֵץ כָּל בָּשָׂר בְּאֵף לִפְנֵי"¹¹⁹⁹ (בראשית ו, ג).

אמר רבי יוחנן:

בא וראה כמה גדול כחה של חמס,
שהרי דור המבול עברו על הכל,

ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל,

שנאמר: "כי מלאה הארץ חמס מפניהם, והנני משחיתם את הארץ" (בראשית ו, ג),

וכתיב: "החמס קם למטה רשע,

לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נח בהם" (יחזקאל ז, יא).

אמר רבי אלעזר:

מלמד שזקף עצמו כמקל ועמד לפני הקדוש ברוך הוא, ואמר לפניו:

רבנו של עולם, "לא מהם,

ולא מהמונם,

ולא מהמהם,

ולא נח בהם".

ואף על נח נחתם גזר דין,

שנאמר: "ולא נח בהם".

תנא דבי רבי ישמעאל:

"אף על נח נחתך גזר דין,

אלא שמצא חן בעיני ה'

שנאמר: "נחמתי כי עשיתם, ונח מצא חן בעיני ה'"¹²⁰⁰ (בראשית ו' ז-ח).

"וַיִּנָּחֵם ה' מִי עֲשֵׂיהוּ אֵת הָאָדָם בְּאַרְצוֹ"¹²⁰¹ (בראשית ו', י).

פי אתא רב דימי, אומר:

אמר הקדוש ברוך הוא - יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ.

מאי משמע?

כתיב הכא: "וַיִּנָּחֵם ה'"

וכתיב הָתָם: "וַיִּנָּחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם"¹²⁰² (בראשית נ, כא).

ואיכא דאמרי:

לא יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ,

כתיב הכא: "וַיִּנָּחֵם"

וכתיב הָתָם: "וַיִּנָּחֵם ה' עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לַעֲמוֹ" (שמות לב, יד).

¹¹⁹⁹ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ: קֵץ כָּל בָּשָׂר בְּאֵף לִפְנֵי מִי מְלֵאָה הָאָרֶץ חֲמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתֶם אֵת הָאָרֶץ

¹²⁰⁰ ז וַיֹּאמֶר ה' אֲמָחָה אֵת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּרַאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ עַד עוֹף הַשָּׁמַיִם מִי עֲשִׂיתֶם: ח וְנַח מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'

¹²⁰¹ וַיִּנָּחֵם ה' מִי עֲשֵׂיהוּ אֵת הָאָדָם בְּאַרְצוֹ וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ

¹²⁰² וַעֲתָה אֵל תִּירָאוּ אֹנִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֵת טַפְכֶם וַיִּנָּחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם

95. קח, א-ב

רס"י

כל שכן. אילו הוה בדורות אחרים היה צדיק יותר: פלייטון. בושם שריחו נודף ואינו אפרסמון: מקיפה. מציף כמו ויצף הברזל דמתרגמינן וקפא (מלכים ב ו): כזיקין. נודות:

"אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים היה בדתו" ¹²⁰³ (בראשית ו, ט).

אמר רבי יוחנן:

"בדורותיו" - ולא בדורות אחרים.

וריש לקיש אמר:

"בדורותיו" - כל שכן בדורות אחרים.

אמר רבי חנינא:

משל דרבי יוחנן, למה הדבר דומה? לחבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ, במקומה - ריחה נודף, שלא במקומה - אין ריחה נודף.

אמר רבי אושעיא:

משל דריש לקיש, למה הדבר דומה? לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת, במקומה - ריחה נודף, וכל שכן - במקום הבוסם.

"וימח את כל היקום אשר על פני האדמה" ¹²⁰⁴ (בראשית ז, כג).

אם אדם חטא - בהמה מה חטאה?

תנא משום רבי יהושע בן קרחה:

"משל לאדם שעשה חופה לבנו, והתקין כל מיני סעודה.

לימים מת בנו,

עמד ופזר את חופתו,

אמר: כלום עשיתי אלא בשביל בני,

עכשיו שמת - חופה למה לי?

אף הקדוש ברוך הוא אמר: כלום בראתי בהמה וניה אלא בשביל אדם, עכשיו שאדם חוטא - בהמה וניה למה לי?"

"מכל אשר בחרבה מתו" ¹²⁰⁵ (בראשית ז, כב).

ולא דגים שבים.

דרש רבי יוסי דמן קסרי:

מאי דכתיב: "קל הוא על פני מים, תקלל חלקתם בארץ" ¹²⁰⁶ (איוב כד, יח)? מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם, ואומר להם: עשו תשובה!

ואם לאו - הקדוש ברוך הוא מביא עליכם את המבול,

ומקפה נבלתכם על הפנים כזיקין,

שנאמר: "קל הוא על פני מים" (איוב כד, יח),

ולא עוד אלא שלוקחין מהם קללה לכל באי עולם,

¹²⁰³ אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדתו את האלהים התהלך נח

¹²⁰⁴ וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ וישאר אך נח ואשר אתו בתבה

¹²⁰⁵ כל אשר נשמות רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו

¹²⁰⁶ קל הוא על פני מים תקלל חלקתם בארץ לא יפנה דרך קרמים

שְׁנַאמַר: "תְּקַלֵּל הַלְקָתְכֶם בְּאֶרֶץ" (איוב כד, יח).

רַש"י

לא יפנה דרך כרמים אמרו לו ומי מעכב. [מיד] שאינו עושה אם יש בידו כח לעשות כך: [פרידה] אחת יש לי להוציא מכס. מתושלח הצדיק ימות קודם ולא יהיה נדון עמכם: א"כ לא נפנה דרך כרמים. [כלומר לא נסור ולא נפנה את דרך הכרמים] אלא כל שעה נלך בהם כלומר א"כ לא נלך דרך כבושה ולא נחזור מסורינו אלא נלך ונקלקל השורה דרכים משובשים בקוצים וברקנים כעין שבילי כרמים: לעשות. כמו עשתונות שיושבין שאנן וחושבין מחשבות רעות: עליתה שמה. אין אש שולט בה: מבין עקבי רגליכם. בשכבת זרע שלכם יכול למחות אתכם ל"א מבין עקבי רגליכם מן הרגל יוציא ממש מים אם היה רוצה ואי אפשר לכפות רגליכם בעששיות: בשכבת זרע. רותחין ועבין היו עבין ל"ג ופי' הוא: חמת המלך שככה. נחה מרתחו ה"נ מים נחו מרותחין:

"לא יפנה דרך כרמים" (איוב כד, יח).

מלמד שהיו מפנים דרך כרמים, אמרו לו: ומי מעכב? אמר להם: פרידה אחת יש לי להוציא מכם. אם כן, לא נפנה דרך כרמים.

קחב,

דרש רבא:

מאי דכתיב: "לפיד בוי לעשתות שאנן, נכון למועדי רגל" (איוב יב, ה)? מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם, ואמר להם דברים שהם קשים כלפידים, והיו מבזין אותם. אמרו לו: זקן, תיבה זו למה? אמר להם: הקדוש ברוך הוא מביא עליכם את המבול. אמרו: מבול של מה? אם מבול של אש - יש לנו דבר אחר ו'עליתה' שמה. ואם של מים הוא מביא: אם מן הארץ הוא מביא - יש לנו עששיות של ברזל שאנו מחפין בהם את הארץ, ואם מן השמים הוא מביא - יש לנו דבר ו'עקב' שמו, ואמרי לה: 'עקש' שמו. אמר להם: הוא מביא מבין עקבי רגליכם, שְׁנַאמַר: "נכון למועדי רגל" (איוב יב, ה).

תנ"א:

"מימי המבול - קשים בשכבת זרע,

שְׁנַאמַר: "נכון למועדי רגל" (איוב יב, ה).

אמר רב חסדא:

ברותחין - קלקלו בעבירה,

וברותחין - נידונו,

כתיב הקא: "וישמו המים"¹²⁰⁷ (בראשית ה, א),

וכתיב התם: "וחמת המלך שככה"¹²⁰⁸ (אסתר ז, ט).

¹²⁰⁷ ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישמו המים ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה ¹²⁰⁸

96. קח, ב - קט, א

"זיהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ" (בראשית ז, י).

מה טיבם של "שבעת הימים"?

אמר רב:

אלו ימי אבילות של מתושלח, ללמדך: שהספדן של צדיקים - מעכבין את הפורענות לבא.

דבר אחר:

"לשבעת" - ששינה עליהם הקדוש ברוך הוא סדר בראשית, שהיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח.

דבר אחר:

שקבע להם הקדוש ברוך הוא זמן גדול, ואחר כך זמן קטן.

דבר אחר:

"לשבעת הימים" - שהטעמים מעין העולם הבא, כדי שידעו מה טובה מנעו מהן.

"מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו"¹²⁰⁹ (בראשית ז ב).

אישות לבהמה - מי אית לה!?

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

מאותם שלא נעבדה בהם עבירה.

מנא ידע?

אמר רב חסדא:

שהעבירן לפני התיבה, כל שהתיבה קולטתו - בידוע שלא נעבדה בהם עבירה, וכל שאין התיבה קולטתו - בידוע שנעבדה בה עבירה.

רבי אבהו אמר:

מאותן הבאין מאליהן.

"עשה לך תבת עצי גפר"¹²¹⁰ (בראשית ו, יד).

מאי "גופר"?

אמר רב אדא:

אמר רבי שילא:

זו "מבליגה".

ואמר רבי ליה: "גולמיש".

"צחר תעשה לתבה"¹²¹¹ (בראשית ו, טז).

¹²⁰⁹ מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים איש ואשתו

¹²¹⁰ עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וקפרת אתה מבנית ומחוץ בכפר

¹²¹¹ צחר תעשה לתבה ואל אמח תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים תחתים שנים ושילשים תעשה

כ"י

סדרי בראשית. והיינו לשבעת הימים סדר שבעת ימי בראשית שינה להם:

זמן קטן אחר זמן גדול. בתחילה אמר להן והיו ימיו מאה ועשרים שנה כשעבר זמן זה ולא שבו לטובה חזר וקבע להם זמן קטן: אישות לבהמה מי אית ליה. נקבה אחת נשכבת לכמה זכרים ואין זו אישות:

שלא נעבדה בהן עבירה. שלא נזקקו אלא לבן זוגם: מבליגה. עץ הוא:

אמר רבי יוחנן:

אמר לו הקדוש ברוך הוא לנח:
קבע ביה אבנים טובות ומרגליות,
כדי שיהיו מאירות לכם בצהררים.

"ואל אמה תכלנה מלמעלה" (בראשית ו, טז).

דבהכי הוא דקיימא.

"תחתים שנים ושלשים תעשה" (בראשית ו, טז).

תנא:

"תחתים" - לזבל,
"אמצעים" - לבהמה,
"עליונים" - לאדם."

"וישלח את הערב"¹²¹² (בראשית ח, ז).

אמר ריש לקיש:

תשובה ניצחת השיבו עורב לנח:
רבך - שונאני,
ואתה - שונאתני.

"רבך - שונאני": מן הטהורין - שבעה,
מן הטמאים - שנים,

"ואתה - שונאתני": שאתה מניח ממין שבעה, ושולח ממין שנים,

אם פוגע בי שר חמה או שר צנה - לא נמצא עולם חסר ברירה אחת?!
או שפא לאשתי אתה צריך?

אמר לו נח: רשע! במותר לי - נאסר לי,
בנאסר לי - לא כל שכנו!?

ומנלו דנאסרו?

דכתיב: **"ובאת אל התבה, אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך"**¹²¹³ (בראשית ו, יח),
וכתיב: **"צא מן התבה, אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך"**¹²¹⁴ (בראשית ח, טז).

ואמר רבי יוחנן:

מיכן אמרו שנאסרו בתשמייש המטה.

תנו רבנן:

"שלשה שמשו בתיבה, וכולם לקו: בלב,
ועורב
וחם.

"בלב" - נקשר.

"עורב" - רק.

"חם" - לקה בעורו."

רס"י

במותר לי. אפיי באשתי אני
אסור:

(בני נח. שם וחם ויפת): רק.
רוקק זרע מפיו לפיה של נקבה:

לקה בעורו. שיצא ממנו כוש:

מאתו. גבי עורב לא כתיב מאתו

מכאן שדירתם כו' כלומר הנאה

הוא שדרים אצלם שמכירים

בצדיקים כדאמרי בדוכתי

אחריתא:

¹²¹² וישלח את הערב ויצא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ

¹²¹³ והקמתי את בריתי אתך ואתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך

¹²¹⁴ צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך

"וישלח את היונה מאתו לקלוט את המים"¹²¹⁵ (בראשית ח, ח).

כ"ז

זית טרף בפיה. בפיה היתה שואלת מזון טרף של זית: **למשפחותיהם יצאו מן התבה.** אלמא כל חד וחד בפני עצמו היה ולא היו אוכלין כולם באבוס אחד אלא משפחות [משפחות] היו שרויין:

א"ל אליעזר. [עבד אברהם]: **לשם רבא.** גדול בנו של נח:

היכי הויתון. היאך הייתם יכולין להכין עניניהם בכך לעשות לכל בריה ובריה חפצה: **זיקתא.** שם בריה: **פאלי.** מחדתך כמו פלי פלויי במסכת נדה (דף כא): **אישתא זינתיה.** חמה אחזתו וזנהו ולא היה חושש לדרוס משאר בהמות:

לא בציר משיתא ולא טפי מתריסר זיינא אישתא. אין לך חמה קלה שלא תהא חמימותו יכולה לזונו ששת ימים שלא ימות בלא מאכל ואין לך חמה שיכולה לזון יותר מי"ב ימים בלי מאכל ומשתה כ"ש ואית דגרסי לא פחות משיתא ירחי ולא טפי מתריסר זנתא אשתא ואארי קאי כלומר לא פחות מששה חדשים ולא יותר מי"ב חדשים ולא נהירא לי:

אורשינא. עוף ושמו חול בלשון המקרא ואינו מת לעולם: **בספנא.** בחדר ספון ומתוקן לו: **[נאום ה' כו'] אליעזר אמר פסוק זה.** נאם ה' לאדני אמר הקב"ה לאברהם שב לימיני אדני וכו': **ממזרח זה אברהם.** שבא מארס נהרים שהוא במזרח דכתיב (במדבר כג) מן ארס יחנני בלק מלך מואב וגו':

אמר רבי ירמיה:

מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים.

"זנהה עלה זית טרף בפיה"¹²¹⁶ (בראשית ח, יא).

אמר רבי אלעזר:

אמרה יונה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם!

יהיו מזונותי מרוצים פזית ומסורים בידך, ואל יהיו מתוקים פדבש ומסורים ביד בשר נדם.

מאי משמע דהאי "טרף" - לישנא דמזוני הוא?

דכתיב: **"הטריפני לחם הקי"**¹²¹⁷ (משלי ל, ח).

"למשפחותיהם יצאו מן התבה"¹²¹⁸ (בראשית ח, יט).

אמר רבי יוחנן:

למשפחותם, ולא הם.

אמר רב הנא בר ביזנא:

אמר ליה אליעזר לשם רבא:

פתיב: **"למשפחותיהם יצאו מן התבה"** - אתון היכן הויתון?

אמרו ליה: צער גדול היה לנו בתיבה,

בריה שדרקה להאכילה ביום - האכלנוה ביום,

שדרקה להאכילה בלילה - האכלנוה בלילה.

האי זקיתא - לא הוה ידע אבא מה אכלה,

יומא חד הוה יתיב וקא פאלי רמונא, נפל תולעתא מינה - אכלה.

מיכן ואילך הוה גביל לה חיזרא, כי מתלע - אכלה.

אראי - אישתא זינתיה.

דאמר רב:

לא בציר משיתא, ולא טפי מתריסר - זינא אישתא.

אורשינה - אשפחיניה אבא דגני בספנא דתיבותא,

אמר ליה: לא בעית מזוני?!

אמר ליה: חזיתך דהות טרידא - אמינא לא אצערך.

אמר ליה: יהא רענא דלא תמות.

שנאמר: **"ואמר עם קני אגוע, וכחול ארפה ימים"** (איוב כט, יח).

אמר רב חנה בר לואי:

אמר שם רבא לאליעזר:

כי אתו עליכו מלכי מזרח ומערב - אתון היכי עבידיתו?

אמר ליה: אייתי הקדוש ברוך הוא לאברהם ואותביה מימיניה,

והוה שדינן עפרא - והווי חרבי,

גילי - והווי גירי,

שנאמר: **"לדוד מזמור נאם ה' לאדני שוב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך"** (תהלים קי, א),

וכתיב: **"מי העיר ממזרח צדק וקראהו לרגלו, יתן לפניו גוים ומלכים נרד,**

¹²¹⁵ וישלח את היונה מאתו לקלוט המים מעל פני האדמה

¹²¹⁶ ותבא אליו היונה לעת ערב וזנהה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ

¹²¹⁷ שזא ודבר קוב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם הקי

¹²¹⁸ כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחותיהם יצאו מן התבה

יתן כעפר חרבו, פקש נדר קשתו" (ישעיה מא, ב).

רש"י

כל דהוה סלקא ליה. כל דבר המאורע ליה :
 בהדי מאן. ביד מי נשלח :
 כי מטא להווא דיירא. כשהגיע לאותו מלון :
 למיבת. ללון :
 שרינהו לסיפטיה. התירו הארגזים והמרצופין ופתחום ונטלו כל מה שבתוכו :
 אחוכי. מצחקי :
 הנך דיורי. אותן בני הכפרים :

קטא

נחום איש גם זו הוה רגיל דכל דהוה סלקא ליה - אמר: "גם זו לטובה".
 יומא חד בעו ישראל לשדורי דורון לקיסר,
 אמרי: בהדי מאן נשדר?
 נשדר בהדי נחום איש גם זו, דמלומד בנסים הוא.
 כי מטא להווא דיירא, בעא למיבת.
 אמרי ליה: מאי איכא בהדר?
 אמר להו: קא מובילנא פרגא לקיסר.
 קמו בלייא, שרינהו לסיפטיה, ושקלו כל דהוה גביה ומלנהו עפרא.
 כי מטא להתם, אישתכח עפרא,
 אמר: אחוכי קא מחייכי בי יהודאי!
 אפקוהו למקטליה,
 אמר: "גם זו לטובה".
 אתא אליהו ואידמי להו כחד מינייהו,
 אמר להו: דילמא האי עפרא - מעפרא דאברהם אבינו הוא,
 דהוה שדי עפרא - הווי חרבי,
 גילי - הווי גירי?
 בדוק ואשכחו הכי.
 הוה מחוזא דלא הווי קא יכלי ליה למיכבשיה - שדו מהווא עפרא עליה, וכבשוה.
 עיילוהו לבי גנזא, אמרי: שקול דניחא לך.
 מלייה לסיפטא דהבא.
 כי הדר אתא, אמרו ליה הנך דיורי: מאי אמטית לבי מלכא?
 אמר להו: מאי דשקלי מהכא אמטאי להתם.
 שקלי אינהו אמטו להתם, קטלינהו להנך דיורי.

97. קט, א

רפ"י

א"כ ליבנו אחד בטורא. א"כ שבנו כדי לעלות לרקיע למה בנו אותו בבקעה היה להם לבנות על אחד ההרים:
הפיצם ה'. פיזרם בכל העולם:
שדים. יש להם צורת אדם ואוכלין ושותין כבני אדם:
רוחין. בלי גוף וצורה:
לילין. צורת אדם אלא שיש להם כנפים במסכת נדה (דף נד):
זו שאומרת נעבוד ע"ז בני שם בלל ה'. בלבל לשונם כדי שלא יהא אחד מכוון לדעת חברו לעבוד ע"ז:
שליש [נבלע]. נבלעו יסודותיה משוקעת היא בקרקע עד שלישי ושליש של מעלה נשרף ושליש אמצעי קיים בקרקע ולא שיהא עומד באויר:
אור מגדל. מראש המגדל (כלומר) [כמו אורה של עיר] מי שעומד סביב למגדל ורואה אורה ומראה גובה שלו:
משכח. שכן נגזר על אותו מקום שישכח ולכך הם עצמם שכחו את לשונם:
בבל ובורסיף סימן רע לתורה. שמשכחין הלמוד מפני שעומדים באויר המגדל:
למה נקרא שמה בורסיף בור שאפי. בור שנתרוקן מימיו כלומר משכח האדם כל מה שלומד:
שאפי. כמו (ב"מ דף ס.) השופה את היין לשון (ירמיה מח) הורק מכלי אל כלי ומפני מה שמה בבל [שמשכחת] אמר רב יוסף כי שם בלל לפי שבלבל הקדוש ברוך הוא את לשונם לשם לכך היא משכחת:

"דוד הפלגה - אין להם חלק לעולם הבא,

[שנאמר: "ויפיץ ה' אתם משם על פני כל הארץ" 1219 (בראשית יא, ח),

ובתיב: "ומשם הפיצם" 1220 (בראשית יא, ט).

"ויפיץ ה' אתם" - בעולם הזה, "ומשם הפיצם ה'" - לעולם הבא].

מאי עבוד?

אמר רבי שילא:

נבנה מגדל,

ונעלה לרקיע,

ונכה אותו בקרדומות - כדי שיזובו מימיו.

מחכו עלה במערבא:

אם כן, ליבנו אחד בטורא!

אלא אמר רבי ירמיה בר אلعזר:

נחלקו לשלש כיתות - אחת אומרת: נעלה ונשב שם,

ואחת אומרת: נעלה ונעבוד עבודה זרה,

ואחת אומרת: נעלה ונעשה מלחמה.

זו שאומרת: "נעלה ונשב שם" - הפיצם ה'.

וזו שאומרת: "נעלה ונעשה מלחמה" - נעשו: קופים,

ורוחות,

ושידים,

ולילין.

וזו שאומרת: "נעלה ונעבוד עבודה זרה" - **"מי שם בלל ה' שפת כל הארץ"** (בראשית יא, ט).

תניא:

"רבי נתן אומר:

בולם, לשם עבודה זרה נתבוננו,

בתיב הבא: "נעשה לנו שם" 1221 (בראשית יא, ד),

ובתיב התם: "ושם אלהים אחרים לא תזמירו" 1222 (שמות כג, יג),

מה להלן - עבודה זרה,

אף כאן - עבודה זרה."

אמר רבי יוחנן:

מגדל: שלישי - נשרף,

שלישי - נבלע,

שלישי - קיים.

אמר רב:

אור מגדל - משכח.

אמר רב יוסף:

בבל ובורסיף - סימן רע לתורה.

מאי "בורסיף"?

אמר רב אסי:

בור שאפי.

1219 ויפיץ ה' אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנות העיר

1220 על כן קרא שמה בבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ

1221 ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוז על פני כל הארץ

1222 ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזמירו לא ישמעו על פיך

98. קט, א

רש"י

סימן רע. כלומר שמם סימן
שכחה היא :
רעים בגופם. שטופים בזימה :
השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך
בליעל וגוי והיה בך חטא. והיינו
ממון :

"אֲנָשֵׁי סְדוּם - אִין לְהֵם חִלְק לְעוֹלָם הַבָּא,

[שְׁנַאֲמַר: "וְאֲנָשֵׁי סְדוּם רְעִים וְחֲטָאִים לְה' מְאֹד" (בראשית יג, ג).]

"רְעִים" - בְּעוֹלָם הַזֶּה,

"וְחֲטָאִים" - לְעוֹלָם הַבָּא,

אָבֵל עוֹמְדִין בְּדִין"].

תנו רבנן:

"אֲנָשֵׁי סְדוּם - אִין לְהוֹן חִלְק לְעוֹלָם הַבָּא,

שְׁנַאֲמַר: "וְאֲנָשֵׁי סְדוּם רְעִים וְחֲטָאִים לְה' מְאֹד" (בראשית יג, ג).

"רְעִים" - בְּעוֹלָם הַזֶּה,

"וְחֲטָאִים" - לְעוֹלָם הַבָּא."

אמר רב יהודה:

"רְעִים" - בְּגוֹפָן,

"וְחֲטָאִים" - בְּמִמּוֹנָם.

"רְעִים" - בְּגוֹפָן" - דְּכָתִיב: "וְאִיךְ אֶעֱשֶׂה הַרְעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וְחֲטָאתִי לְאֱלֹהִים"¹²²³ (בראשית לט, ט),

"וְחֲטָאִים" - בְּמִמּוֹנָם" - דְּכָתִיב: "וְהָיָה בְךָ חֲטָא"¹²²⁴ (דברים טו, ט).

"לְה'" - זו בְּרִכַּת הַשֵּׁם,

"מְאֹד" - שְׁמֵת כְּוֹנֵנִים וְחוֹטְאִים.

במתניתא תנא:

"רְעִים" (בראשית יג, ג) - בְּמִמּוֹנָם,

"וְחֲטָאִים" (בראשית יג, ג) - בְּגוֹפָן.

"רְעִים" - בְּמִמּוֹנָם, דְּכָתִיב: "וְרָעָה עֵינֶךָ בְּאֶחִיךָ הָאֲבִיוֹן" (דברים טו, ט),

"וְחֲטָאִים" - בְּגוֹפָן, דְּכָתִיב: "וְחֲטָאתִי לְאֱלֹהִים" (בראשית לט, ט).

"לְה'" (בראשית יג, ג) - זו בְּרִכַּת הַשֵּׁם,

"מְאֹד" (בראשית יג, ג) - זו שְׁפִיכוֹת דָּמִים,

שְׁנַאֲמַר: "גַּם דָּם נָקִי שִׁפְךָ מִנְּשֵׂה הַרְבֵּה מְאֹד"¹²²⁵ (מלכים ב' כא, ז).

¹²²³ איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשך את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים
¹²²⁴ השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שבע שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיוך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא
¹²²⁵ וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה'

99. קט, א

רפ"י

ארץ ממנה יצא לחם. ארץ שבעה וטובה היא :
 ותחתיה נהפך כמו אש. ואחר כך נהפכה :
 וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם. שיש לנו שיפוע לחם למה לנו עוברי דרכים :
 ונשכח. שלא יעברו עוברי דרכים בארצנו :
 פרץ. הקב"ה נחל גפרית ואש :
 מעם גר. ממקום הליכתו שהיה הולך למעלה והשליכו עליהם הנשכחים מני רגל ונתדלדלו (מאדם) [מארצם] ונעו לדראון :
 גר. קוררטי"ל בלע"ז כמו (שמואל ב יז) מים הנגרים :
 תהותתו. תבקשו תרמיות ותואנות :
 תרצחו כולכם. ע"י קיר נטוי וגדר הדחוייה :
 יומם חתמו למו. היום סותמים וסוגרין כאילו לא ידעו אור כלומר סותמין וחותמין :
 אפרסמון. שלהם להפקידו ביד בעלי ממון כדי שיהו מניחין פקדון שלהם בבית גנזיהם ובלילה מריחין האפרסמון וחותרין שם מנהגו של מפקיד צורר וחותר :
 דרש ר' יוסי. בי מדרשא חתר בחשך בתיים :
 איחתרו תלת מאה מחתרתא. ע"י ריח אפרסמון שהיו מריחין ויודעין היכן מניחין ממונם : מי הוה ידענא דאתו גנבי ל"א מי הוה ידענא דגנבי אתון :
 שפעי מרזבי דציפורי דמא. דאדם גדול הוה ואידי דאמר לעיל איחתרו מחתרתני בציפורי דאתרא דרבי יוסי התם הוה נקיט נמי הא מילתא דכי נח נפשיה כו' לאשמועינן דמצפורי הוה.

תנו רבנן:

"אנשי סדום - לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא, ומה נתיב בהם?"

"ארץ ממנה יצא לחם, ותחתיה נהפך כמו אש.

מקום ספיר אבניה, ועפרת זהב לו.

נתיב לא ידעו עיט, ולא שזפתו עין איה.

לא הדריוכוהו בני שחין, לא עדה עליו שחל" (איוב כח, ה-ח).

אמרו: וכי מאחר ש"ארץ ממנה יצא לחם ... ועפרת זהב לו" -

למה לנו עוברי דרכים?

שאין באים אלינו אלא לחסרינו ממנונו!

בואו ונשפח תורת רגל מארצנו.

שנאמר: "פרץ נחל מעם גר,

הנשפחים מני רגל,

דלו מאנוש נעו" (איוב כח, ד)."

דרש רבא:

מאי דכתיב: "עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם,

פקיד נטוי גדר הדחוייה" (תהלים סב, ד)?

מלמד שהיו נותנין עיניהן בבעלי ממון,

ומושבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו,

ובאים ונוטלין את ממונו.

דרש רבא:

מאי דכתיב: "חתר בחשך בתיים, יומם חתמו למו, לא ידעו אור" (איוב כד, טז)?

מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון,

ומפקידים אצלו אפרסמון,

ומניחים אותו בבית גנזיהם,

לערב באים ומריחין אותו ככלב,

שנאמר: "שיובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר" (תהלים נט, ז),

ובאים וחותרים שם,

ונוטלין אותו ממון.

"ערום ולינו מבלי לבוש, ואין פסות בקרה" (איוב כד, ז),

"חמור יתומים ונהגו, וחבלו שור אלמנה" (איוב כד, ג),

"גבלות ישיגו, עדר גזלו וירעו" (איוב כד, ב),

"והוא לקברות יובל, ועל גדיש ישקוד" (איוב כא, לב).

דרש רבי יוסי בציפורי,

אחתרין ההיא ליליא תלת מאה מחתרתא בציפורי.

אתו וקא מצערי ליה,

אמרו ליה: יהבית אורחיה לגנבי!

אמר להו: מי הוה ידענא דאתו גנבי?!

פי קא נח נפשיה דרבי יוסי - שפעי מרזבי דציפורי דמא.

100. קט, א-ב

רפ"י

דאית ליה תורא. כך היה מנהגם של אנשי סדום מי שהיה לו שור אחד רועה כל בהמות העיר יום א' ומי שאין לו בהמה מגלגלין עליו לרעות ב' ימים:
אמר להו. יתמי למרי דתורא דאית ליה חד תורא כו':
דעבר במברא. שהמעברות שלהם מימיו עזין והיו דנין כך:
דלא עבר במברא. אלא בא דרך אחר:
דה"ל דרא דלבני. מי שהיו לו שורת לבנים ומגבל ועושה אותן היה בא כל חד וחד ונוטל אחת:
שדי תומי או שמכי. מי שהיה מפזר ושוטח לפניו שומים או בצלם ליבשן כל א' וא' היה נוטל אחת:
אומר לו. לנגזל מה חסרת לך לא לקחתי ממך אלא שום אחד ונמצא קרח מכאן ומכאן:
זיפא. ומצלי דין:
יהבה ניהליה. וישכב עמה עד שתהיה מעוברת:
עד דקדחא. עד שתצמח אזנו:
דפדע. עשה לו פצע כמו פדעת במסכת ע"ז (דף כח.) כפרדור"א בלע"ז:
דעבר במיא. עובר ברגליו במים:
גללא. מקל ל"א אבן:
א"ל. דיינא לאלעזר מאי האי:

אמרי: דאית ליה חד תורא - מרעי חד יומא, דלית ליה - לירעי תרי יומי.

ההוא יתמא בר ארמלתא הבו ליה תורי למרעיה, אזל שקלינהו וקטלינהו,

קט, ב

אמר להו: דאית ליה תורא - נשקול חד משכא, דלית ליה תורא - נשקול תרי משכי.

אמרו ליה: מאי האי?

אמר להו: סוף דינא כתחילת דינא:

מה תחילת דינא: דאית ליה תורא - מרעי חד יומא,

דלית ליה תורי - מרעי תרי יומי,

אף סוף דינא: דאית ליה חד תורא - לשקול חד,

דלית ליה תורא - לשקול תרי.

דעבר במברא - ניתב חד זוזא,

דלא עבר במברא - ניתב תרי.

דהנה ליה דרא¹²²⁶ דלבני - אתי כל חד וחד שקיל חדא,

אמר ליה: אנא חדא דשקלי.

דהנה שדי תומי או שמכי - אתו כל חד וחד שקיל חדא,

אמר ליה: אנא חדא דשקלי.

ארבע דייני היו בסדום: שקראי,

ושקוראי,

זיפי,

ומצלי דינא.

דמחי ליה לאיתתא דחבריה ומפלא ליה -

אמרי ליה: יהבה ניהליה דניעברה ניהליך.

דפסיק ליה לאודנא דחמרא דחבריה -

אמרו ליה: הבה ניהליה עד דקדחא.

דפדע ליה לחבריה -

אמרי ליה: הב ליה אגרא, דשקל לך דמא.

דעבר במברא - יהיב ארבעה זוזי,

דעבר במיא - יהיב תמני זוזי.

זימנא חדא אתא ההוא כובס,

איקלע להתם, אמרו ליה: הב ארבע זוזי.

אמר להו: אנא במיא עברי.

אמרו ליה: אם כן הב תמניא, דעברת במיא.

לא יהיב.

פדיוהו.

אתא לקמיה דדיינא.

אמר ליה: הב ליה אגרא, דשקיל לך דמא,

ותמניא זוזי, דעברת במיא.

אליעזר עבד אברהם איתרמי התם, פדיוהי.

אתא לקמיה דדיינא.

אמר ליה: הב ליה אגרא, דשקל לך דמא.

שקל גללא, פדיוהי איהו לדדיינא.

אמר: מאי האי?

¹²²⁶ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: תורא

אמר ליה: אגרא דנפך לי מינך - הב ניהליה להאי, וזווי דידי - בדרקמי קיימי.

הוויא להו פורייטא דהוו מגני עלה אורחין, כי מארדי - גיזי ליה, כי גויז - מתחין ליה.

אליעזר עבד אברהם אקלע להתם, אמרו ליה: קום גני אפוריא.

אמר להון: נדרא נדרי: מן יומא דמיתת אמא - לא גנינא אפוריא.

כי הוה מתרמי להו עניא -

יהבו ליה כל חד וחד דינרא וכתביב שמייה עליה, וריפתא לא הוו ממטי ליה.

כי הוה מית - אתי כל חד וחד שקיל דידיה.

הכי אתני בינייהו: כל מאן דמזמין גברא לבי הילולא - לשלח גלימא.

הוי האי הילולא, אקלע אליעזר להתם, ולא יהבו ליה נהמא.

כי בעי למסעד, אתא אליעזר ויתיב לסיפא דכולהו,

אמרו ליה: מאן אזמנד להכא?

אמר ליה להווא דיתיב: אתה זמנתן.

אמר: דילמא שמעי בי דאנא אזמינתיה ומשלחי ליה מאניה דהאי גברא.

שקל גלימיה ההוא דיתיב גביה ורהט לברא.

וכן עבד לכולהו, עד דנפקי כולהו ואכלא איהו לסעודתא.

הוויא ההיא רבייתא דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא,

איגלאי מלתא, שפיוה דובשא, ואוקמוה על איגר שורא,

אתא זיבורי ואכלוה.

והיינו דכתיב: **"ויאמר ה': זעקת סדם ועמורה כי רבה"**¹²²⁷ (בראשית יח, ט),

ואמר רב יהודה אמר רב:

על עיסקי ריבה.

רש"י

א"ל. אליעזר אגרא דמחייבת לי דשקלי לך דמא הב ליה להווא גברא דשקל לי דמא וזווי דידי כדקיימי קיימי לייא הי"ג ולואי כדקאי קאי כך אמר ליה דין מי יתן שהייתי כבתחילה:

הכי אתנו בהדיהו כל מאן

דמזמן. אכסניא לבי הלולא:

לשלחו לגלימיה. יפשיטו את

בגדי אותו האיש שהזמינו:

ואתא אליעזר. עבד אברהם:

ויתיב אסיפא דכולהו. הלך וישב בסוף כולם:

א"ל מאן אזמנד. להכא:

א"ל. אליעזר למאן דיתיב גביה את זמנתני להכא:

שקל גלימיה. דיתיב לגביה

ורחט לברא שהיה מתיירא שלא

ישמעו אנשי המקום שאליעזר

אמר שהוא זימנו ולישלחו

למאניה הלך וישב לו אצל השני

ואמר כמו כן וכן לכל אחד ואחד

עד דאזלי כולהו ואכל אליעזר כל

הסעודה:

כי אריך גייצו ליה. כשהאורח

ארוך יותר מן המטה מקצרין

אותו בסכין גייצי לשון גוץ כן

שמעתי ואית דגרסי גידי ליה:

ומתחין ליה. עד דמתפרקי

אבריו:

וכתיב שמייה עליוה. כדי שיכיר

כל אחד וא' דינר שלו ויחזור

ויטלנו:

ורפתא לא ממטו ליה. התנו

ביניהם שלא יתנו לו פת כדי

שימות ברעב וכשמת אזיל כל חד

וחד ושקיל לדנירא דידיה:

רבייתא. נערה:

בחצבא. בתוך כד שלה כשיוצאת

לשאוב מים:

שפיוה. סכו אותה:

איגר שורא. על גג החומה:

כי רבה. על עסקי ריבה:

101. קט, ב

רס"י

רבי יהודה בן בתירא אומר ויאבדו הרי הן כאבידה המתבקשת. ובאין לעולם הבא שכך אמר דוד על בני קרח תעיתי כשה אובד בקש עבדך הם תעו כשה אובד ואתה ברחמיך הרבים בקש עבדך ותביאם לעוה"ב:
מצותיך לא שכחתי. שקיימו כל מצותיך כדכתיב (במדבר עז) כי כל העדה כולם קדושים:

¹²²⁸ (במדבר יד, לו).

"מְרַגְלִים - אִין לְהֵם חִלְק לְעוֹלָם הַבָּא,

שְׁנַאמַר: "וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַת הָאָרֶץ רַעָה בְּמַגְפָּה"¹²²⁸

"וַיִּמְתּוּ" - בְּעוֹלָם הַזֶּה,

"בְּמַגְפָּה" - לְעוֹלָם הַבָּא.

עֲדַת קֶרַח - אִין לְהֵם חִלְק לְעוֹלָם הַבָּא,

שְׁנַאמַר: "וְתִכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ"¹²²⁹ (במדבר טז, לג) - בְּעוֹלָם הַזֶּה,

"וַיִּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקְּהָל" (במדבר טז, לג) - לְעוֹלָם הַבָּא,

דְּבָרֵי רַבִּי עֲקִיבָא.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר:

עֲלֵיהֶם אָמַר הַפְּתוּב: "ה' מִמִּית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׂאוֹל וַיַּעַל" (שמואל א' ב, ו).

תְּנֵנוּ רַבְּנָן:

"עֲדַת קֶרַח - אִין לְהֵם חִלְק לְעוֹלָם הַבָּא,

שְׁנַאמַר: "וְתִכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ" - בְּעוֹלָם הַזֶּה,

"וַיִּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקְּהָל" - לְעוֹלָם הַבָּא,

דְּבָרֵי רַבִּי עֲקִיבָא.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָא אֹמֵר:

הֲרִי הֵן נְאֻבִידָה הַמִּתְבַּקְּשֻׁת,

שְׁנַאמַר: "תַּעֲיִיתִי כְּשֶׁה אָבַד בְּקֶשׁ עַבְדְּךָ מִי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שִׁכַּחְתִּי" (תהלים קיט, קעו).

¹²²⁸ וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַת הָאָרֶץ רַעָה בְּמַגְפָּה לְפָנֵי ה'

¹²²⁹ וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וְתִכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיִּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקְּהָל

102. קט, ב - קי, א

רפ"י

מקח רע. התחיל בקטטה :
 שעשה קרחה בישראל. שנבלעו :
 שהרתיח. שהכעיס :
 הקהה שיני מולידיו. שנתביישו
 אבותיו במעשיו הרעים :
 בקש רחמים על עצמו. שלא יהא
 נמנה עמהם :
 אלו מרגלים. דלא כתיב בהן
 פלוני בן יעקב :
 שאיבר לבבו. חזק לבבו כמו
 (ישעיה מו) אבירי לב :
 שישב באנינות. שעשה תשובה
 על שהיה עמהם תחילה בעצה :
 נעשו לו פלאות. (שפירש)
 [שניצל] מהם :
 ראה והבין. שאין מנהגן כשורה
 ופירש מהם :
 אי מר רבה. אם ינצח משה מכל
 מקום אתה תלמיד ואם קרח
 מנצח אתה תלמיד מה לך
 בשררה זו : הואי בעצה אני
 הייתי עמהן בעצה ונשבעתי להם
 שאם יקראוני אלך עמהם :
 דכולה כנישתא קדישין. כולם
 צנועים וקדושים ולא יכנסו אלי
 אם אני פרועה.
 סתרה למזיה. שעה וישבה על
 פתח הבית כל מי שהיה בא
 לקרוא רואה ראשה פרוע וחוזר :
 מעשר. ראשון דשקליתו אתון
 אמר הבו חד מי לכהן :
 דגיז למזיכנו. דכתיב (במדבר ח)
 והעבירו תער על בשרם ומשחק
 בכס כאילו אתם שוטים :
 ככופתא. רעי כמו בטולא
 דכופתא דאמרן לעיל (דף צח) :
 כגלל הזה אתם חשובים בעיניו :
 עינא יהב. עין נתן בשעריכם כדי
 שלא יהא בכס צורה כמותו :
 אמר לה. קרח איהו נמי משה
 עצמו גלח כל שערו :
 כיון דכולא רבותא דידיה הוא.
 אינו חושש אם גילח עצמו
 דקאמר לנפשיה תמות נפשי עם
 פלשתים אגוזו שערי כמותם
 ומה לי בכך שהם מקיימין אפילו
 מה שאני מצוה לשחוק אגוזו
 עכשו כמותם כדי להפיס
 דעתם :

"ויקח קרח" ¹²³⁰ (במדבר טז, א).

אמר ריש לקיש:

שלקח מקח רע לעצמו.

"קרח" - שנעשה קרחה בישראל.

"בן יצחק" - בן שהרתיח עליו את כל העולם כצדקו.

"בן קהת" - בן שהקהה שיני מולידיו.

"בן לוי" - בן שנעשה לויה בגיהנם.

וליהשוב נמי: "בן יעקב" - בן שעקב עצמו לגיהנם!

אמר רב שמואל בר רב יצחק:

יעקב ביקש רחמים על עצמו,

שנאמר: "בסדרם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי" ¹²³¹ (בראשית מט, ו),

"בסדרם אל תבא נפשי" - אלו מרגלים,

"בקהלם אל תחד כבדי" - זה עדת קרח.

"דתן" - שעבר על דת אל.

"אמירם" - שאיבר עצמו מעשות תשובה.

"דאון" - שישב באנינות.

"פלת" - שנעשו לו פלאות.

"בן דאובו" - בן שראה והבין.

אמר רב:

און בן פלת - אשתו הצילתו,

אמרה ליה: מאי נפקא לך מינה?

אי מר רבה - אנת תלמידא,

ואי מר רבה - אנת תלמידא!

אמר לה: מאי אעביד?

הואי בעצה, ואשתבעי לי בהדייהו.

אמרה ליה: ידענא דכולה כנישתא קדישתא נינהו,

דכתיב: "מי כל העדה גלם קדשים" ¹²³² (במדבר טז, ג).

אמרה ליה: טוב, דאנא מצילנא לך.

אשקיתיה חמרא וארויתיה, ואגניתיה גנאי.

אותבה על בבא, ווסתרתה למזיה.

כל דאתא, חזיה - הדר,

אדהכי והכי אבלעו להו.

קי, א

איתתיה דקרח אמרה ליה: חזי מאי קעביד משה,

איהו - הנה מלכא,

לאחזה - שוניה כהנא רבא,

לבני אחוהי - שוינהו סגני דכהנא,

אי אתיא תרומה - אמר: תיהוי לכהן,

אי אתו מעשר דשקילתו אתון - אמר: הבו חד מעשרה לכהן.

ועוד, דגיז ליה למזיכו, ומיטלל לכו כי כופתא, עינא יהב כמזיכו.

אמר לה: הא איהו נמי קא עביד!

אמרה ליה: כיון דכולהו רבותא דידיה,

אמר איהו נמי: "תמות נפשי עם פלשתים" ¹²³³ (שופטים טז, ל).

¹²³⁰ ויקח קרח בן יצחק בן לוי ודתו ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני דאובו

¹²³¹ בסדרם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי כי באפם הרוגו איש וברצונם עקרו שור

¹²³² ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם מי כל העדה גלם קדשים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'

¹²³³ ויאמר שמשון תמות נפשי עם פלשתים ויש בלתי ויפל הבית על הסתנים ועל כל העם אשר בו ויהיו המתים אשר המית במוותו רבים מאשר המית בחייו

רש"י

ועוד דקאמר לכו. עשו פתיל תכלת בד' כנפות הבגד ואי ס"ד תכלת חשוב מפני מה לא יאמר לעשות כל הבגד כולו תכלת: אפיק גלימא דתכלתא. קח לך בגדים של תכלת וכסיניהו לכולהו מתיבתך וכסה בהן בבה"מ אתה וחברותך: קנא לאשתו. אל (הסתר) [תסתרי] עם משה. קנוי היינו התראה: ונטה לו מחוץ למחנה. יצא מחוץ למחנה שלא יחשדוהו עוד:

ועוד,
דקאמר לכו: עבדיתו תכלתא,
אי סלקא דעתך:
תכלתא חשיבא מצוה - אפיק גלימי דתכלתא וכסיניהו לכולהו מתיבתך!

היינו דכתיב: "חַמּוֹת נָשִׁים בְּנֵתָה בֵּיתָה"¹²³⁴ (משלי יד, א) - זו אשתו של און בן פלת, "ואולת בידיה תהרסנו"¹²³⁵ (משלי יד, א) - זו אשתו של קרח.

"ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים"¹²³⁶ (במדבר טז, ב) - מיוחדים שבעדה.

"קראי מועד" - שהיו יודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים.
"אנשי שם" - שהיה להם שם בכל העולם.

"וישמע משה ויפל על פניו"¹²³⁷ (במדבר טז, ד) - מה שמועה שמע?

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:
שחשדוהו מאשת איש,
שנאמר: "ויקנאו למשה במחנה"¹²³⁷ (תהלים קו, טז).

אמר רבי שמואל בר יצחק:
מלמד שכל אחד ואחד קנא את אשתו ממושה,
שנאמר: "וימשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה"¹²³⁸ (שמות לג, ז).

¹²³⁴ חַמּוֹת נָשִׁים בְּנֵתָה בֵּיתָה וְאוֹלֵת בְּיָדֶיהָ תִּהְרָסֵנוּ

¹²³⁵ מִסוֹרֵת הַש"ס. גִּירְסַת וִילְנָא: בְּיָדָהּ תִּהְרָסֵנָה

¹²³⁶ וַיִּקְמוּ לְפָנֵי מֹשֶׁה וְאֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמֵאוֹתַיִם נְשִׂיָאֵי עֲדָה קְרָאֵי מוֹעֵד אֲנָשֵׁי שֵׁם

¹²³⁷ וַיִּקְנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה'

¹²³⁸ וַיִּמְשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וַיִּנְטֶה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּקְרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מִבְּקֶשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה

103. קי, א

רס"י

מכאן שאין מחזיקין במחלוקת. שמחל על כבודו והוא עצמו הלך לבטל מחלוקת: חולק על רבו. חולק על ישיבתו: אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצותם על ה'. מעלה עליהם הכתוב כאלו היו חולקים כלפי שכינה: מריבה. תגר וקטטה לפטפט נגדו בדברים: מתרעם. אומר על רבו שנוהג לו מדה כבושה ומדת אכזרית: מהרהר. מחפה עליו דברים:

"וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיִּלֶךְ אֶל דָּתָן וְאָבִירָם" ¹²³⁹ (במדבר טז, כה).

אמר ריש לקיש:

מכאן שאין מחזיקין במחלוקת.

דאמר רב:

כל המחזיק במחלוקת - עובר בלאו,

שנאמר: "וְלֹא יִהְיֶה קִרְחָה וּמַעֲדָתוֹ" ¹²⁴⁰ (במדבר יז, ה).

רב אשי אמר:

ראוי ליצטרע,

כתיב הכא: "בַּיַּד מֹשֶׁה לֹ",

וכתיב ה' לו עוד: הַבֵּא נָא יָדְךָ בְּחִיקָה" ¹²⁴¹ (שמות ד, ו).

אמר רב יוסף ¹²⁴²:

כל החולק על מלכות בית דוד - ראוי להפישו נחשו,

כתיב הכא: "וַיִּזְבַּח אֲדֹנָיָהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אָבִן הַזֹּחֶלֶת" ¹²⁴³ (מלכים א' א, ט),

וכתיב ה' לו עוד: "עִם חֶמֶת זֹחֲלֵי עֵפֶר" (דברים לב, כד).

אמר רב הסדא:

כל החולק על רבו - כחולק על השכינה,

שנאמר: "בְּהִצְתָּם עַל ה'" (במדבר כו, ט).

אמר רבי חמא ברבי חנינא:

כל העושה מריבה עם רבו - כעושה עם שכינה,

שנאמר: "הֲמָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רְבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה'" ¹²⁴⁴ (במדבר כ, יג).

אמר רבי חנינא בר פפא:

כל המתרעם על רבו - כאילו מתרעם על השכינה,

שנאמר: "לֹא עָלִינוּ תִּלְנִיתִיכֶם מִי עַל ה'" ¹²⁴⁵ (שמות טז, ח).

אמר רבי אבהו:

כל המהרהר אחר רבו - כאילו מהרהר אחר שכינה,

שנאמר: "וַיִּדְבֹר הָעַם בְּאַלְהֵים וּבַמֶּשֶׁה" ¹²⁴⁶ (במדבר כא, ה).

¹²³⁹ וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיִּלֶךְ אֶל דָּתָן וְאָבִירָם וַיִּלְכְּמוּ אַחֲרָיו וַיִּקְנִי יִשְׂרָאֵל

¹²⁴⁰ וַיִּזְבַּח לַבַּיִת לְמִנְחָה לַיהוָה אֶת צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אָבִן הַזֹּחֶלֶת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֲהֲרָן בְּיַד מֹשֶׁה לֹ

¹²⁴¹ וַיִּאמֶר ה' לו עוד הַבֵּא נָא יָדְךָ בְּחִיקָה וַיִּבֵּא יָדוֹ בְּחִיקָתוֹ וַיִּצְאָה זָהָב וְזָהָב יָדוֹ מִצְדַּעַת פְּשִׁלָּה

¹²⁴² מִסוּרַת הַש"ס. גִּירְסַת וִילְנָא: רַבִּי יוֹסִי

¹²⁴³ וַיִּזְבַּח אֲדֹנָיָהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אָבִן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר אָצַל עֵינָיו וְגַל וַיִּקְרָא אֶת כָּל אֲחָיו בְּנֵי הַמִּלָּה וְלָקַל אֲנָשֵׁי יְהוּדָה עֲבָדֵי הַמִּלָּה

¹²⁴⁴ הֲמָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רְבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם

¹²⁴⁵ וַיִּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת ה' לָכֶם בְּעָרְבׁ בְּשִׁיר לְאֹכַל וְלָחֶם בְּבִקְרָה לְשִׁבְעַ בְּשִׁמְעַ ה' אֶת תִּלְנִיתִיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַלְיָנִים עָלָיו וְנָחְנוּ מִה לֹא עָלִינוּ תִּלְנִיתִיכֶם מִי עַל ה'

¹²⁴⁶ וַיִּדְבֹר הָעַם בְּאַלְהֵים וּבַמֶּשֶׁה לְמַה הֶעֱלִיתֵנוּ מִמִּצְרָיִם לְמוֹת בְּמִדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בְּלִחְם הַקֶּלֶקֶל

104. קי, א

כ"י

אקלידי. מפתחות:
 וקולפי. מנעולים:
 דגילדי. כולם המפתחות
 והמנעולים של עור היו ואעפ"כ
 היו שלש מאות פרדות טעונות
 ל"א דגלדא לצורך שקים
 והמרצופין וכיסין של עור היו:

"עֲשֵׂר שְׁמוֹר לְבַעְלֵיו לְרַעְתּוֹ"¹²⁴⁷ (קהלת ה, יב).

אמר ריש לקיש:
 זה עושרו של קרח.

"זאת כל היקום אשר ברגליהם"¹²⁴⁸ (דברים יא, ו).

אמר רבי אלעזר:
 זה ממונו של אדם, שמעמידו על רגליו.

ואמר רבי לוי:
 משוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות של בית גנזיו של קרח,
 וכולהו אקלידי וקילפי דגילדא.

אמר רבי חמא ברבי חנינא:
 שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים: אחת - נתגלתה לקרח,
 ואחת - נתגלתה לאנטונינוס בן אסוירוס,
 ואחת - גנוזה לצדיקים לעתיד לבוא.

¹²⁴⁷ יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשור שמור לבעליו לרעתו
¹²⁴⁸ ואשר עשה לדתו ולאביהם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל

105. קי, א-ב

רש"י

לא מן הבלועין ולא מן השרופין.
אלא במגפה מת: ולא קרח. ר"נ היו לבד קרח דכתיב חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו: מן הבלועים ומן השרופין היה. שנשרפה נשמתו וגוף קיים ואח"כ נתגלגל עד מקום הבלועין ונבלע דכתיב בפרשת פנחס ותבלע אותם ואת קרח עמהם ורבי יוחנן דאמר לא מן הבלועין ולא מן השרופין דריש ליה להאי ואת קרח לאחריו ואת קרח במות העדה במגפה: וקרח בהדיהו. מדכתיב ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת וקרח ממקריבי הקטרת הוה דכתיב חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו אי"נ ואת לרבות קרח עמהם: שמש ירח עמד זבולה. לעיל מיניה כתיב ותבקע ארץ בשעת בקיעת הארץ שנבלעו בקרקע שמש וירח עלו לאותו רקיע ששמו זבול ואמרו להקב"ה אם אי אתה עושה דין לבן עמרם מקרח ועדתו: לא נצא. ונאיר לעולם: בכבודי לא מחיתם. שהרי בכל יום מלכי מזרח ומערב בשעה שמיניחין כתריון בראשם משתחווים לחמה: והאידינא לא נפקי עד דמחו להו. שכך גזר עליהם המקום כן שמעתי ל"א והאידינא לא נפקי מאחר שראו שהקפיד הקב"ה על שלא מיחה לכבודו עד דמחו להו לא נפקי שחשו לכבוד המקום על בני אדם שמשתחווים לשמש וירח: אין כל חדש תחת השמש. ואי גיהנם לא אברי עד ההוא שעתא הוה ליה חדש: לקרובי פתחה. שיקרב פתחה של גיהנם ותפתח הארץ במקום שהן: נתבצר. מלשון (ישעיה כז) עיר בצורה התקין להון הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנם ולא מתו:

ואמר רבי יוחנן:
קרח - לא מן הבלועים,
ולא מן השרופין.

"לא מן הבלועין" - דכתיב: "ואת כל האדם אשר לקרח"¹²⁴⁹ (במדבר טז, לב), ולא קרח.
"ולא מן השרופים" - דכתיב: "באכל האש את חמשים ומאתים איש"¹²⁵⁰ (במדבר כו, י), ולא קרח.

במתניתא תנא:
"קרח - מן השרופין,
ומן הבלועין".

"מן הבלועים" - דכתיב: "ותבלע אתם ואת קרח" (במדבר כו, י).
"מן השרופין" - דכתיב: "ואש יצאה מאת ה', ותאכל את החמשים ומאתים איש"¹²⁵¹ (במדבר טז, לה), וקרח בהדיהו.

אמר רבא:
מאי דכתיב: "שמש ירח עמד זבולה, לאור חציון הלכו"¹²⁵² (חבקוק ג, יא)?
מלמד שעלו שמש וירח לזבול,
אמרו לפניו: רבוננו של עולם! אם אתה עושה דין לבן עמרם - נצא,
ואם לאו - לא נצא.
עד שזרק בהם חצים.
אמר ליה: בכבודי - לא מחיתם,
בכבוד בשר ודם - מחיתם!?

והאידינא, לא נפקי עד דמחו להו.

דרש רבא:
מאי דכתיב: "ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה"¹²⁵³ (במדבר טז, ל)?
אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: אם בריאה גיהנם - מוטב,
ואם לאו - יברא.

למאי?
אילימא: למבריה ממש - והא "אין כל חדש תחת השמש"¹²⁵⁴ (קהלת א, ט)!

אלא,
לקרובי פיתחא.

"ובני קרח לא מתו" (במדבר כו, יא).

תנא:
"משום רבינו אמרו:
מקום נתבצר להם בגיהנם, וישבו עליו ואמרו שירה".

1249 ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש
1250 ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס
1251 ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת
1252 שמש ירח עמד זבולה לאור חציון הלכו לנגה ברק חניתך
1253 ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם מי נאצו האנשים האלה את ה'
1254 מה שהיה הוא שיהיה ומה שיעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש

כ"י

טייעא. סוחר ישמעאל:
בלועי. מקום שנתבלעו לשם עדת קרח:
בזעא. ראה נקב שממנו יצא עשן:
גבבא. גיזה:
אמשיה. שרה אותי במים לשון (ברכות דף יד:) משי ידיה:
(וכל שלשים יום. חוזר לגיהנם ועולה לשם):
אמו ליה. ההוא טייעא:
כל תלתין יומין מהדר להו גיהנם. הכא:
ואמרי הכי משה ותורתו אמת. שנסה כמה פעמים וראה שכל שלשים יום עשן יוצא משם ושומע שאומרין משה ותורתו אמת וכו':

אמר רבה בר בר חנה:
זימנא חדא הנה קאזלינא באורחא,
אמר לי ההוא טייעא: תא ואחוי לך בלועי דקרח.
אזיל חזא תרי בזעי דהנה קא נפק קיטרא מנייהו.
שקל גבבא דעמרא, אמשייה מיא, ואותביה בריש רומחיה, ואחלפיה התם, איחרך.
אמר לי: אציית מה שמעת,
ושמעית דהווי קאמרי הכי: "משה ותורתו - אמת,
והו - בדאים".
אמר ליה: כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בתוך קלחת,
ואמרי הכי: "משה ותורתו - אמת,
והו - בדאים".

קיב

106. קי, ב

כ"ז

באפי. לא גרסינן:
שנאמר. לעיל מיניה קרא
 ארבעים שנה אקוט בדור דהיינו
 דור המדבר:
כורתי בריתי עלי זבח. והיינו
 דור המדבר שכרתו ברית של
 מקום עלי זבחים ושלמים
 דכתיב (שמות כד ה) ויזבחו
 זבחים שלמים, וכתיב (שמות כד
 ח) ויזרוק על העם ויאמר הנה
 דם הברית אשר כרת ה' עמכם:
נשבעתי וחזרני בי. והיינו אשר
 נשבעתי באפי מפני כעסי
 נשבעתי ומתחרט אני:
אלו חנניה מישאל ועזריה.
 שמסרו עצמן למיתה בשביל
 בריתו של מקום:
ופדויי ה'. אלו דור המדבר
 שנפדו ממצרים:
שבקיה ר' עקיבא לחסידותיה.
 שרגיל לזכות את ישראל והשתא
 מחייב להו דאמר לעיל (סנהדרין
 דף קח.) דור המדבר אין להם
 חלק לעולם הבא ולקמן מפרש
 מאי חסידותיה:
שנאמר הלוך וקראת. כלומר
 שהרי היה יכול לדרוש שיש להם
 חלק [לעולם הבא] דכתיב הלוך
 וקראת וגו':

"דור המדבר - אין להם חלק לעולם הבא
 ואין עומדין בדין,
 שנאמר: "במדבר הזה יתמו ושם ימתו"¹²⁵⁵ (במדבר יד, לה),
 דברי רבי עקיבא.

רבי אליעזר אומר:
 עליהם הוא אומר: "אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח" (תהלים נ, ה)."

תנו רבנן:

"דור המדבר - אין להם חלק לעולם הבא,

שנאמר: "במדבר הזה יתמו ושם ימתו" (במדבר יד, לה),

"יתמו" - בעולם הזה,

"ושם ימתו" - בעולם הבא.

ואומר¹²⁵⁶: "אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי" (תהלים צה, יא),

דברי רבי עקיבא.

רבי אליעזר אומר:

באין הן לעולם הבא,¹²⁵⁷

שנאמר: "אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח" (תהלים נ, ה).

אלא מה אני מקיים "אשר נשבעתי באפי"?

באפי נשבעתי, וחזרני בי.

רבי יהושע בן קרחה אומר:

לא נאמר פסוק זה אלא בנגד דורות הבאים,

"אספו לי חסידי" - אלו צדיקים שבכל דור ודור,

"כרתי בריתי" - אלו חנניה מישאל ועזריה, שמסרו עצמן לתוך כבש האש,

"עלי זבח" - אלו רבי עקיבא וחביריו, שמסרו עצמן לשחיטה על דברי תורה.

רבי שמעון בן מנסיא אומר:

באים הן לעולם הבא,

שנאמר: "ופדויי ה' ישבון ובאו ציון ברנה"¹²⁵⁸ (ישעיה לה, י).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן:

שבקיה רבי עקיבא לחסידותיה,

שנאמר: "הלך וקראת באוני ירושלם לאמר ...

זכרתי לך חסד נעוריה אהבת כלולתיך, לכתה אחרי במדבר בארץ לא זרועה"¹²⁵⁹ (ירמיה ב, ב) -

ומה אחרים - באים בזכותם,

הם עצמן - לא כל שכן?!

¹²⁵⁵ אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו

¹²⁵⁶ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: ואמר

¹²⁵⁷ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: הן באין

¹²⁵⁸ ופדויי ה' ישבון ובאו ציון ברנה ושמתה עולם על ראשם שישון ושמתה נשיגו ונסו יגון ואנחה

¹²⁵⁹ הלך וקראת באוני ירושלם לאמר מה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריה אהבת כלולתיך לכתה אחרי במדבר בארץ לא זרועה

107. קי, ב

רס"י

מתניתין

עשרת השבטים. שהגלה סנחריב שנאמר (מלכים ב יח יא) וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: **אין עתידים לחזור**. ממקום שגלו והא דאמרינן בגמרא דירמיה החזירן לא שהחזירן כולן אלא מקצתם החזיר: **שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה**. שכך גזר להם הקב"ה שכיון שעזבין את תורתו הוא מגלה אותן: **כיום הזה מה היום מאפיל**. בבוקר אפל ובצהריים מאיר אי נמי בערב אפל והולך ולמחרתו מאיר אף עשרת השבטים (אין) עתידין לחזור להיות להם חלק לעולם הבא לא בבניהם ובני בניהם קאמר אלא אותן שגלו עצמן אין להם חלק שרשעים גמורין הם אבל בניהם ודורות הבאים זוכין ומזכין. מ"ר: **וישליכם**. משמע שיהו כולם גולין במקום אחד אל ארץ אחרת והיינו עשרת השבטים שהגלם סנחריב והושיבם במקום אחד כדאמרינן (לעיל סנהדרין צד, א) שהולכים למדינת אפריקי אבל שני השבטים לא גלו למקום אחד אלא נתפזרו בכל הארצות ועליהם הוא אומר אשרקה להם ואקבצם (זכריה י ח): הכי גרסינן **מתניתין עשרת השבטים אין עתידין לחזור**:

גמ'
תנו רבנן עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר ויתשם ה' מעל אדמתם וגו'. ואית דמפרשי עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא היינו לימות המשיח שלא יקבלם משיח עם שאר גלויות לפי שספרו בגנות ארץ ישראל כדאמרן לעיל (שם). כי מטו שוש וכו' ובדבר הזה נענשו מרגלים: **ר"ש אומר**. מאי כהיום הזה לומר לך אם מעשיהם כהיום הזה לא יהא להם חלק לעולם הבא: **ואם [לאו]**. שיחזרו בתשובה יחזרו גם הם מגלות ויש להם חלק לעולם הבא: **האובדים בארץ אשור**. אלו יי השבטים והנדחים בארץ מצרים אלו דור המדבר וכן לשון התוספתא ולא שמעתי עוד: **שובה משובה**. שכל ישראל עתידין לחזור: **קטני בני רשעי ישראל**. רשעי ישראל עצמן פשיטא דאין להם חלק לעולם הבא כדאמרינן בפרק בתרא דכתובות (דף קיא:). רפאים בל יקומו מי שמרפה עצמו מדברי תורה אבל בנים שלהם קטנים ולא חטאו פליגי בהו: **שורש וענף**. אלו בנים קטנים שלהם: **שורש בעולם הזה**. שימותו נפלים: **וענף לעולם הבא**. שאף על פי שאבותיהם היו רשעים הם לא חטאו:

עשרת השבטים - אינן עתידין לחזור
שנאמר: "וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה" ¹²⁶⁰ (דברים כט, כז),
מה היום - הולך ואינו חוזר,
אף הם - הולכים ואינן חוזרים,
דברי רבי עקיבא.
רבי אליעזר אומר:
"כיום הזה" - מה יום - מאפיל ומאיר,
אף עשרת השבטים - שאפילה להן.
בן עתידה להאיר להם.

גמרא

תנו רבנן:

"עשרת השבטים - אין להם חלק לעולם הבא,
שנאמר: "ויתשם ה' מעל אדמתם: באף,
ובחמה,
ובקצף גדול" ¹²⁶¹ (דברים כט, כז),
"ויתשם ה' מעל אדמתם" - בעולם הזה,
"וישליכם אל ארץ אחרת" - לעולם הבא,
דברי רבי עקיבא.
רבי שמעון בן יהודה איש כפר ענו אומר
משום רבי שמעון:
אם מעשיהם "כיום הזה" (דברים כט, כז) - אינן חוזרין,
ואם לאו - חוזרין.
רבי אומר:
באים הם לעולם הבא,
שנאמר: "כיום הזה הוא יתקע בשופר גדול" ¹²⁶¹ (ישעיה כז, יג).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן:
שבקה רבי עקיבא לחסידותיה,
שנאמר: "הלך וקראת את הדברים האלה צפונה,
ואמרת: שובה משובה ישראל נאם ה',
לוא אפיל פני בכם,
כי חסיד אני נאם ה',
לא אטור לעולם" (ירמיה ג, יב).

מאי "חסידותיה"?

דתניא:

"קטני בני רשעי ישראל - אין באין לעולם הבא,
שנאמר: "כי הנה היום בא, בער פתגור,
והיו כל זדים,
וכל עשיה רשעה - קש,
ולהט אתם היום הבא,
אמר ה' צבאות -
אשר לא יעזב להם שרש וענף" (מלאכי ג, יט),
"שרש" - בעולם הזה,
"וענף" - לעולם הבא,
דברי רבן גמליאל.

¹²⁶⁰ ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה
¹²⁶¹ ויהי כיום הזה הוא יתקע בשופר גדול ויבא האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחויו לה' בהר הקדש בירושלם

רש"י

עיקר שרשוהי בארעא שבוקו. אלו הבנים הקטנים שאף על פי שאבות אין להם חלק תקנה יש להם: **שלא יניח**. להם הקב"ה: **לא מצוה ולא שיורי מצוה**. לא מצוה חמורה ולא מצוה קלה הכל יהא מעביר ומשלם שכרם אלתר כדי לטרדן מן העולם: **זו נשמה**. שמעמדת הגוף כשרש שמעמיד האילן: **אבל קטני בני רשעי אומות העולם**. דוקא קאמר רשעי דאילו חסידי אומות העולם פליגי בה ואיכא למאן דאמר הן עצמן באין ואיכא למאן דאמר אינן באין כדאמרן (סנהדרין קה א) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים מכאן שאין להם חלק אמר לו ר' יהושע וכי נאמר בכל גוים והלא לא נאמר אלא כל גוים שכחי אלהים הא אין שכחי אלהים יש להן חלק [לעוה"ב]: **אבל קטני רשעי אומות העולם דברי הכל אינן באין**: **מותאבד כל זכר למו נפקא ליה**. כלומר לתנא דברייתא והאי דנפקא ליה דברי הכל היא דהא שורש וענף מיבעיא ליה למר כדאית ליה ומר כדאית ליה:

רבי עקיבא אומר:

באים הם לעולם הבא,

שנאמר: "שומר פתאים ה'"¹²⁶² (תהלים קטז, ו) -

שכן קורין בכרבי הים לינוקא פתיא.

ואומר: "גדו אילנא וחבלוהי,

ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו"¹²⁶³ (דניאל ד, כ).

ואלא מה אני מקיים "לא יעזב להם שרש וענף"?

שלא יניח להם לא מצוה,

ולא שיורי מצוה.

דבר אחר:

"שרש" - זו נשמה,

"וענף" - זה הגוף.

אבל קטני בני רשעי אומות העולם - דברי הכל: אין באין לעולם הבא."

ורבן גמליאל?

נפקא ליה מ'**ותאבד כל זכר למו"**¹²⁶⁴ (ישעיה כו, יד).

¹²⁶² שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע

¹²⁶³ ודי חזו מולקא עיר וקדיש נחת מן שמיא נאמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא וצטפע ועם חיות ברא

¹²⁶⁴ חלקה עד די שבעה עדין וחלפון עלוהי

¹²⁶⁴ מתים כל יחיו רפאים כל יקמו לכו פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו

108. קי, ב - קיא, א

רש"י

זרע יעבדנו יסופר לה' לדור. זרע המסופר יעבדנו לה' לדור ודור שיחזור לו ויחיה:
משעה שנזרע. משעה שנקלט הזרע במעי אשה אפילו הפילה אמו ונמחה יש לו חלק לעתיד דכתיב זרע יעבדנו והכי אמר בכתובות בפרק בתרא (דף קיא.) נבלתי יקומון לרבות נפלים:
עני אני וגוע מנוער. אף על פי שאני עני גויעתי חשובה גויעה וראוי לומר עלי ויגוע ויאסף כלומר שזוכה אני לעתיד לבא כצדיקים שנאמר בהן גויעה ומאימתי משעה שאני נושא אמיך ופחדך אפונה מתגלגלת ושכונה עלי והיינו מילה שבבשרו שאנו משמרים מאימתו של הקב"ה:
אפונה. לשון אופן:
מאי אמן. כשעונין על כל ברכה וברכה אמן היאך משמע קבלת יראת שמים:
אל מלך נאמן. בנוטריקון שמאמין עליו הקב"ה:

אתמר:

קטן - מאימתי בא לעולם הבא?
רבי חייא ורבי שמעון בר רבי,
 חד אמר: משעה שנולד,
 וחד אמר: משעה שסיפר.

מאן דאמר: "משעה שנולד",

שנאמר: **"יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה"** (תהלים כב, לב).

ומאן דאמר: "משעה שסיפר",

דכתיב: **"זרע יעבדנו יספר לה' לדור"** (תהלים כב, לא).

אתמר:

רבינא אמר:

משעה שנזרע,

דכתיב: **"זרע יעבדנו"** (תהלים כב, לב).

רב נחמן בר יצחק אמר:

משעה שנימול,

דכתיב: **"עני אני וגוע מנוער נשאתי אמיך אפונה"** (תהלים פח, טז).

תנא משום **רבי מאיר**:

"משעה שיאמר 'אמן'"

שנאמר: **"פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמונים"** (ישעיה כו, ב),

אל תקרי: **"שמר אמונים"**, אלא: **"שאומר אמן"**.

קיא, א מאי "אמן"?

אמר **רבי חנינא**:

"אל מלך נאמן".

109. קיא, א

"לכו הריבנה שאול נפשה. ופערה פיה לבלי חק"¹²⁶⁵ (ישעיה ה, יד).

אמר ריש לקיש:

למי שמשיר אפילו חוק אחד.

אמר רבי יוחנן:

לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי, אלא: אפילו לא למד אלא חוק אחד.

¹²⁶⁶ "והיה בכל הארץ נאם ה',"

פי שנים בה יקרתו יגיעו,

והשלישית יותר בה" (זכריה יג, ח).

אמר ריש לקיש:

שלישי של שם.

אמר ליה רבי יוחנן:

לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי, אלא: אפילו שלישי של נח.

"מי אנכי בעלתי בכם,"

ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה"¹²⁶⁷ (ירמיה ג, יד).

אמר ריש לקיש:

דברים ככתבן.

אמר ליה רבי יוחנן:

לא ניחא ליה למרייהו דאמרת להו הכי, אלא: "אחד מעיר" - מזכה כל העיר כולה, "ושנים ממשפחה" - מזכין כל המשפחה כולה.

יתיב רב כהנא קמיה דרב,

ויתיב וקאמר: דברים ככתבן.

אמר ליה רב:

לא ניחא ליה למרייהו דאמרת להו הכי, אלא: "אחד מעיר" - מזכה כל העיר, "ושנים ממשפחה" - מזכין כל המשפחה.

חזיה דהנה קא חייף רישיה וסליק ויתיב קמיה דרב.

אמר ליה: "ולא תמצא בארץ החיים"¹²⁶⁸ (איוב כח, יג).

אמר ליה: מילט קא לייטת לי?!

אמר ליה: קרא קאמינא,

לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה.

רפ"י

למי שמשיר אפילו חק אחד. מלשמרו נידון בגיהנם:

לא ניחא ליה למרייהו. אין הקב"ה רוצה שתהא דן את ישראל כל כך לכך חובה:

פי שנים בה יכרתו. ויגיעו והשלישית יותר בה:

אמר ר"ל שלישי של שם. שבי חלקים של כל העולם יהיו נכרתים וחלק ג' יותר בה ואיזה חלק שלישי כל שלישיות שיש לשלש אנו משלשין שמנח נפרדו כל העולם וג' בנים היו לו הרי שלישי בניו שם ושלישי של שם הוא ארפכשד כדכתיב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ומסתמא בזרעו של ארפכשד יהיה שארית הואיל וישראל יוצאים ממנו ושלישי של ארפכשד שהוא שלישי של שם שהוא שלישי של נח יותר וכל העולם יכרת ולדברי ר"ל נמצאו ישראל מתמעטין ביותר שמארפכשד יצאו ישראל כדכתיב בפי נח ארפכשד הוליד את שלח ושלח הוליד את עבר ועבר הוליד את פלג עד אברהם וכשאתה מחלק לגי חלקים זרעו של ארפכשד כגון בני ישראל וישמעאל שהן בני אברהם ובני לוט ובני הרן וכן שאר האומות שיצאו ממנו לגי חלקים שמא ישראל יהיו מרובין וקרובין להיות כנגד כולם ולא יגיעו כל זרע ארפכשד להיות פי שנים אפי"כ ישראל משלימין רובן או חציין ונמצאו ישראל מתמעטין בתוך פי שנים:

לא ניחא ליה למרייהו. להקב"ה שאתה ממעט אותן כל כך אלא אפילו שלישי של נח כלומר מכל בני נח דהיינו מכל העולם כולו יותר השלישי ומסתמא אותו חלק הגי שישראל בו יהיה שארית ואם אין ישראל מרובין כל כך להיות אחד מגי שבעולם יהיו הגרים וחסידיו עובדי כוכבים להשלים לשליש ואם הם מרובין להיות יותר מחלק השלישית יתמעטו קצת ומי"מ לרבי יוחנן אין ישראל מתמעטין כל כך כמו לדברי ר"ש בן לקיש מ"ר ל"א שלישי של שם והשלישית משמע שני שלישי לכך נאמר שלישית שלישית של שלישי לשם וכתוב ובני שם עילם ואשור וארפכשד וישראל מארפכשד הוה ושלישית מארפכשד שהוא שלישי לשם יותר היינו שלישי מישאל אלא שלישי שלישי של נח כלומר כולו ארפכשד יותר בה שהוא שלישי שלישי של נח דשם היה בן שלישי של נח דכתיב (בראשית י) ובני נח שם חם ויפת וארפכשד שלישי לשם ועיקר:

דברים ככתבן. שלא ימלטו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה:

ולקחתי אחד מעיר. בשביל חסיד אחד שבעיר אקח את כל העיר כולה: חזייה. רב לרב כהנא:

דקא חייף רישיה. חופף ראשו ומעדן בעצמו בשעה שהיה לו ללמוד תורה: לא תמצא בארץ החיים. משמע שמקללו לא תבוא לעוה"ב:

¹²⁶⁵ לכו הריבנה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלו בה

¹²⁶⁶ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: שצאמר:

¹²⁶⁷ שובו בנים שובבים נאם ה' מי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון

¹²⁶⁸ לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים

110. קיא, א

רָשׁ"י

נאמר. בפרשת וארא ולקחתי אתכם לי לעם וכתוב בתריה והבאתי אתכם אל הארץ: מה ביאתם לארץ שנים מס' רבוא. שלא נשתיירו מס' רבוא שיצאו ממצרים אלא ב' אנשים יהושע וכלב כדאמרין בבבא בתרא בפי יש נוחלין (דף קכא.) לא נגזרה גזרה לא בפחות מבי ולא ביותר מס' שנה בהנך נמי ששים רבוא שנמנו במדבר לא אחשוב לא פחות מבן כ' שנה ויותר מס':

אף יציאתן ממצרים שנים מס' רבוא. שמכל ס' רבוא שהיו במצרים לא נשתייר מהם אלא שנים בלבד ואותם שנים של ס' רבוא עלו [לס' רבואות שיצאו אחד מס' רבוא שהיו בהם] והשאר מתו כולם בשלשת ימי אפילה שלא יהיו מצרים רואין במפלתן של ישראל:

וכן לימות המשיח. שלא ישארו מכל ס' רבוא אלא ב':

וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. עניינם ושלפלים יהיו כימי עלותה מארץ מצרים:

מעכו בבנין. היו בונין אותם במקום לבנים:

ועל דבר זה נענש משה רבינו. שכשראה שנעשה לישראל כך התחיל להתרעם ולהרהר לפני הקב"ה אמר משה לפני הקב"ה ומאז באתי:

א"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין. הפסד גדול יש על גדולים שאבדו ואיני יכול למצוא חסידים אחרים כמותם שאין אתה כאברהם ויצחק ויעקב שלא הרהרו אחרי מדותי:

אל שדי. שאמרתי לו אני אל שדי פרה ורבה וגוי (בראשית לה) אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם ז') והייתי מבטיחו שכל אי"י לו ולבניו ולא אמרו מה שמך כמו שעשית אתה:

בתחלה אמרת לי מה שמך. ועכשיו הרהרת על מדותי ואמרת הצל לא הצלת את עמך: לנטוע אהלו. כמו [ויטע] אהלי אפדנו (דניאל יא) ולשון נטיעה שייך באהל:

עתה תראה. הפעם תראה נפלאות שאני עושה להם: מה ראה על איזה מדה (אחת) של י"ג [מדות] ראה והשתחוה:

תנ"א:

רַבִּי סִימְאֵי אֹמֵר:

נֹאמֵר: "וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם" ¹²⁶⁹ (שמות ו, ז),וְנֹאמֵר: "וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם" ¹²⁷⁰ (שמות ו, ח),

מִקִּישׁ יִצְיָאתוֹ מִמִּצְרַיִם לְבִיאָתוֹ לְאֶרֶץ,

מֵה בִיאָתוֹ לְאֶרֶץ - שְׁנַיִם מִשְׁשִׁים רִיבּוּא,

אֶף יִצְיָאתוֹ מִמִּצְרַיִם - שְׁנַיִם מִשְׁשִׁים רִיבּוּא."

אָמַר רַבָּא:

וְכֵן לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ,

שֶׁנֶּאמַר: "וְעֵנְתָה שְׁמָה כִימֵי נְעוּרֶיהָ וְכִיּוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" ¹²⁷¹ (הושע ב, ז),

תנ"א:

אָמַר רַבִּי אֲלֶעָזָר בְּרַבִּי יוֹסִי:

פַּעַם אַחַת נִכְנַסְתִּי לְאֶלְכַסְנֵדְרֵיָא שֶׁל מִצְרַיִם,

מִצְאָתִי זָקוּ אֶחָד וְאָמַר לִי: בֵּא וְאֶרְאֶךָ מֵה עָשׂוּ אֲבוֹתַי לְאֲבוֹתֶיךָ.

מֵהֶם - טַבְּעוּ בָּיִם,

מֵהֶם - הִרְגוּ בַּחֶרֶב,

מֵהֶם - מַעֲבּוּ בַבַּיִן.

וְעַל דָּבָר זֶה נֶעֱנַשׁ מֹשֶׁה רַבִּינוּ,

שֶׁנֶּאמַר: "וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הַרְעָ לְעָם הַזֶּה" ¹²⁷² (שמות ה, כג),

אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: חָבַל עַל דָּאֲבָדִין וְלֹא מִשְׁתַּבַּחִין.

הֲרִי כַּמָּה פַּעֲמַיִם נִגְלִיתִי עַל אֲבְרָהָם,

יִצְחָק,

וְיַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי - וְלֹא הִרְהוּ עַל מְדוּתִי,

וְלֹא אָמְרוּ לִי: "מֵה שְׁמֶךָ",

אֲמַרְתִּי לְאֲבְרָהָם: "קוּם הִתְחַלֵּף בְּאֶרֶץ לְאֶרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לָךְ אֶתְנַנָּה" (בראשית יג, ז),

בִּקֵּשׁ מְקוֹם לְקַבּוֹד אֶת שְׁרָה, וְלֹא מִצָּא,

עַד שֶׁקָּנָה בְּאֶרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף - וְלֹא הִרְהוּ עַל מְדוּתִי.

אֲמַרְתִּי לְיִצְחָק: "גִּיד בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ" ¹²⁷³ (בראשית כו, ג),

בִּקֵּשׁוּ עַבְדֵי מַיִם לְשִׁתוֹת, וְלֹא מִצָּאוּ,

עַד שֶׁעָשׂוּ מְרִיבָה,

שֶׁנֶּאמַר: "וַיִּרְיֵבוּ רַעֲיֵי גֵרֵי עִם רַעֲיֵי יִצְחָק לְאֹמֵר לָנוּ הַמַּיִם" ¹²⁷⁴ (בראשית כו, כ) -

וְלֹא הִרְהוּ אַחַר מְדוּתִי.

אֲמַרְתִּי לְיַעֲקֹב: "הֲאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׂכֵב עֲלֶיהָ לָךְ אֶתְנַנָּה" ¹²⁷⁵ (בראשית כח, יג),

בִּיקֵּשׁ מְקוֹם לְנִטּוּעַ אֶהְלוּ, וְלֹא מִצָּא,

עַד שֶׁקָּנָה בְּמֵאָה קִשְׁיֹטָה - וְלֹא הִרְהוּ אַחַר מְדוּתִי,

וְלֹא אָמְרוּ לִי: "מֵה שְׁמֶךָ",

וְאַתָּה אֲמַרְתִּי לִי: "מֵה שְׁמֶךָ" בְּתַחֲלָה,

וְעַבְשִׂיו אַתָּה אֹמֵר לִי: "וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמָּךְ" (שמות ה, כג),

"עֵתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה לְפְרַעֲה" ¹²⁷⁶ (שמות ו, א),

בְּמַלְחַמַת פְּרַעֲה - אַתָּה רוֹאֶה,

וְאִי אַתָּה רוֹאֶה - בְּמַלְחַמַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַד מְלָכִים."

¹²⁶⁹ וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִייתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וְיִדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם

¹²⁷⁰ וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לִתֵּת אֶתְּהָ לְאֲבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנִתְּנִי אֶתְּהָ לְכֶם מִזְשֶׁה אֲנִי ה'

¹²⁷¹ וְנִתְּנִי לָהּ אֶת קְרֻמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת עַמָּךְ עִבּוֹד לְפִתַח תְּקֵנָה וְעֵנְתָה שְׁמָה כִימֵי נְעוּרֶיהָ וְכִיּוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

¹²⁷² וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הַרְעָ לְעָם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמָּךְ

¹²⁷³ גִּיד בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי לָךְ וְלִזְרַעְךָ אֶתְּהָ כָּל הָאֶרְצוֹת הָאֵל וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׂבַע אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבְרָהָם אָבִיךָ

¹²⁷⁴ וַיִּרְיֵבוּ רַעֲיֵי גֵרֵי עִם רַעֲיֵי יִצְחָק לְאֹמֵר לָנוּ הַמַּיִם וְיִקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ עִמּוֹ

¹²⁷⁵ וְהָיָה ה' נֹצֵב עֲלֵינוּ וְיֹאמַר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבְרָהָם אָבִיךָ וְאֵלֶיךָ יִצְחָק הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׂכֵב עֲלֶיהָ לָךְ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ

¹²⁷⁶ וְיֹאמַר ה' אֶל מֹשֶׁה עֵתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה לְפְרַעֲה כִּי בְיַד חֹזֶק וּשְׁלֹחַם יִבְדֵּד חֹזֶק יִגְרַשְׁם מֵאֶרֶצוֹ

111. קיא, א-ב

רז"י

אמת ראה. במדותיו שנקרא אמת ונתיירא אם נתחייבו כלליה אם הוא דן אותן בדין גמור ומיהר והתפלל עליהם שלא יהא דן אותן לפי מעשיהם: ה"ג תניא כמ"ד ארך אפים ראה דתניא כשעלה משה למרום וכו' אמר לו רשעים יאבדו ולא יהיה לך ארך אפים עליהם: אמר לו. הקב"ה לא כך אמרת ארך אפים לצדיקים ולא לרשעים: אמר לפניו וכו'. והשתא [מסתברא] כמ"ד ארך אפים ראה שכיון שראה [מדה זו] בהקב"ה שהוא ארך אפים אף לרשעים שמח: עדותיך וגו' ה' לאורך ימים. היינו מדת ארך אפים ועליה אמר משה עדותיך נאמנו מאד שראה אותו בחורב ופסוק זה מרע"ה אמרו דכתיב לעיל מיניה תפלה למשה איש האלהים וגו':

"וַיִּמְהַר מֹשֶׁה וַיִּקַּד אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה" ¹²⁷⁷ (שמות לד, ו-ח).

מה ראה משה?

רבי חנינא בן גמליא אמר: "ארך אפים" ראה.

ורבנן אמרי: "אמת" ראה.

תנניא כמאן דאמר: "ארך אפים" ראה.

דתנניא:

"בְּשַׁעֲלָה מֹשֶׁה לְמָרוֹם מִצְאוֹ לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂיוֹשֵׁב וְכוּתֵב: "ארך אפים", אִמְר לְפָנָיו: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם! אֶרְךְ אִפִּים לְצַדִּיקִים? אִמְר לוֹ: אֵף לְרָשָׁעִים. אִמְר לִיה: רָשָׁעִים - יֵאבְדוּ! אִמְר לִיה: הַשְׁתָּא חֲזִית מַאי דַּמְבַּעֵי לָךְ. בְּשַׁחֲטָאוֹ יִשְׂרָאֵל, אִמְר לוֹ: לֹא בָךְ אִמְרַת לִי: אֶרְךְ אִפִּים לְצַדִּיקִים! אִמְר לְפָנָיו: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם! וְלֹא בָךְ אִמְרַת לִי: אֵף לְרָשָׁעִים! וְהֵינְנוּ דְכַתִּיב: "זַעֲתָה יַגְדֵּל נָא כַח ה' כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאַמְרוֹ" (במדבר יד, יז)."

קיא, ב

רבי חגא הוה סליק ואזיל בדרגא דבי רבה בר שילא, שמעיה לההוא ינוקא דאמר: "עדתיך נאמנו מאד, לביתך נאוה קדש,

ה' לארך ימים" (תהלים צג, ה),

וסמיה ליה: "תפלה למשה" ¹²⁷⁸ (תהלים צ, א).

אמר: שמע מינה: "ארך אפים" ראה.

¹²⁷⁷ ו יעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: ז נצח חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים: ח וימהר משה ויקד ארצה וישתחוו תפלה למשה איש האלהים ארני מעון אתה היית לנו בדר נדר ¹²⁷⁸

112. קיא, ב

רפ"י

יכול לכל. למי שעושים צביונו
 אע"פ שמתגאה:
כשירים. שירים שאין נחשבין
 כך אינו חשוב בעיניו ואינו
 מתגאה:
ולרוח משפט. שופט את רוחו:
שרודה ביצרו. שבועט ביצרו
 וחוזר בתשובה מן העבירה
 שעבר:
ומתגבר ביצרו. מרגיז יצ"ט על
 יצה"ר אם היצה"ר אמר לו עשה
 עבירה זו לא דיו שנמנע מן
 העבירה. אלא הולך ועושה
 מצוה ומתגבר עדיף מרודה:
שערה. אלו בתי כנסיות:
מה נשתנו אלו מאלו. שיש בהם
 מדות הללו מן השאר אמר
 הקב"ה ביין שגו: ואין פלילה
 אלא דיינין:

אמר רבי אלעזר אמר רבי הנינא:
 עתיד הקדוש ברוך הוא להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק,
 שנאמר: **"ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי,
 ולצפירת תפארה לשאר עמו"** (ישעיה כח, ה).

מאי **"לעטרת צבי ולצפירת תפארה"**?
 לעושים רצונו ומצפים לישועתו.
 יכול לכל?
 תלמוד לומר: **"לשאר עמו"** - למי שמשלים עצמו כשירים.

"ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה" (ישעיה כח, ו).
"ולרוח משפט" - זה הרודה את יצרו.
"ליושב על המשפט" - זה הדין אמת לאמתו.
"ולגבורה" - זה המתגבר ביצרו.
"משיבי מלחמה" - זה שנושא ונותן במלחמתה של תורה.
"שערה" - אלו שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובתי מדרשות.

אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם! מה נשתנו אלו מאלו?
 אמר לה: **"וגם אלה בנין שגו ובשכר תעו ... פקו פלילה"**¹²⁷⁹ (ישעיה כח, ז).

ואין "פוקה" אלא גיהנם,
 שנאמר: **"ולא תהיה זאת לך לפוקה"**¹²⁸⁰ (שמואל א' כה, לא),

ואין "פלילה" אלא דיינין,
 שנאמר: **"ונתן בפללים"**¹²⁸¹ (שמות כא, כב).

¹²⁷⁹ וגם אלה בנין שגו ובשכר תעו מהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה פקו פלילה
¹²⁸⁰ ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשכר דם הנם ולהשיע אדני לו והיטב ה' לאדני וזכרת את אמתך
¹²⁸¹ וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש וענוש פאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים

113. קיא, ב

רס"י

מתניתין

אנשי עיר הנדחת:

אין להם חלק לעולם הבא,

שנאמר: "יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידחו את ישבי עירם" (דברים יג, יד).

ואינו נהרגים עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר, ומאותו השבט,

ועד שיודח רובה,

ועד שידיחוה אנשים.

הדיחוה נשים,

וקטנים,

או שהודח מיעוטה,

או שהיו מדיחיה חוצה לה - הרי אלו כיחידים,

וצריכין שני עדים והתראה לכל אחד ואחד.

זה חומר ביחידים מבמרומים: שהיחידים - בסקילה,

לפיכך ממונם פלט,

והמרובין - בסוּיף,

לפיכך ממונם אבד.

"הכה תכה את ישבי העיר ההיא לפי חרב" (דברים יג, טז) -

החמרת,

והגמלת העוברת ממקום למקום - הרי אלו מצילין אותה,

"החרם אתה ואת כל אשר בה, ואת בהמתה לפי חרב" (דברים יג, טז).

מכאן אמרו: נכסי צדיקים שבתוכה - אובדו,

שבחוצה לה - פליטו.

ושל רשעים, בין שבתוכה בין שבחוצה לה - הרי אלו אובדו,

"ואת כל שללה - תקבין אל תוך רחבה" (דברים יג, יז) -

אם אין לה רחוב - עושין לה רחוב,

היתה רחבה חוצה לה - בונסין אותה לתוכה,

שנאמר: "ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך" (דברים יג, יז),

"שללה" - ולא שלל שמים,

מכאן אמרו: ההקדשות שבה - יפדו,

ותרומות - ירקבו,

מעשר שני,

וכתבי הקדש - יגנזו.

"כליל לה' אלהיך" (דברים יג, יז),

אמר רבי שמעון:

אמר הקדוש ברוך הוא:

אם אתם עושין דין בעיר הנדחת -

מתני' יצאו אנשים בני בליעל מקרבך. שאין להם חלק לעוה"ב: וידחו את (אנשי) [יושבי] עירם. הא אין נהרגים עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר ואותו השבט עצמה דכתיב מקרבך מקרב אותו שבט עצמו: עד שיודח רובה. דכתיב ויושבי העיר משמע ישובה של עיר היינו רובה לישנא אחרינא עד שיודח רובה דכתיב מקרבך קרי ביה מרובך: ה"ג עד שיודח רובה עד שדיחוה אנשים:

או שהיו מדיחיה חוצה לה. שלא היו מאותה העיר: הרי אלו כיחידים. שהן בסקילה וממונן פלט:

וצריכים ב' עדים והתראה לכל אחד. כדיליף בגמרא יחידים בסקילה לפיכך ממונן פלט ומתוך שהחמרת עליו במיתתו הקלת עליו בממונו: הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום מצילין. מדכתיב יושבי מכלל דשיירה של חמרים וגמלים שנשתהו בעיר ל' יום כדמפרש בגמרא דהוה להו יושבי העיר הרי אלו מצילין אם רוב אנשי העיר הודחו וחמרים וגמלים משלימין המיעוט ועושה אותם רוב מצילין עליהם שאין ממונם אבד אלא נדונים כיחידים וגורמין נמי לעשות אותה עיר הנדחת אם משלימים לעיר הנדחת לעשות רוב אלא הא פסיקא טפי דחמרת וגמלת אין דעתם מעורבת עם בני העיר להיות נדונין עמהן:

ה"ג החרם אותה וכל אשר בה מכאן אמרו צדיקים וכו' ושל רשעים בין מתוכה בין מחוצה לה אבודים. בגמרא מפרש לה מדכתיב כל:

ואת כל שללה תקבון אל תוך רחובה אין לה רחוב עושין לה רחוב. ורחובה דהשתא נמי משמע:

היה רחובה חוצה לה. שמקום קבוץ בני העיר היה חוץ לעיר כונסין אותה לעיר שצריך לעשות לה רחוב בתוכה רחוב סרטיא גדולה:

את העיר ואת כל שללה ולא שלל שמים. דשלל שמים פלט: מכאן אמרו הקדשות שבתוכה יפדו. כלומר אין נשרפין אלא הרי הם כשאר הקדש שצריך פדייה כ"ש דשלל שמים הם:

ותרומות ירקבו. ובגמ' מוקמי לה בתרומה ביד כהן דממונ כהן הוא וחל עליה איסור דעיר הנדחת דנהי דבשריפה לא הויא עם שאר שללה דקדש אקרי ולא מזלזלין ביה כולי האי:

מעשר שני. אע"פ שהוא נאכל לישראל הואיל וקדש איקרי לא אמרי' ישרף אלא יגנזו וכן כתבי הקדש יגנזו: ה"ג כליל לה' אלהיך אריש אמר הקב"ה וכו' כאילו אותה מעלה עולה שהוא כליל לפני:

1282 יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידחו את ישבי עירם לאמר נלקח ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם

1283 מסורת הש"ס. גירסת וילנא: הזאת

1284 הכה תכה את ישבי העיר ההיא לפי חרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב

1285 הגר"א. גירסת וילנא: שנאמר

1286 הגר"א. גירסת וילנא: שנאמר

1287 ואת כל שללה תקבין אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד

מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיכֶם כְּאִילוֹ אַתֶּם מַעֲלִים עוֹלָה כְּלִיל לְפָנַי.

"וְהִיְתָה תַל עוֹלָם" (דברים יג, יז) - **לֹא תַעֲשֶׂה גְנוֹת,**

וּפְרֻדָּסִים,

דְּבָרֵי רַבֵּי יוֹסִי הַגְּלִילִי.

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר:

"לֹא תִבְנֶה עוֹד" - לְכַמּוֹת שְׁהִיְתָה - אֵינָה נְבִיט,

אָבֵל נַעֲשִׂית הִיא - גְנוֹת,

וּפְרֻדָּסִים.

"וְלֹא יִדְבַק בְּיַדְךָ מֵאוֹמֶה מִן הַחֲרָם"¹²⁸⁸ (דברים יג, יח) -

שֶׁכֵּל זְמַן שְׁהַרְשָׁעִים בְּעוֹלָם - חֲרוֹן אַף בְּעוֹלָם,

אָבֵדוּ רְשָׁעִים מִן הָעוֹלָם - נִסְתַּלַּק חֲרוֹן אַף מִן הָעוֹלָם.

גְּמָרָא

תְּנִי רַבָּנִן:

"[יֵצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיעַל מִקְרָבָה,

וַיִּדְיָחוּ אֶת יוֹשְׁבֵי עִירָם לְאֹמֵר:

נִלְכָה וְנַעֲבֹדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעָתֶם" (דברים יג, יד).]

"יֵצְאוּ" - הֵן,

וְלֹא שְׁלוּחִין.

"אֲנָשִׁים" - אִין 'אֲנָשִׁים' פְּחוֹת מִשְׁנִים.

דְּבַר אַחַר:

"אֲנָשִׁים" - וְלֹא נָשִׁים.

"אֲנָשִׁים" - וְלֹא קְטָנִים.

"בְּנֵי בְלִיעַל" - בְּנִים שֶׁפָּרְקוּ עוֹל שְׁמַיִם מִצְּאוּרֵיהֶם.

"מִקְרָבָה" - וְלֹא מִן הַסָּפָר.

"יֹשְׁבֵי עִירָם" - וְלֹא יוֹשְׁבֵי עִיר אַחֲרָת.

"לְאֹמֵר" - שֶׁצְּרִיבִין עֲדִים וְהַתְּרָאָה לְכֹל אֶחָד וְאֶחָד."

רַס"י

לֹא תַעֲשֶׂה גְנוֹת וּפְרֻדָּסִין וְכו'.

בְּגַמְי מִפְּרָשׁ בְּמֵאֵי פְּלִיגִי:

לְכַמּוֹ שְׁהִיְתָה. בִּישׁוּב בְּתִים:

גַּמְי

יֵצְאוּ הֵם וְלֹא שְׁלוּחִים. אִם

הַמְּדִיחִין עֲצֻמָּן יֵצְאוּ וְהַדִּיחִין

וְהָרִי הֵם מְרוּבִים וְדַנִּין בְּסִיף

אֲבָל אִם הַדִּיחוּ עִי"י שְׁלִיחַ

כִּיחֲדִים הֵם בְּסִקִּילָה וּמְמוֹנָם

פְּלִט:

אִין אֲנָשִׁים פְּחוֹת מְב'. דַּעִי

מְדִיחַ אֶחָד אִין נַעֲשִׂית עִיר

הַנְּדַחַת:

בְּקִרְבָּךְ. מִשְׁמַע בְּאַמְצַע וְלֹא מִן

הַסָּפָר שְׁאִם הִיתָה עִיר שֶׁל סָפָר

בֵּין מַחוּז עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים לְמַחוּז

יִשְׂרָאֵל אֵינָה נַעֲשִׂית עִיר הַנְּדַחַת

דְּגִזִּירַת הַכְּתוּב הִיא שְׁלֹא תַעֲשֶׂה

עִיר הַנְּדַחַת:

יּוֹשְׁבֵי הָעִיר וְלֹא יוֹשְׁבֵי עִיר

אַחֲרָת. דַּהֵיִינוּ מְדִיחֵי מַחוּצָה

לָה:

לְאֹמֵר נִלְכָה וְנַעֲבֹדָה. מִשְׁמַע

שֶׁצִּי"ל לְפָנֵינוּ שֶׁכֵּךְ אוֹמְרִים נִלְכָה

וְנַעֲבֹדָה וְאִין אֲמִירָה אֲלֵא בַעֲדִים

אֲלֵמָא צְרִיךְ עֲדִים לְכֹל אֶחָד

וְאֶחָד שִׁיעִידוּ עֲלֵיהֶם מֵה שְׁאֲמְרוּ

וְהִ"נ צְרִיךְ הַתְּרָאָה לְכֹל אִי וְאִי

מֵהֶם:

114. קיא, ב - קיב, א

רש"י

חולקין עיר אחת. בתחלה כשחלקו ישראל את הארץ היו רשאים ליתן ולחלוק עיר א' לב' שבטים כגון אם אירע להם עיר בתחום ומקצת מושכת לתחום אחר שבט אחד נוטל חלק באותו קצת הארץ ע"פ הגורל נחלקה הארץ אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה עמו דהכי אמרינן בב"ב בפרק י"ג ומנחילין . (דף קכב.)

אין חולקין. אלא כולה של אותו השבט שרוב בתחומי:

מאי לאו אע"ג דמדיחיה מאותה עיר. אם יהיו מאותו שבט נעשית עיר הנדחת ואי לא לא שאם אינו מאותו שבט שהודחו אלא משבט אחר שבעיר אינו בסיני אלא בסקילה אלמא אפשר שיהו מן אותה העיר ולא מאותו שבט וה"ד כגון שחלקו עיר אחת לשני שבטים:

לא. לעולם אימא לך דאין חולקין והיכי משכחת לה מאותה עיר ולא מאותו שבט כגון דנפלה למדיחיה בירושה מקצת העיר ע"י בת יורשת נחלה:

ערים תשע מאת שני השבטים האלה. ממטה יהודה וממטה שמעון נטלו ט' ערים ונתנום ללויים:

מאי לאו דשקל מהאי ד' ופלגא. שהיתה עיר א' של יהודה ושמעון ונטלו מהם אלמא חולקין עיר אחת לשני שבטים:

ה"ג לא ד' מהאי וה' מהאי: א"ה לפרוש פרושי. הי נינהו שבט דשקיל מיניה ה' והי נינהו דשקיל מיניה ד' ואמאי כתיב ערים תשע מאת שני השבטים משמע דבשוה שקל:

קשיא. לשון הפסוק קשה לתרץ למ"ד חולקין אבל לא מיתותב:

איתמר: רבי יוחנן אמר: חולקין עיר אחת לשני שבטים. וריש לקיש אמר: אין חולקין עיר אחת לשני שבטים.

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש: "עד שיהו מדיחיה מאותה העיר ומאותו שבט", מאי לאו, אף על גב ד"מדיחיה מאותה העיר", אי איכא "מאותו שבט" - אין, אי לא - לא, שמע מינה: חולקין עיר אחת לשני שבטים!

לא, דנפלה ליה בירושה.

אי נמי, דיהבוה ניהליה במתנה.

איתיביה: "ערים תשע מאת שני השבטים האלה"¹²⁸⁹ (יהושע כא, טז), מאי לאו, ארבע ופלגא מהאי, וארבע ופלגא מהאי, ושמע מינה: חולקין עיר אחת לשני שבטים!

לא, ארבעה מהאי, וקמש מהאי.

אי הכי, לפרוש פרושי!

קיב, א קשיא.

115. קיב, א

רפ"י

גרידי. בדליית נמשכין וכן גריס רבי בכוליה הש"ס מגריד גריד ונייל שהוא לשון גרידא דמפרשינן יחיד על שם שהוא יחיד משוד ומפרש הוא מן הכל ואין לאחרים סביביו ולשון ארמי הוא ואין דומה לו בפסוק (ודומה לו) אבל גורדו ומעמידו על גלדו (ר"ה ד' כז:) הוא לשון עברי ודומה לו בפסוק (איוב ב) ויקח לו חרס להתגרד בו בדליית ופיי לשון חטיטה שמחטט וגורד בסכין או בכל דבר וגורר ברי"ש לשון עברי הוא כמו (שבת ד' כב.) גורר אדם מטה כסא ושלחן וכן (ב"ב ד' פו.) היה מגרר ויוצא מגרר ויוצא:

בתר נפשייהו גרידי. ומעשיהם מעשה ואדוקים ביותר הואיל ומעצמם הם נדחין ודין הוא שיעשה עיר הנדחת:

אבל הנך דהודחו בתר נשים וקטנים גרידי. שאין אדוקים כ"כ:

איבעיא להו:
הודחו מאליהן - מהו?

"וידיהו"¹²⁹⁰ (דברים יג, יד) אָמַר רַחֲמָנָא,
וְלֹא - שֶׁהוֹדְחוּ מֵאֲלֵיהֶן,
אוּ דִילְמָא:
אֶפִּילוּ הוֹדְחוּ מֵאֲלֵיהֶן?

תא שמע:
"הדיחוהו נשים וקטנים",
אמאי?
ליהוי כהודחו מאליהן!

הנך - בתר נפשייהו גרידי,
הני - בתר נשים וקטנים גרידי.

רס"י

היכי עבדינן. היאך נעשין רובא נדחים הואיל דצריכין עדים והתראה לכל אחד ואחד :
דנין וחובשין. כשרואין ב' או ג' מהם עובדים עייז לא יסקלו אותן ומניחין כל האחרים מלסקול אלא דנין אותם לסקילה וחובשין אותם בבית הסוהר וכן עושין עד שרואין אם מצטרפין לרובא וחוזרין ודנין אותם דין אחר להריגה ומאבדין את ממונם :
ומענה את דינם. שלאחר שנגמר דינם אתה משהה אותם ומענה את דינם :
דנין וסוקלין. עד חציין דמחזקינן להו כיחידים ודנין וסוקלין ומחציין ואילך נתברר הדבר למפרע שהודחו רובא והווי בסייף וממונם אבד ומחציין ואילך אי אתה רשאי למשכן למיתה חמורה :
ור"ל אמר מרבין להם בתי דינין. לאו משום דאין דנין ב' ביום אחד דהא אמרת בפרק נגמר הדין (לעיל מו.) דבמיתה אחת דנין אלא משום דנפיש עדים לכל אחד ואחד ואין פנאי לחקור כל אחד ואחד ביום אחד מרבים להם בתי דינים כדי שתתקבל עדותן ביום אי ויגמור דין כולם ביום אחד :
לשעריך. לבי"ד שבשעריך דהיינו סנהדרי קטנה :
ואי אתה מוציא. אלא בסנהדרי גדולה :
אלא מרבין להם בתי דינין ומעייני בדיניהם. אם הווי מרובים ואם הודחו רובי מעלים את כולן לבי"ד הגדול :

116. קיב, א

"עד שיוודח רובה"

היכי עבדינן?

אמר רב יהודה:

דנין וחובשין,

דנין וחובשין.

אמר ליה עולא:

נמצא אתה מענה את דינן של אלו!

אלא אמר עולא:

דנין וסוקלין,

דנין וסוקלין.

אי תמר:

רבי יוחנן אמר:

דנין וסוקלין, דנין וסוקלין.

וריש לקיש אמר:

מרבין להו בתי דינין.

איני?!

והאמר רבי חמא בר יוסי אמר רבי אושעיא:

"והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא"¹²⁹¹ (דברים יז, ה) -

איש ואשה - אתה מוציא לשעריך,

ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך!

אלא: מרבין להו בתי דינין ומעיינין בדיניהו,

ומסקינן להו לבית דין הגדול,

וגמרי להו לדיניהו, וקטלי להו.

¹²⁹¹ והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך את האיש או את האשה וסקלתם באבנים ומתו

117. קיב, א

"המה תפה את ישיבי העיר" ¹²⁹² (דברים יג, טז).

רש"י

כמה יהא בעיר. משנה בהשותפין: ויהא כאנשי העיר. ליתן בצורכי העיר: למיהוי כבני מתא. שיהא נקרא כבני העיר אין נקרא בפחות מי"ב חדש אבל להקרות מיושבי העיר כיון ששהה לי יום נקרא מאנשי העיר וקרינן בהו את יושבי העיר ההוא: והתניא. בניחותא: המודר הנאה. שאומר הרי עלי קונם אם אהנה:

תנו רבנן:

"החמרת,

והגמלת העוברת ממקום למקום,

לנו בתוכה והודחו עמה,

אם נשתהו שם שלשים יום: הן - בסייף,

וממונן - אבד,

פחות מיכן: הן - בסקילה,

וממונן - פלט".

ורמינהי:

"במה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר?

שנים עשר חדש!"

אמר רבא:

לא קשיא:

הא - למיהוי מבני מתא,

הא - למיהוי מיתבי מתא.

והתניא:

"המודר הנאה מבני העיר: אם יש אדם שנשתהא שם שנים עשר חדש - אסור ליהנות ממנו,

פחות מיכן - מותר ליהנות ממנו.

ביושבי העיר: אם נשתהא שלשים יום - אסור ליהנות ממנו,

פחות מיכן - מותר ליהנות ממנו".

118. קיב, א

"החרם אתה ואת כל אשר בה" ¹²⁹³ (דברים יג, טז).

תנו רבנן:

"החרם אותה ואת כל אשר בה" (דברים יג, טז) -

פרט לנכסי צדיקים שפחוצה לה.

"ואת כל אשר בה" - לרבות נכסי צדיקים שפחוצה.

[ואת כל שללה תקבץ אל תוך חובה,

ושדפת באש את העיר,

ואת כל שללה כליל לה' אלהיה,

והיתה תל עולם לא תבנה עוד"] (דברים יג, יז).

"שללה" - ולא שלל שמים.

"ואת כל שללה" - לרבות נכסי רשעים שפחוצה לה.

אמר רבי שמעון:

מפני מה אמרה תורה: נכסי צדיקים שפחוצה - יאבדו?

מי גרם להם שידורו בתוכה? ממונם,

לפיכך ממונם אבד."

רפ"י

החרם אותה פרט לנכסי צדיקים שפחוצה לה. שאם היו צדיקים דרים בתוכה והיו להו נכסים מופקדים במקום אחר ביד אחרים אין מחרימין אותן אבל נכסים שיש להם באותה העיר מחרימין אותן וטעמא מפורש לקמן: אמר ר"ש מפני מה וכו'. בכל דוכתי דרש ר"ש טעמא דקרא:

119. קיב, א

רס"י

ה"ג אמר מר ואת כל (שללה) אשר בה לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה:

אמר רב חסדא ובנקבצין לתוכה. נכסי רשעים הקרובין לעיר שיכולים לקבצם לתוך העיר באותו יום עצמו שכונסין שלל העיר לרחוב לשורפן הן אבודים עמה אבל רחוקים דאין מגיעין לעיר אינן אבודים ודוקא שכבר היו לתוכה אלא שמעכשיו היו מופקדים ביד אחרים אבל לא היו מעולם בתוכה כגון דנפלה להם בירושה לא קרינא ביה שללה ואין הממון אבד:

אלא דידהו. דבני עיר הנדחת ומופקדים הם בעיר אחרת: הא אמרה. רב חסדא ובנקבצין לתוכה והא אין נקבצין: דקבל עליו אחריות. בני עיר הנדחת:

כמאן דלא פליגא. א"א לכזית בשר בלא שחיטה ואפילו שחטה משחט אין בשחיטתו כלום דלא לשחיטה קיימא אלא למיתה ושחיטתה זו היא מיתת הבהמה ואין היתר אפילו החצי שאין של עיר הנדחת דכי שחט לסימן דעיר הנדחת אינו שוחט אלא ממית ולא מהניא ביה שחיטה: עיסה. כל אימת דבעי פליג לה ואין חלק של עיר הנדחת מעורב בו:

ל"ש שחטה משחט ל"ש קטלא מקטיל. דבין בשחיטה ובין בהריגה קרינא ביה לפי חרב דאפילו שחטה מיתה בעלמא היא ולא מהני מידי או דילמא לפי חרב היינו שלא כדרך שחיטה אבל דרך שחיטה מהניא לה לטהרה מידי נבילה דנהי דלאכילה איתסרה ואיסור הנאה הוא אבל תיהני לטהרה מידי נבלה:

אמר מר:

"וְאֵת כָּל שְׁלָלָה תִּקְבְּצוּ" ¹²⁹⁴ (דברים יג יז) - לְרֵבּוֹת נִכְסֵי רָשָׁעִים שֶׁבְּחוּצָה לָהּ.

אמר רב חסדא: ובנקבצים לתוכה.

אמר רב חסדא: פקדונות של אנשי עיר הנדחת - מותרין.

היכי דמי?

אי לימא: דעיר אחרת ואיתנהו בגוה - פשיטא דמותרין! לאו "שללה" הוא.

ואלא: דידהו ואיתנהו בעיר אחרת, אי דנקבצין לתוכה - אמאי מותרין! ואי אין נקבצין לתוכה - הא אמרה חדא זימנא!

לא, לעולם דעיר אחרת דמפקדי בתוכה, והכא במאי עסקינן: כגון דקביל עליה אחריות. מהו דתימא: כיון דקביל עליה אחריות - כדדיה דמי, קא משמע לן.

אמר רב חסדא:

בהמה, חציה של עיר הנדחת וחציה של עיר אחרת - אסורה. עיסה, חציה של עיר הנדחת וחציה של עיר אחרת - מותרת.

מאי טעמא?

בהמה - כמאן דלא פליגא דמאי, עיסה - כמאן דפליגא דמאי.

בעי רב חסדא:

בהמת עיר הנדחת - מהו דתיתהני בה שחיטה לטהרה מידי נבילה?

"לפי הרב" ¹²⁹⁵ (דברים יג, טז) אמר רחמנא - לא שנא שחטה משחט, לא שנא קטלא מקטל, או דלמא:

כיון דשחטה - מהניא לה שחיטה, מאי?

תיקו.

¹²⁹⁴ וְאֵת כָּל שְׁלָלָה תִּקְבְּצוּ אֵל תוֹךְ רֵחֶבֶת וְשֹׂרֶפֶת בְּאֵשׁ אֶת הָעִיר וְאֵת כָּל שְׁלָלָה כְּלִיל לָהּ אֲלֵהֶיךָ וְהִזְתָּה תַל עוֹלָם לֹא תִבְנֶה עוֹד הִמָּה תִּקָּה אֶת יְשֻׁבֵי הָעִיר הַהוּא לְפִי הָרֵב הַחֵרֶם אֲתָהּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֵת בְּהֵמָתָהּ לְפִי הָרֵב ¹²⁹⁵

120. קיב, א

רפ"י

שיער נשים צדקניות. שבעיר הנדחת מהו אי הוו בכלל ואת כל שללה תשרף או לא:
רשעניות. פשיטא לן דישרף עם שלל העיר:
תלישה. שצריך לגלחה:
פיאה נכרית. גדיל של שערות דעלמא שעושין לנוי קא מבעי ליה לרב יוסף אם של צדקניות הוי:
מחובר בגופה. שנקשר בה:
גופה דמי. וכשם שאין שורפין מלבושין שעליהן שהרי צדקניות הן כך אין שורפין אותו גדיל:
דתלי בסבטא. תלה אותו גדיל ביתד ואין קשורין בה עכשיו:
כיון דעיילא ונפקא. רגילה לקושרה תדיר אף על פי שלא קשרתו עכשיו כל מקום שיהא שם נדון כמלוש שעליה דכל שעתא דעתה עליה וכשאר מלבושין דמי:

בעי רב יוסף:
 שיער נשים צדקניות - מהו?

אמר רבא:
 הא דרשעיות אסור?!
"תקבין... ושרפת" ¹²⁹⁶ (דברים יג, יז) כתיב -
 מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה,
 יצא זה, שמוחוסר תלישה וקביצה ושריפה!

אלא אמר רבא:
 בפיאה נכרית.

היכי דמי?
 אי דמחובר בגופה - בגופה דמיא!

לא צריקא, דתלי בסיבטא,
 כנכסי צדיקים שבתוכה דמי - ואבד,
 או דלמא:
 כיון דעיילא ונפקא - כלבושה דמי?

תיקו.

רַחֲמֵי

רחובה מעיקרא משמע. רחובה
שהיה לה מתחלה ולא שעושיין
לה רחוב עכשיו:

121. קיב, א

"וְאֵת כָּל שְׁלָלָה תִּקְבְּצִין אֶל תּוֹךְ רְחֻבָּהּ"¹²⁹⁷ (דברים יג, יז).

[אם אין לה רחוב - עושיין לה רחוב,

היתה רחבה חוצה לה - בונסין אותה לתוכה].

תנו רבנן:

"אין לה רחוב - אינה נעשית עיר הנדחת,

דברי רבי ישמעאל.

רבי עקיבא אומר:

אין לה רחוב - עושיין לה רחוב".

במאי קמיפלגי?

מר סבר: "רחובה" - מעיקרא משמע,

ומר סבר: "רחובה" - השתא נמי משמע.

122. קיב, ב

רש"י

היו בה קדשי מזבח. כגון עולות ואשמות של רשעים בתוכה נהי דלא קרינן בהו את כל בהמתה לפי חרב דהא לא בהמתה היא אלא בהמת שמים אלא מאיסותא הוא להקריב קרבנות של רשעים הללו שהודחו הלכך ימותו כונסין אותן לכיפה ומאכילין אותן שעורין עד שכריסין נבקעת דאפילו דמיהם אסור כדלקמן: שנאמר כליל להי' אלהיך ל"ג:

ר"ש אומר וכו'. לקמן מפרש טעמא:

זבח רשעים תועבה. ואפילו דמיהן אסורין:

ור"ש הוא דאמר. בהזהב (ב"מ נו:): קדשים שחייב באחריותן ממון בעלים הוא ויש בהם אונאה הלכך לענין עיר הנדחת נמי ממון. בעלים הוא ודיינינהו לפי חרב כשאר בהמות שבתוכה והלכך אסורין דמיהן בהנאה והאי דקאמר ימותו ולא אמר שיחרימו אותה עמהם משום כבוד שמים:

ואליבא דרבי יוסי הגלילי דאמר. בפ"ק דב"ק (ד' יב:): ומעלה מעל בה' לרבות קדשים קלים שהם ממונו והואיל וממונו הם אסורים בהנאה דאפילו דמיהן בהמתם מיקרו אבל קדשי קדשים אמאי ירעו דהא ודאי הם עצמם אינם קרבים דזבח רשעים תועבה אלא ירעו עד שישתאבו וימכרו ויפלו דמיהם לנדבה:

אי הכי מדתני סיפא וכו'. דקא מפליג בין קדשי מזבח לקדשי בדק הבית:

ליפלוג וליתני בדידה. בקדשי מזבח עצמן בין קדשים קלים לקדשי קדשים:

דלמיתה אזלא. כדאמרינן (תמורה ד' טז.) חמש חטאות מתות:

לא פסיקא ליה. למיתני קדשי קדשים דעיר הנדחת ירעו דכיון דמתו להם אותם רשעים אי איכא חטאות שהפרישו בחייהם אזלי למיתה דכל חטאות שמתו בעליהם מתות במסכת הוריות (ד' ו.) מפרש טעמא אבל שאר קדשי קדשים כגון אשמות שמתו בעליהם ירעו:

דאיתנהו בעינייהו. דהן עצמן ודאי אינן קרבים משום זבח רשעים תועבה:

אבל הכא. דאיכא למימר ירעו ויפלו דמיהם לנדבה:

כיון דאישתני. ליכא הכא זבח רשעים תועבה:

קיב, ב "וְהֵהָקְדָשׁוֹת שָׁבָה - יִפְדּוּ, [וְתָרוּמוֹת - יִרְקְבוּ, מַעֲשֵׂר שְׁנִי, וְכֹתְבֵי הַקֶּדֶשׁ - יִגְנְזוּ]."

תנו רבנן:

"היו בה¹²⁹⁸ קדשים: קדשי מזבח - ימותו,

קדשי בדק הבית - יפדו,

ותרומות - ירקבו,

ומעשר שני,

וכתבי הקדש - יגנזו.

רבי שמעון אומר:

"בהמתה"¹²⁹⁹ (דברים יג, טז) - ולא בהמת בכור,

ומעשר.

"שללה"¹³⁰⁰ (דברים יג, יז) - פרט לבסוף הקדש,

וכסף מעשר.

אמר ר':

"היו בה קדשים: קדשי מזבח - ימותו."

ואמאי "ימותו"? ירעו עד שישתאבו, וימכרו, ויפלו דמיהן לנדבה!

רבי יוחנן אמר:

"זבח רשעים תועבה"¹³⁰¹ (משלי כא, כז).

ריש לקיש אמר:

ממון בעלים הוא,

והכא - בקדשים שחייב באחריותן,

ורבי שמעון היא, דאמר: ממון בעלים הוא.

הא מדסיפא - רבי שמעון היא,

רישא - לאו רבי שמעון!

בקדשים קלים, ואליבא דרבי יוסי הגלילי,

דאמר: קדשים קלים - ממון בעלים.

אבל קדשי קדשים - מאי? יפדו,

אדתני סיפא: "קדשי בדק הבית - יפדו" - ליפלוג וליתני בדידה:

"במה דברים אמורים: בקדשים קלים,

אבל קדשי קדשים - יפדו!"

כיון דאיכא חטאת שמתו בעליה, דלמיתה אזלא - לא פסיקא ליה.

בשלקא רבי יוחנן לא אמר כריש לקיש - דכתביב: "זבח רשעים תועבה" (משלי כא, כז),

אלא ריש לקיש, מאי טעמא לא אמר כרבי יוחנן?

אמר ר':

כי אמרינן: "זבח רשעים תועבה" (משלי כא, כז) - הני מילי היכא דאיתנהו בעינייהו,

אבל הכא - כיון דאישתני אישתני.

¹²⁹⁸ הגהות הב"ח. גירסת וילנא: (קדשי). כנ"ל בהמשך.

¹²⁹⁹ תכה תכה את ישיבי העיר ההוא לפי הרוב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי הרוב

¹³⁰⁰ ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה ושורפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד

¹³⁰¹ זבח רשעים תועבה אך כי בזמה וביאנו

123. קיב, ב

רַש"י

ולא בהמת בכור ומעשר. שאם היו בה בכורות או מעשר בהמה שהוא של ישראל וחלבו ודמו קרב אין מחרימין אותו עמה דלא מיקרי בהמתה:

שלל שמים הוא. ומשללה נפקא:

אלא בבעלי מומים. שאין בהם חלק לגבוה אלא נאכלין לבעלים שלה ניהו אמאי אין מחרימין אותן עמה:

לעולם בבעלי מומין. ואפי"ה אין נשרפין עמה דדרשינן לקרא הכי בהמתה למי שנאכל לבעלים בתורת בהמתם יצאו אלו שיש להם שם לזוי שאין נאכלים בתורת בהמתם שאין אומרין בהמת עיר הנדחת אלא בהמת בכור ומעשר של עיר הנדחת:

ופליגא. הא דרבינא אדשמואל דאמר שמואל עלה דהא מילתא דר"ש כי הוה קשיא לן במאי עסקינן הוי מתרץ הכי הכל קרב והכל נפדה:

מאי קאמר ה"ק. כל שהוא קרב לגבוה כשהוא תם וכשהוא בעל מום צריך פדייה כגון שאר קדשים קלים חוץ ממעשר בהמה ובכור הנהו משללה נפקא דאין מחרימין אותם עמה דהואיל וצרכי פדייה במומן שלל שמים קרינן ביה ופליג עליה דת"ק דאמר קדשים קלים ממון בעלים הוא:

וכל שקרב כשהוא תם ואינו נפדה כשהוא בעל מום. אלא נאכל לבעלים כגון בכור ומעשר ההוא לאו שלל שמים מקרו ואפילו בתמותו ולא מצי למפרך והא בתמותו שלל שמים הוא שהרי נאכל במומו והלכך אצטריך בהמתה למעוטי בכור ומעשר תמימים דמשללה ליכא למעוטינהו והיינו פליגא דאיהו מוקי לה אפילו בתמימים דקסבר בכור ומעשר בעלי מומין בהמתה קרינא ביה ובסייף:

"דבי שמעון אומר:

1302 "בהמתה" (דברים יג, ז) - ולא בהמת בכור, ומעשר.

במאי עסקינן?

אילימא: בתמימין - שלל שמים הוא! אלא: בבעלי מומין - "שללה" ניהו!

אמר רבינא:

לעולם בבעלי מומין,

ומי שנאכל בתורת "בהמתה",

יצאו אלו שאין נאכלין בתורת "בהמתה", אלא בתורת בכור ומעשר, דשלל שמים ניהו.

ופליגא דשמואל,

דאמר שמואל:

הכל קרב, והכל נפדה.

מאי קאמר?

הכי קאמר:

כל שקרב כשהוא תם,

ונפדה כשהוא בעל מום - מ"שלל" אימעיט,

וכל שקרב כשהוא תם,

ואינו נפדה כשהוא בעל מום,

כגון: בכור ומעשר - מ"בהמה" נפקא.

1302 מסורת הש"ס על פי הפסוק. גירסת וילנא: בהמתך, וגם בהמשך הסוגיה.

1303 תמה תמה את ישיבי העיר ההוא לפי הרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי הרב

124. קיב, ב

רס"י

"תְּרוּמוֹת - יִרְקָבוּ".

אָמַר רַב חֲסֵדָא:

לֹא שָׁנוּ אֶלָּא תְּרוּמָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל,
אֲבָל תְּרוּמָה בְּיַד כֹּהֵן, כִּיּוֹן דְּמַמוֹנִיָּה הוּא - תִּשְׁרָף.

מִתִּיב רַב יוֹסֵף:

"מַעֲשֵׂר שְׁנֵי וּבְחֻבֵי הַקֹּדֶשׁ - יִגְנְזוּ",

וְהָא מַעֲשֵׂר שְׁנֵי בְּיַד יִשְׂרָאֵל - כְּתוּבָה בְּיַד כֹּהֵן דְּמִי,
וְקִתְנֵי: "יִגְנְזוּ!"

אֶלָּא אִי אֲתַמַּר, הֲכִי אֲתַמַּר:

אָמַר רַב חֲסֵדָא:

לֹא שָׁנוּ אֶלָּא תְּרוּמָה בְּיַד כֹּהֵן,
אֲבָל תְּרוּמָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל - תִּנְתְּנוּ לְכֹהֵן שְׁבַעִיר אַחֲרֵת.

תְּרוּמָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל. שעדיין לא נתנה לכהן דאפילו אותו ישראל רשע הוא תְּרוּמָה שבידו אינה נשרפת עם שאר שללה דהא לאו דידיה הוא דשמא היה נתנה לכהן צדיק שבחוצה לה הלכך אינה נשרפת דהיינו כפקדון דעיר אחרת ואתנהו בגוה דאמר לעיל דמותרין ונהי דבאכילה לא שרינא לה דשמא היה נתנה לכהן רשע שבתוכה הלכך ירקבו אבל תְּרוּמָה בְּיַד כֹּהֵן דממוניה הוא תשרף:

וְקִתְנֵי יִגְנְזוּ. אע"ג דממוניה הוא לא אמר תשרף:

אלא תְּרוּמָה בְּיַד כֹּהֵן. דממוניה הוא ולא מזלזלינן בה כולי האי הואיל וקדש הוא:

לכהן שבעיר אחרת. כלומר לכהן שלא הודח עמהן:

125. קיב, ב - קיג, א

כ"י

אבל בגבולין. שאין לה היתר אכילה אלא בפדייה ד"יה פטורה מן החלה דממון גבוה הוא ל"א אבל בגבולין דאין לה היתר אכילה בשעת חיוב חלה דהיינו בשעת גלגול העיסה לא קרינא ביה ראשית עריסותיכם (במדבר טו) ואפילו פדאה לאחר מיכן פטור מן החלה: " דברים נאמרו בירושלים בפי מרובה (ב"ק פב:) חשיב להו:

אלא בעיר אחרת ואסקו לגוה. שהיה אותו מעשר שני של אחד מבני עיר הנדחת והעלו אותו לירושלים קודם שהודחה ואח"כ הודחו אם כן אמאי יגנוזו לשתרו נמי באכילה דהא קלטינהו מחיצות דהיינו חומה:

אלא לאו בגבולין. ולא מטו ליה וקתני יגנוזו ואינו יוצא לישרף בתמיה:

ואם איתא. דבגבולין לד"ה ממון גבוה הוא לשתרי נמי באכילה אלא לאו ממון הדיוט הוא ונהי דבשריפה לא משום זילותא:

לעולם דעיר הנדחת ואסקיה לגוה. ודקאמרת לשתרו נמי באכילה דהא קלטהו מחיצות:

הכא במאי עסקינן כשנטמא. דלאו בר אכולי בטומאה הוא דכתיב (דברים כו) לא בערתי ממנו בטמא ולקמן פריך מאי איריא עיר הנדחת אפילו בחוצה לה:

ואפילו בירושלים. לאחר שנכנס ואע"ג דדרשינן (שם יד) כי ירחק ממך המקום וצרת הכסף בידך ברחוק מקום אתה פודה וצר ולא בקרוב מקום:

ואין שאת אלא אכילה. וה"ק קרא כי ירחק ממך המקום או כי לא תוכל לאוכלו שנטמא וצרת הכסף בידך:

בלקוח. שכבר הוציאה בהוצאה לכסף מעשר ונתנהו בין ושכר ובשר ונטמא אותו לקוח דהוא לית ליה פדייה וכי קאמר ר"א במע"ש גופיה שהעלה פירות מע"ש לירושלים ונטמאו:

וליפרקיה לכוליה. ומשני כ"י דאמר לא אלים למתפס פדיונו בההיא מנה גופא במסי מעשר שני (פ"ג מ"י) והיינו נמי מעשר שני דקאמר יגנוזו בקבורה:

אלא לעולם. במעשר שני דעיר הנדחת טהור ואסקיה לגוה ודקאמר לישתרי באכילה דהא קלטהו מחיצות אחר שנכנס לחומת ירושלים: דאמר רבא בשחיטת חולין פ' בהמה המקשה (דף סח):

מחיצות לאכול דאורייתא. מן התורה מצוה לאכול לפני מן החומה:

אבל מחיצות לקלוט. שיהיו מחיצות קולטות בין לענין פדייה בין לכל ענין מדרבנן הוא וכי גזור רבנן דתיהני קליטת מחיצות למעשר דשוב אינו יכול לפדותו ולענין עיר הנדחת נמי שלא יהא בשריפה היכא דאיתנהו מחיצות:

תנן ה"תם:

"עיסה של מעשר שני - פטורה מן החלה, דברי רבי מאיר, וחכמים מחייבין".

אמר רב הסדא:

מחלוקת במעשר שני בירושלים, דרבי מאיר סבר: מעשר שני - ממון גבוה הוא, ורבנן סברי: ממון הדיוט הוא, אבל בגבולין - דברי הכל: פטור.

מתיב רב יוסף:

"מעשר שני וכתבי הקדש - יגנזו".

במאי עסקינן?

אילימא: בירושלים - מי הויא עיר הנדחת?! והתניא:

"עשרה דברים נאמרו בירושלים,

וזו אחת מהן: אינה נעשית עיר הנדחת!"

ואלא: בעיר אחרת ואסקיהו לגוה - הא קלטהו מחיצות!

אלא לאו, בגבולין, וקתני: "יגנזו!"

לא,

לעולם דעיר אחרת ואסקיהו לגוה,

והכא במאי עסקינן:

שנטמא.

וליפרקיה,

דאמר רבי אלעזר:

מניין למעשר שני שנטמא - שפודין אותו אפילו בירושלים?

תלמוד לומר: **"לא תוכל שאתו"**¹³⁰⁴ (דברים יד, כד-כה),

ואין "שאת" אלא אכילה,

שנאמר: **"וישא משאת מאת פניו"**¹³⁰⁵ (בראשית מג, לד)!

הכא במאי עסקינן:

בלקוח.

קיג, וליפרקיה,

דתנן:

"הלקוח בכסף מעשר שנטמא - יפודה" (מעשר שני ג, י)!

כרבי יהודה,

דאמר: **"יקבר"**.

אי הכי,

מאי איריא עיר הנדחת?

אפילו דעלמא נמי!

אלא, לעולם בטהור,

וכגון דנפול מחיצות,

וכדרכא.

¹³⁰⁴ מד וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם פי יברך ה' אלהיך: כה ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלקת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו

¹³⁰⁵ וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימין ממשאת קלם המש ידות וישתו וישקרו עמו

דְּאָמַר רַבֵּא:

מְחִיצָה לְאָכּוּל - דְּאוֹרֵי תָא,

לְקֹלוֹט - דְּרַבֵּנָן.

וְכִי גִזַּר רַבֵּנָן - כִּי אֵתְנֵהוּ לְמְחִיצָה,

כִּי לִיתְנֵהוּ לְמְחִיצָה - לֹא.

126. קיג, א

רפ"י

זכתיב ואבדתם. את שמם מן המקום ההוא וגוי' וסמיך ליה לא תעשון כן לה' אלהיכם ובמזוזה הואיל וכתיב בה אזכרות אי אפשר לשריפה משום קרא דלא תעשון כן ואנן בעינן שללה וליכא דהאי שלל שמים הוא:

"כתבי הקדש - יגנזו".

מתניתין דלא כרבי אליעזר.

דתנאי:

"רבי אליעזר אומר:

כל עיר שיש בה אפילו מזוזה אחת - אינה נעשית עיר הנדחת,

שנאמר¹³⁰⁶: "ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל"¹³⁰⁷ (דברים יג, ז),

והיכא דאיכא מזוזה - לא אפשר,

דכתיב: "לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים יב, ד).

¹³⁰⁶ משפט זה חלק מהברייתא, או תחילת הפרשנות?

¹³⁰⁷ ואת כל שללה תקבין אל תוך החבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד

127. קיג, א

רפ"י

כלל בעשה ופרט בלא תעשה. כגון והיתה תל עולם כלל דאפילו גנות ופרדסים לא תעשה אלא תהיה תל עולם שהוא עשה לא תבנה עוד בנין בתים והוא לא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט לומר אין בכלל אלא מה שבפרט דלא תעשה פירוש הוא כלומר והיתה תל עולם לבנין קאמר אבל לגנות ופרדסים שרי אלא תרי מיילי קאמר קרא דלא אמרינן פירושי קמפרש אלא מיילי מיילי קאמר והיתה תל עולם לגנות ופרדסים לא תבנה עוד כל בנינן שבעולם ואפילו לגנות ופרדסים לא תבנה עוד ודרשינן ליה לדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא ולומר בנין בכלל היה ולמה יצא להקיש לך מה בנין מיוחד שהוא ישוב בני אדם אף כל בנין כגון גנות ופרדסים (לישנא אחרינא) ורי יוסי הגלילי סבר אין דנין כרי' אבין ודריש הכי והיתה תל עולם מכל מיילי שלא יעשה בה שום דבר ולא תבנה עוד דמשמע בנין בתים אשמועינן לאו בבנין בתים וגנות ופרדסים איסור עשה הוא דאיכא. כך שמעתי: ר"ע סבר דנין. דלא כרי' אבין: דכ"ע אית להו דרי' אבין. ואפילו ר"ע והא דקאמר דעיר הנדחת נעשית גנות ופרדסים לאו משום דבעלמא לית ליה דרי' אבין דודאי מלתא קא מפרשי והיתה תל עולם במאי בבנין בתים דלא תבנה עוד לא משמע ליה בכל בנינן דקסבר עוד לכמו שהיתה משמע כלומר לא תחזור ולא תבנה עוד משמע כגון שהיתה מתחלה לא תבנה עוד אבל נעשה גנות ופרדסים: ומר סבר עוד לגמרי משמע. כגון דאמר לעולם ועד ועוד לשון ועד הוא שלא תבנה לעולם לשום דבר לא לבנין בתים ולא לגנות ופרדסים לא תבנה עוד:

["כליל לה' אלהיו"]

רבי שמעון אומר:

אמר הקדוש ברוך הוא:

אם אתם עושין דין בעיר הנדחת - מעלה אני עליכם כאלו אתם מעלים עולה כליל לפני.

"והיתה תל עולם" (דברים יג, יז) - לא תעשה גנות,

ופרדסים

דברי רבי יוסי הגלילי.

רבי עקיבא אומר:

"לא תבנה עוד" - לבמות שהיתה - אינה נבנית,

אבל נעשית היא - גנות,

ופרדסים].

לימא בדרבי אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי,

דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא:

כל מקום שאתה מוציא כלל ב"עשה", ופרט ב"לא תעשה" - אין דנין אותו בכלל ופרט.

דמר - אית ליה דרבי אבין,

ומר - לית ליה דרבי אבין?

לא, דכולי עלמא אית להו דרבי אבין,

והכא - בהא קמיפלגי:

מר סבר: "עוד" - לגמרי משמע,

ומר סבר: "עוד" - לכמה שהיתה אינה נבנית, אבל נעשית גנות ופרדסים.

128. קיג, א-ב

רש"י

מחוברין מותרין. דתקבוץ ושרפת אמרה רחמנא מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה יצא זה שמחוסר תלישה וקביצה ושריפה:

וכל אשר בה. אפילו אילנות מחוברין אשר בה נאסרין:

ה"ג וישבע יהושע לאמר ארוז האיש וגו'. וקרא קדריש ואזיל בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכשיעמיד דלתיה ימות בנו הקטן:

לא יריחו על שם עיר אחרת. שלא יבנה יריחו ויסב שמה על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו שאפי' בנה עיר אחרת וקראה יריחו אסור לבנותה שאפי' שם יריחו ימחה לעולם וכתוב בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו בימיו של אחאב ועל שעבר על האלה קרי ליה בית האלי:

את יריחו. ולא יריחו עצמו בנה אלא עיר אחרת על שם יריחו שקראה לה יריחו ולא אתפרש הא מנלן:

באבירים בכורו יסדה. אבירים רשע כשמת אבירים הרשע לא היה לו לחיאל ללמוד שלא לבנות את יריחו:

אבירים ושגוב מאי עבוד. דקרי להו רשעים:

איני יודע שגוב לעירו. מילתא באנפי נפשיה הוא ולמדרשא ממשמע שנאמר באבירים בכורו איני יודע שגוב צעירו אלא מה ת"ל שגוב צעירו שהיה קובר והולך מאבירים ועד שגוב שהוא צעיר מכלם:

אחאב שושבינו. אוהבו של חיאל היה אחאב:

בי טמיא. וי"א בי טעמא בית האבל שמטעימים אותו בדברים לנחמו ובכמה דוכתין כתיב בבראשית רבה טמיא בלא עיי"ן לשון אבל:

תנו רבנן:

"היו בה אילנות: תלושין - אסורין,

מחוברין - מותרין,

של עיר אחרת, בין תלושין בין מחוברין - אסור".

מאי "עיר אחרת"?

אמר רב הסדא:

יריחו,

דכתיב¹³⁰⁸: "והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה"¹³⁰⁹ וישבע יהושע בעת ההיא לאמר:

ארוז האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו,

בבכרו - ייסדנה,

ובצעירו - יציב דלתיה"¹³¹⁰ (יהושע ו, יז; ו, כו).

תנ"א:

"לא יריחו על שם עיר אחרת,

ולא עיר אחרת על שם יריחו,

דכתיב: "בנה חיאל בית האלי את יריחה,

באבירים בכרו - יסדה,

ובשגוב צעירו - הציב דלתיה"¹³¹¹ (מלכים א' טז, לד)".

תנ"א:

"באבירים בכורו" (מלכים א' טז, לד) - רשע, לא היה לו ללמוד,

"בשגוב צעירו" - היה לו ללמוד".

אבירים ושגוב - מאי עבוד?

מאי קאמר?

הכי קאמר: באבירים בכורו היה לו ללמוד לאותו רשע בשגוב צעירו.

"ממשמע שנאמר: "באבירים בכורו" - איני יודע ש"שגוב צעירו"!

מה תלמוד לומר: "שגוב צעירו"?

תלמוד שהיה מקבר והולך מאבירים עד שגוב".

אחאב שושביניה הוה, אתא איהו ואליהו למשאל בשלמא בי טמיא.

יתיב וקאמר:

דילמא כי מילט יהושע, הכי לט:

לא יריחו על שם עיר אחרת,

ולא עיר אחרת על שם יריחו?

אמר ליה אליהו:

אין.

אמר ליה:

השתא, לוטתא דמשה - לא קא מקיימא,

דכתיב: "וסרתם ועבדתם ...

1308 הגר"א.

1309 והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה' רק רחב הזונה תקנה היא וכל אשר אתה במית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו (יהושע ו, יז)

1310 וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארוז האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו, כו)

1311 בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירים בכרו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון

וּכְתִיב: **וְהָרָה אִף ה' בְּכֶם וְעִצַּר אֶת הַשָּׁמַיִם**¹³¹² (דברים י"א, טז-יז),
וְהָיָה גִבְרָא אוֹקִים לִיה עֲבוּדָה זָרָה עַל כָּל תְּלָם וְתָלָם,
וְלֹא שְׂבִיב לִיה מִיִּטְרָא דְמִיזַל מִיִּסְגָּד לִיה.
לְוֹטְטָא דִּיהוֹשָׁע תְּלַמְּיָדִיה - מְקַיְמָא!?

מִיד "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי מִתְּשֻׁבִי גִלְעָד ...

חֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר"¹³¹³ (מלכים א' יז, א).

בְּעֵי רַחֲמֵי וְהָבִי לִיה אֶקְלִידָא דְמָטְרָא,
וְקָם וְאָזַל.

"וַיְהִי דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר: לֶךְ מִזֶּה וּפְנִית לֶךְ קִדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל פְּרִית ...
וְהַעֲרָבִים מִבֵּיָאִים לֹו לָחֶם וּבִשָׁר בְּבִקְרָ" ¹³¹⁴ (מלכים א' יז ב-ו).

מַהֲיָא?

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב:
מִבֵּי טַבְחֵי דְאַחָב.

"וַיְהִי מִקֶּץ יָמִים וַיִּבְשֶׁ הַנַּחַל כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בְּאַרְץ" (מלכים א' יז, ז),
פִּינּוּ דְחָזָא דְאִיכָא צַעֲרָא בְּעֵלְמָא,

כְּתִיב: "וַיְהִי דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר: קוּם לֶךְ צִרְפְּתָה" ¹³¹⁵ (מלכים א' יז, ח-ט),

וּכְתִיב: "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶן הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבַּיִת" ¹³¹⁶ (מלכים א' יז, יז),
בְּעָא רַחֲמֵי לְמִיתָן לִיה אֶקְלִידָא דְתַחֲיִית הַמַּתִּים.

אָמְרֵי לִיה: שְׁלֵשׁ מִפְתָּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ לְשִׁלְיָח: שָׁל חֲיָה,

וְשָׁל גִּשְׁמִים,

וְשָׁל תַּחֲיִית הַמַּתִּים.

יֹאמְרוּ: שְׁתִּים בִּיד תְּלַמִּיד, וְאַחַת בִּיד הָרַב!?

אֵייתִי הָא, וְשָׁקִיל הָאִי!

דְּכְתִיב: "לֶךְ הִרְאָה אֶל אַחָב וְאַתְנָה מָטָר" ¹³¹⁷ (מלכים א' יח, א).

דְּרַשׁ הָהוּא גְלִילָאָה קַמְיָה דְרַב חֲסִדָא:

מְשָׁל דְאֵלְיָהוּ, לְמָה הַדְּבַר דּוּמָה?

לְגַבְרָא דְטַרְקִיָּה לְגִלְיָה וְאַבְדִּיָּה לְמִפְתָּחִיהָ.

דְּרַשׁ רַבִּי יוֹסִי בְּצִיפּוּרֵי:

קִיג, "אַבָּא אֱלִיָּהוּ אֶקְפִּדָן".

הָוָה רְגִיל לְמִיתֵי גְבִיָּה,

אִיכְסִיָּה מִינִיה תְּלַתָּא יוֹמֵי וְלֹא אָתָּא.

כִּי אָתָּא, אָמַר לִיה: אָמָאִי לֹא אָתָּא מָר?

אָמַר לִיה: "קִפְדָן" קְרִית לִי!

אָמַר לִיה: הָא דְקַפְדָן, דְּקָא קְפִיד מָר.

רַשִׁי

עַל כָּל תְּלָם וְתָלָם. שוּרָה וְעֵרוּגָה
וּמְקוּם גְבוּהָ הוּא:

וְלֹא שְׂבִיב מִיִּטְרָא מִיזַל וּמִסְגָּד.
שְׁהִיָּה הַלְכִלוּךְ הוֹלֵךְ וּגְדֵל מְרֻב
הַגְּשָׁמִים הַבְּאִין לְעוֹלָם שְׂאִין
מְנִיחִין לִילֵךְ לְהַשְׁתַּחוּת לְעִבּוּדָת
כּוֹכְבִים מִתּוֹךְ דְּרַכִּים מְלוֹכְכוּת
בְּטִיט:

מִיד וַיֹּאמֶר אֱלִיָּהוּ חֵי ה' אִם
יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה מָטָר וְגו'.

הָאִי קִרָּא סְמוּךְ לְקִרָּא דְחִיָּאל
בֵּית הָאֵלִי:

אֶקְלִידָא דְמָטְרָא. מִפְתַּח שֶׁל
מָטָר:
כִּינּוּ דְחָזָא. הַקְּבִיָּה דְאִיכָא צַעֲרָא
בְּעֵלְמָא אִיָּל הַקְּבִיָּה לְאֵלְיָהוּ לֶךְ
צַרְפָּתָה לְגִלְגַל הַדְּבַר שִׁיחֲזִיר לוֹ
מִפְתַּח שֶׁל מָטָר כְּדַקָּא מִפְרָשׁ
וְאִזִּיל:

שְׁלֵשׁ מִפְתָּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ בִיד
שְׁלִיחַ. עַל אוֹצְרוֹ שֶׁל הַקְּבִיָּה יֵשׁ
מִפְתָּחוֹת וּמִסְרָם לִיד שְׁלוּחִים
הַמְמוּנִים אֲבָל גִּי מִפְתָּחוֹת יֵשׁ לוֹ
בִידוֹ שֶׁלֹּא מִינָה שְׁלִיחַ עֲלִיהֶם

מְבַרְאִשִׁית אֲלֹא בִידוֹ הֵם וְלֹא
רָצָה לְמַסּוֹר שְׁלִיחַ עֲלִיהֶם
וּקְאָמַר הַקְּבִיָּה לְאֵלְיָהוּ אוֹתָם גִּי
מִפְתָּחוֹת עֲכַבְתִּי בִידִי מְבַרְאִשִׁית

וְלֹא מְנִיתִי שְׁלִיחַ עֲלִיהֶם אֲלֹא
אוֹתָךְ שְׁעִשִׁית מְמוּנָה עַל אַחַת
מֵהֶם וְעַתָּה תִשְׁאַל מִפְתַּח שְׁנֵי
יֹאמְרוּ שְׁנֵים בִּיד תְּלַמִּיד וְאֶחָד
בִּיד הָרַב:

דְּטַרְקִיָּה לְגִלְיָה. שְׁתִּים שַׁעַר
שֶׁלוֹ וְאַבְדִּיָּה לְמִפְתָּחִיהָ כִּךְ עָשָׂה
אֵלְיָהוּ נַעַל לְשַׁעֲרֵי מָטָר וּלְבִסּוּף
אֲבָד הַמִּפְתָּח שֶׁל גִּשְׁמִים שֶׁלֹּא
נִפְתַּח הַשַּׁעַר שֶׁל מָטָר עַל יְדוֹ:

דְּכַתֵּב לֶךְ הִרְאָה אֶל אַחָב
וְאַתְנָה מָטָר. וְלֹא כְּתִיב וְתַן
מָטָר:

אַבָּא אֱלִיָּהוּ. חֲבִיבִי וְגְדוּלִי:

הִיָּה קְפִדָן. שְׁכַעַס עַל אַחָב
וְאָמַר חֵי ה' אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים
הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר:

אִיכְסִיָּה מִינִיה. שְׁהִיָּה רְגִיל
לְמִיתֵי לְבִי מְדַרְשׁוֹ כָּל יוֹמָא וְלֹא
אַתָּא בְּתַלְתָּא יוֹמֵי:

אִי. ל. ר' יוסי:

הָא דְקָמָא דְקָא קְפִיד מָר. הִרִיעַ
דְּבַר זֶה שְׁאִמְרֵי עֲלִיךְ קְפִיד
שֶׁלֹּא בָּאת אֵלָי גִּי יָמִים מְקַפְדָּנוֹת
שְׁקַצְפַת עֲלִי:

¹³¹² טז השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם:

יז והרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם

¹³¹³ ויאמר אליהו התשובי מתשובי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתני לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי

¹³¹⁴ ב ויהי דבר ה' אליו לאמר: ג לך מזה ופנית לך קדמה ונסתרת בנחל פרית אשר על פני הירדן: ד והנה מהנחל תשתה ואת הערבים צייתי לכלכלך שם:

ה וילך ויעש כדבר ה' וילך וישב בנחל פרית אשר על פני הירדן: ו והערבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה:

¹³¹⁵ ח ויהי דבר ה' אליו לאמר: ט קום לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם הנה צייתי שם אשה אלמנה לכלכלך

¹³¹⁶ ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי הליו חזק מאוד עד אשר לא נותרה בו נשמה

¹³¹⁷ ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה

129. קיג, ב

רש"י

מפני הרעה. קודם שתבא הרעה
הצדיק נאסף מכלל דכיון שמת
הרעה באה:
אבל צדיק בא לעולם פסקה
הרעה שנאמר זה ינחמנו:

"ולא ידבק בידך מאומה מן התרם"¹³¹⁸ (דברים יג, יח) -

כל זמן שרשעים בעולם - חרון אף בעולם,
[אבדו רשעים מן העולם - נסתלק חרון אף מן העולם].

מאן "רשעים"?

אמר רב יוסף:

גנבי.

תנו רבנן:

"רשע בא לעולם - חרון בא לעולם,

שנאמר: "בבוא רשע בא גם בוז, ועם קלון הרפה" (משלי יח, ג),

רשע אבד מן העולם - טובה באה לעולם,

שנאמר: "ובאבד רשעים רנה"¹³¹⁹ (משלי יא, י).

צדיק נפטר מן העולם - רעה באה לעולם,

שנאמר: "הצדיק אבד ואין איש שים על לב, ואנשי חסד נאספים באין מבין, פי מפני הרעה נאסף הצדיק" (ישעיה נז, א).

צדיק בא לעולם - טובה באה לעולם,

שנאמר: "זה ינחמנו ממששנו ומעצבון ידינו"¹³²⁰ (בראשית ה, כט).

הדרן עלך כל ישראל יש להם חלק
וסליקא לה מסכת סנהדרין

¹³¹⁸ ולא ידבק בידך מאומה מן התרם למען ישיב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבה פאשר נשבע לאבתך

¹³¹⁹ בטוב צדיקים תעלין קניה ובאבד רשעים רנה

¹³²⁰ ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממששנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר ארצה ה'